728165

Z 3872

Örökölt 2. f.

Kiadója Bacsányi János

MAGYAR MINERVA.

MÁSODIK KÖTET.

TAKÁTS' MUNKÁJA.

ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI KÖZPONT
Nem adható el!
BUDAPEST

ERKÖLTSI
OKTATÁSOK,

MELLYEKET

TOLNAI

GRÓF FESTETITS LÁSZLÓ',

KEDVES TANÍTVÁNNYÁNAK,

SZÍVÉRE KÖTÖTT

PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF.

BÉTSBEN,

ÖZVEGY ALBERTI IGNÁTZNÉ' BETŰJIVEL.

1799.

Quod munus reipublicae afferre majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem? his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, vt omnium opibus refrenanda, ac coercenda sit. CICERO.

NAGY IVÁN

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

ERKÖLTSI OKTATÁSOK.

BÉVEZETÉS.

EMLÉKEZEL-E, kedves Ifjú, midőn öt. eſztendős korodban a' dajka-kézből gondviselésem alá vettelek? Nékem legalább igen elevenen jutnak mindenek eſzembe. Vonakodtál te akkor az első pillantatban, hallván, hogy Nevelőd fogok lenni: de én azonn meg nem ütköztem; mert jókor értésemre esett, hogy a' *Praefectus* nevet mindenkor fenegetődzés között rebesgette előtted az oktalan tseléd, melly továbbra-is ſzükségessé akarta magát tétetni körületted. Ennél fogva képzelődésed egygy ollyan ijeſztőváſzt rajzolt ſzeméllyemben, a' ki mindég büntető veſzſzőt hordoz kezében; tiltya a' vidám kedvet, feddi a' nyers elevenséget, kárhoztattya

a' többſzöri ſzabadabb kijárást: — sőt a' ki mind ezek' helyébe egy magános aſztal mellé köt, hogy éten estig a' ſzorgalmatos tanúlást, 's a' rendes magaviselést regellye, sürgesse.

De tsak hamar megtzáfoltuk mindenek' láttára mind az ijeſztgetést, mind a' félelmet. Te, a' ki az első fél nap tsak fél oldalról néztél reám: dél utánn már kérdezőskedtél utánnam; más nap' hasattával kerestél; ha menni kéſzültem, maraſztottál; és, reánk köſzöntvén az estve, ſzinte nehezen váltál-el tőlem. Tudniillik nem azt a' komor, fennyen parantsolgató Taníttót találtadfel bennem, a' kivel eleve rémítettek: hanem egygy ollyan ſzíves barátot, a' ki ártatlan kedvedet semmiben nem ſzegte, öröm-vígadozásidat nem tsak nem rontotta, hanem réſzvételével még inkább édesítette; ſzemfüles kérdéseidre nem válvoníttással, nem tilalmazó pirongatással felelt: hanem mindent, a' mi a' házban, a' házon kivül a' kertben, a mezőn, a' rétenn előnkbe tűnt, megmutogatott; nevére 's tulajdonságira,

a' mennyire kis eſzeddel felérhetted, figyelmetessé tett; és így még gyullaſztotta benned a' többet-tudni vágyódást: hogy alkalmatossága legyen fiatal lelkednek nyíló bimbóját gondosan ápolgatni, fejtődző tehetségeit ébreſzteni, 's lassanként az emberi méltóságnak fokára felsegítteni, vagy legalább illendő érzésére elkéſzíttni.

Azonközben tested-is, melly épen 's egéſzségesen volt ugyan a' terméſzettől alkotva; de majd a' többetske étel, majd a' levegőtől való kíméllés miatt könnyen megbomlott: a' mértékletes eledelhez, a' ſzabad éghez, a' hideg 's meleghez való ſzokás által mind inkább kezdett izmosodni. Így fejtöztél-ki lassanként a' gyermek-pólyából, így maradtak-el egymás utánn a' bélleltt süvegek, a' tömött nyakravalók, az orvosságok. —

Illyen barátságos társalkodásban több napok, sok hetek 's hónapok folytak 's múltak-el, mind inkább nevekedvén közttünk a' bízodalom, a' viſzontagló ſzeretet: mások előtt pedig,

a' ſzépen kiſzínlett virágzáshoz képest, a' legjobb gyümöltsöket ígérő reménység. De a' mi engem' fő vígaſztalással bíztatott, az volt: hogy azon majd értelmesen költött, majd valóságos történeteket, mellyek eſzed' nyilására, 's ſzíved' formálására adogatták a' letzkét, igen örömest hallgattad; közbevetett kérdéseimet elmésen feſzegetted, a' ſzükséges kérést, intést, bíztatást elfogadtad; és, a' mi legtöbb, ſzántſzándékkal nem egy könnyen ſzegted-meg javadat kereső tanátsimat. De hogy'-is ſzeghetted volna meg okosan? Hiſzen általláthattad, hogy nem magam' kénnyét sürgettem; mert valamit javallottam, vagy ellenzettem: amannak jóságáról, emennek veſzedelméről saját tapaſztalásid-is közönségesen meggyőztek. Ugyan-is soha nem viselte ſzándékom, hogy a' puſzta ſzóra tanúlly vaktában hajolni: hanem hogy annál hívebben engedelmeskedgyél az okoknak; és a' jót, illendőt, ſzépet maga belső érdeméért ſzeressed, valamint a' roſzſzat, illetlent, rútat terméſzeti

fogyatkozásáért gyűlöllyed. Vettem-is idő' jártával éfzre, hogy azon hibák, mellyek kétség kivűl nem a' roſzſz akaratból ſzármaztak, hanem majd a' tselédekről, majd a' többi környülállásokról ragadtak reád, naponként ritkábban tünteték benned magokat.

Azonban, Édesem, akármelly buzgón ajánltassék-is a' jó, akármelly eltökéllett légyen-is a' ſzándék a' jóra: de ha a' finnyás indúlatok' kénálási könnyen tápláló alkalmatosságra találnának; ha mást tart az oktatás, 's mást mutatna a' példa: hamar másfelé igyekſzik, killebbre ragadtatik az ember, akarattya ellen-is, és nem állhat erős tartós lábra a' tökélletesség. *Mollis educatio*, úgy mond Quintilianus, *quam indulgentiam vocamus, nervos omnes et mentis et corporis frangit.* Épen ez volt az oka, hogy bölts Atyád, látván három eſztendei jeles iparkodásodat, akármennyire ſzeret-is, javadért elereſztett oldala mellől, 's meſzſzebbre küldött udvarából; a' hol majd a' tsapodár hízelkedés, majd a' helytelen kényke-

resés, majd ez majd az, meglankaſzthatta volna benned a' minden jóra vezető- de még nem egéſzſzen törött úton való serénykedést: pedig addig kell hámozni a' fát, míg hámlik. *Quod in juventute non discitur, id fracta senectute ignoratur;* és: *Difficulter rescinduntur vitia, quae nobiscum creverunt.* — SENECA.

Így már tehát tellyességgel kezemre, vagyis inkább ſzívemre valál bízva. Ezen bennem vetett bízodalom kétſzeres öſztönül ſzolgált nékem arra, hogy magamat egéſzſzen feláldozzam javadra; és hogy Szüleiden kivül, kiknek életedet, 's jóságok utánn könnyü életedet köſzönheted, nékem köſzönhesd jövendőben boldog életedet. Hatodik eſztendeje fordúl-elő már annak-is, hogy a' legzajosabb városban a' legtsendesebb magánosságban egygyütt-élvén, nints más dolgod, mint azonn törekedni, hogy haſznodra fordítsd a' sok réſzről reád forró bölts oktatásokat, buzgón serkentő eſzközöket, mellyek által eſzes, jámbor, ſzóval talpig derék ember

vállyon belöled. Ha a' tudományok tsak elmédet gazdagíttanák: ſzíved pedig kemény vagy puha maradna — jaj, be keveset felelnél-meg a' várakozásnak! Akármelly méllységes tudomány jó erkölts nélkül ollyan, mint egy déltzeg ló minden kötőfék nélkül: mind magában mind másban kárt teſz. Büſzke, makats, patvarkodó, türhetetlen, egyedül egy magát ſzereti 's keresi. A' jámborság ellenben éſz nélkül közönségesen tsupa merő gyávaság. Nints a' meggyőződésenn épülve, tsak a' vak sors' játéka: ugyan azért nem is lehet sem érdeme, sem állandósága. Ollyan mint a' söppedékes vidék, mellyben a' tsergedező patak helyett egy álló víz poshad. A' ſzelíd erkölttsel mindég kezet fogjon, ha tűkör példáúl akar ſzolgálni, a' tiſztes tudomány.

Doctrina — vim promovet insitam,
Rectique cultus pectora roborant. — Hor.

*Principium*ból kell mindent az okos és jó embernek tselekedni. Az az: által kell néki látni az éſz' világánál, hogy ez vagy amaz dolog

valóban ſzép vagy rút, jó vagy roſzſz; és ha kérdeznék, okát-is tudná mindgyárt adni. *Omnis actio vacare debet temeritate et negligentia; nec vero agere quidquam, cujus non possit causam probabilem reddere.* — Cic. Ha valaki annyira ment, hogy ezen külömbséget könnyen feltalállya, vagy-is ha az éſz' súgarlását 's az érzékenység' kíſztetését elsö tekéntetre meg tudgya itélni; ha a' jó 's betsületes dolgokon kap, és pedig nem félelemből, nem hiú ditseret vagy haſzon vadáſzásból, hanem meggyözödésből; ha a' jónak követése nem esik igen nehezére: sőt a' gyakorlás által úgy bele ſzokik, hogy már ſzinte önként hajlik a' jóra, a' roſzſz pedig tüstént ki 's viſzſza tetſzik nékie; ha, mondom, valaki ennyire ment, azt lehet méltán és egyedül tökélletes erköltsü derék embernek mondani. Mert bátor néha meggyözödése ellen tselekednék-is Ovidnak ama' verse ſzerint:

Video meliora, proboque

Deteriora sequor;

mindazonáltal, mihelyest eltávozik józan törvénnyétől, erőszakos állapotba jut, lelki-esmérete furdallya, és a' világos tudomány' ösztönére 's útmutatására magába tér. Ellenben a' ki az ész' szabásit nem szokta sínormértéknek tartani dolgaiban: bizonyosan igen sokszor fog roszszúl tselekedni, és, mivel tudatlan, ha akarna-is, ki nem tudna vergődni a' veszedelmes keleptzéből. Tehát tudni, akarni, és örömest folyvást tenni kell a' jót. *Consilio bonus, sed more eo perductus, vt non tantum recte facere possim, sed nihil non recte facere non possim.*

Nem lehet tagadni, hogy a' Nevelés sokat, sőt legtöbbet tehet ezen készségnek, ezen jóra való hajlandóságnak megszerzésében. — Ha magára hagyatik a' lélek: vagy erőt vesz rajta az indúlatok' hatalma, és elnyomja, mint a' feltsapó gyom a' jóféle magot; vagy tsekély, sovány, tehetetlen marad; a' vetemények' életéhez hasonlítt inkább élete, hogy sem az eszes állatéhoz. „Noha ugyan az ember, úgy mond Plato, ter-

méſzete ſzerínt ſzelíd: de a' nevelés teſzi még-is a' legjobb állattá, melly legközelebb jár az Istenséghez. Mihelyest semmi nevelése nints, vagy heányos az: a' föld' hátán a' legvadabb állat huzalkodik-fel belőle.„ — Tudom (éſzre vehetted magad-is) hogy semmit kéſz akartva el nem múlaſztottam, akár ſzóval akár példával, a' mi a' jámborságnak ösvénnyébe ſzoktathatott. Vajha olly boldog lehetnék! hogy fedhetetlen magad' viseletéből azt hozhatná-ki a' világ, hogy jó és ſzerentsés Nevelő voltam. Képzelheted magadnak, melly nagy örömöt ſzerezne ez énnékem; mert ki ne kapna a' józanabb féltől jövő betses dítséreten? De, hidd-el, még-is azon gondolatban határozódnék legfőbb örömöm, hogy életed' boldogságának én vetettem-meg talpkövét. Lehetne-e-is édesebb 's igazabb örömöt még tsak gondolni-is, mint egygy ollyan nevendék Hazafi' boldogságának eſzköze lenni, a' ki jövendőben sok ſzáz embertársait teheti boldogokká? a' ki, ha lelkesen iparkodik, Ha-

zám' egygyik tekéntetes oſzlopa léſzen? Ah! ne foſzſz-meg, lelkedre kérlek, ezen tiſzta örömtől! — De látom, könyvekbe borúlnak ſzemeid; látom, ábrázatodonn olvasom a' legjobb ſzándékot. — Nyújtsd ide tehát kezedet, ſzentül ígérő ſzavadat adván, hogy azon oktatásokat, mellyeket a' ſzükséghez képest külömbféle időkben 's alkalmatosságokban adogattam, híven megtartod, hogy a' megismértt jót ſzüntelen betsülni 's követni akarod: a' roſzſzat pedig, ha tsak gyaníttod-is, mint egy mérges kígyót, és boldogságodnak esküdtt ellenségét, írtózva kerülöd. Nem fogod te, úgy bíztatom magamat, ſzélnek ereſzteni ezen ſzíves kérésemet: jó ſzíved kezes értte nálom.

De tudod-e, kedves Tanítványom, miért köttöztetem én most különösen eddig-is olly gyakran hallott kérésemet? — Nem tartom tovább titokban elötted, a' mi nehezen fekſzik ſzívemenn, és, a' mi néked-is tudom bizonyosan, ha ſzeretſz, nehezen fog esni: ám de tudom azt-is,

hogy már sokkal több éſzſzel birſz, hogy sem az ellen haſzontalanúl tusakodgyál, a' mit meg nem lehet változtatni. Vehetted eddig-is éſzre beſzédimből (noha tsak meſzſziről 's mintegy homályban) hogy nem igen sokára elválunk egymástól: már most egyenesen 's világosan kimondom, hogy az iskola-eſztendő' végével bútsút veſzek tőled. Hogy ezt te-is jókor tudgyad, annál ſzükségesebbnek itélem, mennél bizonyosabban reménylhetem, hogy régi igaz barátodnak ſzavait ezentúl még vígyázóbb figyelemmel fogod hallgatni, 's még méllyebben ſzívedbe botsáttani. — Elgondolhatod, melly félve veſzem-ki kezedből kezemet, mellynél fogva lépegettél eddig a' ſzépséges erköltsöknek, a' boldogságnak keskeny, és, fájdalom! gyöpös tsapásán. — Mindazonáltal azzal vígaſztalom magamat, hogy ismét olly bíztos kéz alá jutſz, melly ki nem hágy térni az elkezdett igaz útról; vagy-is inkább azon reménységgel táplálódom, hogy olly méllý 's erős gyökeret vertek ſzívedben intéseim, hogy

magad-is irtóznál elhagyni azon bátorságos ösvényt, mellyen mindenkor nyúgott vídám lélekkel jártál, és mellette még ſzép dítséretekre-is érdemessé tetted magadat: ellenben mihelyest kitérnél róla, a' mardosó lelki-esméret üldözne, és gyalázat, kár, megvetés követné lépésidet.

Hidd-el! a' míg jámbor a' ſzív, 's józan az éſz,
A' lelki nyúgalom belőlünk ki nem véſz;
Ennek fenék-oka magunkban lakozik:
Tsak a' roſzſznak-indúltt lélektől távozik. —

Jónak tartalak ugyan én téged'; bízom-is, hogy jó fogſz maradni: de ezen vígaſztalás' örvével sem nyúghatik-meg egéſzſzen ſzívem; még egy dologra kíſzt éretted aggódó ſzíves indúlatom. Hallyad azt-is. Hogy azon üdvözséges tanátsok, mellyek, a' félre-tsaló sürü alkalmatosságok között, az embert emberséges, jó, 's boldog emberré tehetik, annál elevenebben forogjanak mindenkor elmédben: addig-is míg egygyütt leſzünk, időnként erköltsi, vagy-is az élet' boldogságát tárgyazó oktatásokat fogok ſzámod-

ra tartani. Sőt papirosra-is feljegyzem azokat, és bútsú-vételemkor örökös zálog gyanánt kezedbe adom; azon mosolygó reménység mellett, hogy valamikor tsak idöd dolgod engedi, elővesszed, és, reá emlékezvén hozzád viseltető igaz szeretetemre, halkal 's vígyázva olvasgatod — minden szókat olly kitörülhetetlen betükkel metszvén szívedbe, hogy semmi viszontagság, semmi tsábíttó intselkedés ne vihesse végbez, hogy azok valamit elveszejtsenek betsekből előtted. De roszszúl ne értsd szavaimat! Kívánságom nem oda tzéloz, hogy tartandó oktatásimat szórúl szóra tanúld-meg: hanem hogy tellyes életedben szép renddel tartsd-meg. — A' *moralist* nem fej-törve kell tanúlni, hanem követni. Nem veszödik az elrejtett méllységes titkok' fejtegetésével; nem festeget olly tündér képeket, mellyeknek ne légyen mássok; nem angyal hanem agyag emberek' tökélletesíttésén munkálódik; nem kötelez szertelen dolgokra, mellyek bámúlást támaszszanak: hanem az egygyes

ember' 's az egéſz társaság' boldogságának kellemetes uttyát mutogattya, ſzem elejbe állítván a' kötelességeket, mellyek nem a' ſzerentsére vetett kemény adók, hanem a' ſzófogadót 's hív követöt előbb utóbb jutalmazó eſzközök. —

Ezeknek a' kötelességeknek ſzunnyadozó elmellőzése ébreſzti-fel életünk' óhajtott boldogságának ezer 's több ellenségit, a' kik (a' mi legveſzedelmesebb!) olly gonoſz mesterséggel alakoskodnak, hogy, midőn legnyájasabban hízelkednek, akkor ejtenek-meg, akkor törnek leginkább veſztünkre. Sokſzor ſzemeket káprázták holmit fitogatván előttünk, a' fényes név utánn sovárgót addig tsalogattyák a' meredek majd egeket verő kőſzálokra: míg ez körül tekéntvén magát, iſzonyodva veſzi éſzre, hogy nem talál emberi nyomot, mellyet követhessen; mert nagy réſzint a' kik oda felerölkedtek, ſzédelgés érvén fejeket, zuhanással rogytak viſzſza a' földhöz. — Sokſzor a' torkos boros vendégeskedés köztt tsak nem fullad nevettében a' víg gazda: nints ſzáma a'

hivalkodó udvari tselédnek, a' ſzüntelen változó drágánál drágább hintóknak, az előttek kevélyen tántzoló pajkos lovaknak; nints ſzünete a' pénzveſztegető magas játékoknak. — Mi leſzſz a' vége? Feldősöli a' henye Úr ősi keresménnyét, adósságba veri magát; a' bőségből ſzükségre jut, és a' kit előbb tsudált, most tsúfol a' világ. — Sokſzor a' mosolygó völgyeknek kövér füvében magokhoz édesíttő mérges fullánkú kígyók, fene vadak lappanganak: ha gondatlanúl leheveredik a' tapaſztalatlan vagy feledékeny sétáló; ſzerentse, ha mindgyárt ugyan azon helyen nem találllya sírját; legalább kínos ágyba döntő nyavalyája fogja bizonyosan gyötörni.

Így vagyon a' világ' dolga, Édesem! Tenger a' tör, a' tsel, a' keleptze. Hihetſz ſzavamnak. Tudod, hogy idétlen mesékkel soha nem akartalak ſzédítteni: hanem minden hímezés nélkűl a' tiſzta igazságot adtam, a' mennyire elbírhattad, mindenkor elődbe. De ugyan azért fel-

is érheted, melly igen ſzükséges jókor bele ſzokni a' vígyázó ſzemességbe; hogy a' fejért a' feketétől, a' mosolygást a' vigyorgástól, a' mázos álartzát a' terméſzeti ſzépségtől meg tudgyad külömböztetni. — Még most ugyan leſznek híven kéſérő barátid, kik hátra-tartóztassanak a' kéſértő veſzedelmektől; de eljön az az idő, mellyben ſzabad ſzárnyaidra kell botsátkoznod. Akkor! akkor leſzſz helye megmutatni, hogy ember vagy. — Mert ah! nem titkolhatom-el előtted, hogy sok Ifjak, míg gondviselő kéz alatt nevekedtek, ditséretes előmenetelek ſzerínt mosolygó jövendővel bíztatták Szüleiket; a' Nevelő pedig édes öröm köztt táplálta ſzívében azt a' gyönyörűséget, hogy olly dérek Férjfiú serdűlfel mellette a' Haza' javára... és íme! alig lépett egygyet a' fiatal ember magánosan a' tsalárd nagy-világban (nem ismérvén az istentelen tsábíttók' mézes mérgeket) annyira megveſzett, hogy már többé sem Istennek, sem embernek nem telhetett kedve a' nyomorúlttban. Szeren-

tsétlen Szülék! szomorú Nevelők! látom keserveteket: de sokkal szerentsétlenebb Ifjak, kik így elfajúlhattok! —

Engedgy-meg, kedves Grófom, ezen kitérésemnek! Sokkal jobb vélekedésben vagyok irántad, hogy sem félnem kellessék, hogy illy gyászos állapotra juss, és juttass bennünket. — De nem volt talán még-is éppenséggel haszontalan, rövideden 's mintegy futtában említtést tenni a' jövendőnek ólálkodó veszedelmeiről; hogy annál lelkesebben vígyázz már most-is magadra, 's fegyverkezz-fel vitézül ellenek. *Altius praecepta descendunt, quae mollibus imprimuntur mentibus.* — SEN. Ha közelítteni fogsz azon időponthoz, mellyben magad' erejére ereszkedel: legyek bár még olly távúl-is tőled, de gondolatim minden bizonnyal mindenkor körülötted fognak virrogatni, és azért bátran számot tarthatsz ezen igéretemre-is: hogy, ha meg nem változik bízodalmad (a' mire én, elhihedd, soha nem akarok szolgáltatni alkalmatosságot) annak

idejében közölni fogom véled, ha ſzóval nem, legalább barátságos levelekben, éſzrevételeimet 's tapaſztalásimat, mellyek sok réſzben kipótolhattyák a' káros botlásokkal járó saját próbatételeket. — Sok kívántatik a' világnak megismérésére. Ezer ſzínbe öltözkednek az ártalmas fogások: éles éſz 's ſzem kívantatik, kitanúlásokra. Most még kora volna (nem-is ſzükséges) egéſzlen felrántani a' kárpitot, hogy a' dévajságok' tüzes játékit ſzázſzorta ſzáz jelenésekben ſzemlélljed. — Ez úttal tehát tsak abban határozódnak-meg erköltsi oktatásaim, hogy azon tanátsokat, azon kötelességeket rakjam elődbe, mellyeknek tudása már mostanság-is haſznos, ha nem ſzükséges-is; megtartása pedig még tanúló eſztendeid alatt-is belső nyúgodalmat 's örömöt, mások előtt betsületet 's valóságos ditsőséget ſzerezhetnek.

A' mi beſzéllgetésem' vagy írásom' módgyát illeti: az nem tzikornyás piperét, hanem haſznot keres. A' homályosság minden írás' ne-

mében gyűlöletes; de kivált az illyen barátságos taníttásban nem lehet semmi helye. Azért ha néha meſzſzebbre, talán apróságokra-is kikerengek, onnan történik, mert értelmesen akarok ſzóllani; és, (mivel a' jót nem lehet elég sokſzor ajánlani) megesik, hogy azon egy dologról többſzör-is teſzek, ha röviden-is, említtést. A' ſzívnek érdeklésére igyekſzem, mellyet tsak úgy érhetni-el, ha az éſzt meggyőzik az okok. Ezeknek valóságok pedig akkor tetſzik-ki legjobban, ha a' terméſzetből 's a' tapaſztalásból vagynak merítve. — Hellyel közzel a' világ-tsudáltta Írok' velős mondásokkal-is kívántam erőt adni állíttásimnak. Tudni való, hogy néha egy erköltsi mondás, mellyet az ember ifjúságában hallott, 's utóbb élete' folytában világos igaznak talált, előbb éſzre hozza viſzontagsági köztt: mint az araſztnyi vastag M ó r á l o k, mellyeknek zavaros tzikkellyei tsak az elmét fáraſztották, és a' ſzívhez olly ritkán férték, mint a' zápor eső a' föld' gyomrához. Illy értelemben volt Se-

neca: *Facilius*, úgy mond, *singula praecepta insidunt circumscripta, et carminis modo inclusa.* — Nem külömben Quintilianus: *Dicta clarorum virorum, et electos ex Poëtis maxime (namque eorum parvis cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet.* Az eredeti valóságokban pedig azért hagytam-meg a' *sententiák*at, hogy az olvasás közben egyszersmind gyakorlásod légyen a' szükséges nyelvekben; és mivel az illyen nyomos rövid mondások a' fordíttás által rend szerínt sokat elvesztenek mind kellemetességekből, mind erejekből. — Azonban ezen válagatott gyöngyökkel ne úgy bánny, mint a' kereskedők drága partékáikkal, hogy tsak mások' számára hordozd, 's fitogasd: hanem fordítsd tulajdon haſznodra! —

De fogjunk már a' munkához! Felséges a' tárgy, nem tagadhatod: de ugyan azért különös figyelmetességet 's nyiltt szívet-is érdemel megfontolása, és, a' mi a' dolog' veleje, foganatos eltökéllést megtartása. — Engedgyük tehát örö-

mest oda az únalmat kergetõ hiú játékokat a' kisdedeknek! Nyúgodgyanak bizvást egy kisség a' régi 's új Poeták' kedveltt munkájik. Ne bizgassa elménket a' költésnek mestersége az alatt, míg a' bölts és jámbor élet' üdvözséges törvénnyeirõl fogunk értekezõdni. (*)

Nimirum sapere est abjectis vtile nugis,
Et tempestivum pueris concedere ludum,
Ac non verba sequi fidibus modulanda latinis;
Sed verae numerosque, modosque ediscere vitae. — Hor.

(*) Ezen Oktatások a' Poezis tanúlás' eſztendejének vége felé, a' Bétsi taníttás' módgya ſzerínt, éppen a Philosophia elõtt, tartattak.

ERKÖLTSI OKTATÁSOK.

TSUDÁLATOS dolog! A' bús panasz, a' mélly sohajtás olly közönséges hang nem tsak a' szalma fedelek alatt, hanem a' tündöklő palotákban-is, hogy azok szerint itélvén, e' földet méltán siralom' völgyének lehetne tartani. Már pedig ki higygye, hogy a' Teremtő ez' életre szóllítván az embert, boldogtalanná kívánta volna ötet tenni? Hiszen nem lehet sem gyönyörűsége, sem ditsőssége az alkotó Kéznek, ha szükségképpen nyomorúltt a' mive. Tehát okvetetlenül akarattya sem fogja viselni, hogy boldogtalan légyen. — Hol, miben vagyon azért a' fogyatkozás? Maga minden bizonnyal, maga az ember kegyetlen ellensége mindenkor magának, ha ott reményli, abban keresi tellyes bol-

dogságát: a' hol, a' miben azt tökélletesen fel nem találhattya; ha eſzének nem veſzi haſznát, ha nem tud okosan élni.

Méltó söt ſzükséges dolog tehát, *elöſzör*-is kitelhető világossággal elödbe adnom: Miben helyheztetheti egygy emberséges ember a' földi boldogságot? mint élhet betsületesen, 's kellemetesen? Ugyan-is kiki arra tzéloz tellyes életében, azt hordozza ſzüntelen nyelvén, azt hajháſzſza minden tselekedetével. Nints-is az okos Teremtménynek hatalmában, hogy arról egéſzſzen lemondgyon: ha tsak ollyan állattá nem akar általváltozni, mellyből ki kellett minden érzésnek halni. — Ha ezen kérdést, ezen tárgyat egéſz figyelmetességgel megvisgáltuk, azt fogjuk találni, hogy a' boldogság (a' mennyire az embertől függ) az indúlatokon való uralkodásban, a' jónak követésében, 's a' roſzſznak kerülésében áll; és a' külső magaviselet-is tsak úgy érdemes, ha belöl-is jó az ember. Szükség tehát *másodſzor* meghatároznom: mi okra nézve lehet

valamit bizonyosan jónak vagy roſzſznak tartani. — Ennek-is tövére jutván, önként ki fognak tetſzeni *harmadſzor* a' boldog életre vezérlő kíſztő ſzerek, vagy-is kötelességek.

Az oktatásnak ímez rendgye ſzerínt nem tsak a' legbátorságosabb igaz útat fogod megismérni: hanem azt-is általlátod egyſzersmind, mi fejében kövessed éppen azt, 's miért kerűllyed-el az oldalas tsapásokat; végre megtudod, miként tartozol amazon járni, hogy emezekre ne tévedgy. — Ehezképest három réſzre ágozik-el a' jelenlevő erköltsi oktatás.

Az első Réſz értekezik: A' *Boldogságról*, 's *Emberségről*. A' *betsületes*, és *kellemetes magaviseletről*.

A' második Réſz: Az *erköltsi Jóságról*, és az *Erköltsiség' Principiumiról*.

A' harmadik Réſz: Az *Ember' tiſztyéről*, vagy-is az *Istent*, *Magát*, *Másokat* illető *kötelességekről*.

Ha én mindegygyik tárgyat, legjobb ſzándékom ſzerínt, elég értelmesen, 's kívántt foganattal ſzem elejbe állíthatom; Te pedig velem egygyütt, a' felfedett igazságot fogod ſzüntelenül követni: ne kételkegyünk, hogy ſzerentsésen végre hajtottuk, a' mit mostankor kezdünk.

ELSÖ RÉSZ.

A' BOLDOGSÁGRÓL, 'S EMBERSÉGRÖL. A' BETSÜLETES, ÉS KELLEMETES MAGAVISELETRÖL.

ELSÖ TZIKKELY.

A' BOLDOGSÁGRÓL, 'S EMBERSÉGRÖL ÁLTALLYÁBAN.

RÉG' idötöl fogva fáraſztya ezen kérdés a' Böltseket: kit lehet e' földönn igazán boldognak mondani? Hogy' lehet ſzert tenni ezen boldogságra? — Méltó kérdés-is ez valóban; mert tsak egyſzer 's rövid ideig élünk, 's ugyan azért a' tévelygés utánn könnyen hafzontalan lehetne a' késö bánat. De melly nehéz meghatározott 's foganatos felelettel ſzolgálni, tsak onnan-is kitetſzik, hogy a' külömböző vélekedés ſzámos felekezetekre oſztotta 's oſztya a' világ' Tudóssait; de még sokkal inkább a' vilag' fijait. Azonban a' változó

itéletek, akármennyire üssenek-is el némelly apróságokban egymástól: még-is végtére, mint annyi súgárok, két közép-pontban futnak és forrnak öszve. Egygyikben a' komor Stoicusok, a' másikban a' vígadozó Epicureusok tartyák a' kormánypáltzát. Nem ismeretlen nevek már ezek előtted: de hallyad Követőiknek okoskodásokat-is; hogy itéletet hozhass, mellyik Fél jár közelebb az igazsághoz.

Amazok így gondolkodnak: Az ember, ha fel akarja lelni a' boldogságot, egyedűl magában keresse azt; mert magát (vagy-is belső nyúgodalmát, lelki tehetségeit) mindég, mindenütt magával hordozza, és senki nem parantsolhat véle: holott a' külső dolgok gyakorta változnak; és nem ritka eset, hogy egésszen elpártolnak uroktól, mikor ő legkevesebbet vélné. Azért semmire ne vágyódgyék, vessen-meg mindent. A' szükség 's böség, a' fájdalom 's öröm, az élet 's halál mindegygyek magokban; mivel nem függnek az ember' akarattyától, hanem az állhatatlan idő, a' forgó szerentse osztya 's fosztya azokat tetszése szerínt. *Regna, imperia, nobilitates, honores, divitiae, opes, eaque, quae sunt his*

contraria, in casu sita, temporibus gubernantur. — Cic.

Emezek más húrt pengetnek. Ha az ember, így ſzóllnak ők, ſzükséget érez: ſzükségképpen azonn iparkodik, hogy megſzabadúllyon tőle; mert terméſzete ſzerínt örömre, gyönyörűségre ſzaggat. Ezen törekedés mindég azt jelenti, hogy még van valami hátra, a' mit el nem ért. — A' ſzükségek, mellyek bé nem elégíttettek, fájdalmat okoznak: tehát tsak a' kinek mindenben kénnye kedve telik, vagy-is a' ki semmi fájdalmat már nem érez, az boldog egéſzlen, az jutott törekedéſének kiſzegzett méltó tzéllyához.

Mind a' két Réſz mond ugyan valami igazat; de nem elegendő fényben, és nem minden eröltetés nélkűl.

Az Epicureusok' boldogsága tsak a' képzelődésnek tündér fajzattya; mert nintsen olly ember a' kerek ég alatt, a' kinek minden okos és oktalan kívánása bétellyesedgyék; 's így a' ſzóban forgó fájdalom nélkűl sem élhet. Mennél keskenyebb határt ſzabunk kifelé sietö vágyódásinknak, mennél kevesebb tárgyakra viſzket ſzívünk: annál lejjebb ſzáll a' ſzükségek' ſzáma is,

annál közelebb érünk azon állapothoz, mellyhez nem fér a' fájdalom. — A' megelégedés, igenis, a' kívánságok' bételyesedésében áll: de a' Bölts zabolában tartya gerjedelmeit, tsak a' valóságos ſzükségekről igyekſzik tenni, a feleslegvalóhoz nem ragaſzkodik, és így megnyugſzik, 's boldog. Az Oktalan önnön-maga ſzaporíttya ſzükségeit; 's midőn fennlebegő kívánsági utánn rugaſzkodik, eltéveſzti az útat, elveſzti a' nyúgodalmat, a' boldogságot. — Látni való tehát, hogy miben heányos ezen taníttás: tudniillik mohó sokra ásítozik.

De a' Stoicusok' állíttása sem ment más réſzről az erőltetéstől. Mert tsak ugyan akár mi igen meghúzza-is az ember magát, akár mi függetlenné kívánnya-is magát tenni: ideigtartó boldogsága (ha a' lélekben helyhezteti-is azt) sokat függ még-is a' környülállásoktól, a' világ' folyamattyától, az emberektől, a' kiket miket megváltoztatni, vagy tőlek egéſzſzen megmenekedni, nem áll hatalmában. Már a' lelki tehetségekis — az ép vagy fogyatkozott test, a' nyúghatatlan vagy tsendes idő-ſzakaſz, a' pallérozott vagy vad nép, az egéſzséges vagy romlott ég

ſzerínt, a' hol, a' mikor, a' kik között lakunk; ſzóval az alkalmatossághoz képest — majd többet majd kevesebbet fejtődnek-ki.... Az öröm 's fájdalom-is, noha ugyan a' lélek' erejéhez ſzabja néműnéműképpen magát: de a' testi alkotás ſzerínt még-is egyben nagyobb, másban kissebb az érzékenység azon egy dologra nézve. És a' fájdalom tsak ugyan mindenkor sajnos, irtózik tőle a' terméſzet, 's azért méltán iparkodik elhárításán: valamint ellenben a' mi a' testnek könnyebbségére, ſzabad gyönyörüségére van, abban a' léleknek-is kedve telik, 's azért méltán igyekſzik megſzerzésén. — Kevély meghatározás tehát ez-is, hogy az ember egyedül maga által tsupán magában elérhetvén tellyes boldogságát, a' kivűle lévő dolgokonn egyenesen egéſzlen kiadhat.

Szükséges annak-okáért ezen két ſzélső ítéletek között egy közép-útat törni, melly elkerűllye mind egygyiknek mind másiknak meſzſzeűzött kívánságát; a' mi pedig bennek igaz és jó, abban megegygyezzen az-is. Ezen kellő középútnak felkeresése a' józan erkölts-oktatásnak kötelessége: következésképpen az én tiſztem-is.

Azt mondom tehát, a' mit ama' felséges Angoly Író, *Pope*, így ejt-ki gyönyörű verseiben:

Know, all the good that individuals find,
Or God and Nature meant to mere Mankind,
Reason's whole pleasure, all the joys of Sense,
Lie in three Words: Health, Peace, *and* Competence.

Az az: Valami jót tsak ſzerezhetnek magoknak az egygyes emberek, valamit az Isten és Terméſzet adhatnak az emberi nemzetnek, valami az éſznek tetſzhetik, 's az érzékenységeket gyönyörködtetheti, ezen három ígében foglaltatnak: *Egéſzség*, *Békesség*, és *Elegendöség*.... Úgy vagyon! A' ki ezen három kinttsel bir, az valóban boldognak tarthattya magát: valamint ellenben a' ki nálok nélkül ſzűkölködik, sőt a' kiben kiváltképpen a' középső fogyatkozik; az ugyan a' két ſzélének birtoka mellet-is boldogtalan. Tsak hogy jobbára maga az ember az oka, magát vádolhattya.

a) Az *Egéſzséggel* a' Nyavalyáskodás ellenkezik. Ez igazán súlyos, de ritkábban érő ostora az ártatlan terméſzetnek. Kevés ember tulajdoníthattya néki sorvaſztó kínjait; a' mellyek ha még-is valakit büne nélkül lepnének-meg: vagy ſzer felett élesek, 's hamar véget vetnek az ér-

zésnek; vagy tsekélyek, 's vígaſztalást talál a' ſzenvedő ártatlanságában. Közönségesen maga a' Beteg rongállya akármiféle mértékletlensége által ép egéſzségét, és illyenkor méltán 's ſzörnyen lakol; mert semmiben nem áll kegyetlenebb boſzſzút a' terméſzet, mint mikor az ember maga vétkezik maga ellen. — Legyen tehát mindenkor különös gondod egéſzségedre, mellyel megáldott a' terméſzet; és e' réſzben valamint most boldog vagy, úgy utóbb-is alkalmasint az maradhatſz. — De erről alább bővebben.

b) Az *Elegendőség* alatt az értetődik, ha vagyon az embernek, miből élnie: eledele, enyhelye, ruházattya. — A' Terméſzet kevéssel megelégſzik. A' ki még a' ſzükséges nélkül-is ſzükölködik, az ſzegény. — A' Szegénység kínos állapot, melly sokſzor tsak nem egéſzſzen elkeſerítti, majd földig lenyomja a' legjobb lelkeket-is.

Magnum pauperies opprobrium, jubet
Quidvis et facere et pati,
Virtutisque viam deserit arduae. — Hor.

Te e' réſzben-is boldognak tarthatod magadat; mert nem tsak ſzükséget nem látſz, hanem még

bővelkedel-is." De ez nem a' te érdemed; és tudgyad, hogy a' ſzerentse' fijai sintsenek kivéve a' véletlen tsapások alól, mellyek annál veſzedelmesebbek, mennél keservesebb az örömről ürömre ſzorúlni. A' gazdagoknak 's a' ſzegényeknek az külömbözteti sorsokat, hogy ezeknek nem véthet a' viſzontagság, azokat megtsúfolhattya. Tehát nem kell egéſzlen a' múló kintsekre támaſzkodni az idei boldogságát ſzeretö okos embernek. A' tudomány 's a' jó erkölts az, a' mihez a' ſzerentse' agyarkodása nem férhet.

— — — — *Nil non mortale tenemus*
Pectoris exceptis, ingeniique bonis. — Ovid.

c) A' lelki *Békességet*, ezt a' legſzükségesebb réſzét a' boldog életnek, nem adgya sem a' terméſzet, sem a' ſzerentse: hanem az embernek kell munkával ſzerzeni, 's iparkodással magában megörízni.

C'est au repos d'esprit, que nous aspirons tous,
Mais ce repos heureux se doit chercher en nous. — Boileau.

Ezen kívánatos belső tsendességre tsak a' jó erkölts, tsak a' böltsesség segítheti az embert; 's ugyan azért ez az a' tárgy tulajdonképpen, mellyet az erköltstudománynak kelletik ſzembe ven-

ni, ez az a' felséges tzél, mellynek elérésére kell néki minden erővel igyekezni. De arra tsak úgy juthat-el, ha Tanítvánnya' eſzét annyira javította, ſzívét annyira birhatta, hogy ez megtévén nagyobb kissebb kötelességeit, ne legyen, kitől tartania, ne ſzálhasson magával-is pörbe: sőt inkább érezze, hogy a' jó meghaladgya benne a' heányost; tapaſztallya, hogy tökélletességeiért betsűlik 's kedvellik mások-is. Mennél inkább nevekedik a' tökélletesség, annál inkább öregbedik a' megelégedés-is, melly végre édes de tiſzta gyönyörűséggé válik, és semmi viſzontagság el nem ragadhattya. Ez oſztán egyedűl az a' drága kínts, melly valóságosan boldoggá teſzi az embert; mert tsak ez tartós, ez állandó. Pedig *Nisi stabili, et firmo, et permanente bono beatus esse nemo potest.* — Cic.

A' ki a' ſzerentsének örökös mosolygásában, a' nyers erő, a' gazdagság', a' ditsősség', a' múlatság' javaiban helyheztetné boldogságát: igen rútúl megtsalatkozhatnék; ugyan-is mi azok közzűl olly állandó, mellyet majd a' terméſzetnek megmásolhatatlan rendgye, majd a' gonoſz indúlatoknak patvarkodása dugába nem dönthet? — Va-

mint a' tiſzta eget néha hírtelenséggel elboríttyák a' komor fellegek: úgy az embert is ollykor majd egéſzségére, majd egyébb külső javaira nézve meglepi a' látogató irígy ſzerentse. De éppen abban áll az emberbe, tsupán az éſzſzel biró emberbe, ſzállított lelki erő, hogy az illyen jövő menő bajak meg ne tántoríttsák, le ne verjék: hanem inkább vér ſzemet vévén, annyira emelkedgyék általa, hogy, ha ſzerentsétlen-is, még azért ne tartsa magát boldogtalannak. Szinte mint a' tiſzta arany a' tűzben, úgy a' lelki erő-is a' veſzélyekben tetſzik-ki. Könnyű tsendes időben kormányt tartani. A' kit soha semmi baj nem ért, nem adhatta példáját a' legfelségesebb erköltsöknek, a' békességes-tűrésnek, az állhatatosságnak. *Le malheur ajoute un nouveau lustre à la gloire des grands hommes. Il leur manque quelque chose, quand ils n'ont jamais été malheureux. Il manque dans leur vie des exemples de patience et fermeté; la vertu souffrante attendrit tous les coeurs, qui ont quelque gout pour la vertu.* — FENELON.

Ezen lelki erőre úgy lehet ſzert tenni, ha a' külső dolgokat belső érdemek, nem az embe-

reknek közönséges vélekedések ſzerínt ismérjük, 's itéllyük-meg. Az életnek terhes volta legtöbbnyire onnét fakad, hogy mások' ízét követtyük; az az: béhunnyuk ép ſzemeinket, hogy a' világtalanok vezethessenek. — Ezen lelki erő úgy mutattya-ki leginkább magát, ha az ember arról, a' mi jó 's kívánatos-is különben, de mivel jó ſzerével hozzá nem juthat, könnyen lemond: a' roſzſzat 's keservest pedig, mivel le nem rázhattya, békével eltűri. A' ſzenvedés, a' bánat úgy-is tsak addig tart, a' míg ſzívén hordoz valamit az ember: nem okosság-e tehát magán jókor erőt venni? — Nehezen eshetik ugyan elejentén, enként megvallom, az illyen munkás győzödelem: de ki ne kapna rajta, a' ki vagy saját vagy mások' tapaſztalásából tudhattya, hogy azonképpen ha nem enyéſzthette-is el azonnal fájdalmát, de bizonyosan enyhítette?

Levius fit patientia,
Quidquid corrigere est nefas. — Hor.

A' *Békességes-türés* olly ſzükséges eſzköz az életnek fergeteges ſzélvéſzei között, mint a' mértékletesség a' ſzerentsében. A' ki ezt magához akarja édesítteni, időt engedgyen neki; mert

az erőfzakoskodástól irtózik, távozik. Várni kell, míg a' kereke megtette fordúlását. —

De azonban meg nem kell arról-is soha feletkezni, hogy az ember, míg földi lakos, tökélletes boldogságra nem tehet fzert: olly édes fzőlő ez, melly a' változó ég alatt soha meg nem érhetik egéfzfzen; 's ugyan azért hafzontalanúl nyújtóznánk, heában ágoskodnánk itt alatt utánna.

Nihil est ab omni
Parte beatum. — Hor.

A' mit elérhet az ember, az, hogy méltóvá tegye magát a' boldogságra. Ezt pedig efze 's fzíve által megnyerheti. Szóval, a' Böltsesség légyen minden dolgainkban vezérünk: e' nélkül nem lehetünk tsak türhetőképpen-is boldogok. *Nemo potest beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio.* — Sen.

Rajta tehát, kedves Ifjú! Kezdgy már ifjantan az efzes és jó élethez! *Sapere aude, incipe!* — Gazdálkodni kell az idővel, melly semmiért senkire nem várakozik. Íme hogy' elreppentek már, könnyű tollal, életednek tizennégy efztendei: mint egy sietö patak úgy lefolyá-

nak. — Most a' zöldellő ifjúságban vagy, lassanként ember korra jutſz; majd mikor éſzbe sem veſzed, hajad öſzbe kezd tsavarodni, és így — elérſz pállyádnak végéhez. Ám de azért eleget fogſz élni, tsak okos kímélléssel élly! Jattasd gyakorta eſzedbe, a' mit Hazánk' Horatziussa énekelett oktatásodra:

Egy Tavaſz, Nyár, 's Öſz vagyon életünkben,
Tél-is egygy, a' melly amazok' hibájit
Könyvezi sokſzor. — VIRÁG.

A' ki halogattya az okos életnek kezdését, olly nevetséges kába: mint a' melly kalmár, halaſztván az adást vevést, későn veſzi éſzre, hogy vége a' vásárnak. *Quam serum est incipere, cum desinendum est! Quam stulta mortalitatis oblivio! dum differtur, vita transcurrit.* — SEN.

A' jó erköltsü okos élet nem olly nehéz, nem olly fáradságos, a' mint talán némellyek gondollyák. Hiſzen a' józan erkölts-tudomány semmit mást nem parantsol, nem-is parantsolhat, mint a' mit az embernek saját igaz haſzna kíván; és ha talán, elsö ſzempillantásban fájdalmasan esnék-is az a' durtzás indúlatoknak, hogy eltérintget attól, a' mi árthatna: utóbb kétſzeres

jutalommal-is kedveskedik; megfontolván, melly 's mennyi roſzſzak következtek volna a' tilalmas tselekedetből. Szerentsés, a' ki más' példáján megokosúlhat. Tsak akarni 's kezdeni kell a' bölts életet, utóbb terméſzetté válik. Tsuda ereje van az első ſzoktatásnak. Már figyelmetessé tettelek arra, hogy a' melly kisdedet a' buta dajkák a' késértetekkel ſzokták ijeſztgetni; úgy megrögzik benne a' félelem, hogy meg nem menekedhetik töle meglett ember korában-is, akár melly nevetségesnek tetſzik-is előtte a' lelkek' kóborlása. Így van a' dolog a' jó 's ſzép erköltsökkel-is. Ha jókor beléjek ſzokunk a' gyakorlás által; még a' vásott példák sem ejthetnekmeg olly könnyen. Ellenben a' ki nem tudgya, miként 's miért vegyen erőt magán, a' ki mindenben kénnyét kergeti: hamar megízleli a' nem jót-is, a' mellyet utóbb, ha nagyobb ſzabadságra, pénzre, módra jut, annál mohóbban nyeli, mennél inkább hízelkedik az akaratos vágyódásinak. Pedig ha ezeknek egyſzer meg van ereſztve a' gyeplő, ha egyſzer tűzbe jönnek: olly nehéz azokat hámba venni, mint az éjſzaki ſzeleket. A' ki gyenge korában el nem jár ſzor-

galmatosan a' Böltsesség' 's Jámborság' Templomába, nehezen fog az későbben reájok akadni.

Virtutem non prima negant, non vltima donant
Tempora. —
Quo semel imbuta est recens, servabit odorem
Testa diu. — Hor.

Láthatod már, Édesem, hogy a' bölts életnek megtanúlása nagyobb nyomosabb minden más foglalatosságnál; vagy-is inkább minden foglalatosságoknak arra kell tzélozni, hogy tehetségeink azon állapothoz képest, mellybe a' Sors helyheztetett bennünket, lehető tökélletességre emelkedgyenek, és így alkalmatos voltunkat érezvén, másoknak betsülő hajlandóságokat tapaſztalván, megnyúgodgyunk, 's boldogok legyünk. Hiba nélkül ugyan senki nintsen: ez boldogabb világ' lakossinak lehet tulajdona; de azt azonban véghez vihetni, véghez-is kell vinni, hogy ſzándékunk ne hajúllyon roſzſzra, hogy a' jó a' ditséretes nagyobb mértékben legyen bennünk a' vádolásra méltó nem jónál. Ollyast elkövetni, a' mit utóbb megbán az ember, emberi gyarlóság; de a' miért ſzégyen-pirúlás boríttya ortzáját, a' minek eltakarásáért örömest leſzakaſzta-

ná, ha tehetségében állana, az égről a' napot: olly féregnek kell lenni, a' melly örökösen rágódik nyúgodalmán. Ha megbotlunk, ſzállyunk magunkba: és ez jobbúló ſzíves igyekezetünk mellett elegendő.

Vitiis nemo sine nascitur: optimus ille est,
Qui minimis vrgetur — Hor.

Boldog életednek munkálódása volt tárgya mindenkori iparkodásomnak; ez-is vala tulajdonképpen hivatalbéli kötelességem. — Arra tzéloztak a' tudománybéli minden oktatások, mellyeknek ha nem érzed-is talán még most mindgyárt haſznokat egéſz hathatósságokban; de idő' jártával bizonyosan fogod tapaſztalni jótévő erejeket. Arra tzéloztak a' jámbor erköltsöt 's díſzes emberséget ajánló tanítgatások-is, mellyekre a' társaságos életben figyelmezni kelletik annak, a' kiben megvagyon (meg kell pedig minden eſzes és jól neveltt ſzeméllyben lenni) a' betsületnek 's emberségnek nemes érzése, — a' melly nélkül bajjal lehet ezen keverék világban nyúgodalmasan, 's következésképpen boldogúl-is élni.

AZ EMBERSÉGRŐL.

Vagynak ugyan az erköltsi tudománynak felségesebb kötelességei-is, a' mint utóbb léfzen fzó azokról: de egy sints kedveltetőbb az *Emberségnél.* Nem-is lehet tsekély apróságnak tartani azt, a' mit már a' világ a' tifztes dolgok' sorjába helyheztetett; a' minek elmúlafztása durva vadságnak, embertelenségnek neveztetnék; a' mi a' többi akármelly jeles tulajdonságokat vagy egéfzfzen eltakarná, vagy meghomályosíttaná; a' mi már régenten a' fzép tudományok' fzelíd gyümöltsének tartatott.

— — *Ingenuas didicisse fideliter artes,*
Emollit mores, nec sinit esse feros. — Ovid.

Illyenek a' nemes társalkodásnak reguláji, mellyek belső mivoltokra nézve néha ugyan sem jók sem rofzfzak: de mivel azok már a' pallérozott nemzeteknél fzokásban vagynak, alólok, kivált a' jelesebb fzületésű ember, leallyasodás és gyalázat nélkül, fel nem fzabadíthattya magát. És mivel ezekre már most-is, mindennap, mindenütt reájok fzorúlfz; hogy annál ritkábban, vagy bár soha ne vétts ellenek: mindenek előtt

azon erköltsök' előadásával kezdem oktatásimat, mellyeket Cicero *virtutes leniores*, ſzelídebb erköltsöknek nevezett; és a' mellyek általlyában az *Emberség*' neve alatt értetődnek.

A' társaságos életben kötelesek vagyunk nem tsak a' ſzoros törvényeknek megfelelni: hanem, a' mennyire igazságosan lehet, mások' kedvét és ſzívességét-is megnyerni; mert nints olly ember a' világon, légyen az bár még olly gazdag, a' ki másra ne ſzorúlna. Minden ember egyféle dolgok által érzi a' gyönyörűséget vagy fájdalmat: amazon kiki kap, ettől tart kiki; és majd ennek majd annak viſzontaglására öſztönöztetik, a' ſzerínt tudniillik, a' mint ő véle bánnak mások. Kinek kinek tulajdon haſzna hozza tehát magával, hogy ne tegye azt másnak, a' mi magának ellenére volna. — A' ki mást megsért, az egéſz társaságot megbántya néműnéműképpen; mert valamennyen elgondolhattyák, hogy őket sem kíméllené, ha tehetségében volna, vagy valamelly ok által hátra nem tartóztatnék. Valakivel kötődni, annyit teſz, mint mindnyájokat fenyegetni. Tanátsos és igazságos tehát mások' jóakarattyát keresni. Semmi nem vezet-el olly könnyen olly bi-

zonyosan ezen tzélhoz, mint az *Emberség*, vagy-is: a' tiſztességes, illendő, kellemetes, udvari magaviselet, melly első tekéntettel ſzembe ötlik, ſzívre hat, 's helybenhagyást érdemel. *Decorum*, úgy mond Cicero, *quod elucet in vita, movet approbationem eorum, quibuscum vivitur, ordine et constantia et moderatione dictorum omnium atque factorum.*

A' jó erköltsnek 's ſzép tudománynak megvagyon ugyan belső érdemek, valamint az aranynak: de, ha nintsenek kisimítva az emberség által, sokat veſztenek tetſzetességekből. Sőt vagynak emberek, a' kik, ſzinte mint némellyek többre betsűlik a' fényesen kipallérozott fejér-rezet a' durva aranynál: úgy könnyebben elnézik egy két belső tulajdonságnak fogyatkozását, tsak a' tiſztességes külsőség' hejjával ne legyenek. Ezen nem igen tsudálkozhatni, ha meggondollyuk, hogy a' drága kints mellett-is elmegy néha a' sétáló a' nélkül, hogy reá tekéntsen, ha ſzennyessége miatt nem tünik a' ſzembe. Valóban sok értelmes jámbor Férjfiak hátratevődnek minden érdemekkel egygyüt, mellyekhez ha a' külső tsínosság, az ajánló maga-kedvelte-

tés tudna járúlni, két kézzel kapnának mindenütt rajtok.

C'est peu d'être agréable et charmant dans un livre:
Il faut savoir encor et converser, et vivre. — Boileau.

Olly ſzükséges a' külső ſzín, a' díſzes rendtartás, a' tzerimonia a' jó erköltshez, mint a' religyióhoz. A' ſzívbe nem láthatni: kéntelenek vagyunk tehát a' külsőből hozni itéletet a' belsőre.

Az *Emberség* magához kaptsollya a' ſzíveket, és mintegy lehetetlen ollyan emberre nehéztelni, ki betsülettel tud másokkal bánni. Ezen kellemetes tulajdonság valóságos kéſz ajánló-levél, mellyel bé lehet járni a' világot, és mindenütt ſzámot tarthatni a' ſzíves elfogadtatásra. Ez által majd annyi barátságok köttetnek, a' hány ismeretségek kezdődnek: nem Pilades és Oreſztes' barátsága ugyan; de legalább az bizonyos, hogy kiki jót akar az emberség-tudónak, sőt teſzis, míg tudniillik a' saját haſznak tetemes feláldozásával nem történik.

Minden indúlatokonn uralkodik az emberség. Maga' réſzére édesíti a' gögös Reátartót; mert ez feltalállya benne alázatos ſzolgáját, a' kire ásítozik. Lekötelezi az Alábbvalót; mert ez ſze-

líd leereſzkedéséhez képest sorsa' enyhíttőjét képzeli magának benne. Megnyeri bízodalmát a' Fösvénynek; mert ez elhiteti magával, hogy semmi fáradságot nem tagadhatna-meg ingyen fejében-is töle. Megengeſzteli még a' kemény Ellenségetis; mert ez a' nagy ſzívnek, és ſzelíd kérlelésnek jeleit tapaſztallya vetélkedő társában. Szóval, nints olly tsúfos terméſzet, mellynek ne tetſzenék a' meghódíttó emberség. Ez lelkesítti 's gyönyörködteti a' barátságos életet minden alkalmatosságban: midőn a' vadság, a' durvaság merő ízetlenséget, pört patvart támaſzt az ismérősek, sőt atyafiak között-is.

Dextera praecipue capit indulgentia mentes;
Asperitas odium, saevaque bella movet. — Ovid.

De hogy az emberségnek kívántt foganattya légyen, a' jólelkűségből 's a' józan értelemből kell ſzármaznia, és a' fénnálló külömbféle állapotokhoz ſzabva lennie, mindenkor tekéntetbe vévén: ki vagy te? és kivel vagyon dolgod? — A' ki mindenütt azon egy külső jelekkel akarná belső tiſzteletét vagy hajlandóságát mások iránt megbizonyíttani: a' legjobb ſzándék mellett-is könnyen gyalulatlannak vagy gyá-

vának tartatnék. Így nevetségessé tenné magát egy nemes Ifjú, ha a' ruháját meghozó mesterembert ſzinte olly mélly főhajtással fogadná, olly óva tartózkodva folytatná vele a beſzédet, mint egy nagy tekéntetű 's hivatalú úri ſzeméllyt illik fogadni, és vele társalkodni; vagy ha más réſzről ezt ſzinte úgy kéz-tsókolással üdvözlené, a' mint édes Szüleit, vagy a' fő nemű Aſzſzonyságokat illendő tiſztelnie. Szükséges tehát tudni: hol, minek, 's hogyan vagyon helye. *Duce ratione per totam vitam eundum est, minima maximaque ex hujus consilio gerenda sunt.* — SEN. Az illyen udvariſághoz-is megkívántatik kétség kivül a' tapaſztalás és gyakorlás, míg úgy bele tanúl az ember, hogy semmi erőſzak ne tessékki se ſzóllásában, se testének mozgásában; sőt olly terméſzetesnek látſzattassék minden, mintha lehetetlen volna magát azon környülállásokban másként viselni. *Decorum non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promtu.* — CIC. Távúl légyen mind a' sok, mind a' kevés; mind a' máſzkáló hízelkedés, mind a' dermedtt darabosság. Hamarább megbotsáttanak ugyan a' társalkodásban a' valamivel több mint kevesebb ud-

variságnak: mindazonáltal a' kelleténél több terhére esik annak, a' kit illet; mivel könnyen tsúfságra magyarázhattya a' ſzokatlan dolgot: és mások előtt nevetségre 's megvetésre méltóvá teſzi maga magát; mert kiki azt gondolhattya, hogy róka farkat tsóval: ez által pedig gyanúba hozza (és gyakorta méltán) jólelkűségét. *Quo quis versutior et callidior fuerit, eo invisior et suspectior, detracta opinione probitatis.* — Cic.

Ha mindenkor figyelmetes vígyázással fogſz lenni arra, miképpen viselik magokat a' jól neveltt eſzes, és kedvességben lévő betsűletes ſzívű emberek, a' náloknál nagyobbak, a' hozzájok hasonlók, az alábbvalók iránt: éppen nem fog nagy munkába kerűlni a' közép útnak, az illendő mértéknek eltalálása, az emberség' törvényeiben; mellyeknek mindenkori hív megtartások által azon ítéletre bírod, 's megerősítted benne a' veled társalkodókat: hogy valósággal betsűlöd őket, hogy nem pereg nyelved a' ſzív' híre nélkűl, hogy kéſz vagy azt tselekedettel-is megbizonyíttani, a' mit akármelly külső jellel adſz értésekre.

Ezen társaságbéli erköltsnek majd annyi ágazati vagynak, a' hány külömbféle helyheztetésbe jöhet az ember; azért lehetetlen tökélletes útmutatást adni benne a' szüntelenül változó környyülállásokra nézve. Az észnek kell minden szóban, minden mozgásban, minden tselekedetben a' kormányt tartani; annyival inkább, hogy úgyis a' lélekre háromlik a' testi vagy külső tökélletességből a' ditsősség. *Corpus in honorem animi colitur.* — SEN. Azonban az emberségnek számtalan reguláji még-is ezen két tzikkelyek alá szoríttathatnak:

I. A' betsületes és jámbor magaviseletre.

II. A' kellemetes és tetszetős magaviseletre.

Az első a' második nélkül ellehet; és az az ereje vagyon, hogy derék igaz szívű, egyenes embernek tartatik, a' kiben megvan. A' második az első nélkül keveset, sőt talán semmit sem ér. Tsak ollyan mint a' füst, melly nem melegítt, és azonban észrevehetetlenül rontya a' szemeket. A' kiben mind a' kettő megvagyon, mind a' betsületes mind a' kellemetes magaviselet: az már derék és kedves ember, a' kit nem tsak betsülnek, hanem szeretnek-is minden okosak, 's jámborok.

MÁSODIK TZIKKELY.

A BETSŰLETES MAGAVISELETRŐL.

A' külső Udvariság, ha nints jó erköltsre, betsületes egyenes ſzívre építve: egy ideig reáſzedheti ugyan az embert; de lassanként ki fog bizonyosan minden tettetés mellett-is tetſzeni a' ſzeg, a' lélek' romlottsága. És így valamint a' napban ragyogó ſzappan buboréknak ſzép ſzínei hamar elenyéſznek: úgy hírtelen elmúlik az embereknek jó vélekedése 's betsűlése-is az iránt, a' ki költsönözött ravaſz bőrt veſz magára, hogy a' könnyen hivőket megtsallya képmutatásával. *Ficta omnia*, így ſzóll Cic. *celeriter, tanquam flosculi, decidunt; nec simulatum potest quidquam esse diuturnum.*

Ezen képtelenség okozza, hogy némelly emberhez lehetetlen igaz ſzívbéli tiſztelettel viseltetnünk, bátor külömben nem tsekély érdemei legyenek-is; 's noha udvari magaviselete által tudgya-is magát kedveltetni. Ugy lehet az illyen hí-

meskedőket tekénteni, mint ama' piros almákat, mellyek mosolygó ſzíneik által ígézik ugyan a' ſzemeket: de mivel a' felmetſzéskor belől férgeseknek találtatnak, mindenki félreveti azokat. Szent igazság fog az mindenkor maradni: hogy tsak az lehet állandó, a' mi igaz; és tsak azt lehet igazán 's okosan ſzeretni, a' mi állandóúl jó.

Rien n'est beau que le vrai: le vrai seul est aimable,
Il doit regner par tout, et méme dans la fable. — Boil.

Látni való tehát, hogy semmire nem igyekezhetik nagyobb buzgósággal az ember, mint hogy magaviselete által olly hírt ſzerezzen magának erköltsi tulajdonságira nézve, hogy még a' gyanú se férjen tiſzta fedhetetlenségéhez. A' legkissebb motsok ártalmas benne. Semmi nem alázza 's gyalázza úgy meg az embert, mint az erköltshez ragadtt ſzenny, melly utálatot 's megvetést ſzokott a' jó emberek' ſzíveikben támaſztani. Már pedig a' kiben tsak egy tsepp nemes vér van, ſzereti betsületét, és tartozik-is másoknál jó vélekedést éleſzteni magáról. *Nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.* — Cic.

Értte légy azért, kedves Grófom, hogy jólelkűségedet senki még tsak kétségbe se vehesse! Ezen betses kínts még azon ſzerentsétlen gyarlóktól-is (ha még-is gyarlóság!) betsültetik, kik nála nélkül ſzűkölködnek; talán bizony éppen azért, mivel magok' példájokból tudgyák, melly veſzedelmes másokra nézve, ha ki másnak tetſzik, mint a' millyen valósággal. — Tellyes lehetetlen, hogy az betsületre és ſzeretetre méltóvá tegye magát, a' ki álnok ſzívű. — Nints olly kényes állapot, mint az erköltsi jó név, melly mihelyest hanyatlani kezd: még az ártatlan tselekedetre-is két értelmű billyeget ſzokott sütni a' gyanakodó figyelem. *Prona est in sinistram partem suspitio.* A' végre semmin ne iparkodgy nagyobb gonddal, mint hogy már ifjúságodban kedvező vélekedést támaſzſz igazlelkűségedről a' leselkedő világ előtt, melly mindég ſzorgalmatosabban seper ſzomſzédgya' háza' táján, mint maga gazos udvarában. Ehezképest légyen bár melly ſzélesen kiterjedő tudományod, birj bízvást akármelly bő kintsekkel, vigy nem bánom, akármelly ditsősséges dolgokat véghez; de ha a' futó hír hazúgnak, tsalárdnak, képmutatónak kiál-

tana-ki: mondgy-le örökre azon gyönyörűségről, hogy embertársaid igazán betsűllyenek. Hiában mentenéd magadat az irígykedő Roſzſzakarók' rágalmazásával; az volna reá a' felelet: hogy a' nád sem mozdúl ſzél nélkül; hogy az agyarkodók' nyílai serpenyőre lövödnének, ha sínlő réſzre nem találnának. Ezt nagyíthatnák ugyan; de ha nem volna, nem teremthetnék.

Veheted már éſzre, melly igen ſzükséges olly böltsen, olly tiſztességesen, olly jámborúl kormányozni életünket, hogy ne tsak valamelly helytelen ſzóſzaporíttás, meggondolatlan tselekedet, vagy megféſzkeltt bal ſzokás ne adgyon alkalmatosságot a' felölünk való roſzſz vélekedésre: hanem inkább egéſz külső magunk' viseletéből minden jót és ſzépet jövendöllyenek nem tsak azok, kik hoſzſzas társalkodásból voltaképpen ismérhetnek kivül belől bennünket; de már első tekéntetre megnyerjük ſzámunkra a' józanabb fél' betsűlését; hogy így idején korán támadgyon, mind inkább terjedgyen jó hírünk 's nevünk. *Unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam; nam contemtu famae, contemni virtutes.* — TACITVS.

Miként lehet, kérdezed, ſzert tenni azon jeles tulajdonságra, melly által kedvező itéletet hozván az emberek erköltsi jóságunk felöl, igazán betsüllyenek, és ſzeressenek? Azt felelem: Betsüllyd-meg mindenek előtt tennen magadat: betsülly-meg másokat-is; — és így bizonyosan mások-is betsülni fognak tégedet.

A.
BETSŰLLYD-MEG MAGADAT.

A' közmondás ſzerínt: A' hol nints, ott nem kell keresni; tehát a' betsültetést-is tsak ott lehet feltalálni, a' hol a' betsület lakozik. A' ki maga magát meg nem betsüli, mitsoda ſzemmel kívánhattya, hogy màsok betsüllyék-meg ötet? Az erőſzaknak itt nintsen helye. A' legnagyobb Felség nem viheti azt minden hatalmával végh-hez, hogy ſzívekből betsüllyék az emberek, ha magaviselete gyülöletes. Színre ugyan teſznek valamit, de belöl mást gondolnak. — A' melly ember úgy elveti magát, hogy önnön ſzemei előtt-is pironkodnia kell: miként lakozhatna

abban ollyas díſz, meg tiſzteletet gerjeſzt másokban? *Per rendersi stimabile, bisogna stimarsi: l'uomo degradato ed avvilito a' suoi occhi, è incapace delle grandi virtù.* — FILANGIERI.

A' magabetsülés külömbféle jelek által mutattya-ki magát, úgy mint: I. A' külső tekéntet; II. A' Társak' válaſztása; III. A' tiſztességes magaviselet által.

I. A' KÜLSŐ TEKÉNTET ÁLTAL.

a) Már az *Ábráztat*ból bizonyos vonzó ſzelídség, és ſzívet hódíttó méltóság tetſzhetik-ki. Távúl vagyon ettől a' büſzke reátartás, melly tsak mások feje felett fél-vállról ſzokta hordozni ſzemeit. A' kevély nem tsak nem betsülteti magát, hanem inkább nevetség' 's gyülölet' tárgyává leſzſz, mint egy ſzemtelen kereskedő, a' ki igen-is drágán tartván partékáit: vagy alkuba sem ereſzkednek véle, vagy kéſz akartva olly tsekély árt vetnek reájok, hogy kéntelen tovább takarodni. *Quanto superiores sumus, tanto nos geramus submissius.* — CIC. Mennél magasabban vagyon fejünk felett a' tündöklő nap, annál

kissebb árnyékot vettet. — Távúl vagyon nem külömben a' kellemetes méltóságtól a' setét komorság-is, melly mindenkor rántzokba szedi hamlokát, melly gondolatokba merül-el a' vígadó társaságokban-is, és alávalóságnak tartaná, ha mosolygásra fakadnának felgomboltt ajaki. Mintha bizony az eszes tréfa, a' nyájas vídámság szükségképpen kirekesztené az illendő mértékletességet. — Az elragadó mindenkori vígság, a' gyermekes szelesség, a' hahota — igen-is hogy jele volna a' meg nem üllepedett fej' kongó ürességének. — Úgy szoktasd tehát ábrázatodat, hogy, a' mennyire tsak lehet, mindenkor tsendes elevenséget, nyíltt de szelíd 's tetszö tekéntetet mutasson: ne hogy titkokat lehessen belöle hüvelyezni. A' ki gyakorta öszvehúzza szemét száját, gyanússá teszi egyenes lelkűségét; mellyhez nem férhetnek a' rendetlen tsúfos ín-'s íz-vonogatások. *Praeclara est aequabilitas in omni vita, et idem semper liberalis vultus, eademque frons.* — Cic.

Nézz ezen kivűl bátran annak szemei közé, a' kivel beszédbe eredtél; de még ez-is illendőséggel történnyen. A' ki merön nézve vagy száj-

tátva halgatódzik: ſzemtelennek vagy bámúló gyávának tartatik. A' ſzem-lesütés, a' paraſzt ſzokáson kivül, azon vélekedésre-is ſzolgáltathat alkalmatosságot: hogy a' vádoló lelkiesméret nem bírja-el másnak pillantásit; fél, hogy ne talántán a' ſzemekenn, a' ſzívnek ablakjain, ſzinte fenékig lásson belé. A' ſzemköz-nézésnek még az a' haſzna-is vagyon, hogy éſzre vehettyük mások' ábrázattyán, miképpen fogadgyák beſzédinket. Dítsérhetnek ugyan a' mézes ajakú emberek ſzóval; de ha nem egygyez-meg ſzívek ſzájokkal (a' mi igen sokſzor megesik) nehezen titkolhattyák-el belső indúlattyokat az artzúlat' tükörén. Ezt tudni több tekéntetből ſzükséges annak, a' ki ſzereti maga betsületét.

b) *A' testi állás*ból *'s mozgás*ból-is sokat ki lehet venni az ember' belső mivoltáról. — A' terméſzet adgya ugyan a' termetet, ſzót, állást mozgást; hogy a' test kijelenthesse, a' mit a' lélek érez, vagy akar: de az ember' iparkodása még-is fordíthat változtathat rajta, hogy a' darabosság megsímúllyon, 's a' vadság megſzelídüllyön benne. A' mi így járúl a' terméſzet' mun-

kájához, megérdemli legalább ſzínét az erkölt-
nek, ha nevét nem-is egéſzſzen. —

A' ki az okos beſzéllgetés alatt ſzüntelen
ireg forog, nyilván megmutattya, hogy a' ſzóban
forgó dolog meghaladgya kis eſzének ſzűk ha-
tárát. A' díſzes gyorsaság 's a' lepke nyúghatat-
lanság között olly nagy a' külömbség: mint a'
terméſzetes járás, és a' ſzökdétselő ugrándozás
között. A' lassú lomha lépés vagy-is tunya tzam-
magás, egéſzséges ép fiatal emberben, tsekély
tehetségű léleknek ritkán tsaló tanúja: ellenben
a' sebes járás, vagy-is inkább az örökös lótás
futás, ſzeles hebehurgya éſznek nevetséges tzé-
gére. *Cavendum est*, Cicerónak ſzavai, *ne aut
tarditatibus vtamur in gressu mollioribus, vt
pomparum ferculis similes esse videamur; aut in
festinationibus suscipiamus nimias celeritates,
quae cum fiunt, anhelitus movetur, vultus mu-
tantur, ora torquentur: ex quibus magna signi-
ficatio fit, non adesse constantiam.*

Könnyen láthattya tsak ezen leírásból-is az
eſzes Ifjú, melly itéletek hozódnak e' külső ma-
gaviseletből. Méltó tehát, hogy úgy mérsékellye
járását, hogy se ne fusson, mintha kergetnék,

se ne húzza 's öſzve ne dörgöllye gondatlanságból lábait; hogy egyenesen tartsa derekát, ne hogy a' jobbra balra ingadozó lépés vagy görbe ülés miatt, félrehorgadgyon, mint egy roſzſzúl nyöltt vad fa. Kezeivel ne hadaráſzſzon, az oldalán tsüggő kardgyát ne hadgya ſzabadgyában majd a' bokájához majd a' földhez ütődni, a' melly rendetlenséget közönségesen betyárságnak tartya 's nevezi a' józanabb réſz. Fejét ne hordozza olly merőn az égnek ſzegezve, se ne tekéntgessen olly vígyáztalanúl ide 's tova, hogy még azt se lássa, a' mi lába előtt fekſzik: de ellenben a' földre se süsse úgy le ſzemeit, mintha másoknak elhullott partékájit akarná felkeresgélni. Mind ezek ollyan dolgok, mellyekre annál tanátsosabb jókor figyelmezni, mennél bizonyosabb, hogy igen könnyen ſzokásba mennek, 's olly nyakasan megrögzenek, hogy utóbb, ha akarnáis az ember, alig menekedhetnék meg tőlek: pedig sokat épitt reájok a' tsínosabb világ, és ítéletet hoz rólok (ámbátor nem tsalhatatlanúl) a' belső minéműségekre-is. Méltó éſzbe juttatni *Cátó*' mondását. „A' Botor nagyobb tanúlságokra van az Okosoknak, mint ezek amannak; mert

az okos kerűli a' sültt paraſzt' példáját: ez pedig éſzbe sem veſzi, annál kevesebbet követi a' böltsét.„ Jobb elejét venni a' roſzſz ſzokásnak, mint utóbb fáradsággal vetközni-ki belőle, mellynek még-is fenn fognak mindenkor némelly kellemetlen nyomdoki maradni az elvadúltt vagy vásúltt magaviseletben. *Quand les hommes*, Fenelon' ſzavai, *veulent quitter le mal, le mal semble encore les poursuivre. Long temps il reste de mauvaises habitudes, un naturel affoibli, des erreurs invéterées, et des préventions presque incurables.*

c) A' *Ruházat*-is tsekély dolog magában az eſzes ember előtt, a' ki meg tud elégedni, ha az idő' viſzontagsági ellen megőrzi töredék testét: még-is a' ki állapottyához 's a' közönségesen bévett ſzokáshoz alkalmaztatva nem viselné magát, vagy ſzinte motskosan rohodán öltözködnék: a' világ' minden hívságit megvető Böltsnek helybenhagyását sem nyerhetné-meg. *Mundae vestis electio appetenda est homini; natura enim homo mundum et elegans animal est.* — SEN. Azonban valamint minden jó erkölts határos va-

lamelly gyengeséggel: úgy a' tiſzta öltözködés-is, a' melly illendő 's ditséretes, igen közel jár a' kéméletlen pipeskedéshez, a' melly semmiképpen nem ajánllya az Ifjúnak belsejét. Azért kiáltá Ovid-is:

Sint procul a nobis Juvenes, vt faemina, comti!
Fine coli modico forma virilis amat.

A' hívságos tzifrálkodó, 's a' tsínosan öltözködő között az a' külömbség, hogy amaz ſzép ruhája miatt betsűli, 's bizza-el magát, 's azért kíván másoktól-is betsültetni; mivel kihetőképpen más érdemet nem mutathat elő: emez ellenben nem tör reá, nem-is helyheztet semmi valóságos betst benne; de mivel tudgya, hogy a' társaságos életben ſzükséges magát másokhoz alkalmaztatni a' ſzokásra nézve, elkerül minden különösséget a' ruházatban-is. A' tiſztaságot ſzeresse az ember önnön magáért, ſzinte mint a' ſzennyeséget a' rondaság' útálatosságáért kerűllye-el: a' többi változásokat tegye-meg mások' kedvéért. Mindazonáltal a' *módi* követésben ne légyen ez elsők között, de éppen az utólsó sem. Ha tsak az új ſzokás, ízetlensége vagy talán még díſztelensége miatt-is, már eleve megmutattya, hogy nem fog

más kaphatni rajta, tsak a' ſzéllel bélleltt fejű tsapodárok. Illyen a' hajnak majd borzas feltornyozása, majd megínt tövig elnyirése, fel alá jobbra balra fésülése, kondoríttása, vagy porzatlan zsirossága; illyen a' görtsös durungok', a' tsúf golyvát majmozó nyakravalók' tzepelése, és több hasonló rút, az eſzes emberhez illetlen, a' hold' változásit követő sültt bolondságok.

Ha híven megmaradſz nemzeti kellő tetſző öltözetünknél (a' mire kérlek, 's a' mit reménylek-is tőled) nem fogſz kéntelen lenni az újjúló múló módiknak nevetséges és hívságos májmozására. De a' magyar viseletben-is inkább az egygyügyű tsínosságot ſzeressed, mint a' tarka tzifraságot, 's a' költséges ſzemeket-veſztő fényességet. Hallyad, mit mond Cicero a' ruházat' dolgáról: *Adhibenda est*, így ſzóll, *manditia non odiosa, neque exquisita nimis; tantum quae fugiat agrestem et inhumanam negligentiam. Eadem ratio habenda est vestitus, in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est.* El kell kerűlni az öſzve nem illő ruha darabokat-is. Ki nézheti boſzſzúság nélkül azon ízeveſzetteket, kik a' magyar köntöshez kerek kalapot, karman-

tyút 's. t. eff. viselnek! Mindenkor eſzembe jut illyenkor Horatziusnak amaz elmés verse:

Humano Capiti. 's a' t.

II. A' TÁRSAK' VÁLASZTÁSA ÁLTAL.

A' ki magát betsüli, soha nem társalkodik ollyanokkal, kiknek betstelen a' hírek. Régi 's igaz mondás: A' madárt tolláról, az embert társáról lehet megismérni. Ugyan azért közönségesen a' társról-is hoz a' világ itéletet az emberről. Meg-is bizonyíttya valóban a' mindennapi példa, hogy a' jókkal jó, a' roſzſzakkal roſzſz leſzſz ez ember. *I think those next to Knaves who converse with them.* Azt hiſzem, úgy mond *Pope*, hogy legközelebb járnak a' gaz-emberekhez, a' kik velek társalkodnak. Sok vígyaztalan tette már ez által magát egéſz életére ſzerentsétlenné; vagy legalább gyanúra 's megvetésre méltóvá.

A' társak' válaſztása még most ugyan nem áll rajtad: ugyan azért nem-is akarok ez úttal ezen tárgyról bőven értekezni. Bölts Szüleidnek, 's értelmes Elöjáróidnak gondgyok meghatároz-

ni, kikkel társalkodgyál; ollyanokkal tudniillik, a' kikben a' tudományonn, a' tetsző szelíd módosságon kivűl feltaláltassék a' legártatlanabb jámborság:

Nunc adbibe puro
Pectore verba, Puer! Nunc te melioribus offer! — Hor.

Úgy van! A' maga betsületét, lelki testi hasznát szerető okos ember mindenkor nálánál nagyobb tekéntetű Személlyekkel kíván inkább társalkodni, hogy sem alábbvalókkal; mindenkor azokkal, kiknek nevek közönséges betsben tisztelet-ben tartatik, mind tudományra mind erköltsre nézve; a' kiknek magokviselete nem különbözik a' hírnek kedves szavától. Az illyen érdemes Személlyekkel való társalkodásból észrevehetetlenül szívárkozik az ember' szívébe a' mindenféle hasznos jó. Sokkal érzékenyebben festi ezt le Seneca, hogy sem tulajdon szavait elhallgathatnám. *Nulla res*, úgy mond, *magis animos honesta induit, dubiosque et in pravum inclinantes revocat ad rectum, quam bonorum virorum conversatio. Paulatim enim descendit in pectora, et vim praeceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus ipse sa-*

pientum juvat. Est et aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum prosit, sicut illud intelligam profuisse. Minuta quaedam, vt ait Phaedon, animalia cum mordent, non sentiuntur, adeo tenuis illis et valens in periculum vis est. Tumor indicat morsum, et in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conversatione virorum sapientium eveniet; non deprehendes quemadmodum aut quando tibi prosit, profuisse deprehendes. Ugyan azért tanátsollya kedves Lutzilianussának, hogy ha a' taníttó 's fenyíttő kéz alól felszabadúlt-is: megélmedett tiſztes eſzes Férjfiak' példájával ébreſzſze 's erősíttse fejtődző erköltseit mind addig, míg annyira vitte a' dolgot, annyira betsűli magát, hogy maga előtt-is ſzégyenbe borúlna, ha valami roſzſzat merne elkövetni. *Cum jam profeceris tantum*, így ír hozzá, *vt sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum. Interim aliquorum te auctoritate custodi; aut Cato ille sit aut Scipio, aut cujus interventu, perditi quoque homines vitia supprimerent, dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas.*

De roſzſzúl értenéd gondolatomat, ha midőn a' nagy 's bölts Férjfiakkal való társalkodást ajánlom, azt, akaratom ellen, a' köz-sorsú emberek' megvetésére magyaráznád; és, nem tudom, mi sokat építtenél tsupán a' vérnek nemességére, ſzeméllyes érdem nélkűl. Nem mind arany, a' mi fénylik; nem mind jó, a' mi a' tündöklő házokban történik, nem mind érdem, a' mi annak látſzatik lenni.

Molto spesso tra i fiori, e le fronde
Pur la serpe s' asconde, s'aggira;
E talvolta nell' aria s'ammira
Una stella, che stella non è. — METAST.

Azért mihelyest valaki olly dologról kezdene elötted beſzélleni, a' mi a' tiſztességes artzákat megpiríttaná; vagy ollyan mire akarna birni, a' mit lelked' ismérete jóvá nem hagyhatna; ha alattomban a' Gondviselőid elött való titkolódzásra, vagy haſznodra tzélzó akarattyoknak megſzegésére ingerelne: légyen bár még olly nagy, még olly hoſzſzú, még olly tiſztelendő titulussa — hagyd ott tüsténd a' semmire-kellőt! hogy lássa, melly nyers megvetést érdemel, a' kiben nem lakozik a' nemes erkölts, a' ki be kíván

ſzennyezni mást-is, mivel maga kormos az elfajúltt. Ez nagyobb ditsőségedre válik, mintha máſzkáló kéméllésből elhallgatod, bátor nyögve, a' veſztedre törekedő tsábíttónak gonoſz súgarlásit. Jaj pedig, ha egyſzer helyet engedtél ſzívedben hizelkedő ígéjinek; vagy ſzinte azokon boldogtalanúl elindúltál! — Óh kerüld, útáld az illyen éktelen oktalan társokat! mert külömben későn veſzed éſzre, hogy reád kenték gyalázatos fekéllyeket. — *Malignus comes, quamvis candido et simplici, rubiginem suam affricat.* — SEN.

III. A' TISZTESSÉGES MAGAVISELET ÁLTAL.

Ha, a' miket másban útálatra méltóknak tartunk, magunkban-is feltaláltatnának: kétség kivül mí-is útálatosak volnánk, és azért méltán gyűlölnének, 's kerülnének bennünket az emberek, kik előtt ſzent a' jámborság, 's tiſzteletre méltó a' böltsesség. Olly tiſztességesen kell tehát magunkat viselnünk, hogy beſzédgyeinkből, társalkodásunk' egéſz módgyából eſzes mértékletesség, és ſzelíd jámborság tessék-ki, mellyek

által olly kedvező itéletet támaſzſzunk a' velünk lévőkben, hogy önként betsűllyenek, 's vigyék ſzép hírünket; mert *laudari a laudatis, probari a probatis* mindég ditsősséges dolog. — Ezen ſzerentsére tsak úgy fogſz juthatni; ha minden alkalmatossággal az okosság, az isteni félelem, a' ſzemérem, a' ſzelídség, az igazság-ſzeretet kormányozza nem tsak beſzédidet, hanem életedet-is.

a) Az *Okosság*'s tanúlttság nélkül akármint iparkodgyék-is valaki: de az életnek homályos tsuſzamós úttyán, annyi sok veſzéllyek 's intselkedő ellenségek között, nem járhat bátorsággal. Akkor ſzedik reá, mikor nem-is gondollya; akkor botlik, mikor nem-is véli; akkor bánt-meg másokat, mikor eſze' ágában sintsen a' megsértés. *Si intraverit sapientia cor tuum, et scientia animae tuae placuerit: consilium custodiet te, et prudentia servabit te.* — PROVERB. Az okosság nem más, mint az értelem és általlátás. A' legderűltebb éſz, 's a' tudományokkal legfelékésűlttebb értelem ſzokott legböltsebb legokasabb lenni. Azonban, ha az időre, az alkalmatosságra,

's a' többi környülállásokra nem figyelmez, gyakorta hibázhat az-is. Szükséges tehát, hogy elménk a' ſzemes éſzrevételek, a' mindennapi tapaſztalások által annyira felnyillyon, hogy a' külső hímet a' valóságtól, a' jót a' roſzſztól, az illendőt a' díſztelentől, a' haſznost a' károstól, minden tétovázás nélkül megtudgyuk különböztetni. *Vivendi ars*, úgy mond Cic., *est prudentia, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest.*

Sois vertueux et sage,
Et un sort sans nuage,
Jusqu'au tombeau t'attend. — Bruel.

Az okosság, a' gondolkodó éſz vezérellye tehát a' környülállásokhoz képest minden ígedet, minden tettedet: soha el nem veſztvén ſzemed elől, mitsoda időben 's kik között élſz. Meſzſzebre-is gondolkodgyál, mint a' mit hallaſzſz, látſz, 's érzeſzſz; de azonban valamelly képzeltt világban se ſzédelegj. Ne tartsd az embereket ollyanoknak, a' millyeneknek kellene lenniek, vagy kívánnád, hogy legyenek: hanem tanúld-ki gondolkozások' módgyát, a' bévett ſzokásokat, az uralkodó gyengeségeket; ſzóval, ismérd a' világot. Ha mindenkor magad' eſzén

járnál, gyakorta elvetődnél még olly jó, még olly dítséretes tzélodtól-is; mert ellenségeid támadnának, kiknek erejét érezvén, nem a' ſzerentsét vádalhatnád, hanem magadra kellene vetned.

Cum sis incautus, nec rem ratione gubernes,
Noli fortunam, quae non est, dicere coecam. — CATO.

De azért még sem kellene olly igen elgyarlódnod, hogy a' jó, az igaz, a' ſzép, a' ditséretes valamit elveſzejtsenek betsekből elötted. —

Lehetetlen, hogy az ollyan eſzes lſjat ne ſzeresse 's ne betsüllye az értelmes világ, a' ki illendő bátorsággal ſzóba ereſzkedik akármelly rendbéli emberrel, és tsak hamar éſzre veſzi: kivel légyen dolga, mit lehessen 's kellessen mondani; a' ki másoknak ſzívét megnyeri, senkinek terhére nints; a' ki a' tanúlttabb Férjfiakkal ſzeret társalkodni, és a' ſzóba jövő dolgok' 's kérdések' megfejtésében kedvet 's igyekezetet mutat; a' ki semmi ritkaság mellett érzéketlenül el nem megy, a' nélkül hogy minden tsekély dibdábságon megakadgyon; a' ki kaput nem nyit ſzívén, ha az ajtó-is elég; a' ki tud hallgatni, ha a' ſzóllás magának vagy másnak bút vagy kárt okozhatna, 's a' t. Lehetetlen, mondom,

hogy az illyen eſzes okos Ifjat ne ſzeressék az értelmes emberek, és mint követésre méltó példát mások' elejbe-is ne állíttsák. Nagyobb örömére 's ditsősségére válhatik ez a' betsületes ſzívnek, mint ha azt mondgyák felöle, hogy tsak a' gyermekes játékokban, a' kutyákban, paripákban, hívságban, hivalkodásban telik gyönyörűsége, 's ugyan azért már eleve reá jövendelik, hogy azoknak lajstromába fog írattatni, kikről azt énekelte Horatzius:

Nos numerus sumus, fruges consummere nati. —

Mindennek van ideje. Megkívánnya a' terméſzet a' múlatságot-is; de tsak úgy mint az álmot, az az, kipihenésre, 's az erőnek nyomosabb foglalatosságra való elkéſzíttése végett: nem pedig hogy nap estig abban fáraſzſza az ember elméjét, miként veſztegesse az időt, ne talán az únalom, a' henyeség miatt kialugyék e' világból. — Általlyában soha nem kellene megfelejtkezni, hogy dologra teremtettünk, mint a' madár a' repülésre. *Neque ita generati a natura sumus, vt ad ludum et jocum facti esse videamur, sed ad severitatem potius, et ad studia quaedam graviora atque majora.* — Cic.

b) Az *Isteni-félelmet* a' Religyió taníttya. A' Religyiónak felséges tzéllya az embernek ſzándékát nemesítteni, könnyen kitsapó indúlatit kármány-zabolában tartani, boldogíttó eſzközök által vígaſztalni, 's azon tökélletességre vezérelni, melly ez árnyék világban kezdödik, a' jó erköltsök' úttyán nevekedik, míg a' síron túl tellyes ditsösséggel ki nem nyílik. Már hogyan lehetnének mások arról jó itélettel? hogyan hitethetnék-el magokkal, hogy okos és jámbor ember lehessen az: a' ki a' Gondviselésnek illy hathatós eſzközét, melly sok millió halandókra belső nyúgodalmat, áldást, vígaſztaló reménységet terjeſzt, nem tiſzteli? vagy, a' mi még fertelmesebb, oktalan vakmerőséggel a' kéméllet-len rostálás', vagy ſzinte fondorló tsúfolódás' tárgyának válaſztya? — Vagynak, vagynak illyen pajkosok, Édesem! Szükség ezt tudnod, hogy tőlek, mint valamelly ragadó mételytől tartózkodhass; mert, azon kivül hogy ſzíved nyúgodalmát elragadnák, még roſzſz 's káros hírbe-is fognál minden bizonnyal velek egygyütt kevered-ni. Nem de! valakik az illyen hebehurgya fetségöt hallyák, terméſzet ſzerínt arra a' gondolat-

ra jönek, hogy veſzedelmes roſzſz embernek kell lennie, a' ki tsak azért akarja a' Vallás' üdvözséges törvénnyeit, mint annyi fékeket, ſzéllyel ſzaggatni, hogy annál dühösebben rohanhasson hanyat homlok a' tilalmas tselekedetek' fertőjébe? Illyen hitvány ditsösségre vezeti a' meggondolatlan embert a' nyelvesség, a' kérkedékeny hívság! Sokkal ſzentebb, sokkal istenesebb dolog a' religyio, hogy sem azt nyájas elmefuttatás' tárgyának lehessen kitenni. *Mala et impia consvetudo est contra Deos disputandi, sive ex animo id fiat, sive simulate.* — Cic.

Nem mondom, hogy némelly vak buzgók (ők tudgyák miért: én legalább roſzſz ſzándékra nem akarom magyarázni) ollyan foltokat ne aggattak volna a' vallásra, melly nem illik isteni méltóságához; de a' valóságos Bölts megelégſzik azzal, ha maga külömbséget tud tenni a' jó és haſzontalan, az igaz 's helytelen között. Hogy sok embert jóvá tett 's teſz a' religyio, tagadhatatlan; a' történetek elég világosan ſzóllanak mellette: ha némelly babonások viſzſza éltek vele, nem az ő hibája. A' tűz ſzükséges az embernek könnyebb életéhez; és azért, hogy néha

gondatlanságból vagy gonoſzságból egéſz helységek lettek a' lángok' prédájává, következik-e, hogy a' tűz roſzſz magában? — A' valóságos Bölts, mondom, az éſzt legyalázó buta babonaságot nem védelmezi ugyan, sem képmutatásból sem haſzonkeresésből: kémélli mindazonáltal a' gyengéket, ne hogy botránkozás' köve legyen előttek; tudván, hogy setétség az ő nálok, a' mit mások világosságnak tartanak. Már pedig az éſznek vaksága ſzinte úgy megérdemli a' ſzánakodást, mint a' testi ſzemnek fogyatkozása. El nem felejtkezik soha arról, hogy a' sértő tsúfolódás nem teſzi a' tévelygőt jobbá, hogy a' külömböző gondolkodás' módgya olly terméſzetes dolog az emberben, mint a' változó termet 's terméſzet; hogy könnyebb akármit-is lerontani, mint épitteni. Pogány kegyetlenség valóban a' tsendes léleknek boldog nyúgodalmát kétségek' feſzegetése által háborgatni, 's azutánn a' habozó bizonytalanság' örvénnyében minden segíttő tartalék nélkül vergődni hagyni! —

Tiſztellyed te, jó Ifjú, Őseid' vallását érdeme ſzerínt! Intézzed józan parantsolatihoz éltedet! és bizonyos lehetſz, hogy mind magad

érzeni fogod haſznát, mind másoktól-is betsben 's tiſzteletben fogſz tartatni. *Deos et venerari et colere debemus. Cultus autem Deorum est optimus, idemque castissimus atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, vt eos semper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur. Non enim Philosophi solum, verum etiam Majores nostri superstitionem a religione separaverunt.* — Cic.

c) A' *Szemérem* jeles tulajdonság minden emberben, de kiváltképpen a' serdülő Iſjúban; és abban áll, hogy semmi ollyas ne merje magát tüntetni benne, a' minn megütközhetnék a' ſzem, vagy a' mitől megsérűdhetne a' fülnek kényessége. Ez az a' hathatós vonzó erő, melly a' Jámborokat magához tsatollya; és megőrzi, hogy a' roſzſzalkodók ne méréſzellyenek feléje közelítteni: a' jók pedig mindenütt, minden időben tiſztellyék. *Verecundia*, úgy mond Valer. Max., *parens est omnis honesti consilii, tutela solennium officiorum, magistra innocentiae, cara proximis, accepta alienis, omni loco omni tempore favorabilem praeseferens vultum.*

Ugyan azért soha ne érje ajakidat ollyan díſztelen ſzó vagy kiejtés, mellyet a' tiſztesség el nem hallgathatna pirúlás nélkül. A' vígyáztalanság, vagy ama gyáva *nem gondoltam* mentség ki nem ſzapúl a' ſzégyenből, 's el nem fogja hitetni másokkal, hogy a' ſzáj nem a' romlott ſzívből, vagy üres főből beſzéllt. A' végre gyűlöld 's kerűld ama' betyáros piſzkos ſzó-keríttéseket, mellyeket, az elhatalmazott roſzſz példa utánn, olly korán felkapnak a' negédes legénykék; noha azok a' neveletlenségnek, 's az alatson gondolkozásnak mindannyi 's mindenkor ſzembetűnő billyegei.

Valamit a' terméſzet a' ſzem elől elrejtett, és a' tiſztességes világ különös gonddal bé ſzokott fedni, még tsak a' neve se hallattassék tőled. *Naturam obsequamur, et ab omni, quod abhorret ab oculorum auriumque approbatione, fugiamus. Status, incessus, sessio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum.* — Cic. Még a' kopott paraſztos közmondások sem illenek a' betsűletes okos ember' ſzájába. Soha nem felejtem-el, midőn egy úri társaságban arról volt a' ſzó, hogy a' melly gyermekek a' kényeſztetés-

nek ölében nevelkednek, utóbb olly ſzökevény árnyékkal ölelkeznek-meg, melly őket minden bizonnyal előbb utóbb veſzedelembe vezeti 's kárba dönti. Valaki egy jelenlévő Anyának mentséggel akarván kedveskedni: „Nem tudom, úgy mond, hogy' lehet az anyáknak olly roſzſz néven venni, ha magzattyokat gögyögetik; hiſzen minden tehén nyallya a' maga' borját!„ — El lehet gondolni, melly nagy tsendesség uralkodott ezen elmésen válaſztott közmondás' hallására; és melly hizelkedő vélekedést támaſztott a' bölts Szóſzólló felséges eſzéről. Igazán:

Spectatum admissi risum teneatis amici! — Hor.

Ha talántán valamelly roſzſzhoz aſzott nyelv, rút tréfából, betstelen ſzókra fakadna előtted: távúl légyen, hogy nevetéssel tetſzést mutass rajta. — Hanem vagy hallatlanná tedd a' hallott beſzédet, vagy azonnal ſzelíd komorság üllyön ábrázatodra. Foganatosabb megtzáfolása ez a' trágárnak, mint a' nyilván való dorgálás, mellyből még könnyen katzajt üthetne, 's így még tovább üzhetné a' ſzemtelenséget. De azonkivűl sem illik a' fiatal emberhez, a' nyilvánságos ſeddődzés az erköltsök 's ſzokások' dolgában: ha-

nem *Cave, rogo, et diligenter attende, ne cum homine malo loquaris.* — SEN.

d) Vagyon a' ſzemérmetességnek még egy más neme-is, mellyet a' Deák tulajdon ſzép ſzóval *modestia*nak nevez, mí *okos-letartásnak* híhattyuk. Semmi nem nyeri úgy meg ſzámunkra még a' fennjártató ſzíveknek hajlandóságokat-is, semmi nem vetközteti-ki olly bizonyosan még az irígységet-is sértő fegyveréből, mint a' kellemetes okos letartás: valamint ellenben semmi nem boſzſzontya, semmi nem ingerli még a' legſzelídebb lelket-is úgy, mint a' maga hányás-vetés, 's puffadozó elbízás. A' modestia abban áll, hogy ne mutassuk akár ſzóval akár jellel, hogy valakinél fellyebb emellyük 's többre betsüllyük magunkat. Ha *ez* egybe van kaptsolva a' jámbor erkölttsel 's tudománnyal: olly hatalommal bir, hogy tsak a' megrögzött roſzſzaság állhat néki ellen; olly pais, mellyen minden nyíl megtompúl. Ezen ſzép tulajdonság kevés emberben találtatik; mert majd kinek kinek hívsága elárúllya, hogy dítsértetni kíván: pedig mihelyest ezen igyekezet kitetſzik, éppen azért sem adgya-meg

a' megsértett terméſzeti kevélység még az érdemlett ditséretet-is. A' ki ſzámot tart a' köteles magaſztalásra, felébreſzti a' gánts-keresést: a' ki okosan letartya magát, elaltattya mások' hívságát. Azért mennél kevesebbet kívánunk, annál többet nyerünk.

Lehetetlen az ollyan embert kedvellni, a' ki, akár kell akár nem, mindég tsak a' maga' tetteit 's érdemeit dobollya, a' ki minden beſzédgyében magát teſzi fő játſzó ſzeméllynek. Kín az illyen fennhéjjazó *Dictator*ral a' társalkodás; mert mintegygy ortzájokra akarja vetni másoknak, hogy nem olly drágalátos Böltsek vagy Vitézek, mint maga ő kegyelme. Ő hozzá képest (tudniillik kedves megtsalattatása ſzerínt —) akár ki-is félſzeg teremtmény; a' mit ő mond, ír, teſz, mind tökélletes; más soha nints előtte kissebb nagyobb fogyatkozás nélkül: noha gyakorta tsak *ignotos fallit, notis est derisui.* — Hogy kitessék, melly tsúfság a' reátartás, gondollyunk magunknak egy társaságos gyülekezetet, melly illyen fennlebegő, kérkedékeny, hetyke emberekből állyon. — Boldog Isten! Hány sovány mosolygás, hány mérges pillantás, hány

keserü ellenmondás, hány gúnyoló példázgatás, hány sértő ſzó, betsmérező ſzemrehányás, paraſzt tzivakodás — változtatná kevés idő alatt a' betstelen játék-ſzínt! — Mennyivel különböznék ettől a' nemes nevelésü, okos letartású derék Férjfiak' magokviselete. Az érzés ajakin hordozná a' ſzívnek ſzelídségét; nem külömben a' bánás' módgya tetſzetősséget, emberséget mutatna. Senki nem beſzéllene fennyen maga' érdemeiről, inkább másoknak jó tulajdonságival foglalatoskodnék. Mindnyájokat azon egy lélek éleſztené külömbféle díſzes kifejezésekben. De ellenkező vélekedésben lévén sem hartzolnának: hanem kiki, az igazság' megsértése nélkül, úgy engedne, hogy állíttásaik-is végtére békességesen öſzveférnének. Az illyen jeles ſzeméllyek soha nem látnák egymást édes öröm nélkül, és soha nem válnának-el ſzíves sajnálkodás nélkül.—

Első léptzéje a' böltsességnek azt tudni, hogy nem vagyunk fogyatkozás nélkül. A' valóságos érdem kimutattya maga magát vele termett belső erejével, és nem ſzorúl arra, hogy valaki nagyíttó üveget, vagy lobogó fáklyát tartson felibe. Mihelyest ezt az tselekſzi, a' ki di-

tsösséget vár belöle, már *sordet*, gyomrot kever. — Ám de azért más réfzről éppen nem fzükség, hogy az ember vonakodgyék, tsúfzfzon máfzfzon, tagadgya fzép tselekedetit (ha történetből mások által említtésbe jönek) vagy fzinte tulajdon hibájit hordgya rendben elö, oktalan vagy furtsa alázatosságból: — *Sunt, qui se nequiter humiliant.* — Ezt tsak egy gyáva, vagy inkább egygy eſzeveſzett tselekedheti:

Nec te collaudes, nec te culpaveris ipse;
Hoc faciunt stulti, quos gloria vexat inanis. — Cato.

Értelmes emberekkel beſzédet folytatni, tudományos értekezések közt magát tehetségei által megkedveltetni, a' ſzívből önként közlött magaſztalást örömmel 's illendö köſzönettel elfogadni, terméſzeti 's ditséretes tulajdonság, melly a' jóban éleſzti 's vastagíttya a' nemes lelkűt:

— Non parvas animo dat gloria vires,
Et foecunda facit pectora laudis amor. — Ovid.

De ſzünet nélkül maga talentomit, értékét, érdemeit útonn útfélen hírdetni; vagy eget földet bétölteni dölfös panaſzokkal, hogy fáradságos iparkodásinak nem adgya-meg a' hálaadatlan 's ér-

tetlen világ tartozott jutalmát: inkább boſzſzonkodásra, hogy sem ſzánakodásra méltó dagályos gyengeség. Még egyſzer mondom: Mennél kevesebb ſzámot látſzatik valaki az elsőségre, a magaſztalásokra tartani: annál ſzívesebben 's bizonyosabban megadgyák néki azok, a' kik a' kellemetes erköltsöt 's értelmet voltaképpen tudgyák betsülni. A' ki pedig erőn erővel tsudáltatni, égbe emeltetni kíván, és a' ditséretet adó vagy hódolásképpen várja; éppen elesik tőle, valamint azon ſzemtelen koldús az alamisnától, a' ki a' könyörületes segedelmet sértő pattogással kéri, vagy igazábban, parantsollya. *J'aime les louanges*, úgy mond Mentor' Tanítvánnya, *quand elles sont données par de bons juges de la vertu. Mais c'est que je crains de les aimer trop; elles corrompent les hommes; elles les remplissent d'eux-mémes; elles les rendent vains et présumtueux. Il faut les mériter, et les fuir.* — Szép dolog a' ditséret, ha értelmes emberektől ſzármazik: de a' ki igen ahoz köti magát, könnyen felſuvalkodik, hívságos, 's vakmerő leſzſz. Meg kell érdemelni, de nem hajháſzni.

Ugyan azért, kérlek, olly ritkán beſzélly

magadról többek előtt, a' mint tsak lehetséges! Az emberi szívnek természeti hívsága olly nagy, hogy az mindég kiüt, akár melly sürü fátyollal takartassék-is be az önnönszeretetnek ingere. Az igaz érdemre törekedgyél! Ez haszontalan tzifrázások, 's magára tzélzó emlegetések nélkül-is világosságra jön. Sőt ha te akarnál hírének szárnyokat készítteni, könnyen az Ikarusiak' díjjára juthatnának; mert a' kevélységnek heves súgári okvetetlenül felolvasztanák a' ragadóska viaszt. Annyira emelkedgyék tehát lassanként tökélletességed, hogy

Ipsa quidem virtus sibi sit pulcherrima merces. —

Ha másoknak rólad vagy véled való beszéllgetéseket hoznád akár mikor szóba: vígyázz, hogy a' méltóságos nagyságos titulust, mellyel más illetett, te ne szaporítsd. A' gyenge Aszszonyokáknak lehet tsak azon gyarlóságot megengedni, ha azt vélik, hogy beszédgyeknek historiai hitelessége tsorbát szenvedne, ha a' tekéntetes nemzetes nevezet elmaradna, midőn magokról szóllanak. A' Ferjfiúban már nevetséges volna az illyen hívság. *Ambitio vult per omnem ordinem titulos disponere.* — SEN.

e) A' *Szelídség*. A' ki az emberi társaságban kíván élni, mivel a' terméſzet 's nevelés nem egygyenlő mindenekben, sokſzor megtörténik, hogy majd véletlenül majd ſzánttſzándékkal borsot törnek az ember' orra alá, ſzeges beſzédekkel, sérelmes tselekedetekkel piſzkállyák. Illyenkor mutathattya-meg a' jól neveltt lélek maga tehetségét, ha tudniillik hatalma alá hódította-e heveskedő indúlatinak tüzes lobbanásit: mert azonnal felpattanni, ſzeget ſzeggel ütni, tsekély lelki erőre mutat; és olly ſzegény eſzköz, hogy az által magunknak ártunk inkább mind egéſzségünkben mind betsületünkben, hogy sem a' rajtunk esett vagy talán tsak képzeltt sérelmet megorvosollyuk.

Ugyan-is a' harag nem tud mértéket tartani; 's kiüzvén a' testből a' józan értelmet, mintegy dühödni kezd. Azért mondgya Horatzius-is: *Ira, furor brevis est.* De mivel ezen rendetlen indúlat gyakorta kitör azokon, kik mindgyárt kezdetben nem iparkodnak annak elnyomásán, a' hírtelen haragot tartós dühösségnek lehet nevezni. A' ſzikrát hányó ſzemek, a' tüzes artzúlat, a' feldagadtt kék erek, a' reſzketö tetemek, a' hö-

bögő nyelv, mind annyi bizonysági a' testből kiköltözött józan éſznek: és így, ha másnak nem árt-is a' haragos, magának bizonyosan árt. Hasonló a' felfortyantt mérgelődő egy hajóhoz, melly kormány, evező, vitorla nélkül ide 's tova hányattatik a' tajtékos habok köztt a' fertelmesen háborgó tenger' közepén. — Innét vagyon, hogy az illyen rettenetes állatokat minden társaságban gyülölik, 's kerülik; mert senki sem akar tőlek megmaratni. Méltán javasollya tehát Cicero: *Ira procul absit! cum qua nihil recte fieri, nihil considerate potest. — Vt difficile sit, vtrum magis detestabile vitium, aut deforme.*

Mennyire külömbözik ettől a' ſzelídség, melly elkerűli minden alkalmatossággal a' nagy hevességet a' ſzóban, a' dörgést a' hangban, a' vadságot az ábrázatban, a' dühösséget a' tselekedetben. A ſzelídség segítti az embert azon lelki tsendességre, mellyben úgy láttya a' dolgokat, a' mint vagynak, és a' melly az éſznek elegendő időt enged az igazságnak felkeresésére, 's kevetésére. A' boſzſzús mindent komor ſzínben lát: valamint a' kit a' sárgaság bánt, minden sárgának tetſzik előtte. Tsak a' ſzelíd ſzívben

nem üzhetik tsalárd mesterségeket a' vakíttó indúlatok. A' ſzelídség viſzi véghez, hogy az ember tudgyon másokon könyörülni, az apró megbántásokat elnyögni, vagy legalább a' büntetésben mértéket tartani: *Nunquam enim*, úgy mond Cic., *iratus qui accedit ad poenam, mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum.* Ugyan-is, ha meſzſze menne a' garázdának vakmerősége: tudna a' ſzelíd ember akkoris alkalmatos eſzközökhez nyúlni, hogy se gyávának ne tartassék, a' kinn fát lehessen vágni; se mérges-ſzilajnak, a' ki tekéntet nélkül mindenen kereſztül akarjon járni. Ez-is az-is leſzállíttaná az emberek előtt betsületét, azon külömbséggel: hogy amazért jó bohónak neveznék, emezért pedig gyülölnek.

Ha a' megbántásoknak nem volna ſzabad gátot vetni: ki merne az erőſzakok miatt kimenni a' házból? Ha pedig a' megbántatott fél maga merné torlani boſzſzúját: volna-e ſzünete a' véres tzivódásoknak? Vagy legalább mi ſzűkség volna az igazságot kiſzolgáltató Bírákra? Hallyad, mint ír *Valer. Max.* a' ſzelídségről, melly az indúlatoknak okos határt tud ſzabni. *Moderatio*

animi, úgy mond, *mentes nostras impotentiae et temeritatis incursu transversas ferri non patitur: quo evenit, vt repraehensionis morsu sit vacua, et laudis quaestu sit opulentissima.*

f) Az Igazság-ſzeretet. Mutassa bár valaki magát istenfélőnek, ſzemérmetesnek, ſzelídnek; de ha az egyenes ſzív, az igazság-ſzeretet nints-meg benne: mind azon ſzép tulajdonságok, vagy akármelly mások 's többek-is elveſztik betseket; mert tsupa külső kéregnek, merő képmutatásnak, vagy, legfőbb, vak történetnek fognak közönségesen tartatni. Már pedig tegye-le a' furtsán ſzíneskedő minden reménységét arról, hogy az eſzes és jó emberek tiſztellyék ötet, 's a' ditséretes Férjfiak' betses sorába ſzámlállyák ſzeméllyet. *Quod si qui*, Cicero' mondgya: *simulatione, et inani ostentatione, et ficto non modo sermone, sed etiam vultu, stabilem se gloriam consequi posse rentur, vehementer errant.* Nem-is tsuda; mert tsak egy félénk, és feslett lélek vehet magára álartzát, hogy a' köz életben tellyességgel másnak láttassék, mint a' millyen valóban.

De külömben-is igen kínos, testet lelket vásíttó mesterség lehet az álnok tettetés. Már a' játszó Alakosoknak nem kívánatos életek' neme, a' kik napjában tsak egy két óráig teſznek vendég ſzeméllyt magokból: hát a' kik ezen mesterséget folyvást üzik a' világnak nagy játſzó piattzán, a' kik mindég mások kivűl, mások belől — me'y sok aggságos gondba kérülhet nékik ezen örökös erőſzakos ſzíneskedés? melly ſzörnyen rémítheti őket azon gyalázatnak tsak meggondolása-is, a' melly reájok ſzáll, mihelyest egyſzer véletlenül leesik rólok a' költsönözött ábrázat? O bizony! *Satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri.* — SEN.

Azonn kell tehát (a' mint már többſzer mondám) még ifjantan igyekezni, hogy az igazság' ſzeretete mélly gyökeret verjen a' gyenge ſzívben, és olly karba állíttassék az ember' hitelessége, hogy senki még ne-is kételkedhessék annak valóságáról, a' mit a' ſzáján kibotsátt, vagy annak egyenességéről, a' mit tselekſzik. Melly nagy ditsősségére válik az *Cátó*nak, hogy, a' mint Plutarchus írja, midőn egy Ügyéſz azt állíttaná a' Bírák előtt, hogy dolgát nem erősítheti ugyan

tsupán tsak egy tanúnak bizonyíttásával; de ha maga Cátó az, úgy mond, ki fog kételkedni az igazságról? Egéſz közmondássá vált ez a' Romaiak között; valamint az-is, hogy, ha a' hitelt meghaladó dolgokról esett ſzó, azt mondák az emberek közönségesen: Ez olly hihetetlen, hogy ha Cátó mondaná, sem hinném-el. — Bezzeg külömb erkölts, külömb ditsőſség ez! mint ha valaki' ſzavát mindég rostálni kell; mindég gondolóra venni, ha ugyan egy húron pendűlhetett-e a' nyelv a' ſzívvel; ha lehet-e igéretén építteni; ha nem leſzſz-e az ember könnyűhitelének áldozattya; ha nints-e olly két értelmű íge beſzédgyében írásában, mellyet jobbra balra lehessen tsigázni. Ki ne félne az illyen ezer ſzínű *Chamaeleon*nal alkúba ereſzkedni? ſzövetségbe lépni? barátságára támaſzkodni?

J'aime un esprit, qui se montre, qui s'ouvre,
Et qui plait d'autant plus que plus il se découvre:
Mais la seule vertu peut souffrir la clarté,
Le vice toujours sombre aime l'obscurité. — Boil.

Gyanúba az által vevődik leghamarább az embernek hitelessége, ha ki nem embere ſzavának. Azért vagy meg nem kell valamit ígérni,

vagy meg kell annak felelni, kerüllyön bár akár mibe, 's mennyibe. Az ígéret-tételre senki sem köteles; de megtartására igen-is. Nem ok nélkül javallya tehát az igazmondó *Cátó*, hogy még az ollyan dolgot sem okosság másnak ígérni, a' mellyet még nem birunk, noha az igéret szerínt mástól reménylük-is azt:

Rem tibi promissam certo promittere noli.

Szavát meg nem tartani, ha lehetséges; esztelenség, betstelenség, 's valóságos rosszaság. Tsak az esztelen nem törödhetik azzal, ha hisznek-e néki vagy sem jövendöben; betstelen 's rosszasz az, a' kinek szívében az igazság, melly mind a' religyióban mind a' moralisban első kötelesség, fel nem találtatik.

De még sem alatsoníttya semmi úgy le az embert, mint a' hazugság. Ez külömbféle kútfökből veszi eredetét: de mindenkor az érette a' jutalom, hogy a' hazugnak előbb utóbb kezébe szakadván a' füllentés, kudartzot vall, és akár miféle mentegetés sem mossa-ki a' gyalázatból. Így jár, ki szereti a' homályos ígék' álnok tsavarását; a' ki a' mire ma egy helyett lehel, ugyan arra holnap másutt fúj; a' ki igen kap a' nagyít-

tó *hyperbolén*; a' ki, hogy senkit meg ne keseríttsen, vagy-is inkább, hogy valakit mennél előbb lerázzon nyakáról, mindenkor mindenben hangosan ajánllya kész szolgálattyát: noha sikerét soha senki nem láttya. Másként gondolkodott Horatzius;

Quid verum atque decens, curo et rogo, et omnis in hoc sum.

Másra valami ollyast költeni, a' mi jó hírének kárára lehetne, istentelen gonoszság; a' mellyért nem tsak gyűlölést, hanem érzékeny büntetést-is érdemel a' hazugság-koholó. Magát álnok mentségek által segítteni-ki a' sárból, — azon kivül hogy jobbára haszontalan iparkodás; mert bizonyosan akkor érik a' hazugságon, mikor legkevesebbet vélné — még a' félénkségét-is elárúllya, és a' bünt bünnel toldván, kétszeres büntetésre teszi magát méltóvá. Nem illendőbb, nem nemesebb, nem okosabb dolog-e, inkább a' jobbúlás' igérete mellett, tisztán igazán megvallani hibáját? inkább mondani: *Homo sum, humani a me nihil alienum puto?* — TERENT. Így bizonnyal előbb lehet reményleni botsánatot, mint a' titkolódzás által, melly már vastagodó roszszaságnak jele; 's egyszersmind

ollyan gát, melly miatt a' jó ſzándék nem adhattya javíttó tanáttsait.

Vagynak ollyan emberek-is, kiváltképpen a' fiatalok között, a' kik, hogy ők-is már ritkább tapaſztalásúaknak tartassanak: hevet havat öſzve hordanak, tsudálatos eseteket ſzámlálnakelő, a' mellyek vagy ſzinte velek történtek, vagy ollyanoktól hallották, kiknek hitelességekről nem lehet, mondások ſzerínt, kételkedni, 's olly bizonyosan tudgyák, mintha a' tsillagokból olvasnák; — és nem veſzik a' gyávák éſzre, hogy marokkal lehet fogni a' hazugságot. Az illyen bámúlást indíttani akarók megfeletkeznek arról, hogy tsúfokká leſznek; és utóbb, ha talán igazat ſzóllnak-is, senki nem-is fülel beſzédgyekre, ha tsak valaki sokat jelentő sovány nevetéssel nem felel reája. *Deforme est*, úgy mond Cic. *de se ipso praedicare, falsa praesertim, et cum irrisione praesentium, imitari militem gloriosum.*

B.

BETSÜLLY-MEG MÁSOKAT.

A' ki másoktól betsültetni kíván, betsüllyön az meg másokat-is. Ez mind az igazságnak mind az okosságnak törvénnye. Az igazság parantsollya, hogy a' költsönt viſzſza fizessük: az okosság taníttya, hogy azt ne várjuk attól, a' mit mí megtagadtunk tőle. Az igazságos ember senkinek nem teſz kárt; a' betsületes ember nem okoz senkinek boſzſzúságot. Kiki ſzereti magát, 's pedig mindenek felett; ez terméſzeti öſztön: ugyan azért senki sem akar mástól ollyast elſzenvedni, a' mi lejjebb ſzállíthatná betsületét. A' ki másnak tulajdon ſzeretetén sebet ejt; gyógyíttsa bár azutánn akármelly drága orvosló írekkel 's akármelly ſzorgalommal: de bizonyos lehet benne, hogy fennmarad a' sebhely, melly a' legkissebb időváltozásra újjonnan kifakad, vagy legalább-is érzékenyen fog sajogni. —

Három dolog keseríttí-meg a' társaságos élet' édességét. A' kevélység, melly elzárja a' nyíltt ſzívű leereſzkedést; á' hívság, melly mindenben különösséget keres; a' durvaság, melly nem adgya-

meg másnak a' betsületet. Az emberség mind a' hárommal ellenkezik, és így ez teſzi az életet kellemetessé. Minden embernek, tsak azért, hogy érzékeny állat, azonn kell lenni, hogy másokat maga' réſzére édesíttsen; és ezen tzélra semmi sem vezet-el olly tsalhatatlanúl, mint ha ember-társaink azt vehetik-ki magunkviseletéből; hogy kéſzek vagyunk mí-is ſzolgálattyokra. A' betsület mindég többet haſznál, mint a' mibe kerül. Némellyeket már a' terméſzet megajándékozott ezen bájoló tulajdonsággal: mások az által ſzerzik, ha gyakran meggyőzik magokat; mások' hibájit pedig ſzánakodó ſzemmel nézik inkább hogy sem hunyorgatva.

Maga ellensége, a' ki mással ellenkedik, kivált ha nálánál hatalmasabb. *Sapiens nunquam potentium iras provocat: imo declinat non aliter, quam in navigando procellam.*— SEN. Lehet ugyan némüképpen annyira vinni a' tökélletességet, hogy a' megbántást elnyögje, 's roſzſzért roſzſzal ne fizessen az ember: de nints olly hatalmas törvény, melly azt véghezvihesse, hogy mí azt ſzeressük, a' ki bennünket sérteget. A' hajlandóságot nem lehet parantsolni;

az tsak úgy támadhat önként a' ſzívben, ha tökélletességet lát. Az ollyan ember elött pedig, a' ki megbántódik, eltünnek, vagy legalább-is homályba borúlnak a' legſzebb tulajdonsàgok-is; mert a' sérelem felébreſzti a' hiúz-ſzemü leselkedést, melly addig meg nem nyúgſzik, míg a' feddödzöben hibára nem talál: találni fog pedig bizonyosan, minthogy senki nintsen e' földön hiba nélkül:

Quisque suos patimur manes. — VIRG.

Már ez a' Haragos' kezében diadalmat ígérö fegyver, már most a' ſzálkából-is ſzelement nevel, hogy az annál inkább ſzemekbe tünnyön másoknak-is. — Ez ugyan nem történik helyesen: de úgy történik még-is közönségesen, a' megsértett betsületnek nyúghatatlankodó ingerlésére, melly le akarja magáról rázni, 's másra háríttani a' gyalázatot.

Ezen terméſzeti tulajdonsága az emberi ſzívnek arra mutat, 's arra taníttya a' világnak nevendék lakossát: hogy soha meg ne bántson akartva senkit; söt a' mennyire lehet, nyerjemeg nagynak kitsínynek ſzívét. *Nolo minor me timeat, despiciatque major.* — CHILON. Sokat

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

segítt rajta, ha nem tsak nem rebesgeti, hanem inkább az emberi ſzeretet' palástyával fedegeti felebaráttyának gyengeségeit. A' gántsos ember a' Bölts' ſzemeiben ſzeretsétlen, 's azért ſzánakodásra méltó. Minden emberben van hiba: másokat menteni, hogy minket-is mentsenek, mind igazságos, mind ſzükséges. Tegye tehát kiki gyakrabban ſzivére kezét, 's tegye egyſzersmind ſzoros tövénnyévé: hogy soha nem tselekſzi másnak azt, a' mi magának nem tetſzenék; ellenben örömest elkövet mindent, a' miben másnak kedve telhetik. Miben telhetnék pedig inkább, mint ha veſzi éſzre, hogy mások jól vélekednek felőle, és azért betsűlik?

Vir bonus delector dici ego et tu. — Hor.

Erre való nézve: I. Mutasd-ki külső jelekkel, hogy megbetsűlſz minden embert, az ő érdeme, 's a' bévett ſzokás ſzerínt: a' nálodnál nagyobbat, a' hozzád hasonlót, az alábbvalót. II. Kerűlly-el mindent, a' mi másnak belső örömét, jó hírét, 's tekéntetét megsérthetné.

I. BETSÜLLY-MEG KITKIT ÉRDEME SZERÍNT.

Ha magadviselete megmutattya, hogy betsülöd tennen magadat; ha olly tulajdonságokkal bírsz, mellyek személlyedet tiszteletre méltóvá teszik; ha okos, istenfélö, szemérmes, szelíd, igazság-szeretö vagy: bátran számot tarthatsz reá, meg-is várhatod, hogy mások-is megbetsüllyenek; a' nélkül mindazonáltal, hogy bosz-szonkodó neheztelést mutass, ha ki, akár melly okból, elmúlasztaná-is külsöképpen megbizonyittani, a' mint illenék, a' járandó tiszteletet. Semmi nem teszi az embert szeretetre méltóbbá, mint ha az illyen fogyatkozást, akár gondatlanságból akár feledékenységböl történnyen, maga' részéröl rosszsz néven nem veszi. Ez nem-is felettébb nagy gyözödelem abban, a' kit a' fényes születés, vagy hivatal úgy-is megkülömböztet; és azért a' hiba nem ö reá vet árnyékot, hanem az elmúlasztóra. Söt mennél kevesebbet látszatik megkívánni, hogy mások meg ne feletkezzenek azon tiszteletröl, mellyre érdemesnek tudgya vagy vélheti magát: annál bizonyosabban, annál szívesebb készséggel megfogják minden

alkalmatossággal betsülni. Emlékezzél-meg Horatzius' mondásáról! Itt-is helye vagyon:

Quanto quisque sibi plura negaverit,
A Dis plura feret.

De Te ellenben soha meg ne feletkezzél, kérlek', külső jelekkel-is kinyillatkoztatni, hogy örömest lefizeted a' tartozó tifzteletet kinek kinek, a' mellyet tudniillik a' valóságos érdem, a' vér, a' polgári rang 's állapot megkívánnak tőlünk. Ugyan azért gondold-meg mindenkor, előbb hogy sem valamit tégy, vagy fzólly: mi illik, miképpen adhatod másnak dífzesen értésére, hogy betsűlője vagy. Különösen

a) A' *Nagyobbak* mindenek előtt megkivánnyák az okos letartást, vagy-is az ollyan magaviseletet, melly megmutassa, hogy őket többre nagyobbra betsüllyük magunknál, sok másoknál. De más réfzről nem fzenvedhetik a' félénkséget-is; talán azért, hogy nem tudgya őket nyersen, kedvesen múlatni; és önnön fzeretetet elég elmésen tzirókálni. — De külömbenis tsekély lélek' tulajdona a' gyáva félénkség. Tehát ha náladnál nagyobbal esik öfzve-jöveteled;

az az: megélemedett koros Személlyekkel, kiket már az idő tiſztelendőkké tett, vagy ollyan tekéntetes Férjfiakkal, kiket a' tiſztség, ſzületés, tudomány fellyebb poltzra helyheztetett: — ezek iránt mélly tiſztelettel viseltessél; de egyſzersmind minden mozdúlásod, minden ígéd olly terméſzetes, olly vídám légyen, hogy nem annyira kötelesség, 's aggódó iparkodás tessék-ki belőlek: mint a' belső indúlatból folyó ſzíves kéſzség. Méltán-is; mert *Eos, quorum vita perspecta in rebus honestis atque magnis est, bene de republica sentientes, bene meritos ac merentes, sicut aliquo honore aut imperio affectos, observare et colere debemus.* — Cic.

Ki ne indúlna-meg édesdeden? ki ne érezne igaz gyönyörűséget? ha valamelly nagy reménységű Ifjúban ama' régi Latzedomoniai ſzép erköltsöt láttya, hogy a' tiſztes aggott Öregek előtt önként felkél, köſzönt, helyet ád? Ki ne hallya örömest az ollyan jól neveltt eſzes Ifjú' beſzédgyét? a' ki az Úri ſzemélyeknek állapottyokhoz képest meg tudgya adni a' járó titulust, kellemetesen emlékezetbe hozza azon jeles érdemeket, mellyek nékik ditsősségekre válnak, 's a'

mellyek tiſztelésekre gerjeſztik mind azokat, kik elegendő értelemmel birnak a' nagy tettek' betsülésére. — Az illyen udvariság által megmutattyuk, hogy tudunk emberséget; és a' nélkül, hogy az alatson hízelkedők' ſzámába tartozzunk, kedves illatú tömjént gyújtván a' valóságos érdemnek vagy fényes rangnak, mintegy leköteleżzük magunk iránt még a' Nagyokat-is, a' kiknek kedvekbe jutni nem utólsó ditséret.

Principibus placuisse viris, non vltima laus est. — Hor.

b) A' *Hozzád-hasonlóval* beſzélly barátságosan, társalkodgy nyájas ſzívességgel, 's egyenes bízodalommal: de távúl légyen, hogy valaha félre tedd az udvariságot. A' végre ne egy könnyen kezdgy valakit *tezni;* 's ha nem közelről való atyádfia, még most éppen ne: bátor hozzád a' második ſzeméllyben beſzéllvén, reá kér-is ezen barátságos hangnak folytatására. Ne ſzabódgyál ugyan ellene, annál kevesebbet mentegesd magadat a' tilalommal (ez annyi volna, mint akarnám, ha merném) hanem azért add-meg az illendő ſzokott titulust; mert nem ritka dolog, hogy annak félretételével olly meſzſze megy a'

barátkozás, hogy az enyelgésből versengésre, viszonos gyalázásra, 's üldözésre fajúl-el.

Nints nehezebb dolog a' társalkodásban, mint a' barátkozásnak kellő határt szabni. A' keveset hátratartásra, hideg bizomatlanságra lehet magyarázni; a' sok elrontya a' társalkodás' édességét, és pörpatvárt támaszt. Tehát itt-is: *medio tutissimus ibis.* A' mit te a' társadtól nem örömest szívelnél-el, ne mond, ne tedd azt te-is néki. De azért még nem szükséges magát hátra húzni, vagy idegenséget mutatni; ez álnokság' vagy vadság' jele lenne: valamint a' parantsolgatás, az elsőségre való törekedés, még a' játékban-is gyűlölséget szülne; mert ki türheti a' hatalmaskodót még a' nagyok között-is? mennyivel kevesebbet a' hasonló sorsú, idejü emberek' társaságában? Engedgy te örömest, ha villongás kelekednék, ámbátor részeden tudnád-is hartzolni az igazságot. Az okosabbnak kell adni példát a' hasznos engedésben. Tsak a' durva természetü fizethet viszsza gorombasággal, tsak a' neveletlen akaratos gyermek ronthattya a' közös mulatságot; tsak a' roszsz szív örülhet másnak kárvallásán, vagy megbüntettetésén. Által-

lyában soha nem mutattya úgy ki magát a' fiatal ember, mint ha hozzája' hasonlók közt vígadoz. Illyenkor azt gondollya, hogy minden ſzabad néki: azért félre rugja a' mértékletesség' zabolyáját, és így kiüt rajta, a' mi ſzívében rejtve tenyéſzik. Ekképpen e' mellé: *Loquere, puer! vt te noscam* — ezt függeſzteném: *Laetare! exultare! vt te amplius noscam.*

c) Betsüllyd-meg az *Alábbvalókat* is, vagyis a' pór népet, és általlyában a' kinek nem vetett a' vak ſzerentse annyi ideig tartó javakat, nem ajándékozott olly kapós tzímeket, mint néked. Tekéntsd ezekben az igaz érdemet, és azt a' haſznot, mellyet ök tettében hajtanak a' társaságnak. Szörnyüség látni, hogy sok gazdagok 's nemesek alig méltóztatnak ſzóba botsátkozni a' ſzegény köz emberrel; noha annak köſzönhetik könnyü életeket, és sokſzor egéſz ſzerentséjeket. Ki tsudállya oſztán, hogy nints ſzünete a' botránkoztató versengéseknek, az egeket hasogató panaſzoknak! Még a' kukatz is mozog, vergödik, ha reá hágnak: hogy ne zugolódnék, hogy ne pattogna a' paraſzt, a' kinek

az érzékenységen kivül esze-is vagyon. Kiki szereti magát. *Ibi pax est fida, vbi voluntarii pecati sunt, neque eo loco, vbi servitutem esse velint, fides speranda est.* — Livivs. *Cátó* így szólla *Scipio*hoz: „Tsak egygy út vagyon, mellyen a' Romai Nemzet nagyra mehet: ha a' Nemesek 's Nagyok nem engedik a' jó erkölts' érdemét a' köznépnek; és ha ez nemesen vetélkedik, hogy a' ditsősséges tettekben senki meg ne haladgya ötet.„

A' szép szó nem kerül pénzbe, 's még-is gyakorta olly nagy ereje van, kiváltképpen a' meg nem veszteget ett szívü alnépen, hogy kész nem tsak kevés mindenét, hanem még életét-is veszedelembe kitenni ollyan kegyes Úrért, a' ki szépen bánik vele, a' ki betsülettel elfogadgya köszöntését, a' ki nem általlya meghallgatni igazságos panaszit; a' ki, ha nem segíthet rajta voltaképpen, legalább vígaszta ló szóval botsáttya el magától; a' ki meg nem engedi, hogy szer felett hajtogattassék. *Studiis officiisque omnibus praeponenda sunt officia justitiae, quae pertinent ad hominum caritatem, qua nihil homini debet esse antiquius.* — Cic. A' kegyes meg-

hallgatás, 's az igazság' kiſzolgáltatásában mutatott kéſzség kétſzeresen kedves. Ha üres kosárral jön-is viſzſza az ember, ſzívesebben eltűri; mint ha gorombasággal felereſztett jó válaſzt kap.

Jókor hozzá kell tehát a' ſzívet ſzoktatni, hogy érezzen akármelly alatson sorsú emberért-is; nem tsak akkor, ha haſznát veſzi 's ſzolgálattyával él; nem tsak azon tekéntetből, hogy másoktól ditsértessék, 's annak idejében ſzámot tarthasson hivségére: hanem egyenes nemes ſzándékból, az igazság' 's igazságosság' ſzeretetéből, 's az emberiség' betsűléséből.

De tudni való, hogy a' betsűlés' megbizonyíttására más jelekkel ſzűkség élni az alábbvalók iránt, hogy sem a' Nagyokhoz. Magát igen-is megalázni, hogy mások meghódollyanak: annál utálatosabb, mennél inkább kitetſzik alóla az uralkodásra való ásítozás. *Affectata humilitas contemtui ſit obnoxia.* — Cic. A' köz ember (ha nemes ember-is) nem kap a' mélly főhajtásokonn, a' tzikornyás ſzóſzaporíttáson; mert ő azokhoz nem ſzokott, nem-is érti betseket, és, nem tudván reájok felelni, még ſzorúltságba jöne, 's arra magyarázná a' dolgot,

hogy vagy bolondot akartak belőle űzni; vagy ſzép üres ſzókkal dugták-be ſzáját, midőn ő talán tehetős segítséget várhatott volna. Az illyen ember előtt egy magyaros kézfogás, leültetés, egéſzségéről, háza' népéről való tudakozás sokkal betsesebb, mint nem tudom, mi úri nevek, a' mellyeken még el kell magát ſzégyenlenie; érezvén, hogy azok a' ſzerentsének kedvesebb magzatira férnek.

Metiri se quemque suo modulo ac pede, verum est. — Hor.

II. KERŰLLY-EL MINDENT, A' MI MÁSNAK BELSŐ ÖRÖMÉT, JÓ HÍRÉT, 'S TEKÉNTETÉT MEGSÉRTHETNÉ.

a) Még tsak kétes jelből se vélhesse más, hogy megveted. Semmit nem nyög-el olly nehezen az ember, mint a' megvetést. Inkább gyaláztatni akar, hogy sem tsak vállról hunyorgatva tekéntsenek reá; ugyan-is a' rútalmazásra megfelelhet, 's megtzáfolhattya a' betsületében gázolónak kisſebbíttő nyelvességét: de a' ki tsak püffedez, hümmög, émmel ámmal felelget, kelletlenül mosolyog — felháboríttya az egéſz ter-

méſzetet a' betsületes emberben; mert megvetésre magyaràzhattya a' némaságot, annál inkább a' gúnyoló váll-vonítgatásokat, ajak-pittyegetéseket. Egygy illyen emberkét magát könnyen meg lehetne ugyan viſzontag vetni: de tsúfos magaviselete még másoknak-is ſzeget üt fejekbe, 's bal vélekedésbe hozhattya ſzeméllye iránt. Melly kínos keserüség ez annak, a' kiben meg van a' betsület-érzés, 's az iparkodás az elöbbmenetelre! a' ki vélheti, hogy a' harmadik negyedik ſzeméllytöl tsak úgy várhattya a' megbetsültetést, ha az elsö emberséggel bánik vele. Már pedig mire nem kéſz az illyen Férjfiú jó nevének és tekéntetének védelmezésére 's fenntartására! Ha tsak olly erös lélekkel, olly bajnoki ſzívvel nem bir, hogy mindenröl, a' mi hatalmában nem áll, könnyen le mondhasson: meg nem nyúgſzik, míg ki nem önti boſzſzúját; meg nem békélhet magával, mig hadat nem inditt, 's meg nem ütközik Roſzſzakarójával. Lehet hogy a' haraſztos síkon veſzteni fog; de a' Gyözödelmes sem fog kár nélkül haza térni.

Maga alatt vágja valóban a' fát, a' ki mást kevéllyen megvet. Nem jobb-e egyenesen ſze-

líden kimondani, ha sértettnek tartya magát? nem okosabb-e még ſzemrehányást-is tenni, mint sem a' hallgatás mellet mást boſzſzontani, a' nélkül hogy ez tudgya az okát; 's ha igaz, magát másként alkalmaztathassa? — Talán azt akarja, hogy féllyenek tőle? Szegény tanáts! *Qui se metui volent, a quibus metuentur, eosdem metuant, necesse est.* — Cic.

Ha nem okosság még az alábbvalót-is a' megvetéssel keserítteni: mennél veſzedelmesebb a' nálánál nagyobbal kötődni? Régi igaz mondás: Hasonlóval pántolódni, veſzedelmes; alábbvalóval gyalázat; nálánál nagyobbal, eſztelenség. — Tudod, mi díjra jutott Clitus azon vakmerő bátorságáért, hogy a' Matzedoniai Sándornak kéméletlen gúnyolódással hányta ſzemére fogyatkozásit: nem de ez azonn felpattanván, elhagyta egéſzſzen a' békességes türés annyira, hogy barátyát egy nyíllal kereſztül lötte felforrott hevében?

E' temeraria impresa
L' irritar uno sdegno,
Ch' ha congiunto il poter. — Metast.

b) Soha ne fitogasd eſzedet másnak megtsúfittásával. Vagynak ollyan büſzke gyerkőtzék (nem érdemelnek más nevet, ha sűrű ſzakály üli-is el állokat) a' kik, hogy eſzeseknek tartassanak, mindenkor kikeresnek valakit a' jelen-vagy távúllévők közzűl, a' kiből nevetséget űznek, vagy magyarán kimondva, bolondot teſznek, hogy a' társaságot múlassák. Igen megtsalatkoznak az illyen gántsoskodók az okosak előtt; mert bátor egy ſzempillantásra tetſzenek-is: de, mivel közönségesen gorombaságra ſakadnak, 's azért versengésekre, motskolódásokra adnak alkalmatosságot, kiki fél fullánkos nyelvektől. Már pedig tudnivaló, hogy a' félelemnek tös ſzomſzédgya a' gyűlölés. *Quem metuunt, oderunt: quem quisque odit, periisse expetit.*— Cic. Kitetſzik ez világosan abból, hogy, ha az illyen ſzőrű ember valamelly társaságba vetődik, a' nyájas vídámság megvonnya magát, 's hallgatás kezd uralkodni; ne hogy a' gúnyoló felkaphatván valamit két élű nyelvére, tsattogó ajakkal rágódgyék rajta.

Odimus accipitrem, quia vivit semper in armis. — Ovid.

Senki sem akar nevetség' tárgya lenni. A' leg-

alázatosabb ſzerzetesben-is van annyi érzés, hogy felháborodik, ha vagy ruhájáért, vagy akármi más különösségéért tsúfoltatik.

De annál nagyobb alávalóságot még tsak gondolni sem lehet, mint midőn valaki másnak testi vagy elmebéli fogyatkozásit, mellyeknek megjobbíttása nem áll tehetségében, azért akarja emlegetni vagy ſzinte majmozni, hogy a' társaságot hangos katzagásra ingerellye. Ide tartoznak azon sérelmes tsípdezések, vagy nyilván-való vagdalkozások-is, mellyekkel egygyik Nemzet a' másikat, egygyik Vallásbéli az ellenkezőt ſzokta betsmérezni. Mindenütt van jó és roſzſz. A' hibák mindég károsak, ostorai az életnek; azért ſzánakodik rajtok a' jólelkűség: de megbántólag vádolódzni, ha minket nem illet, vagy nints-is hatalmunkban a' javíttás, igazi bűnös oktalanság; mert bizonyosan ellenségeinkké teſzſzük, a' kiket megsértünk, a' nélkül hogy a' roſzſzat elháríttsuk. Azt mondgya *Pope* maga felől: *I would cut off my own Head, if it had nothing better than Wit in it; and tear out my own Heart, if it hat no better dispositions than to love only myself, and laugh*

at all my Neighbours. Az az: „Lesujtanám fejemet, ha a' játszi elménél semmi jobb nem volna benne; szívemet pedig kiszakasztanám, ha jobb indúlatokkal nem birna, mint hogy egyedül magamat szeressem, 's felebarátomat kinevessem.„

Szép dolog az emberben az eleven ész: de olly óva, olly kéméllve kell vele bánni, mint a' ritka füszerszámmal, melly ha még olly jó 's drága-is magában; de, ha kelleténél többször 's többet veznek belöle, elrontya az egész ételek' ízét: úgy a' játszi ész-is elveszti kedvességét, mihelyest meszsze sokra megy a' tréfa. A' napot addig szerettyük, míg szelíd a' verőfény: mihent rekkenöen süt, árnyékot keresünk elöle. — Legjobb az illyen piszkáló alakostól távozni; vagy, ha minden tartózkodás mellett-is, belé köt az emberbe: szerentsés az, a' ki meg nem változott színnel, egész illendöséggel, de fontos rövid 's tsípös válaszszal úgy meg akaszthattya pergő kerekét, hogy elszégyenellye magát (ha még-is kitelhetik a' szemtelentől) mint a' kevély páva, midön megláttya tsúf lábait. Hoszszas pörbe ereszkedni vele, annyi volna, mint a' farkasnak berket mutatni.

Contra verbosos noli contendere verbis. — Cato.

c) *Kerüllyd az ellenmondásokat*-is a' beſzéllgetésekben vélekedésednek mentésére; ha még olly bizonyos volnál-is igazságának valóságáról. Az ellenkezés érzékenyen megsérti a' versengő társnak terméſzeti hívságát, mivel azt úgy tekénti, mintha, kétségbe hozódván tudománnya, eſze' gyengeségét akarná az ember mások előtt felfedezni. Hát ha még ſzeges beſzédek-is járúlnak hozzája, miként lehet reményleni, hogy bajtársunk ſzavunkra hajúllyon, gondolatunkra állyon az igazság' kedvéért? Hiſzen az illyen bánás' módgya zavarosan felkeveri a' vért, az elmét pedig, ha nem akarná-is, sűrű homály fogja el, úgy hogy lehetetlen az igazságnak hozzá férni. A' nyakas ellenmondás úgy éleſzti a' viſzſzálkodást, mint a' ſzél a' lángot.

Szokj te tehát az okos engedéshez. Nagyon ajánllya az Ifjút az illyen magán vett győzödelem a' Böltsek előtt, a' kik azon kivül-is jól általláttyák, a' vetélkedők' mellyike' pártyán hartzol az igazság. Ugyan azért nem lehet félned, hogy letsépeltettnek tartassál, ha igaz ügyed' védelmezését abban hagyod-is, mihelyest veſzed éſzre, hogy a' másik réſz heveskedni kezd. —

Ha pedig megismérvén állíttásod' heányosságát, engedſz a' felhordott okoknak, és megvallod, hogy tévelygésben voltál: már az által igen nagy kedvességet nyerſz minden értelmes ſzemélly előtt, és elhiteted jövendőre-is a' hallgatókat, hogy, felvévén az oktatást, nem ſzoktál soha a' megismértt igazság ellen tsupa fejességből tusakodni. Nints olly meſzſzelátó, mélly tudományú elme, melly tsalhatatlannak tarthassa magát. Több ſzem többet lát. Valamint a' tiſzta mag rostálás ſzórás által menekedik-meg a' polyvától: úgy az igazság-is a' rázás által fejtődzik-ki a' hibák' ſzövevénnyéből. Mindent elhinni, gyávaság; mindent tagadni, vakmerőség. Az igazságot taníttani, jóság; elfogadni, okosság; követni, bőltsesség.

Mivel megvagyon az emberben, hogy azonn örömöt érez, ha mást az igazságra vezetheti, 's maga itéletére birhattya; (ugyan-is az ketsegteti önnönſzeretetét) ezen gyönyörűségre úgy juthatni legbizonyosabban, ha az ember az ellenkező félnek beſzédgyét, okoskodását tsendesen hallgattya; ha belé nem vág ſzavaiba, ha figyelmetességet mutat; ha a' mit igaznak tart állíttási-

ban, önként megvallya, 's ditséri: a' maga' okait pedig, mellyek külömböző gondolatra birják, mértékletes ſzelídséggel hordgya-fel, a' nélkül hogy tsalhatatlannak állíttsa magát bennek. Igen haſznál illyenkor a' *talán*nal élni. p. o. Igaz ugyan ez vagy az; böltsen veſzi-fel az Úr ebben vagy amabban a' dolgot: de *talán* méltó volna ezt-is tekéntetbe venni; vagy *nékem úgy látſzik*, hogy ezen környülállás változást teſz a' dologban. — Ha kerengős út-is ez, de még-is bizonyosabban elvezet a' ſzívhez; mint, ha nyersen kimondván az igazat, és az ellenkezőnek semmit nem akarván engedni, megátalkodik ſzavában, tsak hogy kudartzot ne láttassék vallani. Durva ígékre fakadni — hogy a' vetélkedő társ hazudik, hogy a' dolgot nem érti, hogy sültt eſztenlenség állíttàsa — olly tsúſság' a' nemes társalkodásban, hogy az illyen ember méltán hordozza a' közönséges megvetést; és akár melly diadalmasan hartzolt-is, még-is végtére ő veſzt, mert heves indúlati ſzabadgyában nyargalództak ollyan dolgokonn-is, mellyek nem érdeklették a' felvetett kérdés' tárgyát. A' ſzeméllyes sértések nem ollyan okok, mellyek a' közhaſznú igazságoknak fényt,

kellemetességet, 's a' követésre ösztönt adgyanak. Azért

Este procul lites, et amarae praelia lingvae. — Ovid.
Lis minimis verbis interdum maxima crescit. — Cato.

d) Ne rágalmazz. Nints közönségesebb dolog, mint ollyan emberekre bökkenni, a' kik fel sem veszik, ha másoknak jó híreket neveket alább szállíttyák: majd titkos hibájokat felfedezvén, majd gyarlóságokat óriás nagyságú vétkekre nevelvén, majd (a' minn a' Pogánynak-is el kellene pirúlni) költött gántsokat kenvén reájok; tsak hogy a' henye társaságot beszéddel tartsák, a' hoszszú idő' únalmait enyhíttsék, és magokat újság-hordásokkal megkedveltessék. — Már kinek lehetne az illyen emberhez jó lelke, a' ki kész felebaráttyának tekéntetét, szerentséjét olly gonoszúl lerontani, hogy szegény sokszor nem-is tudván, kinek minek köszönheti megútáltatását, nints hatalmában betsülete mellett kikelni? Örökös megvetést, nem szeretetet érdemel a' rágalmazó, ezen átka 's ostora a' társaságos életnek, a' ki gyilkos nyelvével egygy időben a' maga saját lelkét, a' szóban forgó szerentsétlen személlynek

betsületét, 's még a' hallgatónak ſzívét-is gonoſzúl megöli. Ugyan-is, valamit a' lopásban, úgy a' rágalmazásban-is az orgazda ſzinte úgy roſzſznak tartatik, 's bünhödik, mint a' tolvaj. — Hallyad, mit mond Cicero ezen erköltstelenségről: *Imprimis providendum, ne sermo vitium aliquod indicet inesse moribus; quod maxime tunc solet evenire, cum studiose de absentibus detrahendi causa, aut per ridiculum, aut severe, maledice, contumelioseque dicitur.*

Ugyan azért, kérlek, soha ne beſzélly olyast másról, a' mi kissebbségére válhatnék. Ha jót nem lehet mondani; jobb hallgatni. *Dic aliquid silentio melius, aut tace.* Kiben nintsen fogyatkozás? Ettől valóban legkevessebbnyire ment a' rágalmazó: és még-is ſzeretné-e, ha kitrombitálnák ſzarvas hibájit? Jókor hozzá kell ſzokni a' hallgatáshoz; ez által mind mások' neheztelését elkerüllyük, mint nagy fő-fájásokat elmellőzünk.

Eximia est virtus praestare silentia rebus:
At contra gravis est culpa, tacenda loqui. — Ovid.

Ha esnék-is elötted illyes nyelveskedés, ne adgy figyelmetességed által alkalmatosságot többnél többekre: hanem, ha meg nem akadályoztathatod

nyilvánságos dorgálásoddal (nagyobb tekéntetü ſzemélly lévén a' gyalázkodó! —) temesd-el legalább magadban a' hallott dolgokat; fordítsd ſzép móddal másra a' beſzédet, vagy mentegesd az üzőbe vett ſzerentsétlennek betsületét; de ne sértő ellenmondással — mert ez olaj volna a' tüzre — hanem annak meggondolását javalván: hogy az első hírtámaſztót talán az irígység, boſzſzúság ingerlette, és azutánn ſzokás ſzerínt a' könnyenhivők' nyelve toldogatta. A' kik az illyen ſzelíd pártfogást hallyák, lehetetlen, hogy édesen meg ne indúllyanak, 's ne betsüllyék az emberſzeretőt; remélvén, hogy ha talán őket-is érné valaha a' hírharangok' fullánkja, hasonló kegyes ſzóſzóllót találnának benne. — *Quid est tam inhumanum, quam eloquentiam, a natura ad salutem datam, ad bonorum pestem perniciemque convertere? Nec tamen vt hoc faciendum est, ita habendum est religioni, nocentem aliquando, modo ne nefarium impiumque, defendere.* — Cic.

Általlyában: ha inkább tetſzeni akarſz, hogy sem sérteni; ha ſzerettetni inkább, hogy sem gyülölltetni; ha inkább jót akarſz magad felől mondatni, hogy sem gyaláztatni: mindenkor olly

figyelmetességgel viseltessél mások iránt, hogy gyenge feleknek kedvezz. — Ha tudod, hogy ebben vagy amabban gyönyörködnek: ne fitymáld ízeket, ha néked viſzſza tetſzik-is. Ha veſzed éſzre, hogy helybenhagyásod örömökre lenne, vess egy kevés tömjént a' saját ſzeretet' ſzikrájára. Ha ez vagy amaz tselekedeteket érdemnek tartyák (legyen bár melly tsekélység) ne ſzállítsd sanyarú rostálásoddal még alább. Ez által te semmit sem veſztteſzſz, ök pedig nyernek belső vígaſztalásokban. Sőt nyerſz te-is; mert bátran elhiheted, hogy, ha megfogod tőlek azon kedvezést, mellyre ſzámot tartanak magokban, megvetésre magyarázzák, és így feléled bennek a' boſzſzúállás, vagy legalább eltsukódik irántad ſzívek. Tudgyad pedig! hogy nints olly tsekély ember, a' ki, ha nem haſználhatna-is talán, de bizonyosan árthat valamelly alkalmatossággal. A' ſzíves barátoknak felette sokſzor több 's nagyobb haſznokat vehetni, mint az élre vertt pénznek 's gazdagságnak.

Vtilius regno meritis aquirere amicos. — Cato.

Ellenben:

Parva necat morsu spatiosum vipera taurum:
A Cane non magno saepe tenetur aper. — Ovid.

HARMADIK TZIKKELY.

A' KELLEMETES MAGAVISELETRŐL.

Ha az eddig előadott oktatásokhoz fogod egéſz hívséggel alkalmaztatni életedet: bizonyos leheſz benne, hogy ember-társaid tiſztelni 's betsülni fognak, mint egygy emberséges embert, a' kiknek egyenes a' ſzíve, példás a' magaviselete, a' kitől nem lehet tartani, hogy valakit ſzánttſzándékkal gyalázatba, vagy akármi más kárba döntsen. — De ha ezen lelki épséghez még a' külső tetſzetősség, 's tsínos magaviselet-is járúl: nem tsak tiſzteletre, hanem ſzeretetre-is gerjed irántod azoknak ſzívek, kikkel fogſz életedben társalkodni.

Ezt a' kedves tulajdonságot el nem mellőzheti senki, a' ki magános falak közzé, valamint a' tsiga maga házába, nem akar zárkozni: mennyivel kevesebbet pedig egy fő nemes Ifjú, a' kinek jövendőben mindenféle emberekkel, nagynál nagyobb hivatalú, ſzületésű úri ſzeméllyek-

kel léſzen dolga; a' kinek nem lehet mind egy, ha tsak udvariságból tűrik-e meg ötet a' fényes gyűlekezetben; vagy valósággal betsben tartatik, mint egy magát kedveltetni tudó jeles Férjfiú. *Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quam frater.* — PROVERB. Nem elegendő e' földön tsak belső érdemre tenni ſzert (noha ugyan ez a' fő dolog) hanem mások' hajlandóságát-is meg kell lehetőképpen nyerni. A' ſzívnek nagy hatalma vagyon az éſzenn olly annyira, hogy ha ezek köztt vita támad: többnyire az első ſzokott diadalmaskodni. A' kit kedvellünk, annak még hibájit-is ſzívesen mentegettyük, jóra magyarázzuk; 's ha várakozásunkban néha talán megtsalatkoznánk, magunk-is ſzinte sajnállyuk — ha pedig valamelly új deliséget fedünkfel benne, kétſzeresen nyől elöttünk érdeme. Ellenben a' ki nem tudgya magát kedveltetni, legſzebb tulajdonsági sem igen érdekelnek bennünket; sőt az az itélet hozódik közönségesen róla, hogy kár néki az a' jó, a' mivel bír: valamint a' fösvénynek a' pénz, mellynek nem tudgya haſznát venni.

A' végre, ha mások' kedvébe akarſz jutni:

a' jámborság 's tudomány mellett (mellyek többnyire tsak tsudálást, száraz tiszteletet, sőt néha irígységet-is szülnek) a' Kegyszűzeket, a' Grátziákat-is édesítsd magadhoz, a' kik minden tetteidet, mozdúlásodat, szavadat úgy felékesíttsék, hogy közönséges helybenhagyást, és tellyes kedvességet érdemellyenek. — Azon ékességek ezer apróbb nagyobb dolgokban állanak, mellyek olly szükségesek egy kellemetes Egészhez, valamint egy festett képnek tökélletességéhez külömbbféle világosabb setétebb színeknek mesterséges összeszerkesztetése. Ehez-is ahoz-is megkívántatik a' jó szem, és a' józan itélés. Inkább érzeni lehet a' szépséget, hogy sem mivoltát jól megmagyarázni. Azért tellyes oktatást adni iránt ok, a' mint már egyszer jelentém, a' gyakran változó környülállásokhoz képest nem tsak súlyos, de lehetetlen-is. Én sem győzném a' hoszszú fejtegetést, te sem türhetnél-el hallgatással. Mindazonáltal nem leszsz haszon nélkül, ha némelly észrevételeket, bévett külső rendtartásokat 's felkapott udvari szokásokat elő fogok számlálni, mellyeknek megtartása hízelkedő, elmúlasztása pedig kellemetlen itéletekre adnának alkalma-

tosságot; hogy azok utánn a' figyelmetesség felébredgyen benned a' többieknek-is gondos felkeresésére, 's hív megtartására. Ezen tzélra nem javasolhatok világosabban mást 's jobbat: mint hogy vígyázz jól magadra; kérdezd meg szívedet: mi tetszik nékie másban? mi esik tsúfosan? És elhihedd, hogy ugyan azon dolgok fognak benned-is mások előtt tetszeni, vagy útáltatni. De mind az észrevételre, mind a' követésre szükséges az elmét szorgalmatosan ébreszteni, 's a' gyakorlás által belé szoktatni.

Vagynak mind a' léleknek mind a' testnek bizonyos különös ékességei. Amazok a' gondolatoknak 's a' tsínos kiejtésnek: ezek a' külső díszes magaviseletnek adnak kellemetességet. A' ki mind a' kettővel bir egyszersmind, szerentsés embernek lehet tartani; mert nem tsak betsültetni, hanem kedveltetni-is fog az emberektől.

A.

AZ ÉSZNEK ÉKESSÉGEI.

a) A' tiszta, értelmes, hathatós kiejtés. Kiki tudhattya tapasztalásból, hogy ollyik embert

első látáskor, első beſzéllgetésére megkedvellünk, gyönyörűséggel hallgattyuk, 's legjobb vélekedéssel vagyunk tudománnya 's ſzíve felől: egy másikkal pedig, noha nem titok előttünk, hogy eſze 's érdeme van, nem törődünk, nem óhajtyuk társalkodását. Mi lehet vallyon ennek az oka? Sokat ſzóll ugyan a' dologhoz a' ſzép termet, a' tiſzteletre gerjeſztő tekéntet, a' tetſzetes ábrázat, a' ſzületés — mind annyi betses adományai a' kedvező ſzerentsének — de nem lehet más réſzről tagadni, hogy abban-is igen sok fekſzik; mivel egygyik nem tudgya eladni, a' mit ért: a' másik világosan kimagyarázza gondolatit; amaz mindent öſzvehabar sietö nyelvével, vagy az ígéket mokogva feldarabollya: emez mértekletesen, kellemetes hanggal ejti a' ſzót; se nem lármáz, se nem höbög.

Úgy vagyon: felettébb sok függ attól, hogy' beſzéll valaki; ha gyönyörködteti-e, kínozza-e a' füleket. A' ki sem éſzt, sem képző erőt nem mutat, únalmassá válik; a' ki ſzüntelenül rajzolni 's oktatni akar, ízetlenné leſzſz; a' ki ki nem tudgya fakaſztani, a' mi ſzívén 's nyelvén van, legkegyesebb büntetése a' ſzánakodás. Annak

okáért igen ajánlom, hogy azon nyelveket, mellyekkel élſz 's élni fogſz, jól megtanúld; és ne tsak a' grammatikabéli hibák' elkerülésén iparkodgyál: hanem azonn légy, hogy mindent helyesen és ékesen ki tudgy ejteni, 's fejteni; hogy elmellőzd a' paraſztos, durva, heányos ſzavakat, 's mondásokat. Még fiatal vagy, nyelved hajló, emlékezeted hív, taníttóid jók. Vétek volna elmúlaſztani az alkalmatosságot. Már eddig-is tapaſztalhattad útazásid alatt, hogy haſznos dolog több nyelveket tudni; de idővel még ſzükséges voltokat-is által fogod látni. Nehezen van olly orſzág a' világ' hátán, a' hol annyi nyelveken ſzóllana a' köz nép, mint Hazánkban: és pedig egy kettőn kivűl ezek közzűl, még legalább két három idegen nyelvekre-is ſzorúlunk, réſzint a' tudományok' kedvéért, reſzint a' ſzokásért, mellynek törvénnyeit nem lehet félrevetni a' jól-neveltt embernek. Élly tehát, mondom, az alkalmatossággal! Tökélletesítsd mind inkább magadat a' nyelvekben. Ha most nem iparkodnál, későbben bajjal hozhatnád helyre a' fogyatkozást. Érzik ezen kárt mind azok, kiknek gyenge korokban nem volt ſzerentséjek, 's módgyok

a' nyelvek' megtanúlhatásában. Légyen tanúságodra példájok.

Magyarúl ugyan folyvást beſzélſz: de valamint ebben, úgy a' többiekben-is a' tökélletességet keresd. Ezekről most nem ſzóllok. Alkalmaztasd reájok-is, a' mit anyai nyelvedről fogok mondani. Vígyáznod kell, mint vagynak a' ſzavak a' jó könyvekben kiírva, és a' ſzerínt mond-ki azokat tiſztán, minden betű' vagy ſzótagok' rest elnyelése nélkűl; nem a' mint tudatlan dajkáid beſzélltek. A' nevezetesebb Költőktől bévett *prosodiát*-is illendő egy tanúltt Ifjúnak még a' köz beſzédben-is híven megtartani; ha talán ellenkeznék-is az ez vagy amaz Vármegye' kiejtésével. Az idegen nyelvbéli ígéket, a' mennyire lehetséges, elkerűld. Nints rútabb az öſzvezagyváltt keveréknél még a' nyelv' dolgában-is, a' melly egyſzersmind vagy gyenge emlékezetre, vagy kevés olvasásra mutat. De az által nem azt akarom tanátsolni, hogy a' nagy *puritanismus*sal homályos vagy éppen ſzokatlan légyen beſzéded. Minden idegen ſzót ki akarni tudni a' nyelvből, mind ſzükségtelen mind sikeretlen iparkodás. Ha minden tudós Nemzetek elfogadhatták a' tudományokat neveikkel

egygyütt a' Görögöktől: miért kívánnánk mi különösek lenni? Kapjunk inkább a' dolgon, mint sem a' neve' erőszakos faragásán. *Stultum ac supinum*, úgy mond Scaliger, *plumbeique delirii, rebus relictis consenescere in verbis.* A köz beszédben kivált fellengező újdon új szavakat gonddal egybehalmozni, semmiképpen nem tanátsos; mert azon kivűl, hogy az értelmességet akadályoztatnák, még tréfás tzódor neveket-is kenhetnének a' különösséget vadászóra.

De ne tsak a' szavak legyenek tisztán kiejtve: hanem a' hang-is változzék a' tárgyhoz képest. Az ékes harsány szózat nem álly ugyan az ember' tetszésében; de az igen-is, hogy értelmesen, 's a' szükséges hathatóssággal beszéllyen: sőt az iparkodás amazonn-is sokat segíthet. *In voce sequamur, vt clara sit et svavis: vtrumque omnino a natura petendum est; verum alterum exercitatio augebit, alterum presse loquentium et leniter. — Sonus sit dulcis, litterae neque expressae neque oppressae, ne aut obscurum esset aut putidum.* — Cic. A' ki ezt elmúlasztaná; azt nyerné vele, hogy az elmebéli tehetségéről nem legjobb itéletet fognának hozni az emberek. A' nyelv

a' lélek' talmáttsa. Ha amaz ſzeles vagy lassú: a' gondolatokról-is az leſzſz a' vélekedés. Ennek elkerűlésére valamint eddig, úgy ezután-is gyakorta fennſzóval olvass; vígyázz a' ſzavaknak értelmes tellyes kimondására, az *interpunctiok*ra, az indúlatokra, és azok ſzerínt intézzed ſzavadnak hangját-is; (*In seriis severitatem adhibeat, in jocosis leporem.* — Cic.) hogy így a' mindennapi beſzédben-is megtartván az illendő mértéket, mások örömest hallgassanak, 's réſzedre hajtsad ezen tekéntetből-is ſzíveket. Szép ugyan, ha az Ifjú gyors elmével, nyers ſzóval felel az elejbe adott kérdésre: de valamint itt, úgy a' beſzéllgetésben még inkább sérti a' füleket a' rendetlen kiáltozás. Ha illyes kurjongatókat hallok, mindég eſzembe jut, a' mit Cicero mondott a' lármás Orátorokról: „Az erőtlenség okozza, úgy mond, hogy olly nagyon kiáltanak, mert másként nem-is tudnának beſzéllni: valamint a' sánták azért űlnek a' lóra, mert külömben nem tudnak járni.

A' *gestus*ok-is elevenítik a' beſzédet: de nemes illendőségnek kell belőlek kitetſzeni; mert fejjel, kézzel, lábbal izegni mozogni, ha az in-

dúlatoknak nints-is sem helye sem híre, tsúfos nevetséges ſzokás. Úgy nem külömben, ha valaki mást hozván-bé a' beſzédbe, durva ſzava' járásit, tagjainak rendetlen hánykolódásit akarná mindenképpen majmozni: véttene a' tetſzetősség ellen, 's méltán hordozná a' *Komediás* nevet. *Minime convenit distortus vultus, gestusque, quae in mimis videri solent. Dicacitas etiam scurrilis et scenica gravi personae alienissima est.* — QVINTIL.

b) Az elmés gondolatok, 's a' vídám kedv. A' nyiltt elmésség a' terméſzetnek fényes ajándéka, melly a' ſzép talentumot azonnal kimutattya, 's megkedvelteti: de ha az okosság nem vezére, ollyan mint az éles kés a' gyermek' kezében. Hogy az elménck gyönyörködtető ereje légyen, ſzükséges, hogy önként follyon minden erőltetett keresés 's fejtörés nélkül; hogy senkit meg ne sértsen; hogy az ollyan dolgokon ne űzze játékjait, mellyeket az isteni 's emberi törvény tiſzteletben tart.

Soha ne tessék-ki, mintha az elméskedő tündökleni akarna, 's helybenhagyó tapsolásra

várakoznék: de legkevesebbet kezdgye maga furtsa gondolatit rebesgetni, 's örömében rajtok édesdeden nevetni; mert az által mindgyárt elvéfz nagy réfze a' mondás' kellemetes erejének a' hallgatókra nézve. Olly igen vifzfza-tetfzik még a' tréfában-is a' kérkedékenység! A' melly mondásonn önként nem fejti-ki magát a' nyájas tapsolás; jele, hogy a' húr nem volt jól felhúzva. — Általlyában a' gyakor 's hangos nevetés nem mutat nagy éfzre. Illyen formán tsak a' tudatlan pórság fakafzthattya-ki minden heábavalóságonn ízetlen örömét; ugyan-is mi fzépet lehetne arról gondolni, a' ki majd megfzakad nevettében, hogy valaki eltsufzamodván, kezét vagy lábát törte? És pedig még-is történik illyen efztelen elragadtatás!

A' mi egy helyben jó Ismérősek köztt elmés tréfa, az másutt más emberek előtt ízetlenség, 's talán fzinte gorombaság; ugyan azért ne legyen mindég egy kaptára verve: hanem a' jelenlévők' terméfzetéhez, gondolkozások' módgyához, 's akkori víg vagy kedvetlen állapottyokhoz légyen fzabva. — Nem lehet nagyobb oktalanságot gondolni, mint ollyankor kezdeni va-

lakivel tréfát, midőn éppen gondolatokba van elmerűlve; vagy valamelly ſzerentsétlen eset bezárta ſzívét a' nyájasság' elfogadására. —

Különben azon iparkodgyál, hogy mindenkor eleven de mérsékeltt jó kedvet mutass az emberek között. A' jó kedv mindenütt kapós, a' roſzſz sohol sem. Amaz kedvesé, ez gyanúsá teſzi az embert; az által a' hibákról fordúl-el mások' ſzeme, emez által pedig a' jó tulajdonságokról. — Igaz, hogy nem függ folyvást tőlünk a' vígadozó kedv: de az igyekezet 's ſzoktatás által annyira mehetünk, hogy minden aprólék le ne verjen bennünket; hogy fenntartsuk ama' boldog egygyenlőséget, melly sem a' dőzsölő múlatságokban, ízetlen nevetésekben nem találja örömét; sem ellenben mélly sohajtásokra, zörgölődő panaſzokra nem fakad: hanem kiderűltt a' homloka, és ha fergeteg érte-is, az éſznek súgára hamar elveri róla még a' vékony fellegeket-is. — A' míg ez nem történik, az okos nem megy a' vígadók' örvendező társaságába, melly más' kedvéért fel nem hagygya ſzívesen zavartatni nyájas örömeit. *Si quis in convivio secum ipse meditatur, aut attentius cogitat,*

inhumanus videtur, inscitia temporis. — CIC. *Nemo libenter tristi conversatur, nedum tristitiae.* — SEN.

c) A' ſzép tudomány, 's az okos meggyözödésenn épültt akarat. Már mondottam, hogy a' hánykolódás és a' gyávaság között megy egy közép út: ezenn kell járni a' jól neveltt Ifjúnak, ha nem akar másoktól megvettetni. A' ki a' tanúltt Férjfiak' társaságában alázatosságból némán hallgattya, mint a' hal, a' beſzédet, a' nélkül hogy bele merjen a' dologba ſzóllni, ha érti-is, nagy kábaság; mert terméſzet ſzerínt azt fogják a' jelenlévök gondolni, hogy vagy tudatlan, vagy félékeny: ez-is, az-is elég ok a' jó vélekedés' leſzállíttására.

Azért, a' hol betsülni tudgyák a' tudományokat, a' hol vagy mások adnak módot, vagy maga adgya magát elö a' jó alkalmatosság a' beſzédre: bátran nyillatkoztasd-ki, hogy nem üres a' fejed, hogy nem veſztegetted-el heában a' drága idöt, 's alkalmatosságot. Ezt a' ditsösségnek nemes kívánása hozza magával. De ne úgy azonban, hogy böltsebbnek akarj teſzteni a'

többieknél. Ez hívság, 's boſzſzontó fennhéjjazás lenne. *Due passioni, l' una piccola, l' altra grande, l' una perniciosa, et l' altra utile; l' una incompatibile colla grandezza dell' anima, et l' altra a questa constantemente associata, procedono entrambe dall' istessa origine:* La vanità *et* l' amor della gloria *sono queste due passioni; ed* il desiderio di distingversi *n' è la madre commune.* — PHILANGIERI. Ugy hordozd tehát mindég a' tudományt veled, mint az órádat különös zsebben, a' mellyet soha ne húzd-ki egyedül azért, hogy mások láthassák; hanem hogy megmondhasd, hány az óra, ha valaki kérdezi.

Illyen böltsességgel kell élned azon elmés, velös, igaz mondásokkal-is, mellyeket a' régi Római 's ujjabb nevezetes Írókból olvasás közben kiſzedegettél. Vedd haſznát ezen ſzép kíntsnek, ha ideje 's helye. A' megholtt Böltsek egyenesebb ſzívü Barátok, 's igazabb útmutatást adnak gyakorta az életnek tsatázó viſzontagságiban, mint akármellyik élö ember, a' ki majd egy majd más tekéntetböl, most önként máskor kéntelenségböl, vagy kéméllésböl elhallgathatná a' ſzent igazságot. Azért sokſzor kérdgy

tőlek tanátsot, és, ha úgy hozza magával az alkalmatosság, erősítsd az ő mondásokkal állíttásodat. De, mondom, kéméllve! ne hogy ha tömötten ſzórnád, eröltetés 's kérkedés tessékki beſzédedből.

Azon kivül-is, ha a' régiekről 's mostaniakról vagyon a' ſzó: add-meg mind a' két réſznek az érdemlett ditséretet; mert némellyek, hogy jártosaknak tartsák őket a' Görög 's Deák Classicusokban; ezeket az égig magaſztallyák, az újjaknak pedig nagy nehezen hagynak valami kis érdemet 's ditsősséget. — Tiſztelet betsület a' Régieknek! Ők törték-meg az útat, ők gyújtottak világot; ők mondgyák 's mondhattyák-ki egyenes lélekkel, és tsudálatos ékes ſzóllással az igazat, mellyre hoſzſzas elmélkedés, saját tapaſztalás által jutottak; ők nem annyira haſzonkeresésből írtak, mint magok' mulatásokra, baráttyaik' gyönyörködtetésére, 's a' maradék' oktatására. — A' ki egyſzer a' Classicusokat örömmel gyönyörűséggel olvassa, bizonyos jele, hogy levetette a' gyermeki köntöst, 's gyors lépéssel siet a' tökélletes velős tudomány felé. — De legyünk igazságosak! Vessük-le a' megelőzött

ítéletet! 's vallyuk-meg, hogy az Újjak a' Régiek' világíttása utánn jóval meſzſzebbre mentek a' tudományoknak majd minden nemében. Íme! (vehetted magad-is éſzre) Cicero, ama' fő díſze a' római ékes ſzóllásnak, ama' híres Böltselkedő, az Ember' Tiſztéről írtt gyönyörűséges munkájában, hányſzor kever-egybe keveset öſzveillő dolgokat? hányſzor téveſzti-el magát állíttásiban? hányſzor nem ſzármaztat ollyan következéseket az előre botsátott igazságokból, hogy az Olvasó egéſzſzen tévelygésbe jő, 's tsak alig talál egy kis vékony fonálra, mellynél fogja viſzſza térhessen előbbeni helyére; 's még akkor-is tsak vétve gyaníttya, ha oda való dolgok voltak-e, a' mellyeket úttyában látott! — Tehát tsak ugyan nem volt minden felséges érdemei mellett-is fél-Isten; sőt, ha nem volna sokak előtt nagy vétek, már mások utánn azt mondanám: hogy a' nevezetesebb új Írokban sokkal nyomosabb mind az okok' fontossága, mind a' beſzéd' tömött rövídsége. — De mi ſzűkség itt erről a' hoſzſzú vítatás? Szép, ſzép ékesség, mondom, a' régi litteratura; sőt önként megismérem, hogy az, kiváltképpen Hazánkban, ſzűkséges-is: de tagadha-

tatlan, hogy a' mostani még sokkal szükségesebb. Ki nem láttya? hogy inkább kell tudni: millyen az állapottya mostanság Europának, mint ezer esztendők előtt, akár a' külömbféle Nemzetekre, kormányozásokra nézve; akár a' mesterségeket, tudományokat, 's terméseket 's a' t. vegyük tekéntetbe.

Mind ezeknek megismérésére a' Historia vezet. Ez légyen egygyik legkedvesebb tudományod; ezzel mind magadat sokszor gyönyörködve múlathatod, mind mások előtt tündökölhetsz; egyszersmind segítségedre-is szolgálhat külömbféle alkalmatosságokban. *Historia est testis temporum, lux veritatis, magistra vitae, nuncia vetustatis.* — Cic. De vígyázz, hogy a' mostani esetekneк a' régiekkel való öszvehasonlíttásában ne légy igen vakmerő; a' legkissebb környülállás megváltoztathattya az egész dolognak mivoltát. Ugyan-is valamint hogy nints olly sok millio ábrázatok köztt két tellyességgel hasonló: úgy a' történetek-is mindenkor külömböznek valamiben egymástól. — Különösen pedig ha valamelly történetet akarsz elbeszélleni, jól meggondold előbb, ha illik-e a' dologhoz, ha tudod-e jól, ha megér-

demli-e a' tárgy' igazsága, diſzessége, 's nyomossága, hogy mások figyelmezzenek reá. A' ki mindég azon egy kopott historiákat húz erőnek erejével a' ſzóba, azt ſzokás róla mondani, hogy ſzüntelen egy bakot nyúz; és a' mellet még emlékezetének rövidségét-is elárúllya, mivel az sem jút eſzébe, hogy már sokſzor kínozta velek hallgatóinak füleiket.

Az előbeſzéllésben rövid, nyomos, eleven, tsínos legyen kiejtésed: elhagyván a' ſzükségtelen apró környűlállásokat, a' meſzſze kikerengéseket; ne hogy utóllyára egéſzſzen eltévedgy, 's magad se tudgyad, miről kezdődött a' beſzéd. Únalmassá teſzi a' hallgatást az akadozás, a' pergő ſzóſzaporíttás, 's kiváltképpen az ízetlen gyakor közbennevetés. *Animadvertendum est, quatenus sermo delectationem habeat, et, vt incipiendi ratio fuerat, ita sit desinendi modus. Danda igitur opera est, vt etiamsi aberrare ad alia coeperit, ad scopum revocetur oratio.*— Cic.

Vagyon egy különös tulajdonság még, mellyel az úgy neveztetett édes ſzájú emberek iparkodnak magokat mások' kedvébe az által béſzínleni, hogy minden ſzót helyben hagynak, minden

ſzándékot tselekedetet ditsérnek: akár jó legyen az, akár roſzſz; akár tessék, akár sem. Ez alávaló tsapodárság: nem illik egy betsületes nemes ſzívű emberhez.

Méltókat megaláz, méltatlant a' ki magaſztal;
Mást ítélni, 's megint mást tselekedni, tilos.

Baróti Szabó Dávid.

Illik megmutatni, hogy meſzſzebb látunk az orrunknál, hogy vagyon tulajdon akaratunk, hogy a' tudatlan sokaság' kedvéért le nem mondunk a' betsület', lelkiesméret', jó erkölts' törvénnyeiről; és hogy el nem hagygyuk magunkat a' példák' özöne által a' jóról a' roſzſzra (ha orſzág úttyává vált-is) ragadtatni; hogy a' farkast nem nézzük báránynak, ha hasonlíttanának-is a' ſzőrök egymáshoz; hogy a' ſzembetünő hazugság vagy igazságtalanság akármelly mázos ürügyök alatt sem válik előttünk igazzá, igazságossá. — De értetődik, hogy ha külömbözik-is vélekedésünk másokétól: soha nem teſzſzük még-is félre az okos ſzelidséget, az udvariságot, a' mások' megkéméllését; hogy ítéletünket nem árúllyuk meghatározott valóság gyanánt: hanem ha már ellenkeznünk kell az igazság' világos ſzavára, 's

kíſztő öſztönözésére, a' kelletlen pilulákot édes porral hintyük be; vagy (a' mi sokſzor legtanátsosabb) hallgatunk. —

Semmi nem teſzi az embert olly ſzerentsétlenné, semmi nem vezeti olly alatson lépésekre: semmi nem tartóztattya úgy viſzſza a' jó 's haſznos dolgoknak véghezvitelétől: mint ha mindég mások' itéletétől akar függni. De ezen helytelen ſzemérmenn, ezen gyáva félénkségen tsak úgy lehet erőt venni: 1ſzör Ha magunk tudunk itélni. A' ki nem isméri, nem tudgya betsülni tselekedeteit: mindég mások' tanútételekre fog ſzorúlni; és így, vagy el fogja magát bízni, vagy egéſzſzen elejti kedvét; a' mint tudniillik mások' kedvező vagy kellemetlen itéletet hoznak fejére. 2ſzor A' dologra kell figyelmezni, a' mit tett az ember, és a' ſzándékra, mellyel a' munkához fogott. A' ki ennek egyenességéről, amannak ártatlanságáról belsőképpen meg van győződve; nem sokat fog a' suttogó vagy pattogó idétlen itéletekkel törődni. 3ſzor Meg kell fontolni, hogy az emberek' vélekedése, akármelly tarka volt-is elejéntén, utóllyára még-is reá ismér az igazra, ha az állandósan jeleskedik; és tiſztelni fogja a'

tiſzteletre méltó embert: ha előbb nem-is, legalább sírján túl, a' hová ritkábban nyújtódzik az indúlatosság, és a' veſzteségből hamarább kitetſzik a' kárvallás.

Virtutem incolumem odimus,
Sublatam ex oculis quaerimus invidi. — Hor.

B.

A' KÜLSŐ MAGAVISELETNEK ÉKESSÉGEI.

A' ki nem tud a' világban díſzesen élni, nem a' díſzes világba való. Ezen kéſzség nélkül a' legſzebb belső tulajdonságok, a' legjobb ſzándék foganat nélkül maradnak: az udvariságból erőſzak, a' ſzabadságból pajkosság bukik-elő. Bizonyos könnyűséget, természetes tetſzetességet kell az egéſz magaviseletnek mutatni, melly csak abban tündökölhetik, a' ki tudgya a' pallérozott emberek között uralkodó beſzéd' módgyát, a' bévett rendtartásokat; és a' gyakorlás által olly igen magáévá tette azokat, hogy annak idejében minden zavaros tétovázás, minden félénk kétségeskedés nélkül tud a' környülállások-

hoz képest velek élni: azt pedig gondosan elkerüli, a' mit neveletlenségre vagy sérelemre magyarázhatnának mások. Volt már több illyen dolgokról több ízben ſzó: reménylem, hogy magad' haſznáért figyelmeztél azokra, 's jól feljegyezted emlékezetedben. Tsak arra kérlek tehát, hogy meg ne feletkezzél rólok, 's kelly-ki velek, valamikor az alkalmatosság úgy fogja kívánni.

Mind testre mind lélekre nézve lehet ugyan tsínosíttani a' terméſzetet: de kiűzni akármelly mesterséggel sem lehet, se nem ſzükség; úgy annyira, hogy a' ki abban fáradoznék, olly nevetségessé tenné magát, mint a' ki, hogy annál ſzabadabban forgolódhasson, más valakinek sokkal bővebb ruháját öltené magára. A' terméſzetet felettébb eröltetni nem kell. A' kinek temperamentuma elevenségre vezet, ne kívánnyon komor *Diogenest* játſzani; a' kiben pedig sürübb a' vér, ne kénſzeríttse ízetlen vídámságra magát. — Némelly emberek, ha valamelly jelest kellemetest látnak másban, mindgyárt nyomába akarnak lépni: pedig nem érhetnek vele, mivel nem veſzik tekéntetbe amannak tehetségeit, 's a' magok' helyheztetéseket, 's talán gyengesé-

geket-is. Nem fontollyák-meg, mellyik tzélhoz lehet okos reménységgel eljutni; melly tulajdonságok nem veſztenek erejekből az által-ültetéssel. A' ſzolgai vak majmozás valóságos gyengeség' jele. A' ki mindent akar követni, a' mi másban tetſzik néki, soha nem leſzſz állhatatos egygyenlő magaviselete; az öſzveférzeltt külömbféle ſzínű ruhához fog hasonlíttani; és magától soha nem fog valamelly nagy 's különös dolgot véghez vinni. Mások ellenben tsak egy mustrába ſzeretnek, tsak egygyetlen egy ember' magaviselete ſzép 's betses; a' többi mind semmi, tsupa tsekélység előttek. Ez-is amaz-is hiba. Legjobb, ha kiki terméſzeti adományihoz képest az illendő mértéket 's vele a' kellemetességet megtartya. *Si quidquam decorum*, így ſzóll Cic., *nihil profecto magis, quam aequabilitas vitae vniversae, et singularum actionum, quam conservare non possis, si aliorum imiteris naturam, omittas tuam.* Vagy a' mi rövid ſzókkal ugyan annyit teſz:

Tu nihil invita dices, faciesve Minerva. — Hor.

Már mondottam: Az udvariság nem áll a' sokſzorozott mélly fő-hajtásokban, meſzſze-

fűzött hímes ſzókban, puha üres ígékben: hanem kellemetes de nem kényes, ſzabad de ſzelíd, nyájas de eſzes magaviseletben. Ezt már othonn a' magános életben meg kell tartanod; hogy kinnjártadban, 's az idegenekkel való társalkodásban-is annál nagyobb kéſzséggel vihessed véghez.

I. *Otthonn.* A' ſzokás második terméſzet. A' mit mindennap látunk, hallunk, tselekſzünk a' magános falak között, abba úgy bele tanúlunk, hogy az, ha nem akarnánk-is, kiüti magát rajtunk; vagy legalább az ellenkező bánás nem lévén kezünkre, elárúllya magát az erőſzakos iparkodás, mellynek soha nints kívántt kedves foganáttya. — Ennek eltávoztatására legsikeresebb eſzköz az, ha azt, a' mit az illendőség parantsol mások előtt, megteſzſzük ſzüntelenül, midőn egyedül vagyunk-is. Betsüllyük-meg magunkat, ha másoktól betsültetni akarunk. Legyünk ollyanok, a' millyeknek kívánunk tetſzeni. A' ſzennyesség az ábrázatban, a' rendetlenség a' portékákban, a' gondatlanság a' beſzédben, a' durvaság a' másokkal való bánásban, 's több effélék gyülö-

letesek legyenek előttünk már magok belső rútságokért.

Azonn kell tehát lenned, hogy, ha valaki, bátor véletlenül, látogatásodra jönne: úgy találjon mindég, hogy ne tsak semmiben meg ne ütközzék, hanem mindenek, még múlató szereidis, ajánllyák előtte személlyedet. A' külsőről ítélünk a' belsőre. De ugyan azért szükség tudni, minémű ítéletre ád alkalmatosságot ez vagy amaz tselekedet, mozdúlás, még a' szó-is; mert *Nescit vox missa reverti.* — Hor. Szükség tudni, mi illik, mi nem; mi vezet tzélunkhoz, mi vetel töle. Hallyad ismét, mit mond az a' mélly bélátású Bölts, ki olly jól ismérte az emberi szívet: *Ex oculorum obtutu, ex superciliorum aut remissione aut contractione, ex moestitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione vocis, ex submissione, et ceteris similibus facile judicamus, quid eorum apte fiat, quid ab officio naturaque discrepet.* — Cic. Íme melly sok mindenfélére, majd minden legkissebb mottzanásra kell vígyázni az okos embernek, hogy a' terméſzetet meg ne erőltesse, 's a' külső kellemetességet magáévá tegye! — De hogy még

méllyebben belé ereſzkedgyem a' dologba, különös helyheztetésekre nézve-is vedd tanátsimat. —

a) A' *Látogatót* betsűlettel fogadd; jelentsd-ki ſzóval-is ſzíves örömedet azonn, hogy magát megalázza hozzád, kénáld-meg ſzékkel; de ha inkább állani vagy sétálgatni tetſzenék nékie, ne úntasd kéréseddel, hogy leüllyön: annál kevesebbet ülly-le magad, ha vendéged áll, vagy jár. — Múlasd ötet majd eſzes beſzéddel, majd ollyas holmidnak elömutatásával, mellyről gondolhatod, hogy benne kedve telhetik; a' nélkül hogy az elöadás' módgyából kérkedékeny fitogatásra magyarázhassa kéſzségedet. De távúl legyen ebben-is az úntatás; mert nem mind tetſzhetik az másnak, kiváltképpen korosabb ſzeméllyeknek, a' miben egy fiatal ember gyönyörűségét találllya: külömben méltán azon vélekedésre jutnának, hogy tsak te kívánſz általok múlattatni, 's tsak egyedül azért kedves elötted jelenétek. — Bútsú vételkor köſzönd-meg 's kérd-ki máskorra-is a' látogatást, ajánld magadat kegyességbe vagy barátságba, és kéſérd-ki a' ſzobán kivűl egéſz illendöséggel vendégedet.

Ha egykorbéliek, vagy még fiatalabbak találnak hozzád békőfzönteni: adgy ezeknek-is alkalmatosságot a' kedvtöltésre; de ollyanra, melly nagy zajt nem üt, melly veſzedelemmel nem jár, a' melly, mivel már kiléptél a' kisdedek' ſzámából, — *exuisti praetextam!* — nem igen gyermekes, nem alávaló játék. Olly tekénteted légyen a' fiatalok előtt-is, hogy már tsak te-éretted se bátorkodgyanak ollyas mire vetemedni nálod, a' mi megsértené az illendőséget; a' nélkül hogy féllyenek, 's tartózkodgyanak tőled.— Az ollyan játékba pedig, igen igen kérlek, éppen ne botsátkozz akár otthonn, akár másútt, melly tsupán a' ſzerentsétől függ, és idő, egéſzség, pénz, betsület, nyúgodalom veſztegetéssel, 's ugyan azért bizonyosan előbb utóbb keserűséggel jár. Vagynak más ártatlan 's kedves időtöltések-is. Tudod, mit mond *Mimus* a' *sententia*iban: *Aleator quanto in arte est melior, tanto est nequior.* Ezt értsed minden más pénzbéli játékokról-is: engedvén mindazonáltal helyet az okos de kevés kivételnek. Mellőzd-el azért magadtól a' késértő hivogatásokat nem annyira ollyan igaz 's nyomos okokkal, mellyeket mások

ſzemrehányás gyanánt, és azért roſzſz néven vehetnének: hanem mond, 's vajha ſzívből 's igazságosan mondhasd! hogy nem érteſzſz azon játékhoz; hogy ártalmas egéſzségednek a' húzamos ülés; hogy haza felé intenek reád várakozó foglalatosságid; vagy add kellemetes nyájassággal értésekre, hogy nagyon sajnállanád, ha a' néked kedvezni ſzokott ſzerentse akaratod ellen-is igen megtalálna a' nyertt pénzzel terhelni; vagy nem bánom, valld-meg egyenesen, hogy tartaſzſz, ne talán sokat veſztvén, el nem titkolhatnád fájdalmadat, 's így kedvét ſzegnéd a' vígadozó társaságnak.

b) Az *Aſztalnál*-is az evés köztt mindenkor megtartsd az udvariságnak, módos rendtartásnak bévett törvénnyeit, ha senki idegen nints-is jelen; hogy más úri ſzeméllyek elött se vétts soha ellenek. Nem fog talán ártani némellyeket közzülök nem annyira értésedre adni, mint tsak említteni ez' alkalmatossággal.

Az első helyre ne vágyakodgyál. Egyſzersmind ülly le a' többiekkel. Tartsd egyenesen a' derekadat, kezeid ſzem elött légyenek, ne kö-

nyökölly, ne hintáld magadat. Az aſztal-kendő előtted függjön, hogy bé ne motskold a' ruhádat.

Ha valamivel kénálnak, illendőképpen köſzönd-meg; és, ha nem akarnál-is a' feléd nyújtott tányérból venni, fogd még-is kezedbe, 's úgy add tovább; annál kevesebbet tartasd azt ebédlő-társad által, míg te véſzſz belőle. De légyen ſzemed arra-is, ha vagynak-e még több ſzeméllyek hátra, a' kiknek valamellyik ételekből nem jutott; ne hogy a' tál, bátor tetſzenék-is az étel, előtted egéſzſzen kiürüllyön. Ellenben a' mi ſzád' ízére nintsen, ne mutasd azonn undorodásodat, ne ſzaglódgy a' húshoz, ne gyalázd mások' ínyét. Ha valami nem tetſzik, minden ſzembetünő jeladás nélkül add-ki.

Vígyázva nyúlly mindenhez; hogy se valamellyik evő eſzköz ki ne essék kezedből, se a' vevés köztt valamit ki ne lottsants a' tálból, se ki ne turj a' tányérról a' metélgetés alatt. Félre ne tölts, se fel ne döntsd ivó poharadat.

Mértékletesen 's halkal egyél, hogy ne talántán megégesd ſzádat, vagy tzikákolni 's kehitselni kénſzeríttessél mások' undorodására, 's magad' elpirúlására. Mást erőltetni az ételre 's

italra, kivált ſzinte a' réſzegedésig — hogy légyen kiből bolondot tsinálni — útálatos erkölts-telenség.

A' melly kalánnal ettél, ne nyúlly azzal újra a' tálba. Ha motskosak az evő ſzerek, azokat lenyalogatni; vagy az aſztal-ruhába törölni, illetlenség. A' villával a' fogokat piſzkálni, tsúnya-is, káros-is. Ha a' ſzádba nyúlſz, vagy a' ptrűſzſzentés jő reád, mindenkor a' keſzkenőt tartsd elődbe. Útálatosság ugyan mindenütt 's mindenkor az orrban turkálni, vakaródzni, turházni, de főképpen az aſztal felett.

Az evés' ideje a' pihenés', jó kedv' 's egéſzség' fenntartásának ideje. A' ki mást akár miként megboſzſzont, megſzomorítt; mintegy torkára forraſztya, 's epével keveri az étkeket: azért valakinek örömét felzavarni káros múlatság.

Az aſztalnál némán űlni, gyávaság; a' ſzomſzéd' fülébe susogni, embertelenség; más beſzédgyébe vágni, hangos lármázással ellentmondogatni, gorombaság.

Az egéſzség-italhoz te elsö ne kezdgy; mert réſzínt már a' ſzokáson kivűl van, réſzínt jól ki

kell főzve lenni a' rövid 's elmés üdvözlésnek, hogy tetszhessen.

Ha valakinek valamit által kell adni, a' mennyire erőszak nélkül megeshetik, ne mezítelen kézzel szolgáltasd kézhez, hanem tányérra téve.

Másnak levelébe kukutsálni, vagy fül-hegygyel hallgatódzni mások' tsendes beszédgyére, paraszt szemfülesség.

Ha elhívnának az asztaltól, vagy kéntelen volnál dolgaid miatt idő előtt felkelni, kérj botsánatot. De ha talán a' szükség kínszeríttene a' rövid eltávozásra, ne add jelét: hanem minden mentegetés nélkül, mintha észre sem vetetnél, kelly-fel, 's jöjj ismét viszsza; de ne úgy, hogy mások előtt igazítsd rendbe ruhádat, vagy órádat helyére tévén, azt mutasd, hol voltál.

Míg valaki eszik, a' felkelést sürgetni, illetlenség; mindenkor utólsónak maradni, nevetségre méltó lassúság, vagy torkos telhetetlenség.

A' felkeléskor még az imádságban sem kell különösséget keresni; de a' hol még fenn vagyon ezen jámbor szokás, egész tisztelettel végződgyék. A' száj-mosogatásnak, egészség-kívánásnak marad az utánn-is elég idő.

c) Még tsak egy két ſzót az otthonos magaviseletről. — Akármelly *tsúfos ſzokástól*, vagy ſzeleskedő tselekedettől menten tartsd magadat, ha egyedül vagy-is; ne hogy azt mások előtt-is feledékenységből elővedd, 's nevetség' tárgyává légy. Azért méltán javallhatom, hogy p. o. a' köröm-rágítsálást, az orr-fintorgatást, a' dudolásokat, a' fütyöréſzést, a' hahota nevetést, a' morgolódást, a' magán-beſzéllgetést, a' mélly sohajtozásokat, a' ſzájtáttó ásítózást, a' kézzel lábbal való dörgést, 's több illyenféle nevetséges különösségeket ſzorgalmatosan elkerűld. Ezek ugyan magokban nem ollyan vétkek, mellyek útálást vagy gyűlölséget okozhatnának: de még-is ollyan gyengeségek, hibák a' fényesebb világban, mellyek külömbféle gúnyolódásokra, furtsa elnevezésekre adnak rend ſzerínt alkalmatosságot; mellyeket ki nem fog magától minden igyekezettel eltávoztatni? —

II. *A' KINN-JÁRÁSBAN.* Mihelyest kilépſz a' házból, olly illendőséggel viseld magadat, mintha az egéſz világ' ſzeme rajtad függne. Fognak-is valóban sokkal többen látni, hogy sem gon-

dolnád, vagy legalább éſzre vennéd. Mutass mindenkor derültt ábrázatot; nyiltt ſzemet és éſzt, a' nélkül hogy valaminn hoſzſzasan bámülly, vagy ujjal mutogass reá. Ezen rendetlen ſzokást a' Deák *Stupor*-nak nevezi.

A' köſzöntést ne hagyd elfogadás nélkül; ez büſzkeség 's valóságos megbántás lenne. Ha nem akarſz köſzönni vagy köſzöntetni, ne nézz az általmenő' ſzemébe.

Kerüllyd-el az öſzvetsoportozott sepredék népnek tolyongását: a' hol vagy ſzerentsétlenség történt valakinn, vagy ortzátlan pörök 's tzivódások hallatnak. Ritkán megy-el onnét az ember ſzárazan; mert az ollyan helyen közönségesen lopások, vagy motskolódások történnek.

Az útſzán enni, nagy mohóság; dalolgatni, ſzelesség' jele: Cicero ſzinte embertelenségnek nevezi, *A humanitate discrepat*, úgy mond, *in foro cantare.*

Ha valamelly ismérős úri ſzeméllyel találſz ſzembe akadni, ne várd, hogy az köſzöntsön elöſzör. Vess díſzesen kalapot: de nem arról a' félről, a' mellyen ő megy, ne talántán ábrázattyát érdekeld vele, vagy a' te képed takaród-

gyon-el előtte. Megállapodván, egygyütt tedd vele fel a' kalapot, és, ha társaságában maradſz, add néki a' sétálás köztt a' jobb kezet, három között pedig a' közép helyet; 's azon légy, hogy se ne siess, se ne maradozz hátra. Értelmes fennſzóval beſzélly, de ne lármázz; 's ha valakinek mondani akarſz valamit, ne fogd-meg ruha gombjánál fogva.

Ha kotsin méſzſz-is, a' vendégnek engedd a' jobb kezet 's helyet. Az Aſzſzonyságok', vagy fő fő Urak' jelenlétében, fedett kotsiban a' városonn által ne tedd-fel kalapodat. Meg ne dülleſzkedgy', lábaiddal ne féſzkelődgyél. A' hol emberek járnak, vígyázva kell kiköpni, ha már valaki restelli zsebbevalójának kivételét. Valamint a' felülésben utólsó, úgy a' ſzállásban, ha más' alkalmatlansága nélkül megtörténhetik, első kívánny lenni, hogy legalább úgy tessék, mintha kéſz volnál másokat a' kotsiból lesegítteni. 's. t. eff.

III. *A' TÁRSASÁGBAN.* A' legértelmesebb, 's az előitéletektől külömben mentt emberben is megvagyon az a' gyengeség, hogy nem veſz

magának elegendő időt a' valóságnak kitanúlására: hanem az első tekéntetre (sokszor tsak tsaló fény utánn) hoz mások' belső tehetségéről, 's érdeméről itéletet; a' melly úgy megfogamszik elméjében, hogy tsupán hoszszú tapasztalás által verheti-ki az első elhitetést, az első *impressiot* fejéből; bátor ellenkezik-is az az igazsággal. Ugyan azért a' melly ember előtt mást tesz, kedveltetni, mást békességes tűréssel viseltetni hozzája: nem elég, hogy tsak maga légyen meggyőződve szívének 's eszének belső jó tulajdonságiról; hanem azonn kell néki igyekezni, hogy tökélletességeit a' külső jelek-is mennél hívebben (de erőltetett iparkodás nélkül) kimutassák a' világ előtt. — Semmi nem készítti-el a' szívet a' kedvező itéletre olly bizonyosan, mint a' díszes, szelíd, módos megjelenés az emberek előtt. Ez kirekeszti mind a' maga meghúzást, a' gyáva félénkséget, a' néma mélly alázatosságot: mind a' meszsze kergetett féketlen vídámságot, a' vakmerőséggel határos bátorságot; a' szolgai hajlott fejet, görbe térdhajtást, és a' megsásúlt merevedést. Vagy-is a' mint Cato kevés szókkal mondgya:

Ne sis ventosus, dum vis vrbanus haberi.

Hogy ha tehát úri ſzeméllyek elött jelenſzmeg, olly derültt éſzſzel *(praesentia spiritus)* lépj-be, mintha valamennyen ismérnének, 's már te-is jól ismérnéd mindnyájokat. Semmi ne zavarja-meg nyiltt tekéntetedet. Az elsö közönséges meghajúlás utánn (melly alatt egy sebes pillantással iparkodgyál minden jelenlévöket éſzre venni, a' nélkül hogy merön ſzéllyel tekéntgess) tedd-meg mindenek elött tiſztelö üdvözlésedet a' házi Aſzſzonynak 's Úrnak. De hogy ne vétts mindgyárt az elsö bélépéskor az udvariság ellen: eleve megtudakold rangjokkal járó titulussokat. Úgy fordúlly azutánn a' többi vendégekhez, vagy a' házhoz tartozandókhoz, és, a' mennyire lehetséges, a' rang ſzerínt oſzd-fel köſzöntéseid' rendgyét. A' Férjfiak köztt a' tsókolódzás, vagy az Aſzſzonyok köztt a' hoſzſzú sorban oſztogatott kéz-tsókolás, ſzükségtelen söt ollykor illetlen ſzolgai vagy gyermeki ſzokás. Vagyon több jelis, mellyel meg lehet mutatni, hogy örömest megadgyuk másoknak az illendö betsületet.

Ha ſzékkel kénálnak, ne ſzabódgyál sokat ellene; de vígyázz, hogy az elsö helyre ne üllj, egymásra ne kutsold, ſzéllyel ne hányd lábaidat.

Ha állva maradſz, se sokat ne féſzkelödgy', se meg ne merevedgy. Kezeidet-is illendö, de ne mindenkor ugyan azon helyheztetésben tartsd. Ha korosabb, vagy nagy tekéntetü ſzemélly érkezik: kelly-fel, adgy helyet.

Helytelen zavarodásnak jelét mutattya az, a' ki a' hozzája intézett kérdésre fülig vérbe borúl, akadoz, az eget földet nézgéli, hogy felelet jusson eſzébe. Egyenesen, halkal, 's mennél rövidebben 's értelmesebben, illik adni a' megelégíttö válaſzt. Ha pedig nints a' dolog az ember' tudtára: jobb a' hímezés hámozás helyett megkövetni a' kérdezöt, hogy nem ſzolgálhatunk néki felelettel; el nem feletkezvén gyakrabban közbevetni Ö Excellentziájának, Nagyságának, 's akármelly más hivatallyának titulusát, nevét.

Ha isméretlen valaki állana veled beſzédbe, kérdezd-meg mindgyárt, kihez légyen ſzerentséd; hogy meg tudd adni a' tartozó tiſzteletet, 's oſztán igyekezz' úgy intézni ſzavadat, és olly tárgyra térintgetni a' beſzédet, mellyet a' jelenlévö ſzívesen hallgasson, és, ha tudſz valamit ditsösségére, el ne mulasd okos kéméllléssel fel-

fedni előtte. Így bizonyosan réſzedre édesítted. Ellenben semmi ollyast ne ótsárolly, a' mi másnak tetſzeni látſzatik. Kiki ſzereti a' maga' partékáit 's ítéletét: azért bennek gántsot, fogyatzást, kevés érdemet mutogatni (ha valamit betsültetnek-is veled) kellemetlen érzést okoz. Jobb többet mint kevesebbet mondani; 's ha a' nagy ditséret, hazugság lenne: vagy hallgatnod kell, vagy az által vágnod-ki magadat, hogy ennek vagy amannak árrát nem ismered voltaképpen.

Mivel akármelly társaságban-is közönségesen külömbözők az emberek' ítéleti, minthogy majd az irígység, majd a' büſzkeség, majd egyébféle indúlat hálogot von a' ſzemekre: vígyázva kell egygyes ſzeméllyt, erköltsöt, ſzokást magaſztalni; ne hogy valamellyik a' jelenlévők közzül maga' vádoltatására magyarázza a' dolgot; mintha ő nem tudná vagy nem akarná érdeme ſzerínt betsülni a' ſzóban forgó embert, vagy mintha ama' ditsértt jó erkölts nélkül ſzükölködnék.

Másoknak házi dolgaikról, állapottyokról (kivált ha nem válik dítséretekre) ne ſzólly; könnyen fájdalmas helyre tapinthatnál, és így bézárnád ſzíveket, hogy előtted bízodalommal ne

beſzéllyenek. Nem okosság ollyan tsípős kiejtésre-is fakadni, a' mellyet más talán magára vehetne. Szegénységből uraságra kapott ember előtt nem volna helyes mondani, ha távúllévő harmadik emberről vagyon-is a' ſzó: hogy *elevatus est de stercore.*

Ha valakitől valamit akarſz egy jelenlévőről tudakolni, újjal ne mutass reá, se rajta ne legeltesd, míg a' lassú beſzéllgetés tart, ſzemeidet.

Ollyan nyelven ſzólly, mellyet a' nagyobb réſz megért, vagy a' mellyen foly a' köz beſzéllgetés. A' tsendes sugdolódzás sértő illetlenség; ugyan-is azt lehetne vélni, hogy valaki gyalázatik alattomban, vagy hogy tsekély eſzüeknek tartatnak a' többiek a' dolog' megértésére. Azonban kissebb magános dolgokról, vagy mellyeknek tudása tsupán néked ſzerezhetne örömet, mértékletes tsendes hangonn értekezödhetſz a' nélkül, hogy titkolódzásról lehessen gyanakodni.

Senki ellen ne ejts ollyan ſzót, még idegen ritkább nyelvenn-is, a' minek közönséges megértését nem kívánnád; mert talán a' kiről legkevesebbet gondolod, éppen az lehet, a' ki érti a' nyelvet, ha jelét nem adgya-is.

Valamelly ritkaság' vagy nevezetes dolog' elömutatásakor ne légy az elsö, a' ki utánna nyúlly. Várj, míg reád jön a' sor. A' ki valamin nagy tsudálkozást mutat, vagy különös magaſztalásokra fakad: vagy azt árúllya-el, hogy hízelkedö, vagy gyenge az itélete, vagy kevés tsekély a' tapaſztalása. De annál kevesebbet illik, a' mint már gyakran volt említtve, az ótsárlás, és gántsoskodás.

Szinte ollyan neveletlenség azonn iparkodni, hogy valakinek tréfája fennakadgyon: ha nem roſzſz ſzándékból-is, talán tsak azon vágyódásból, hogy ki eſzesnek 's bélátónak tartassék. p. o. Ha egynémelly mesterségeit akarván a' kártyajátékban elömutatni, vagy meséket adván-fel a' megfejtésre, egy másik a' titkot idö elött felfedné. A' ki tudgya, tartsa magának, és akkor vegye haſznát, midön ö töle fogják kérdezni.

A' ki valamit jól nem tud, bele se kezdgyen; mert ha fennsül, azok-is kinevetik, a' kik elöbb legjobban bíztatták. Vígyázni kell erre, akárminek elmondásában, a' tántzban, a' játékban. 's a. t. Ha az úntató kérésnek nem lenne sem hoſzſza sem vége, és te tsak középſzerüen

tudnád a' dolgot (legalább, mondom, középszerüen) úgy előbb mentegesd magadat, kövesdmeg a' jelenlévőket, és fejezd-ki: hogy tsak egyedül azért nyillatkoztatod-ki gyengeségedet, hogy megmutassad, melly örömest megfelelnél a' kívánságnak, ha tehetségedben állana a' tökélletes bételyesíttés.

A' fürkészés, paraszt szokás. Másnak könyveit vagy írásait felhánni, szemtelenség. Úgy nem külömben oda tolakozni nézésre, a' hol pénzt olvasnak; vagy ollyan olmáriomban visgálódni, a' mellyben drága holmik, ritka pénzek, értzek, képek 's t. eff. tartatnak.

Kerülni kell hasonlóképpen a' szemfüles kérdezőskedéseket ez vagy amaz személlynek, háznak, társaságnak állapottyáról, belső rendtartásiról; mert gyanú támad, hogy hírt akar az ember hordani.

Percunctatorem fugito; nam garrulus idem est,
Nec retinent patulae commissa fideliter aures. — Hor.

Únalmat sohol ne mutass; sőt ha követnének az udvari szokás szerint, hogy akarattyok nem tellyesedhetik jó elmúlatásodban: felelly-meg hasonló emberséggel, hogy legkedvesebb idő-

töltés előtted, ha ollyan ſzíves úri társaságban vagyon ſzerentséd lenni. — Az óra nézegetés, ha menni akarſz, únalom' jelének tartatik; oda haza annyit tenne, mint a' vendégnek mondani: elmehetſz.

Nem lenne vége, ha mindeneket tőre hegyre fel akarnék keresni, és itten hoſzſzasan előſzámlálni, mellyeknek a' társaságos életben meghatározott betsek vagyon: olly annyira, hogy, ha a' nemes ſzületésű Ifjú vígyáztalanságból vagy nemtudásból elmúlaſztya a' velek való élést, mind annyi kis ſzeplőknek tartatnak magaviseletében. Annak idejében az alkalmatosságokhoz és ſzükséghez képest figyelmetessé tettelek minden kitsínységekre; most újra tsak azt mondom, a' mit már ſzámtalanſzor említettem, 's nem győzöm eleget ajánlani: hogy figyelmezz a' jól-neveltt emberek' bánások' módgyára, 's a' mit benne ſzépnek, kedvesnek találſz; iparkodgy' azt te-is, ha terméſzetedhez illik, híven megtartani; mindenkor ſzemed előtt hordozván a' környülállásokat, mellyek véghetetlen kivételt okoznak. Tsak jó legyen a' ſzándék, buzgó az igyekezet akár miféle dologban: idővel 's a' neveke-

dő tapaſztalással mind meg fog jönni, a' mi nélkül talán még ſzűkölködik a' fiatal ember a' mindenképpen udvari magaviseletre nézve; de a' mellynek soha nem ſzabad olly igen feltsigázva, olly finomúl kifaragva lenni, hogy miatta 's általa a' betsűlet, a' jámborság, a' jólelkűség, az igaz tökélletesség feláldoztassék. *Cum vestem, qualem decet, sumo, cum ambulo, vt oportet, cum coeno, quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum servandi in quaque re rationi convenientem modum.* — SENECA.

Ezen jó ſzándékról, ezen lelki jóságról értekezni erköltsi oktatásom' második réſzének tárgya. De minekelőtte ahoz kezdgyek, ama' híres *Garve*nak (a' ki Cicerót az Ember' tiſztéről írtt ſzép munkájában, olly egyenes bátor lélekkel, olly mélly tudománnyal, olly bölts általlátással magyarázza) ſzavaival fejezem-bé eddig közlött oktatásimat; ugyan-is ő eleven etsettyével egygy érzékeny hasonlatosságban feſti-le mind azon jeles tulajdonságokat, mellyek egy betsűletes kellemetes magaviseletű jámbor emberben ſzoktak főképpen tündökölni.

„A' lelketlen 's érzékeny világ között, úgy mond, ſzámtalan hasonlatosságokra talál az ember. A' Terméſzet' kiessége's egy ſzeretetre méltó embernek tulajdonsági (midőn egy kellemetes nyári estvével, Hazámnak egygyik gyönyörű vidékén sétálgattam) olly tetſző hasonlatosságban jelentek-meg előttem, hogy belső érzéseimet lehetetlen Olvasóimmal nem közölnöm.

Mi lehet a' ſzeretethez egygyenlőbb (így eſzmélkedém) mint ezen érzés, mellyet az alkonyodó napnak súgáritól megvilágított kies völgy éleſzt most ſzívemben? Millyennek kell tehát magának az embernek lenni, a' ki ezen érzést ember-társában akarja felgerjeſzteni? Kétség kivül ollyannak, a' millyen a' Terméſzet, az ég 's föld, mostanság ſzemeim előtt.

Előſzör *kiderültt:* az az, tsendes legyen lelke, 's elégedgyék-meg sorsával. Az öröm már magában kellemetes. A' nyájaskodó ſzeméllyek bizonyos társaságokban kapóssak ugyan; de a' vídám tiſzta lelkűek mindenütt. Tovább *ſzelíd*, mint ezen levegő, mint ezen napfény. Minden, a' mi heves: ſzédítt, vakítt, veſzteget; de a' mi tsendesen múlat, álhatatosan örvendeztet. Mitől

van minden ſzembetünő tárgyoknak olly ígéző tekéntetek mostan a' leáldozó nappal: holott a' déli verőfényben bádgyadttaknak látſzattak lenni? Mert a' világosságnak mértékét ſzemünk könnyen elbirhattya. Szinte így kell az ember' tehetségeinek, az éſznek, kedvnek, vígságnak külsőképpen mértékelve lenni, hogy az emberek' nagyobb réſzének tetſzhessenek. Tovább *kegyes* és *jótévő*. A' kedves embernek mind ábrázattyában mind magaviseletében jeleskedik a' jóság. A' nyiltt ſzív, melly másnak örömmel ſzolgál, mindenben, a' mit mond 's teſz, kimutattya magát. De *gazdag*-is: olly gazdag, mint ez a' tájék ezer áldásival. Gazdag gondolatiban, általlátásában, és azoknak másokkal való közlésében. A' *haſzon* 's *termékenység* ezeknek következése. A' legſzebb tartomány legjobban táplállya lakossait: legkellemetesebb ember az, a' ki társait oktattya, 's javíttya. Ha őket a' nemes gondolkozásra vezérli, terméſzeti erejeket mind addig fejtegeti, éleſzti, igazgattya, míg gyümöltsel kedveskednek a' világnak; ha ſzíveket az alatt a' félelem, aggság, egyébb komor indúlatok alól felſzabadíttya — valamint engem' most

a' terméſzet mind azoktól feloldozott — akkor bir nagy mértékben a' jó társalkodónak minden díſzeivel. Ehez kell járúlni az *állandóságnak* 's *egygyenlöségnek*. Alkalmatlan az ollyan nap, mellyben a' rekkenő meleget hideg jég váltyafel, vagy a' durva reggeli ſzélre déli héség következik: de bezzeg kellő tetſző az, mellyben a' tavaſzi 's öſzi nap egygyarányos meleggel 's világgal ſzolgál reggeltől fogva estig. A' melly embernek változó a' kedve, akármelly tetſzetesis különben ollykori nyájassága, még-is ritkán ſzerettetik. Melly megbetsülhetetlen dolog, ha arról bizonyosak lehetünk, hogy holnap olly ſzívesnek találjyuk barátunkat, a' mint ma hagytuk-el! Még a' hibákat-is könnyebben eltürjük, csak tudgyuk, hogy mindég ugyan azok maradnak. — De valamint a' terméſzetben, úgy a' kellemetes kedves emberben ſzükséges az *elevenség*. Az éjjeli csendesség inkább tiſzteletre gerjeſzt, mint sem ſzeretetre: a' levegőnek lágy lengedezése az egéſz környéket feléleſzti. E' ſzerint a' kellemetes ember-is ébredt, de nem ſzilaj; nem durva, de finnyás sem. Érzési lebegnek, de tüzesen fel nem lobbannak. Vigadoz, de minden

kitelhető gyönyörűségekkel nem olvadoz. Elméssége néha tsillog, de nem villámlik ſzüntelen. Képző ereje a' terméſzet' ſzépségein néha ſzárnyra kél, de nem repdez, nem kereng ſzakadatlanúl. Így megy fokonként elő a' férjfiúi erős lélek; valakik körűlötte vagynak, mint egygy új életre kapnak: és ebben áll, valámint az Írónak, úgy a' társalkodónak-is fő érdeme.„

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ERKÖLTSI JÓSÁGRÓL.

ELSŐ TZIKKELY.

AZ ERKÖLTSI TÖRVÉNYRŐL.

Köz és igaz mondás: Minden ember, ember; de nem mindenik emberséges ember; az az: vagynak jó 's roſzſz emberek. De, fájdalom! nem mind jók azok-is, a' kik azoknak látſzatnak lenni. Igen könnyen megtsalatkozik, a' ki tsak a' külsőségre ſzokott tekénteni; mert sokan olly mesterségesen tudgyák az állhatatlan forgó ſzél utánn forgatni palástyokat, hogy, bátor ſzívek belől veſzendő, külső udvariságok miatt még-is néha kedvet találnak, legalább a' rövidlátású gyengébb félnél. — Ám tartsák magoknak ezek a' világnak elokúltt Fijai ſzínes ſzerentséjeket! Nints mit irígylenünk nékik. Keblekben hordozzák a' vá-

daló bírót, a' ki, ha rémültt ortzájokon ki nem fakaſztya-is tsípös marásit: de furdallya minden bizonnyal, ha egy kevessé magokba térnek, belöl lelkeket, 's értésekre adgya, mennyire kellök.

Ugyan azért, a' miket az első Réſzben a' látſzatos tetſzetes magaviseletről mondottam, haſznosak 's ditséretesek ugyan: de tsak úgy jók, úgy ditsössegesek, ha az egéſz ember jó, 's ſzívére nézve tökélletes; vagy-is, ha mindég igaz úton jár, és nem horgas ſzándékkal keresi mások' kedvét, 's maga' ſzerentséjét. *Opinio omnis ad eam spem traducenda, vt honestis consiliis, justisque factis, non fraude ac malitia se intelligant ea, quae velint, consequi posse.* — Cic. Ne hagygyuk magunkat se mások se tulajdon magunk által reáſzedetni. A' ſzerint méltán tsúfot üznének belölünk, mint gyávákból: e' ſzerint a' legnagyobb kíntsünket, lelkünk' nyúgodalmát, az élet' legtartósabb boldogságát, tennénk-ki minnen-magunk vakra fordúló kotzkára.

Méltó tehát megvisgálni, miféle törvény utánn hozhatunk itéletet arról: mi jó 's mi roſzſz. Ebből oſztán ki fog tetſzeni: mi a' jó erkölts, 's mi a' bün; és végre az egéſz értekezésnek az

leſzſz a' gyümöltse, hogy mind inkább megvilágosodik előttünk azon út, melly boldog vagy boldogtalan életre viſzi a' halandó embert.

Mind ezeknek meghatározhatására, ſzükséges az embert kivűl belől, legalább általlyában, ismérni.

Az Ember míg él, testből 's lélekből áll. A' Lélek által érti-meg á' dolgok' mivoltát, gondolkodik, és akar: a' Test pedig ollyan ſzerſzám, mellynek segíttségével a' lélek a' körülötte lévő tárgyakat éſzre veſzi, itéletet hoz, és a' ſzerint bánik velek. A' léleknek a' testtel való ſzoros egybekaptsoltatását a' tapaſztalás mindannyiſzor ſzemlátomást megbizonyíttya, valahányſzor halottat ſzemlélünk. A' test jelen vagyon, de tehetetlen; mert a' mi éltette, lelkesítette, kiköltözött belőle, elhagyta zsellérjét. Miképpen esik-meg ezen tsudálatos egygyesülés a' test és lélek között, okvetetlenül mindenkor titok fog maradni.

AZ AKARATRÓL.

Az embernek minden ereji között leginkább megérdemli a' figyelmetességet (kiváltképpen itt,

az erköltsi oktatásokban) az *Akarat*, vagy-is a' *szív*, mellyben az érzések, hajlandóságok, vágyódások laknak, és terméſzet ſzerínt, — mint annyi indíttó okok a' tselekedetre — azonn igyekeznek, hogy azt elérjék, a' mi kedves, örvendetes és haſznos elöttök: azt pedig elkerüllyék, a' mi kellemetlen, a' mi káros, a' mi fájdalmat okoz.

A' mit nem ismérünk, azt nem kívánnyuk: *Ignoti nulla cupido.* De azért még nem kívánunk mindent, a' mit ismérünk. A' míg a' gyermek nem tudgya, mire való a' pénz, addig a' fényes sárga bádok olly betses elötte, mint a' körmötzi arany; ámbátor megtudná-is egygyikét a' másiktól nehézségére nézve külömböztetni. De mihelyest hallaná, hogy az egygyiken holmi tsemegéket vagy játſzó ſzereket vehetne, a' másikért pedig alig adna valaki tsak jó ſzót-is: azonnal többre betsülné egygyikét a' másiknál. Így van minden más emberrel-is a' dolog. Mihelyest valami érdekli, tüstént felserkenik benne az önnön-ſzeretet, ez a' leghalmasabb sarkolatos öſztön, és a' ſzerínt munkálódik, a' mint valamit haſznára vagy kárára érez lenni.

De mivel a' ſzámvetésben könnyen hibáz,

hamar megtsalatkozhatik: látni való, hogy nem mind jó vagy roſzſz az valósággal, a' mit annak vél az ember lenni. A' nádmézes-sütemény tetſzik a' gyermek' ſzájának; pedig könnyen megárthat a' gyomornak, 's nyavalyába döntheti: ellenben az orvosság, mivel az ínyének viſzſza-tetſzik, gyűlöletes előtte, noha az adgya-viſzſza ép egéſzségét. Tehát a' helytelen Akaratnak vezetésére 's jobbúlására ſzükséges az éſznek javíttása, hogy a' dolgok' terméſzetét, erejét, haſznát, következéseit jól 's igazán felérje, 's úgy oſztán utasíttó súgarlásait hallgassa, 's kövesse. *Bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit; neglecta multis implicatur erroribus.* — Cic.

AZ ÖSZTÖNRŐL.

Vagyon az emberben bizonyos terméſzeti erő, melly már az okoskodás előtt felébred, és annak elbomlásával-is megmarad, melly ſzerint kiki keresi a' jót, 's kerűli a' károst; kiki ſzereti magát, 's örvend jobb boldogabb állapottyának, és így eltávoztattya lehetőképpen, a' mi életében, javaiban sérelmet okozhatna. Ez belső

ösztönnek neveztetik. Tsak egygy Esztelennek lehet mindegy (sőt még annak sem az) ha száraz kenyeret rág-e naponként, vagy meleg ételhez ülhet; ha a' fagyos eső hó veri-e a' szabad levegő alatt, vagy az ég' változási elől bátorságos fedél alá veheti magát. — Ezen belső ösztön még az oktalan állatokban-is feltaláltatik. Tudni való, melly gonddal, melly mesterséggel építtik a' legkissebb madarkák fészkeiket, melly szorgalommal töltik-meg pelhével, vagy mohával; hogy annál könnyebben ülhessenek mind magok, mind kiköltött fijaik bennek. Úgy nem külömben kiki láthattya, a' póknak tsudálatos mesterségét hálójának szövésében, a' melly majd sürübb majd ritkább, majd szélesebb 's vastagabb, majd szegletes vagy kerek, a' mint tudniillik a' hely engedi, 's az állat' ereje megkívánnya, mellyet bele akar élelmére keríttteni. Ezt a' készséget minden más állatban-is észre vehetni; ha az ember szemesen visgállya. Szükséges-is volt ez a' természet' fenntartására. *Omnis natura conservatrix sui. — Omne animal ipsum sibi commendatum, vt se et salvum in suo genere, incolumeque vellet.* — Cic. Az emberi élet' megörzésére 's

könnyebbíttésére tzélzó öſztön lenne tehát egyedül fogyatkozás? Vagy legalább nem egygyezhetne az meg a' tiſzta lelki jósággal? A' mit a' terméſzet ád, az nem lehet magában roſzſz; 's ugyan azért, ha másféle gánts, p. o. a' bal ſzándék, nem járúl hozzája, ſzépen megférhet az erköltsiséggel; ha magánosan nem érdemli-is meg a' virtus nevet.

AZ INDÚLATOKRÓL.

Az Öſzönből ſzármaznak az Indúlatok, mellyek az embernek lelki tehetségeit felébreſztik, mozgásba hozzák, hogy annál bizonyosabban mindent elhárittson, a' mi életét, betsületét, vagyonát romlással fenyegeti; azt pedig magához édesíttse, magáévá tegye, a' mi bátorságba helyhezteti mennél ſzerentsésebb lételét. Az Indúlatok, mellyeket némelly régi 's uj Moralisták a' lélek' nyavalyájának tartanak, valóban nem mások: mint annyi lebegési a' terméſzeti öſztönnek, melly minden érző 's értő állatban megvagyon, hogy magának 's a' hozzája hasonlónak megőrzésére vígyázzon. Ezen hatalmas haſznos öſztön-

nek tsemetéji lévén az Indúlatok, nem lehetnek ezek-is magokban roſzſzak, 's nem lehetnek nagyobb nyavalyák, mint az éhezés, melly reá emlékezteti az embert, hogy egyék. Ha némellyek a' mohó zabálás, vagy roſzſz eledelek által megrontyák gyomrokat: még nem következik, hogy az éhezés nyavalya. Az Indúlatok tsak a' viſzſza-élés által leſznek roſzſzakká 's károsakká; tsak úgy érdemelnek feddést, ha mértéket nem tartanak, ha fék-ſzaggatva hatalmaskodnak, nem hallgatván az Éſz' ſzavára; vagy-is ha azzá válnak, a' mit Cicero így ír-le: *Aversa a recta ratione contra naturam animi commotio.* Így már megfoſztyák a' lelket ſzabadságától, tsendes nyúgodalmas boldogságától, és tsak ezen értelemben nevezi Seneca az indúlatokat nyavalyának: *Affectus frequentes, neglectique*, úgy mond, *fecere morbum.* Tehát, hogy ne nyavalyák, hanem ſzerentsénknek eſzközi legyenek, ne zavarják-fel lelkünket: hanem tsak elevenségben tartsák mozgásaik által; valamint az apró halatskák nem zavarják-fel fitzkándozásaikkal a' követses pataknak tiſzta vizét.

Az ember indúlatok nélkül lomha tehetetlen

teremtmény, semmi nagyot, semmi felségest nem kell, nem lehet tőle várni; tsak alunni jár belé a' lélek. Az indúlatok valóságos ajándéki a' terméſzetnek, mellyek által a' lelki erő kifejtődik az emberben, és akármelly súlyos, veſzedelmes, nagy 's ditsősséges dolgok' elkezdésére, 's kivitelére ingereltetik. Ha Themistocles hideg vérrel nézte volna Milcziades' vitéz dolgait, vagy ha általlyában Görög orſzág nem ſzerette volna olly buzgón maga Hazáját: soha nem kerülte volna el Xerxesnek fenyegető igáját. Tyrus és Carthago soha nem virágzottak volna úgy, soha nem haladták volna meg a' kereskedéssel egybekaptsoltt veſzedelmeket: ha a' vagyonon nem kaptak volna, a' mellyel oſztán még inkább felnyilván eſzek, 's öregbedvén lelki testi erejek, tökélletességre vitték a' mesterségeket, a' nemzeti ſzorgalmat.

È troppo audace, è vero,
Chi prima il mar solcò,
E incogniti cercò
Lidi remoti.
Ma senza quel nocchiero,
Si temerario allor,
Quanti tesori ancor
Sariano ignoti. — METAST.

Roma soha nem lett volna a' Föld' Aſzſzonya, ha a' nemes büſzkeség nem ütötte volna ki Polgárjainak elméjéből a' világíttó tüzet, 's nem gerjeſztette volna a' ſzívet annyi jeles dolgok' véghez-vitelére. Szent Vallásunk' buzgó Hirdetői soha nem ſzánhatták volna el magokat annyi fáradságokra, annyi ſzenvedésekre, ha az emberi Nemzet' boldogíttása' indúlattyától nem lettek volna olly hathatósan lelkesítve.

Az Indúlatok mindannyi ſzelek, mellyek az embert, 's az egéſz társaságos élet' hajóját mozgattyák. Szél nélkül a' hajó egy helyben marad: de ellenben ha erős a' ſzél, 's magára hagyatik a' gállya, addig hanyódik vetődik a' bús tengeren, míg valamelly ormos kőſzálhoz tsapattatván el nem süllyed, vagy valamelly tekergő örvény által el nem nyelettetik. Mi tévő legyen tehát az ember? Az Éſz legyen azon magnes-tő, melly megmutassa, merre tartson a' kormányos Révéſz, mellyik vitorlát huzza-fel, millyen tájékot kerüllyön, ha a' kijegyzett helyre ſzerentsésen el akar érni. — Lehet, kell-is az indúlatokat az éſz által kormányozni. Seneca, ama' híres Stoicus azt állíttya, hogy semmi hajlandóság nem

lehet olly makats, a' mellyet az értelmes ész által ne lehessen méltó okos környékbe szoríttani. *Nulli sunt*, úgy mond, *tam feri, et sui juris affectus; vt non disciplina perdomentur.* Cicero pedig illy bölts tanátsot ád az indúlatokra nézve: *Efficiendum est, vt appetitus rationi obediant, eamque neque praecurrant, neque propter pigritiam aut ignaviam deserant: sintque tranqvilli atque omni perturbatione careant.*

De az már most a' kérdés: Miként lehet véghez vinni, hogy azt örömest tegye az ember, a' mit az ész jónak mutat? Ez ám a' bekkenő. Ha ez könnyen hatalmunkban állana, egyszerre más színbe öltöznék a' világ. De azt olly nehéz megmagyarázni, valamint azt, miképpen munkálódik a' lélek a' testre; mert ki tudgya, mitsodás egygyességben, millyen függésben vagyon az ész az érzékenységgel? Tökélletes, minden bizonnyal foganatos Moralist *Anthropologia* nélkül lehetetlen készíttetni. És ki az, a' ki ezen tudománynak tellyes ismeretével ne tsak ditsekedgyék, hanem azt valósággal birja-is?— Azért sokkal könnyebb tudóst, mint jó embert nevelni. Noha nem lehet kételkedni, hogy, ha

a' terméſzet indúlatokat adott belénk, erőt-is adott azoknak okos kormányozására; és ha nem élünk vele, tsak a' restség az oka, a' melly elhiteti képzelődésünkkel, hogy a' dolog ſzer felett nehéz 's fáradságos. *Multis tormentum est vino carere, aut prima luce excitari: non ista difficilia sunt, sed nos fluidi et inerves* — SEN.

Az erköltsi hibák kétfélék: vagy nem akarja az ember a' jót; vagy akarja ugyan, de nem teſz a' ſzerínt. Amannak a' tudatlanság lehet az oka; és így az oktatás néműnéműképpen gátot vethet néki. Ha tsak nem olly karban vagyon a' dolog, mint *Cato*val, a' ki, midőn polgár-társait sikeretlenűl bíztatta, hogy ne kívánnyák olly erőſzakosan a' gabonának közöttök való kioſztását, azt mondá: „Valóban nehéz dolog a' hashoz ſzóllani, mellynek fülei nintsenek!„ — Ha az akarat olly erőtlen, hogy nem követheti a' megismértt jót; hogy a' jelenvaló jót a' távúllévőért, ha ez nagyobb-is, fel nem áldozhattya: a' lélek az indúlatoknak legalatsonabb rabságában ſínlődik; és a' mi legſzomorúbbá teſzi az állapotot, az, hogy nintsen bizonyos foganatos orvosság ellene: valamint az egéſzſzen elgyen-

gültt ellankadtt testnek felépüléséhez nem lehet reménység; mivel a' terméſzet nem munkálkodhatik egygyütt a' külső belső orvos ſzerekkel. Az illyen ſzerentsétlenekre tehát már kereſztet kell vetni. De bezzeg hogy' lehet a' roſzſznak elejét venni?

Az bizonyos, hogy az Indúlatok tsak akkor heveskednek, ha valamelly dolgot igen gyönyörűségesnek, haſznosnak, vagy nagyon kellemetlennek, károsnak tartanak. Az Erkölts-oktató nem tehet többet, 's az embernek józan vezérlésére foganatosabbat, mint ha az éſzſzel a' dolgok' valóságos érdemeiket, 's az indúlatok' terméſzetét, tiſztán igazán megismérteti. Ez által az Akarat, ha még nints igen megveſztegetve, maga' javáért, a' jóra fog hajúlni, a' roſzſztól pedig irtózni; és mivel az indúlatoknak erőſzakoskodásit kitanúlta, mihelyest killebbre igyekeznének, 's ki akarnák törni a' tartalékot: elejekbe kerülne, vagy viſzſzarántaná őket. — A' végre én-is rövideden elődbe adom, mire törnek leginkább a' vágyódások; és hogy' lehet erejeket mértékletes zabolában tartani.

Ha jól megfontollya az ember a' dolgot, ha

magát jól megvisgállya, azt fogja találni: hogy az embernek tsak egygy indúlattya vagyon, tudniillik, az önnön ſzeretetnek abban való mesterkedése, hogy kedvét haſznát keresse 's fellellye. *L'amour propre est le plus grand de tous les flateurs.* — ROCHEFOUCAULD. A' hány az ember, majd annyiféle tárgyokban nyúgſzik-meg ugyan kedve: de bizonyosan lehet még-is mondani, hogy vagy gazdagságot, vagy méltóságot, vagy gyönyörűséget hajháſz; vagy-is, a' mi majd annyit teſz: vagy fösvény, vagy kevély, vagy bujálkodó; a' mint tudniillik vagy a' testi alkotás, a' *temperamentum*, vagy az alkalmatosság, 's példa egygyikhez vagy másikhoz jobban köti, inkább bizgattya az embert. — Vegyük elő rendre mind egygyikét, 's lássuk, mennyire áldozhattya-fel a' Bölts maga ſzabadságát, nyúgodalmát ezen három imádott bálványnak.

a) A' *Gazdagság.* Gazdagnak az nevezteték, a' ki többel bir, mint a' mire ſzüksége van. Semmire nem tör olly közönségesen az ember, mint a' gazdagságra; minthogy ez által tellyesítheti-bé legkönnyebben maga kívánságit. Ebből

az következik, hogy mennél több az ember' kívánsága, annál több kintsének-is kell lenni, és annál nehezebb a' bételyesíttés; de következik az-is, hogy mennél kevesebb a' kívánság, a' költés: annál gazdagabbnak tarthattya az ember magát. Tehát kétféleképpen lehet valaki gazdag: vagy sok kintseket gyüjtvén öſzve, vagy keveset kívánván; tsak azon külömbséggel, hogy ezt magában feltaláhattya, amazt gonddal keresi, aggsággal őrzi, 's nyúghatalanúl ſzaporíttya.

Crescentem sequitur cura pecuniam,
Majorumque fames. — Hor.

Nints olly mélly kút, mellyet ki ne lehessen meríttení, nints olly nagy kints, melly minden kívánságokat kielégíthessen. Hogyan itélheti tehát egy telhetetlen ember gazdagnak magát; minthogy, ha még többet kíván, ſzükségben kell lennie? O hány ſzükölködő gazdag vagyon a' világonn! Éppen ez az oka, hogy több setétes nagy gond ül sok gazdag' ſzívén, több mélly sohajtás veri a' frissen kéſzültt 's ékesültt paloták' aranyos bolthajtásit: mint egy ſzegény Jámbor' alatson hajlékának mezítelen gerendájit! Nem az ſzegény, a' ki kevéssel bir, hanem a' ki sokat

kíván: az gazdag, a' ki azt tudgya mondani, hogy *elég*. — Kinek nagyobb a' baja? A' Vízikórságosnak-e, a' ki akármennyit iſzik-is, el nem olthattya ſzomjúságát: vagy a' ki örömest innék, de nints mit? Mind a' kettő ſzenved ſzűkséget, de azon külömbséggel, hogy a' Vízi-beteg mennél többet iſzik, annál meſzſzebb esik a' gyógyúlástól: a' ſzomjús pedig, ha nem ihatik-is mindgyárást, de jó ízűen esik néki, ha véletlenűl forrásra talál.

— — *E a che servite*
O doni di fortuna? A che per voi
Tanto sudor, se quando poi sdegnate
Il Ciel con noi si vede,
Difendete sì mal chi vi possiede? — METAST.

Mind ezek által nem azt akarám mondani, hogy a' Gazdag nem lehet jó 's boldog ember. Ez kéméletlen 's hamis állíttás volna. Tsak oda megy-ki a' beſzéd: hogy ſzerentsés lehet valaki nagy gazdagság nélkűl-is; hogy a' kints maga nem teſzi a' boldogságot; hogy sok kereſzteket ſzerez, sok roſzſzra, hivalkodásra, gögösködésre, tobzódásra ád alkalmatosságot: ha tsak az éſz nem ſzab jó rendet a' vele való élésben, ha nem az okos ember parantsol a' pénzzel, hanem

a' pénz az emberrel. *Divitiae apud sapientem virum in servitio sunt, apud stultum in imperio.* — SEN. A' bölts Gazdag nem esnék kétségbe, ha megfoſztatnék-is akármelly viſzontagság által bőséges vagyonától. Tudna ő okosan élni a' kevesebbel-is, valamint a' sokkal; mert tudniillik a' kintse mellett el nem feletkezett eſzének gazdagíttásáról, és azért nem isméretlen előtte, hogy nagy boldogság megelégedni. Nem jutna soha az ő eſzébe azon eſzevefzett tselekedet, hogy a' ſzűkségtől tartván végére járjon életének, mint Apritzius Romában, a' ki, noha többel birt két ſzáz ezer forintnál, még-is gyalázatosan megölte magát, ne hogy jövendőben koldúlásra jusson. Voltak több illyen Nyomorékí a' ſzerentsének!

Ha némelly Gazdagok ſzegényekké leſznek,
Az orſzágban oh melly ſzörnyű lármát teſznek!
Egygyik a' sírással ſzemét kiapaſztya,
Másik megbolondúl, 's magát felakaſztya.
Tán nem-is emberek voltak eddig ezek?
Tán nints a' munkára, mint nékünk, két kezek?

PETZELI.

Ha a' gazdagság jó és okos ember' kezében van, sok haſznot hajthat mind magának, mind

másoknak. Maga nem tsak nem lát ſzükséget, sőt értéke' segíttségével neveli tudománnyát, bővítti haſznos tapaſztalásit, vidíttya ſzívét a' tiſztes mesterségek, illendő múlatságok, és köz haſznú jótételek által. Ha már azért van a' pénz, hogy költse az ember: miért nem fordíttyák ollyanra a' gazdagok, a' minek látſzattya légyen, a' mi egy napban egy ſzempillantásban füstbe ne mennyen, a' mi egéſzségeket, neveket, erköltseket ne veſztegesse? Illyenek azon gyengeségek, midőn valaki úgy belé véſz a' tűzi mesterségekbe, a' muzsika ſzerek' zengedezésibe, a' negédes torkos vendégeskedésekbe, paripák' ebek' hizlalásába, hogy sokſzor egéſz vagyonát bele öli, a' nélkűl hogy kevés idő vártatva valami ditsősséges nyomát mutathassa nagyságának! Ha gyönyörködni akar valamiben az ember, 's nem ſzánnya költségét; miért kémélli ollyanoktól, mellyek fennmaradnak, és eſztendők sőt ſzázadok múlva-is ſzemléltetni, 's nevének ditsősségére tsudáltatni fognak? *Quorum memoria*, úgy mond Cic., *liberis posterisque prodatur.* — *Illae impensae meliores sunt, muri, navalia, portus, aquarum ductus, omniaque, quae*

ad vsum reipublicae pertinent. Illyenek a' Keſzthelyi Georgicon, a' Balatononn uſzkáló vitorlás Fenikſz, a' hév-vízi Ferdő, a' haſznos munkák' közre botsáttása, a' Tudósok' 's Tanúlók' elősegéllése, több jó tzélú épületek' felállíttása, 's egyébb mások, a' mellyek édes Atyádnak köſzönik támadásokat, és Te-tőled fogják várni az ápolgató gondviselést, mellyekért áldást fog mondani még hamvatokra-is a' hálaadó maradék! Te jól eſzedbe tartsad Liviusnak ezen mondását: *Quanto est minus opera tueri facta, et instare, et perseverare, defungique cura!* A' ki így tud élni a' gazdagsággal, az méltó reá, méltán ſzaporíttya, méltán tarthattya magát kíntsei által-is boldognak.

b) A' *Méltóság.* A' méltóságra, nagy névre vágyakodók különös tekéntetet keresnek, 's másoktól mélly tiſzteletet kívánnak. A' hír, fény, magaſztalás mind határosak a' hívsággal. Egyedűl a' jó tselekedet ſzerezheti-meg a' ditsősséget minden hozzá járúlás nélkűl; mihelyest ez vevődik tzélba, akármelly ſzín vagy név alatt, már az erkölts elveſztette tiſzta betsét, 's a' hív-

ság árnyékot vetett reá. *Virtutis pretium in ipsa est, et recte facti merces est: fecisse.* A' ki nagy névre ásítozik, mások' vélekedésétől függeſzti-fel tsendességét, tehát egyſzersmind élete' boldogságát-is, mellynek állhatatlansága tsak onnét-is kitetſzik, hogy mihelyest elérte az ember, a' mit kívánt, már nem érez gyönyörüséget, már meſzſzebbre fellyebbre vágyódik, és mind inkább nevekedik a' veſzedelem a' közelíttő mélyebb lezuhanásra. Ha a' név mindenkor az érdemet, jó erköltset követné nyomban, talán több ok volna az utánna való igyekezetre: de minekutánna igen sokſzor tsak a' vérhez, vagy kintshez ſzegődik — ezek pedig nem ſzeméllyes érdemek — a' Bölts nem epeſzti magát érette. Hányſzor nem történik, hogy azok réſzesülnek a' ditsőségben, a' kik henyéltek: azok pedig setétségben nyomorognak, a' kik helyettek munkálódtak!

Sic vos non vobis fertis aratra boves. —Virg.

Nem mondom, hogy a' ditsősségnek kívánása nem adott volna alkalmatosságot sok ditséretes tettekre: de azt sem lehet tagadni, hogy többſzör volt út a' roſzſzaságra, kegyetlenségre,

Elég világosan 's hangosan kiálttyák a' történetek a' tanú-bizonyságot. Nem de az úgy nevezetett Bajnokok' nagy tettei mind véres betűkkel vagynak a' Kronikákba felírva? A' várak' lerontóji, a' Nemzetek' hódíttóji midőn másokat vasra vertek, magok-is jobbára rabjaik kevély vágyódásiknak, vagy hívságos puhaságoknak.

Hej, Nagy Sándor! kinek mérges fegyverétől
Olly sok jámbor Polgár megvált életétől;
Te! ki a' gyengékenn így hatalmaskodtál,
Magad' indúlatin mért nem uralkodtál?
Puhán lehevertél a' hívság' ágyába,
Míg a' tsúfos halál el nem vitt honnyába. —

Tedd Te törvényeddé, hogy meg nem ſzünſz jól, ditséretesen tselekedni. Abban határozódgyék minden tetteidnek nemes tzéllya, hogy azon törvényt bétellyesítted. Ne avassa soha belé magát a' nagyra-vágyás. Ha magától béköſzönt hozzád a' jutalom, a' ditsösség: ne vesdmeg; de nyúghatatlanúl ne-is keresd. Ne kételkedgyél, hogy az erkölts maga magát elegendőképpen meg ne jutalmazza. Eſzembe jut *Nasicá*nak története. Ő nem ſzaggatott a' ditsösségre, 's még-is melly ditsősségesen megjutalmaztatott

jámborsága! Hallyad. A' Romaiak, másodſzor kelvén fegyverre a' Carthagobéliek ellen, elijeſztődtek a' jövendölő Sybillák által, hogy nem tarthatnak külömben ſzámot a' diadalomra, hatsak az Istenek' Annyát, Cybelét, kezekre nem kapják. Utóbb a' Delphusi Oraculum jelentette, hogy ezt Attalus', a' Pergamusok' Királlya, fogja nékik általadni azon ürűgy alatt, hogy a' legbetsületesebbb ember' házába helyheztessék. Ennek ítélték egy ſzóval egy lélekkel mindnyájan Nasicát, még fiatal korában. Erre mondgya oſztán Livius: *Veram certe ejus rei victoriam sibi quisque mallet, quam vlla Imperia, honoresve suffragio seu Patrum, seu Plebis delatos.* Nagyobb ditsősségére-is válhatott ez valóban Nasicának, mint Caesarnak azonn hullatott irígy könyvei, hogy bátor egykorú lenne Nagy Sándorral, még sem hódított-meg akkor még annyi orſzágokat, mint eme' Matzedoniai Bajnok. — Élly te-is jámborúl; tökélletesítsd mindegyre magadat: ez a' legſzerentsésebb nyereség. Iparkodgyál másokat boldogokká tenni: ez a' legfelségesebb diadalom. A' betsület' nemes érzése soha ki ne hallyon ſzívedből, fejedet pedig a' haſznos tudományok éke-

síttsék: így el nem vetemedhetel alatsonságokra, 's a' ditsősség-is, a' nélkül hogy utánna sóvárogj nyúgodalmad' elveſztésével, fel fog keresni.

Ipsa quidem virtus, pretium sibi, solaque late
Fortunae secura nitet, nec faseibus vllis
Erigitur: — — — — — —
Hanc tamen invitam blande vestigat, et vltro
Ambit honos. — CLAUD.

c) A' *Gyönyörűségek.* A' gyönyörűség alatt minden értetődhetik, a' mi a' testnek 's léleknek tetſzik: de közönségesen a' zajos, vagy kényes múlatságokat értyük általa, mellyek nem annyira a' lelket gyönyörködtetik, mint a' testnek hízelkednek. Sokan ezekben helyheztetik az élet' boldogságát: holott nem lehet mindég hozzájok férni, 's íme kéſz a' keserves üresség a' ſzívben! Vagy a' ki telhetetlenül bujálkodik bennek, 's megerölteti magát, fájdalom 's ſzerentsétlenség következik belőlek. — Az okos Erkölts-tudomány nem tiltya az ártatlan gyönyörűségeket, isméri az emberi terméſzetet, nem kíván rajta keménykedni, nem irígyli vídám múlatságit: hanem kémállni akarja, és ha valamit tilt, magáért az emberért teſzi, hogy el ne essék a' tsendes

's boldog földi élettől. Nem tsak a' bú, hanem az öröm-is megeméſzti az embert, ha okos mértéket nem tart. Nem ok nélkül javasollya Horátz kedves Baráttyának:

Aequam memento rebus in arduis
Servare mentem, non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitia, moriture Deli.

A' múlatságoknak az a' terméſzetek, a' mi a' nyúgodalomnak. Ez akkor tetſzik, ha dolgoztunk. A' ki el nem fáradt, nem tudgya, mi a' pihenés: valamint a' ki ſzüntelen zabál, nem tudgya, mi a' jó íz, mellyet az éhezés fűſzerſzámoz. A' vígságok, ha tsak nem következnek valamelly foglalatosságra, ízetlenek, 's azért az életnek tsak terhére vannak: tehát nem kell ſzokást, kötelességet tsinálni belőlek, sem válaſztás és mérték nélkül beléjek merülni. Tsúfos dolog, hogy a' kik igen hozzá ſzoktak a' változó gyönyörüſégekhez, még a' legvígadóbb társaságokban-is el únnyák magokat: mikor mások édesen nevetkeznek, ök akkor ásítoznak. Az illyenek sokſzor a' hely, a' város, a' tartomány változtatással akarnának magokon segítteni: pedig

önnön magokat kellene tsak megváltoztatni, 's megſzünne az únalom-is, az a' lankaſztó nyavalyája a' léleknek, 's a' testnek. — A' gyönyörűség fut azoktól, kiknek nints más dolgok, mint benne úſzkálni. A' múlatságok rózsák, mellyek kevés idő múlva elhervadnak, 's tsak a' tüskés kórót hagygyák magok utánn. Az igaz tiſzta örömek nem ſzülnek keserűséget se magának az örvendezőnek, sem másnak; külömben vétkesek, és az éſz' helybenhagyását meg nem érdemelhetik.

Itt volna helye, hogy egy rendetlen indúlatról beſzéllyek, mellyben sok elpuhúltt emberek találllyák gyönyörűségeket; de a' mellynek tsak nevét-is irtózva mondanám-ki, ha már a' kisded katekiszmusból nem tudnád! A' *fajtalanság* ez a' ſzörnyeteg, ez a' legdühösebb ellensége az ember' betsületének, nyúgodalmának, értékének, testi 's lelki épségének, ſzégyennel 's kárhozattal tellyes kora keserves halálának. Hoſzſzasan ſzólllani erről a' fesletségről nem enged az ártatlanság.

Curando fieri quaedam majora videmus
Vulnera, quae melius non tetigisse fuit. — Ovid.

Százſzor boldognak tarthatod magadat, míg nem

tudod, mi értetődik alatta. Azért ne-is kérj, hogy megmagyarázzam, annál kevesebbet kérdezz másokat! — Ha szükséges volna, hidd-el, megmondanám. Az idő felfogja fedni a' titkot; akkor már veheted 's elbírhatod a' bővebb taníttást. Addig jó mind a' két részről a' hallgatás. Most csak azt mondom, hogy jövendőben-is jobban kell a' fajtalanságot kerülned a' méregnél; mert ez által kevés ember vesz-el, mivel kiki irtózik tőle: de ez a' mirígy, mivel sok előtt kedves, az eleven pirost leszedi az artzáról, sárga halaványságot rakván helyébe; el rezzenti a' vídám kedvet, 's bánat válttya-fel; kiszívja a' nyers erőt, még virágzó korában elszáríttya a' fát, 's vándorló halállá változtattya. Pedig elég egy két vígyáztalan botlás, hogy ezen szörnyű károk mind öszve-seregellyenek. A' ki az ártatlanság', 's betsület' magas kősziklán épültt várából egyszer kiszökött, nem egy könnyen találllya-meg az útat, melly viszsza vezesse.

Dans le crime il suffit qu'une fois on debute,
Une chûte toujours attire une autre chûte:
L'honneur est comme une isle escarpée et sans bords,
On n'y peut plus rentrer dèsqu'on en est dehors. — Boil.

Íme, jó Ifjú! millyen sok 's nagy kárba dönthetik az embert az indúlatok, mellyek jó végűl adattak ugyan a' Terméſzettől; de ha az éſz nem ſzab nékik korán illendő határt, ſzabados kitsapdozások által olly erőre kapnak, hogy utóbb semmi nem tsillapíthattya-le dühösségeket. Az az indúlatos embernek terméſzete, hogy, ha valamibe, akár mi légyen-is az, egyſzer bele bőſzűl, nem tudgya magát viſzſza-tartóztatni. Ollyan mint egy kő, melly egy meredek hegyről ſzalad a' mélly völgynek. Mit kell tehát az okos ſzabad embernek tenni, hogy ne légyen gyalázatos rabſzolgája hatalmaskodó indúlatinak? Egygyetlen egy módgya vagyon. Erősíttse, keményíttse-meg lelkét a' magán vett gyakor győzödelmek által. De ez nem apró tsatázással, nem húzamos vetélkedésekkel történhetik-meg: hanem ditsősséges bátor elſzánással egyſzerre tsapja-le nyakát a' veſzedelmes sárkánynak, az uralkodni kezdő indúlatnak. A' kegyes kényes bánás köztt mindég talál kifogó mentségeket. P. o. A' ki restelkedő heverésenn erőt akarván venni, korán kíván felkelni: mihelyest felébred, mindgyárt ſzállyon-ki a' meleg ágyból, és így nem

fog könnyen eſzébe jutni, hogy ismét lefeküdgyék. Ha időről időre halogattya a' dolgot, a' képzelődés mind inkább hízelkedik a' puhaságnak, 's így a' pelyhes nyoſzolyán felejti magát.— Így az indúlatos Játſzó-is mindég hevesebben kotzkáz kártyáz, mennél tovább üzi ezen veſzedelmes mesterséget; akármint ellenezze-is az éſz, 's akármennyit intse-is az Okosok' tanáttsa. Itt egyedül a' futás haſznos és ditsősséges mentő ſzer. Kerülni kell a' tsalogató alkalmatosságot.

A' kik mértéket nem tartanak még a' legjobb dolgokban-is, rend ſzerínt egygyik különösségről a' másik ſzélsőségre vetemednek. A' kik felettébb vígak, fetsegők: végtére ſzomorúak leſznek, 's alig lehet ſzavokat venni. Az ok az, mert a' nagy eröltetésre közönségesen lankadtság következik: mint a' tengeri ſzeles háborúra veſzteglő tsendesség. Tehát az okos ember mindenek előtt a' mértékletességben gyakorollya magát, míg végre olly nagy-olly eröslelkű leſzſz, hogy megtudgya indúlatit győzni, magát a' tilalmas dolgoktól tartóztatni, mindég ſzeme előtt hordozván a' törvényt: *Ezt tedd! Ezzel tartozol!* Nints ennél ſzerentsésebb 's édesebb állapot:

ugyan-is így az ember mintegy ura sorsának; mert nem függ annyira a' külső dolgoktól, hanem maga meſzſze-látó eſzének boldogíttó törvényeitől; kerülheti a' roſzſzat, követheti a' jót, haſznosan töltheti idejét; akár hová megy, magával ſzívében hordozza a' nyúgodalmat, a' boldogságot. De ezen diadalomra, az indúlatokon való foganatos uralkodásra megkívántatik az erköltsi érzés.

AZ ERKÖLTSI ÉRZÉSRŐL.

Minden ember érzi magában, hogy köteles némelly dolgoknak véghezvitelére. Ha ezen kötelességgel ellenkezik, ha bételyesíttését elmúlaſztya: ha tüstént nem-is, utóbb bizonyosan furdalni fogja a' lelke. Legalább a' kötelességnek bételyesíttése mind magára a' Tevőre, mind másokra nézve helybenhagyást 's örömöt; az általhágás pedig keserűséget 's megvetést ſzül. Örvendgyen bár a' Lator elejéntén, hogy a' megöltt ártatlan utazók' pénzével meggazdagodott: de maga' ſzemében sem érdemel betsületet ezen tselekedet; sőt jól érzi belől, hogy a' kötelesség

mást parantsolt, és, ha lehetne, inkább más úton kívánna azon kintshez jutni, hogysem rablással 's gyilkossággal. Ellenben a' kötelesség szerint intézett tselekedetet még a' gonoszt tévő-is tiszteli, 's érzi általa a' maga' alávalóságát. *Vis ad recta facta vocandi, et a peccatis avocandi non modo senior est, quam aetas populorum et civitatum, sed aequalis illius, coelum atque terras tuentis et regentis Dei. — Erat enim ratio profecta a rerum natura, et ad recte faciendum impellens, et a delicto avocans: quae non tum denique incepit esse lex, cum scripta est; sed tum cum orta est; orta autem simul est cum mente divina.* — Cic.

Ezen erköltsi érzés két kutfőből származhatik. Egygyik az ember' természete; és ez a' mindenkori tapasztalás által rend szerint megbizonyodik: a' másik a' taníttás, a' nevelés, a' példa; és ez homályosabb, 's ollykor kétségben hagygya az embert, mert a' tapasztalás néha ellenkezőre mutat. A' babonást szinte úgy szorongathattya némelly dibdábságok' elmúlasztása, mint akár melly nyomos kötelességnek megsértése. De minden dolgok között legbizonyosabb, hogy a' jó

ſzándék az, a' mellyre törekedni kell, 's a' mire vagyon mindenkor a' lelki-esméret' zeme függeſztve. — Arról, mi végre adta belém a' terméſzet a' tehetségeket, mi tzélra vagynak mindenek teremtve, néha talán kétségbe vehetem: de melly tzélomnak kell lenni tselekedetimben, azonn nem tétovázhatok. Az éſz, bátorság, állhatatosság magokban mind jó 's kívánatos dolgok; de ha a' jó ſzándék nem vezérli azokat, roſzſzakká válhatnak. A' hatalom, gazdagság, egéſzség a' boldog élet' eſzközei; de ha nints-meg a' jó ſzándék, melly a' ſzívet a' velek való jó élésre igazgattya: nem jok; büſzkeségre, vakmerőségre, kegyetlenségekre vezethetnek. Még az indúlatok' mérséklése, a' maga meggyőzés, az elſzánás, ha jó tzélból nem erednek, veſzedelmesek, és roſzſzak. Egy megátalkodott Gonoſztévő károsabb 's gyűlöletesebb, mint a' ki magába tud térni. Nints ugyan a' ſzándéknak mindenkor kívántt kimenetele; lehet, hogy hibáz-is: de már az akarat, az igyekezet bir ollyan megmásolhatatlan belső érdemmel, melly egy drága kőben mindég megvagyon, és a' hozzá értők által éſzbe-is vétetik.

Vagyon tehát az ember elött egygy ollyan

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

belső törvény, melly nem kínszerített ugyan, de még-is kötelez. A' mivel tartozom, azt véghez-is kell vihetnem. Elhagyhatom a' mivelést, de utóbb magamban érzem, hogy kellett volna tselekednem. — Ha ez a' szabadság nem volna bennünk: az érdem, 's bünösség, az erköltsi jóság, és vétek üres haszontalan nevek volnának; mert hogyan lehetne az 's ott érdem, a' minek valahol szükségképpen meg kelletik lenni? — Élet halál, egészség nyavalya, ész butaság a' természet' munkája, 's kéntelen vagyok magamat törvénnyéhez szabnom: de hogy a' jó akarat helyett roszszat, a' roszsz hellyett jót vegyek-fel, arra senki nem kínszeríthet, ha nem akarom. Mihelyest tehetné, már nem lenne akarat. A' hol tsupán a' természet dolgozik, ott szükségképpen esik-meg minden. A' természetben nints jele az erköltsiségnek. A' tűz, ha eledelre talál, bizonyosan fog gyujtani 's égetni; a' *Vezuv*' lávája úgy megöli a' királyt, mint a' koldust; *Pliniust* úgy, mint az oktalan állatot. Az emberben-is megvagyon a' tehetség, hogy a' háznak tüzet vessen; de nem teszi, mert esze van, melly által megfontolhattya a' tselekedet' mivoltát 's kö-

vetkezéseit. A' terméſzet nem törödik semmivel; az ár-víz, a' föld-indúlás, a' mirígy-halál elpuſztított egéſz városokat, nem hajt sem jusra, sem kötelességre: ellenben az erköltsi törvény ſzerínt az embert, testi lelki erejit, javait minden külömbség nélkül, akár Úr akár ſzolga legyen az, kell kímélni, 's betsben tartani. — A' terméſzet nem jár egygy útonn az erköltsi törvénnyel, nem teſz külömbséget az érdem között; a' nap úgy világìtt a' gonoſznak, mint a' jónak; az eső úgy hull az Istentagadó' földgyére, mint a' jámbor Istenfélőjére. A' mértékletesség megőrzi ugyan az egéſzséget, de egygy az ereje, akár jó akár roſzſz ſzándékból jöjjön. —

Nem lehet tehát a' terméſzetet kérdezni: mit, miként tselekedgyék az ember? Hanem bizonyos belső ideákhoz, belső törvényhez folyamodgyék, mellyek sokſzor másra vezetnek, mint a' terméſzet. Ez tsak abból-is kitetſzik, hogy bátor a' terméſzeti okok azon jót vagy roſzſzat, azon kárt vagy haſznot ſzüllyék-is, a' mellyeket az emberek' tselekedetei okoznak: még-is más indúlatra gerjeſztik még azt-is, a' ki nyer vagy veſzt velek, sőt még a' puſzta nézőt-is. Amazok

tsak örömet vagy fájdalmat ſzereznek: a' jótétemény ellenben ſzeretetre, a' megbántás gyűlölségre ingerlik az embert. Mi ennek az oka, ha nem az erköltsi érzés? Még a' világi törvény-is tsak azt akarja, hogy így vagy amúgy tselekedgyék az ember; azzal hogy millyen maga belől, nem sokat törődik: ellenben az erköltsi törvény azt kívánnya, hogy illyen legyen az ember, hogy így 's ne másként tselekedgyék. — Az erköltsi törvénynek kell valóban a' világiakhoz-is járúlni, hogy ezeknek kívántt foganattyok légyen: külömben, a' mint Anachársis Solonnak mondá, tsak pók-hálóhoz hasonlíttanak, mellyekben a' gyengék 's kitsinyek megfogják ugyan magokat, de a' hatalmasok 's gazdagok ſzéllyel által ſzaggattyák. — Horatzius-is éppen azt érti eme' ſzavaival.

Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt!

Mi törvényt tartozik a' terméſzet megtartani, azt senki sem tanúlhattya-ki; mert nem lehet mást benne éſzre venni, mint az okoknak 's foganatoknak, vagy-is következéseknek tartós sorát, támadását 's elveſzését sok dolgoknak: de

mire tzéloz, ki tudgya? Tsak hitelesen gondolni lehet, hogy az egéſz terméſzet egy legfőbb erköltsi Valóság' kezében áll, mellyet jó tzélra alkotott: de mit kellessék az embernek tselekedni vele, megmondgya az erköltsi törvény, mellyet érez magában, és a' mellynek ha követi útmutatásit, helybenhagyó öröm a' következése; ha talán jó ſzándékja nem érte-is el egéſzſzen tzéllyát. Azért Cicero-is a' Stoicusoknak ezen mondását: *Summum bonum est naturae convenienter vivere*, így magyarázza: *Cum virtute congruere semper; cetera autem, quae secundum naturam essent, ita legere, vt ea virtuti non repugnarent.*

Az erköltsi érzés azonban nagyon egybefügg az éſznek a' tudományok által való kipallérozásával. Az az: a' kiderűltt eſzű embertől hamarább lehet várni, hogy azon tselekedeteket kedvellye, mellyeknek az éſz' törvénnye ſzerínt kell történni; mert hogy a' tselekedet a' törvényhez ſzabattassék, éſz okoskodás kívántatik hozzá: ez pedig a' nevelés, a' taníttás által ébredfel, az által erősödik. Az éſz' javíttásának elmúlaſztása ellenben az erköltsi érzést-is el hagy-

gya vadúlni. Ez az oka, hogy a' *Karaiba* megeſzi ellenségét; hogy az *Indiai Aſzſzonyok* férjek' halála utánn megégették muzsika ſzó között magokat. Ha az eſzek jobban ki lett volna a' tudományok által simíttva, irtóznának ők-is, valamint mí, az illyen vad 's útálatos tselekedetektől. — A' neveletlen ember könnyen megtsalatkozik a' példa által. Ha ki p. o. láttya, hogy a' körülötte-levők megvetik a' Zsidókat, könnyen elhiteti magával hogy a' Zsidó nem ollyan ember, mint más; és azért, vélekedése ſzerínt, nem úgy kell vele bánni, mint maga nyája féle emberrel. Mennél nyiltabb az éſz az erköltsi törvény' általlátására: annál erősebb 's hathatósabb az erköltsi érzés-is, a' vágyódások' erejének elnyomására, és az élet' okos intézésére. Nem ok nélkül állíttya tehát Seneca: *Prima pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas, oportet; et quod didicisti, agendo confirmes.* Hasonlóképpen gondolkodott Cicero-is: *Virtutis omnis pars una est in perspiciendo, quid in quaque re verum sincerumque sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, ex quo quidque gignatur, quae cujusque rei causa*

sit. Látni való tehát, mennyire ſzükséges a' figyelmetesség, 's a' ſzorgalmatos tanúlás.

A' LELKI-ESMÉRETRŐL.

A' lelki-esméret nem más általán véve, mint az erköltsi érzés tulajdon gondolatinkra, 's tselekedetinkre nézve, a' mellyeket egybevettyük az erköltsi törvénnyel, 's így oſztán itéletet hozunk felőlek, vagy örömünkre vagy epeſztő ſzomorúságunkra. A' lelki-ismeretnek ſzemrehányási kipótollyák néműnéműképpen a' törvények' elégtelenségét: helybenhagyási pedig jutalom 's vígaſztalás helyett ſzolgálnak. Ez az az igazságos Bíró, a' ki minden ſzemélyválagatás 's idő-tekéntés nélkűl megmondgya, mi jó, mi roſzſz. *Mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quae sine venditatione et sine populo teste fiunt; non quod fugiendus sit (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia majus est.* Ismét másutt a' roſzſzakról: *Sua quemque fraus et suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit: suae malae cogitationes,*

conscientiaeque animi terrent. Hae sunt impiis assiduae, domesticaeque furiae. — Cic.

A' lelki-esméret megvagyon valóban mind-egygyik emberben; hatsak az állatokhoz le nem aláztatott tudatlansága, vagy megfásúltt gonoſzsága által. Boldog, a' ki minden tselekedetét, előbb hogysem hozzá kezdgyen, jól megroſtállya, 's a' megismértt igazság ſzerínt intézi; utóbb ismét érdemét megmérvén, semmiben vétkesnek nem találllya magát, 's így akárkinek bátran ſzemébe nézhet:

— — — *Hic murus aheneus esto:*
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa. — Hor.

Nem ok nélkül ajánlottam ſzüntelen, 's javallom most-is egéſz életedre, hogy minden reggel 's estve ſzámot kérj magadtól elkövetett tselekedetidről; hogy így a' lelki-esméret mindenkor ébren maradgyon, és, az éſznek törvénnye ſzerínt itélvén, ditsérje vagy fedgye, 's ez által jobbíttsa magadviseletét. A' kinek lelki-esmérete bizonyságot teſz a' jóra tzélzó ártatlan ſzándékról: sem a' kaján üldözésektől nints mit félnie, sem a' pártoló ſzerentsétől; mert érzi vígaztalására, hogy ezen nyilak mind méltatlanúl lövöd-

nek-ki ellene, és annyit árthatnak néki, mint egy kis felleg a' tündöklő napnak. A' ki nyúgott lélekkel akar élni, jól éllyen.

Justum et tenacem propositi virum

— — — — — — — —

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae. — Hor.

AZ ERKÖLTSISÉGRŐL.

Hogy valamelly tselekedet' erköltsi jóságáról vagy roſzſzaságáról itéletet hozhassunk, ſzükséges azt az okot tudni, a' melly az akaratot a' tselekedetre indította, 's meghatározta. Ez az ok közönségesen *interessé*nek neveztetik, mí *ingernek* híhattyuk. Az inger vagy az éſzben fekſzik, vagy az érzékenységben, vagy mind a' kettőben egygyütt. p. o. A' ki ezen parantsolatot: *Ne orozz* meg nem ſzegi; vagy azért tselekſzi, hogy meg büntettessék: és ekkor az akaratot az érzékenység, a' fájdalomtól való félelem, határozza-meg a' tselekedetre; vagy azért, mivel a' lopás ellenkezik az igazság' törvénnyével, és illyenkor az éſz' ſzava a' tselekedetnek oka; vagy azért, mivel a' törvényt igazságosnak tartya, és ha híven

bétellyesíttí, még örömet vagy haſznot-is érez utánna. Ha azt mondanám: Ezen Ifjat intereſzſzállya a' tudomány; azt érteném, hogy az éſz elejbe adván néki a' tudományok' haſznát, ſzorgalmatosan tanúl: és így itt a' törvény és a' haſzon ſzükségképpen egybe vagyon kaptsolva.

A' törvénynek nem lehet más ingere, mint valamelly jónak elérése, vagy roſzſznak elkerűlése; ſzóval, a' tökélletességhez való közelíttés. Akármelly világi törvénynek vagy parantsolatnak sem lehet más tzéllya. Mihelyest az éſz általláttya a' törvénynek igazságát, jóságát 's lehetőségét (ha tsak maga magát meg nem akarja pofozni, vagy egéſzſzen lerontani) köteles annak bétellyesíttésére: ha külső erőtől, a' büntetéstől, nints-is mit tartania; ugyan-is nem a' Törvényhozónak puſzta akarattya oka a' tartozásnak, hanem mivel minden törvénynek az ember' javát, az az tökélletességét kell keresni. Semmi indúlat, semmi érzés, semmi tselekedet nem lehet belsőképpen jó, hanem mivel haſznos. A' *Virtus* tsak üres név lenne, ha belső erejével nem haſználna az embernek, vagy a' társaságnak. A' roſzſz ember tsak magát keresi; mert midőn má-

soktól haſznot vár, maga semmit nem teſz mások' haſznára.

Kitetſzik már alkalmasint, mi az Erköltsiség, vagy-is *moralitas*. Ha az ember a' törvény' értelmét, 's kívánságát tellyesítti-bé, a' tselekedet jó: ha pedig vele ellenkezik, roſzſz. De mégis van külömbség a' törvényes és az erköltsi tselekedet között. Bé lehet a' törvényt tellyesítteni; de ha az akaratot nem a' törvény — mellyet a' józan éſz hoz 's kormányoz — határozza-meg, hanem akármelly más mellékes ok, a' tselekedet elveſzti erköltsi jóságát. p. o. A' ſzegényeken tartozunk törvény ſzerínt segítteni: ha ezt nem azon egyenes ſzándékból tselekeſzſzük, hogy az ő ſzomorú állapottyokon könnyíttsünk, hanem hogy jóſzívűségünkért ditsérjenek az emberek, a' tselekedet törvényes, de nem erköltsi.

Az emberek a' tselekedet' haſznos és ſzép vóltából hoznak ugyan közönségesen ítéletet: de az Éſz, 's a' ſzívnek Visgálója a' gondolkozásra, 's a' ſzándékra figyelmez. A' ki nem egyenesen a' haſzonra, hanem a' jóra vígyáz: sokkal bátrabban határozza-meg magát akármelly tselekedetre; — és, ha elesnék-is tzéllyától, a' jó ſzán-

dékban mindenkor találna vígaſztalást. A' ki másokat mind tsak a' haſzon, nyerekedés által akar kormányozni, nem pedig inkább az által, a' mi jó 's igaz: sokkal bajosabb 's tsalandóbb leſzſz dolga, mint eme' másodiknak, a' ki tsak a' törvényt 's lelkét kérdezi. Ebben jobban fognak az emberek bízhatni, mert a' furtsaságtól nem tartanak: amaz gyakorta meg fog reménységében tsalatkozni, mert kiki ſzemmel tartya.

Az ember, a' ki boldogságra teremtetett, és ellent-állhatatlan erővel öſztönöztetik annak elérésére, sohol nem találllya azt fel olly tiſztán, olly bizonyosan, mint a' maga' ſzívében; mint annak tudásában, hogy ő jól tselekedett, az az jó ſzándékból tselekedett; érezvén egyſzersmind, hogy erköltsére nézve kitelhetőképpen tökélletes. Ebben a belső érzésben áll a' legnagyobb *jó*, a' legnagyobb boldogság: valamint a' feslettségnek tudásában, és ennél fogva a' boldogságra való méltatlanságban áll az igazi *roſzſz*. Elég nagy jutalom vagy büntetés ez a' tselekvőre nézve. —

De néha a' jó vagy roſzſz tselekedethez még más terméſzetes, vagy a' Törvényhozó' akaratyából folyó jutalom vagy büntetés-is vagyon

kaptsolva. p. o. A' ſzorgalmatos Tanúló belsőképpen megelégſzik magával, tsendes vídám a' lelke, betsülheti magát; ez a' törvény' bételyesíttésének gyümöltse: de a' jó hír, a' ditséret-is terméſzetesen következik ipárkodásából. Ha még valamelly külső jel-is, úgy mint, az első hely, Dictator könyv 's t. eff. járúl hozzá: ez egyenesen tsak az Elöjárók' ſzabad tetſzéséből ſzármazik.

A' jó 's bölts embereknek nem ſzükséges a' külső jutalom vagy büntetés a' törvény' megtartásának öſztönözésére; mert már magában a' törvényben elegendő okokat találnak-fel, hogy azt híven megőrízzék. Megteſzik a' jót, kerűlik a' roſzſzat, ha sem ajándék, sem büntetés nem volna-is melléjek ragaſztva. Így gondolkodtak már a' régi Böltsek:

Oderunt peccare boni virtutis amore. —Hor.

Cicero pedig így ejti-ki magát: *Omnes viri boni ipsam aequitatem et jus ipsum amant. Ergo justitia nihil expetit praemii, nihil pretii; per se igitur expetitur, eademque omnium virtutum causa atque sententia est.* Seneca nem külömben: *Vir bonus, quod honesti se facturum pu-*

taverit, faciet, etiamsi laboriosum erit, damnosum, periculosum: rursusque turpe effugiet, etiamsi pecuniam affert, voluptatem, potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur.

De mivel nem minden ember' eſze láttya úgy által a' törvénynek méltsóságát, és nem minden ſzívet öſztönöz olly elevenen az erköltsi érzés: azért nem tsak az emberi, hanem az isteni parantsolatok-is sokſzor jutalommal vagy büntetéssel vagynak megerősítve; és mivel a' roſzſznak elmellőzésére tzéloznak, jók magokban. Azonban ha az ember tsupán tsak azoknak tekéntetekből teſzi a' jót; vagy-is inkább, ha tsak azokért nem követ-el roſzſzat: a' tselekedet' erkölsti jósága sokat veſzt érdeméből. *Virtus nihil habet in se magnificum, si quidquam habet venale.* — SEN. Valamint azon törvény-is hibás volna, a' mellynek jóságáról meg nem lehetvén győződve az ember, tsak a' büntetés' elkerülé séért nem tselekſzik ellene. — Öſzvehuzván tehát, a' mit eddig hoſzſzasan hánytunk vetettünk, úgy tetſzik, így lehet közönséges törvényképpen kiejteni: „Tedd-meg igaz egyenes ſzán-

dékból, a' mi jó; az emberek' betsülése, 's akármelly más jutalom, ha lehet, követni fog érette: ha elmarad, el fogsz könnyen lehetni nála nélkül; ha pedig elesnél véletlenül tőle, nem ütnéd a' falba fejedet.„

MÁSODIK TZIKKELY.

AZ ERKÖLTSISÉG' EREDETEIRŐL. (PRINCIPIUMIRÓL.)

Az Okos nem lép előbb a' vízbe, míg követ nem láttya; az az: a' kinek esze van, szemes vígyázó szokott lenni minden dolgában, ne hogy utóbb, 's talán későn, káros bánkodgyék. Ha valahol, a' erköltsi tudományban szükség valóban bizonyosan tudni, hogy olly hiteles regulához, olly erős törvényhez ragaszkodik az ember, melly soha meg nem tsalhattya; sőt, ha azt követi, bizonyos lehet tselekedete' jóságáról.

Hogy' lehet tehát az ember bizonyos tselekedete' jóságáról? Sokféle próba-követ árúltak már a' Böltsek, mellynél fogva ki lehessen ta-

núlni, ha valamelly tselekedet megérdemli-e a' lelki jóságnak (Virtusnak) nevét.

Tudni való, hogy azon próba-kőnek, azon principiumnak *közönségesnek* kell lenni, mellyből minden tselekedetek' érdemét meg lehessen magyarázni; *igaznak*, hogy a' melly tselekedetet ő jónak vagy roſzſznak mutat, az-is légyen valóban; és *ſzükségesnek*, az az, hogy kötelesek legyünk magunkat hozzája tartani; mert ha nem kötelezne az éſz annak követésére, a' mit jónak mond, már megſzünne éſz lenni. — A' *ſzabadság* azért mindég fennmaradna; mert az ſzabad, a' ki maga magának ád törvényt, vagy ha más adná-is, de örömest megegygyezne benne: nem pedig az, a' ki éppen semmi törvény alatt nintsen.

Már meg van mutatva, hogy az éſznek javíttása felébreſzti az erköltsi érzést, érzékenyebbé teſzi a' lelki-esméretet, 's így könnyítti az erköltsnek úttyát: nem léſzen tehát valóságos haſzon nélkül, ha a' Philosophusoknak külömbféle vélekedéseiket előadom, mellyekre ők az erköltsi jóságot építették, hozzá mondván egyſzersmind, mit lehessen mindegygyikéről tartani.

Ebből azutánn nem léſzen nehéz kivenni, mellyik principium illik leginkább az embernek állapottyához, 's mellyik vezet-el leghívebben a' tzélhoz; vagy-is, a' melly megmutassa, miféle tselekedet légyen belső érdemiért voltaképpen erköltsi jó; és miféle okok öſztönözik az embert annak gondos hív megtartására.

MONTAIGNE' NEVELÉSE.

Montaigne azt állíttya, „hogy nintsen semmi igazi belső külömbség a' jó 's roſzſz között: minden tsak a' nevelés, 's bévett ſzokás által leſzſz jóvá vagy roſzſzá. Ha volnának terméſzeti törvények, úgy mond, minden embernek kellene azokat tudni, 's bétellyesítteni: már pedig tudni való, mennyire külömböznek az emberek gondolkozásaik' módgyában. A' mit egygy Orſzágban jónak ditsőſségesnek tartanak, azt más tartományban halállal büntetik. Sőt nints olly útálatosság, melly a' ſzokás által valamelly népnél ſzabadnak ne tartatott volna. Elegendő eſzünkbe juttatni a' Pogányok' Isteneiket, 's tiſztelteték' módgyát.„

Azt lehet már ezekre Montaignetől kérdezni: Ha vallyon nem talál-e külömbséget azon embernek tselekedetében, a' ki előszer baráttyát a' haramja kezekből élete' veszedelmével kiszadította; és azutánn, éppen midőn a' szerentsétlen szerentsés meg akarja néki köszönni élete' megtartását, egy mezítelen pallost fog, 's markolatig szívébe veri? Ugyan ki mondhatná, hogy ezen két tselekedet egymáshoz hasonló? Nem háborittya-e fel a' második a' természetet szinte úgy, valamint az első gyönyörködtette? A' ki ezen szörnyű külömbséget által nem láttya, azt nem lehet embernek tartani. Ha volna valaki, a' ki azért ölne-meg mást, mivel nem tudta, vagy által nem láthatta, hogy embert ölni nem szabad: az illyent ki kellene, mint veszedelmes vad állatot az emberi társaságból irtani, ha meg nem büntettethetnék-is, mint bűnös. — Így lehet itélni több más roszsz tselekedetekről, 's gonoszteveőkről-is.

Igaz, hogy külömbféle időkben külömbféleképpen megsértettek a' természet' törvénnyei; de azért nem következik, hogy ezek valóban nem voltak 's nem köteleztek. Voltak bizonnyal!

De vagy a' vad tudatlanság miatt meg nem ismérték azokat az emberek; vagy a' ſzilaj indúlatok által el lévén ragadtatva, nem tellyesítették-bé. A' logicai regulák, vagy-is az okoskodás' törvénnyei a' terméſzetben fundáltatnak: még-is hányan nem tudgyák még most-is, noha Aristoteles utánn majd mindenütt taníttatnak? És hányan nem követik, ámbátor jól tudgyák azokat, 's tudgyák egyſzersmind haſznos voltokat-is.

Azonban, hogy a' roſzſz nevelés, a' durva ſzokás, és kiváltképpen a' vak indúlatok sokat tehetnek a' terméſzet' törvénnyeinek kifejtödése ellen, nem lehet tagadni.

MANDEVILLE' 'S *HELVETIUS'* POLGÁRI TÖRVÉNNYE.

Ez-is tsak nem egy húron pendûl az elöbbennivel. Azt mondgyák tudniillik, „hogy a' jó 's roſzſz között való külömbséget az emberek gondolták-ki a' társaságos élet' kedvéért. Okosnak 's jónak nevezték azt, a' ki a' maga haſznát a' közönségéért feláldozta. Tehát tsak a' ditsöſség-keresés, a' polgári törvény, a' valóságos indíttó ok, 's erkölts az emberben.„

Való dolog, hogy a' társaságos élet ismérette-meg leginkább, mi a' jó, 's mi a' roſzſz; az tanította, hogy' kelessék az éſz' törvénnyeit jól megkülömböztetni: de az erköltsi törvények mindég azok maradtak volna, ha az ember soha nem lépett volna-is azon tökélletességre, hogy azokat világosan ismérje, és el tudgya egymástól válaſztani. Az arany mindég arany marad, hà valaki azt nem ismérvén réz helyett adná-is el.

Igaz az-is, hogy a' jó tselekedet haſznot hajt a' Társaságnak, és hogy az az erkölts betsültetik legtöbbre, a' mellynek gyakorlása nélkül legkevesebbet lehet-el a' Társaság. Illyen, a' békesség' idején a' találós elme, a' jövedelmet ſzaporíttó ſzorgalmatosság; a' hadban pedig a' megrettenhetetlen vitézség, az adakozó bőkezűség, a' ſzenvedés. De hát nintsenek-e ollyan magános házi erköltsek-is, mellyek egyenesen a' Társaságot nem illetik? úgy mint a' mértékletesség, józanság, gazdálkodás, munkásság, ájtatosság, vagy belső isteni félelem. Vagy talán ezek nem jók magokban-is? Valamint a' gazdagok' henyélése, a' mértékletlen evés ivás, 's egyébb titkos

vétkek, mellyek tsak az egygyes embert rontyák, nem roſzſzak-e magokban-is?

De az már nem igaz, hogy mindent tsak a' ditsösségért tselekſzünk a' társaságos életben; mert, ámbár sok tselekedettel járhat-is a' ditsösség: de legtöbbekben még-is meg kell elégedni azzal, hogy a' törvényes tselekedetért nem bántya senki az embert. A' hazai buzgóság, a' patriotismus, tsak a' Nagyokban lehet-meg leginkább, a' kik a' Haza' sorsát igazgattyák, és abból ditsösséget, haſznot várhatnak: de a' köz-népnek mi volna az öſztöne, ha nints reménysége a' ſzembetünő ditsösségre? És nem igaz-e, hogy éppen a' Nagyok közzül voltak minden időben, a' kik ditsösség-ſzomjúhozásból ſzakadásokat okozván, nem tsak nem hajtottak haſznot a' Hazának, sőt inkább ártattak néki? Nem tiſzta kútfő ez tehát a' tselekedetek' erköltsiségének megitélésére! A' jó tselekedet nem tsak a' törvényhez van ſzabva, hanem magáért a' törvényért tétetik örömest, mindenkor, mindenütt, belső meggyőződésből. Így az ember megelégſzik állapottyával, állhatatosabb a' munkálkodásban, békességes-türőbb a' ſzenvedésben, és ezek ta-

lán nagyobb fáradságba kerülnek, mint a' legtündöklöbb nagy tettek.

Ezen principium ſzerínt a' jó igyekezet, ha nem érne kívántt tzélt, soha nem lenne erköltsi; mert a' köz-jó' elömozdíttására tett sok sikeretlen jó tselekedetek megmutattyák, hogy nem olly könnyü dolog feltalálni, mi leſzſz bizonyosan a Haza' haſznára. — És nem mindenkor jó az, a' miböl jó ered. Az Egyiptziai József' Testvérinek tselekedetek mindenkor roſzſz volt, noha Öttsöknek eladása volt az alkalmatosság, hogy magokat 's tartománnyokat megmenthették az éhségtöl.

Általlyában a' világi törvények igen változók, hogy sem azokat a' jó erkölts' próba-kövének lehessen tekénteni; és, a' mi igen sokat teſz, a' belsö gondolatokra nem-is terjednek-ki: hanem tsak a' külsö tselekedetekben határozódnak-meg, a' mennyire tudniillik azok a' társaságos életet bátorságba hozzák, vagy abban megtartyák. Pedig: *Satis nobis (si modo in Philosophia aliquid profecimus) persvasum esse debet, si omnes Deos hominesque celare possimus: nihil tamen avare, nihil injuste, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum.* — Cic.

„Kerülly-el, úgy mond, mindent, a' mi fájdalmat okoz; és tedd azt, a' mi gyönyörűségére vagyon akár testednek, akár lelkednek. Azért ajánlotta egyfzersmind maga Tanítvánnyinak, hogy olly kevéssel elégedgyenek-meg, a' mint tsak lehet, hogy, elesvén ne találtán valamitől, fájdalmat ne érezzenek.„

Epicur' fzándékja nem volt éppen olly rofzfz, a' mint sokan vádolták ötet magát-is, mintha a' gyönyörűségekbe való eſztelen elmerülést helybenhagyta volna; ugyan-is hozzá adta taníttásához, hogy senki nem élhet vídám kedvvel, a' ki okosan nem él, 's a' tiſztességet igazságot tekéntetbe nem veſzi. — De éppen mivel a' principiuma még-is olly sokakat elragadt, és, meg nem tudván határozni a' gyönyörűségekben megkívántató mértéket, mindenféle zabolátlanságba vezetett: kitetſzik, hogy tanáttsát nem lehet az erköltsiség' kutfejévé tenni.

De külömben-is (a' mint az elsö Réſzben már fzóba hozódott) a' gyönyörűség 's fájdalom az embereknek külömbféle gondolkozások' mód-

gyától függ. A' fösvény soha nem érez gyönyörűséget a' hálaadóság' könyveiben. Nagyobb kedvet ſzerez az ő-néki, ha arannyát olvashattya 's őrízheti, akármennyit tegyenek-is rajta. Így az iſzákos tsak a' borban gyönyörködik: más másban. — Már tehát ki határozza-meg, mellyik a' legfőbb gyönyörűség? Így kiki maga magának fog moralist faragni, és tsak az leſzſz jó erkölts előtte, a' mi gyönyörűségére válik. Sőt nem lehet olly buja feslettség, a' mit erköltsnek ne lehessen nevezni; mert a' kedvellője azt mondhatná, hogy ő tsak az utánn jár, a' miben gyönyörűségét találllya. Hány helye van itt a' képtelen tsalatkozásoknak? E' ſzerínt az oktalan állatok sokkal ſzerentsésebbek volnának az embereknél; mert azokat nem tsalhattya úgy meg a' belső öſztön, mint az embert az indúlatok, a' képzelődés. —

Ha a' fájdalom olly nagy roſzſz, a' mint Epicur állíttya, miként lehetne a' Hazáért elkövetett fáradságokat, kiállott ſzenvedéseket, a' halált jó erköltsűeknek nevezni? Miként juthatott Horatzius' eſzébe, mondani:

Dulce et decorum est pro Patria mori?

Hogy lehetne Socrates' poharát, a' ſzent Martiroknak kínos halálát lelki-jóságnak tartani? Nem! nem adott jó tanátsot Epicur az emberiség' haſznára. Még a' legközönségesebb ember is azt tökélletesebbnek tartya, a' ki le tud mondani a' gyönyörűségekről; és mennél több érzékeny öſztön, 's tsiklándoztató kényes indúlatok járúlnak tselekedetéhez, annál kevesebbre betsüli.

Tu ne cede malis, contra audentior ito! — VIRG.

HUME' ERKÖLTSI ÉRZÉSE.

Ezen ſzázadnak elején támadott az Angoly Philosophusok között egy Felekezet, melly az erköltsi érzést tette az erköltsiségnek egygyetlen 's leghitelesebb kutfejévé. *Chaftesbury*, *Hutcheson*, 's kiváltképpen *Hume* voltak a' fő ſzemélyek, 's legbuzgóbb ſzóſzóllók közöttök. „A' mit minden ember jó erköltsnek vagy véteknek tart, úgy mondák ők, annak bizonyosan jónak vagy véteknek-is kell lenni. De az igaz itélet-hozásra megkívántatik a' tulajdon ſzereteten kivül, melly hamar igazságtalanságra ragadhatná-el az embert, a' másokért való érzés-is, melly zabolában

tartya amazt, és így nem tsalhat, magának ſzer felett nem hizelkedhetik.„

Itt-is több kifogást lehet tenni; noha a' közönséges emberi ſzeretetnek sokkal tiſztább, sokkal ártatlannabb principiumnak kell lenni az előbb említetteknél. De tudni való, hogy az erköltsi érzés a' culturának külömbféle fokától függ. És miként lehetne megtudni, hogy valamelly dolgot minden ember jó erköltsinek tart, minthogy nints olly nép, olly idő, a' hol valamelly vétkek ſzabadgyában ne uralkodtak volna; a' nélkül hogy rútságokról meg lettek volna az emberek világosan győződve? Tsak a' Spartanusok' példája is megbizonyíttya ezt, a' kik nem tartották véteknek, ha a' barát baráttyát alattomban ſzabadon meglophatta. Hol volt itt a' másokért való érzés?

Hogy valamit sarkolatos érzésnek vagy öſztönnek lehessen tartani, meg kellene mutathatni, hogy a' nélkül nem lehet-el az ember: már pedig ki nem tudgya, hogy sokan nem teſznek másokkal jót, és még sem rontyák-le magokat? Ugyan-is hányan éreznek tsak magokért? Hány Nérók, hány Sándorok voltak? Nem ſzerentsét-

len-e az, a' kiben megvagyon az érzés másokért, és nem tud rajtok segítteni? Az oroſzkodó gyilkos pedig nem menthetné-e azzal gonoſzságát, hogy ő nem tehet róla, miért nints benne érzés másokért? — Egy könyörületes Király miként büntethetné-meg a' gonoſztévőt, ha nagy mértékben volna benne ezen kegyes érzés másokért? Én pedig azt kérdezném: ha nem büntetné-meg, nem tenne-e kárt az ártatlanoknak? Ki lehetne bátorságban tsak egy ſzempillantásig-is, hogy a' latrok' martalékja nem léſzen? — Íme tehát ezen principium mellett az igazságosság, és vele az egéſz erköltsiség lerogyna.

WOLF' TÖKÉLLETESÍTTÉSE.

Wolf az erköltsiség' talpkövének a' saját tökélletesíttést, állapottyának javíttását, a' boldogúlást állította: de mivel ez a' tulajdon ſzeretetnek igen-is látſzatott kedvezni, hozzáadta ő-is a' közönségnek tökélletesíttését-is.

Hogy ezen taníttás a' terméſzet' törvénnyével megegygyez, nem lehet tagadni; mert valóban tselekedetinknek nem lehet más tzéllya,

mint hogy folyvást tökélletesebbek legyünk: de azért még abból nem következik, hogy ezen principium ſzerínt tsalhatatlan itéletet lehessen hozni a' tselekedetek' jóságáról vagy roſzſzaságáról. Ugyan-is hány helyheztethetné ollyanban tökélletességét, a' mi talán éppen tökélletlenség volna? Vagy hány tselekedetből nem következik azon haſzon, azon tökélletesség, a' mellyet ígér az ember magának általa? És ha nem következik, már azért roſzſz leſzſz-e a' tselekedet? Ha egy koldús azon alamizsnán, mellyet valaki ád néki, kötelet veſzſz, és felakaſztya magát: lehet-e azért a' könyörülö adakozást roſzſznak mondani? Vagy ha a' tselekedet' jóságát tsak a' belöle ſzivárgó tökélletességből vagy haſzonból lehet megitélni: nem fogjuk-e a' Zsidókat, kik a' Megváltót felfeſzítették, jó embereknek mondani, minthogy az ö halálából olly sok jók áradtak az emberi Nemzetre? És kitsoda az, a' ki valamelly tselekedetének minden lehetö következéseit elöre ſzámba vehesse? De ha lehetne-is: nem tetſzik-e viſzſza azon embernek gondolkozása' módgya, a' ki minden lépésénél azt kérdi legelöſzör-is: miféle haſznot fog az én-nékem

hajtani? Merne-e az illyen Hazája mellett tsak egy ſzót-is ſzóllani az igazságtalan erőſzak ellen? Merne-e kiſzállani a' kétes tsata piatzra, mellyen életét veſzthetné a' köz-jóért? Ki merne az ollyannal barátságot kötni, a' ki minden kéz-fogás között azt vetné latba, mitsoda haſznot fog néki a' barátság hajtani?

A' jó erkölts magában hordozza a' jutalmat; *Sibi est pulcherrima merces.* A' jámbor ember, midőn a' kötelességről van a' ſzó, nem azonn töri fejét: mint nyer vele. A' haſzon-kereső erkölts nehezen fér-meg a' tiſzta, nemes, jó erkölttsel. Melly könnyen feláldoztatnék az illyen gondolkozás mellett a' betsület a' haſzonnak! pedig *Constituere vtile, quod non honestum; qua nulla pernities major hominum vitae potuit adferri.* Cic. És más helyett: *Si emolumentis, non sua sponte, virtus expetitur, vna erit virtus, quae malitia rectissime dicitur. Vt enim quisque maxime ad suum commodum refert, quaeque agit, ita minime est vir bonus.*

Crusius valamint az egéſz Wolf' Philosophiájának ellensége volt, úgy az erköltsi principiúmát-is megtámadta, vélvén, hogy az által a' hitetlenség erőre kap: azért az Isten' akarattyát teſzi a' fő erköltsi törvénynek, 's úgy hiſzi, hogy ennél nem adhatott erősebb támaſzt az erköltsiségnek.

Azonban úgy látſzik, hogy jobb a' ſzándékja, mint sem tsalhatatlan állíttása. Az ugyan ſzent igaz, hogy ezen gondolat: Vagyon Isten, és az ember' lelke halhatatlan, nagy vígaſztalására 's öſztönére ſzolgál a' Jámbornak; bizonyos az-is, hogy a' mit az Isten parantsol, annak feddhetetlen jónak kell lenni; de az a' kérdés mindég fennmarad: Mellyik az Isten' parantsolattya? Ha azt a' parantsolatnak terméſzeti jóságából veſzem éſzre: akkor az Isten' akarattyát a' ſzembetünő igazságból 's erköltsiségből mutathatom-meg; nem pedig az erköltsiséget az Isten' akarattyából. Ha a' Religyiót veſzem bizonyságnak, akkor a' ſzent Írás a' moralisnak kutfeje: de ennek-is tsak úgy adhatunk, és azért adunk hitelt, mi-

vel az ész megrostálta, 's helybenhagyta a' Kinyillatkoztatás' valóságát; hogy ne talántán valamelly vak-buzgónak saját álmadozási tulajdoníttossanak az Istennek. Kitetszik tehát, hogy az Ész hoz némünémüképpen itéletet az Isten' akarattyáról, 's ugyan azért azt 's nem ezt lehet az erköltsiség' első principiumának (itt tsak erről vagyon kérdés) venni. — Mindazonáltal valóságos marad az még-is, hogy az Isten' tökélletessége 's akarattya mindenkor leghathatósabb ösztöne, 's kötelező eszköze fog maradni a' jó erköltsű életnek.

KANT' KATHEGORICUS IMPERATIVUSSA.

„A' tselekedet, úgy mond *Kant*, akkor jó erköltsű, ha nem a' tárgy, nem a' vég határozzameg az akaratot a' mivelésre, hanem a' törvény, mellyet az ész jónak 's igaznak vall, és azért bétellyesíttését egyenesen, *cathegorice* parantsollya. p. o. Ha valaki azért fizeti-le adósságát, mert külömben elveszténé hitelességét: a' tselekedet eszes ugyan, de nem erköltsi; hanem azért kell a' költsönözőt kielégítteni, mivel az Ész

egyenesen meghatározva parantsollya, hogy minden jó alkut ſzentűl meg kell tartani. *Tum autem, qui non ipso honesto movemur, vt boni viri simus, sed vtilitate aliqua atque fructu, callidi sumus, non boni.* — Cic. A' tselekedet' következése sem mutathattya-meg igazán, ha jó erköltsű volt-e a' tselekedet: hanem a' tselekvő' ſzándéka, a' jó akarat, a' belső meggyőződés. Ezen meggyőződés akkor igazságos, ha a' tselekvő azt kívánhattya, hogy minden ember azon környülállásban úgy tselekedgyék, mint ő; vagyis, a' mint Kant ejti-ki magát, hogy az ő maximája közönséges törvénnyé vállyék. p. o. Péter és Pál valaminn öſzveveſznek. Péter megbántattnak vélvén magát, utóbb kedvező alkalmatossággal Pált megtámadgya, 's ſzörnyű gorombaságokat teſz rajta. Kérdés: Jó-e a' tselekedet? Nem; mert a' boſzſzúállást nem lehet közönséges törvénynek venni: egyébként ki lenne a' kényes, kevély, 's ok nélkűl-is hamar felborzadó emberek között nyúgodalmas bátorságban. A' törvény azt mondgya általlyában: *Ne hazudgy!* Tehát meg kell azt tartani minden kifogás nélkűl, minden környülállásokban: ha saját

kárunkra, vagy másnak kárára válnék-is az igazmondás.„

Ez a' principium megfelel az ember' méltóságának, kemény zabolát vet az indúlatokra, megtiſztíttya az erköltsöt a' maga haſzon-keresés' salakjától; és egyenesen az akaratra 's ſzándékra teként.

De még ezen kutfő sints minden nehézségek alól feloldva; mert még itt-is mindég helye van ezen kérdésnek: Miért kell azt akarnom, hogy azon maxima, a' mellyet követek, közönséges törvénnyé vállyék? És miből lehet meghatározni, hogy ez vagy amaz maxima közönséges törvénnyé válhat? Ezen kérdésnek megfejtésére a' tselekedet' következését kell, kétség kivül, tekéntetbe venni; ha az jobbá vagy roſzſzabbá teſzi-e az embert? Árt-e vagy haſznál-e az embernek, 's az egéſz közönségnek? Ugyan-is különben az Éſz könnyen megtsalódhatnék itéletében, valamint sok más okoskodásiban, speculatiójiban: úgy valamelly maximának közönséges törvénnyé valò tételében-is. — A' haſzonról való sokféle hangos vetélkedés valóban igen-is meſzſzemegy; mert maga a' lelki-jóság, a' Vir-

tus-is tsak ugyan haſzon mind a' lélekre mind a' testre nézve; a' lelket egyenesen 's bizonyosan tökélletesebbé teſzi: a' lélek pedig az éſz, jámbor ſzív, betsületes magaviselet által kormányoztatván, keresi, 's tartozik-is keresni mind testi épségét 's jó állapottyát, mind a' külső javakra nézve-is maga ſzerentséjét; és mellette tsendes vídám lelki-esmérettel-is van, a' melly gyönyörüségtől (ez-is valóságos nagy haſzon) nem lehet az érzékenységet elzárni. *Est quidem vera lex*, úgy mond Cicero, *recta ratio, naturae congrua, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quae vocet ad officium jubens, vetando a fraude deterreat: quae tamen neque probos frustra jubet, aut vetat, nec improbos jubendo aut vetando movet. — Cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis aspernabitur: atque hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi cetera supplicia, quae putantur, effugerit.*

Úgy tetſzik valóban, hogy az embernek nagyobb haſznára van, ha több útak nyilnak előtte, mellyeken kötelességei felől jobban 's világosabban meggyőződhetik. Illyenek az okoskodás, tapaſztalás, a' kinyillatkoztatás. Mindegy-

gyiknek az a' tzéllya, hogy az erköltsi igazságok kifejtödgyenek, az életre alkalmaztatódgyanak, és az éſztől 's akarattól megkedveltessenek. Az erköltsi törvények azon kivül-is elég ſzoros környékbe ſzoríttyák az érzékeny ember' hajlandóságit: hogy ha tehát a' terméſzeti érzés, ha még olly ártatlan-is, sohol nem nyerne megelégedést, nem lennének elég hathatós indíttó okok 's eſzközök a' tselekedetre, kiválképpen a' tanúlatlan éſzben. Az igen feltsigázott sanyarúság, és eröltetett érzések tsupán tsak hevültt-fejü Buzgókat tsinálhatnak, a' kik mindég képzeltt világról álmadoznak, de oda soha el nem érhetnek. — Miért ne kaptsolhatná magát az éſznek törvénnyéhez a' boldogság' öſztöne, hogy így mind a' kettö öſzvefogott erövel igyekezzék a' kötelesség' bételleyesíttésében? Az erkölts-tudomány' tzéllya jobbá tenni az embert: ha erre a' boldogság' kívánása-is segítti az embert, miért kellene azt betsmérezni? Az Ember érzékeny állat, melly nem tsak lélekböl hanem testböl-is áll; a' boldogság közönséges 's terméſzeti indíttó oka az akaratnak: meg kellene az embert egéſzſzen változtatni, 's másféle állattá

általteremteni, ha azt kívánnyuk, hogy hajlandóság 's indúlat nélkül tselekedgyék. Az erköltstudomány' kötelessége nemesítteni a' tulajdon ſzeretetet, nem pedig kiirtani. Úgy-is haſzontalan volna minden iparkodása. Megmutattam, hogy az indúlatok megfelelhetnek az éſz' kívánságának; és így nem jobb-e, ha azok-is mozdíttyák az akaratot a' jóra? *L'intérêt, qu'on accuse de tous les crimes, mérite d'être loué de toutes les bonnes actions*, úgy mond ROCHEFOUCAULT. Az Éſz 's az Isten parantsollyák, hogy ſzeressük ember-társunkat. Tiſztelem mind a' két törvényt, és ennél fogva segíttek a' ſzükölködön: de ápolgatván ötet, gyönyörüséget-is érzek egyſzersmind, 's ugyan azért annál örömestebb tellyesíttem-be a' törvényt. A' külső javakból ſzármazó érzések-is, ha megnyerik az éſznek helybenhagyását, méltó ingeri az akaratnak, és le nem rontyák az erköltsiséget. Tsak akkor tselekſzik az ember titalmas maga-haſzon-keresésből, ha az érzékeny vágyódásokat vak oktalansággal kergeti: de ha tselekedeti által maga' lelki tsendességét, állapottya' illendő javíttását, a' józan fél' helybenhagyását akarja megnyerni; azt tselekſzi, a' mi-

re az ártatlan terméſzet öſztönözi, tehát le sem ronthattya az erköltsiséget. Cicero, a' ki, noha mint Stoicus, a' gerjedelmek ellen vitézül hartzolt, még-is azt mondgya: *Principium hoc statuo esse virtutis, conciliare animos hominum, et ad vsus suos adjungere.*

Estinguer chi volesse
Nell' uom le passioni, un trunco un sasso
Dell' uom faria. Non si corregge il mondo,
Si distrugge così: l'arte sicura
E sedar i nocivi,
Destar gli utili affetti. — METAST.

A' *MÉRSÉKELTT* PRINCIPIUM.

Már tsak azokból-is, a' miket eddig mondottunk, elég világosan kitetſzik, hogy az erköltsi principiumnak ollyannak kell lenni, melly az embernek kettős erejét, az éſzt 's érzést, közös mozgásba hozza. Az ember' tselekedete mindenkor a' boldogságra tzéloz, 's arra-is kell néki tzélozni; de úgy hogy az út, mellyen el akarja érni, az éſztől helybenhagyattassék. Így lehet tehát a' tiſzta 's terméſzetes erköltsi kutfőt kiejteni: Úgy keresd boldogságodat, hogy tseleke-

detidnek serkentő oka minden eſzes állattól helybenhagyattassék. Az az: Szeresd magadat, de senki rövidsége nélkül; vagy másként: Szeressed felebarátodat, mint tennen magadat. A' mi néked nem tetſzenék, ne tedd azt másnak: ellenben a' mi néked tetſzik, tedd ſzívesen azt másnak-is.

Hogy pedig ſzándékod' egyenességéről bizonyos lehess, kérdezd magadat: Vallyon! ki merném-e ez vagy amaz tselekedetemnek valóságos belső indíttó okát minden tartózkodás nélkül az egéſz világ előtt mondani? Vallyon kívánhatom-e, hogy minden ember ezen környülállásban azt tselekedgye, a' mit most én tselekſzem? — Ha semmi nem furdallya lelkedet; ha nem kívánod, hogy az emberek előtt rejtve maradgyon tselekedeted' egyenes igaz ingere; ha kívánod, hogy mások-is azt tselekedgyék, a' mit te: bátran megnyúgodhatſz; mert tselekedeted jó, 's tiſzta erköltsű. Ellenben mihelyest hímezni, vonakodni kezdeſzſz: vedd gyanúba a' dolgot; mert nem egéſzſzen jó a' tselekedet; és, ha mindazonáltal tenni fogod, felébred a' tsatázó lelki-esméret' furdalása, 's ſzemedre hánnya, hogy eltértél a' jó útról. *Si honesta sunt, quae facis,*

omnes sciant; si turpia, quid refert neminem scire, cum tu scias? O te miserum! si contemnis hunc testem. — SEN.

MI A' LELKI-JÓSÁG?

Ezeket előre küldvén, nem nehéz már meghatározni, mit lehet virtusnak nevezni? A' virtus nem más, mint a' léleknek ereje, iparkodása, melly szerint kész mindenkor, örömest megfelelni az erköltsi törvény' akarattyának. Meghatározott egygyes szavunk nem lévén nyelvünkben, melly a' virtust kiejtse (mert *erkölts* tsak annyit tesz, mint *mores* a' Deákoknál) legjobban neveztethetik *lelki-jóságnak*, a' melly már azt a' tulajdonságot-is magában foglallya, hogy a' Virtust nem a' természet adgya, *Virtutem non dat natura* — SEN. hanem szerzett készség, melly szerint a' lélek minden gondolatit, szándékit, tselekedeteit a' megismért igazsághoz szabja, ha ellenkeznék-is az kényes indúlatinkkal; lemond akármelly tetszetes jóról, mihelyest mást parantsol a' törvény:

Est virtus placitis abstinuisse bonis. — OVID.

Ezen állíttást nem rontya az le, ha megvallyuk-is: hogy, ha az emberben vele-termett kéſzségek nem volnának, tellyes lehetetlen volna azokat feléleſzteni; mert az embernek nints más kötelessége, mint hogy azon magot, mellyet a' Természet beléje vetett, ápolgassa 's jóra fordíttsa; és ha ezt teſzi, már erköltsi tselekedetet vitt-véghez. Tehát minden lelkiképpen jó tselekedetben a' terméſzet 's a' ſzorgalom egymás mellett állanak; noha néhez meghatározni, mennyit teſzſz egygyik 's másik. Azonban a' bizonyos, hogy a' terméſzetnek haſznos és dítséretes adománnyi, u. m. a' jó emlékezet, éles éſz, bátor ſzív 's. a' t. között, és a' léleknek ſzabad iparkodással ſzerzett, a' gyakorlás által megerősödött tulajdonsági, u. m. a' maga-meggyőzés, igazságosság, haláadás 's. a' t. között nagy a' külömbség. Ezek érdemlik-meg egyedűl az erköltsiség' nevét: noha amazok-is betsűlést 's tiſzteletet érdemelnek. A' melly tulajdonságok tsupán a' vérből, a' testi alkotásból, a' temperamentumból, ſzármaznak, nem a' léleknek nevekedő tökélletességével ſzereztetnek: tsak egyben 's másban tehetik az embert tekéntetesebbé, jobbá,

tsak félig haſználnak; mert közönségesen gántsokat hagynak magok utánn hátra. A' bátorság (mellyet jobbára az erős test, 's heves vér ſzül) ſzép 's ditséretes dolog ugyan; de alig ha keménnyé nem teſzi a' ſzívet a' másokért való érzésben-is: holott a' gyengébb testi-állású hamarább ſzánakodik, előbb könyörül; de sokſzor minden okos válagatás nélkül veſzteget-is.

Kitetſzik ezekből, 1ſzör hogy az erköltsi jó tselekedetnek a' törvény' kedvéért kell tétetve lenni; különben tsak törvényes lenne, de nem lélek ſzerínt jó. p. o. A' ki tsak azért adna a' ſzegénynek alamizsnát, mivel sírva ríva kunyorál, törvényesen tselekednék: a' kinek pedig azért esnék-meg ſzíve, mert ſzegényt lát, 's a' törvény parantsollya a' segítség-nyújtást; jó erköltsű lenne tselekedete. Kitetſzik 2ſzor, hogy nem elég tsak futólag, 's tsak hébe korba tselekedni a' törvény ſzerínt: hanem a' jó erkölts uralkodó iparkodást kíván a' jótételre; mindég egy tökélletes léleknek tellyes erejéből ſzármazik, mindég kéſz; nem az alkalmatosság, nem a' környülállások' furtsa megvisgálása határozza meg. A' lelki-jóság mindég égő tűz, melly ſzüntelen vilá-

gítt, 's melegítt terméſzeti belső hathatósságával. Azért mondgya Cicero-is, hogy tsak egygy a' virtus; mert a' jóra való igyekezetet nem lehet feldarabolni. Az illeti az egéſz törvényt, melly a' vak történetektől nem függ. *Inter omnes Philosophos constat*, úgy mond, *a meque ipso saepe disputatum est, qui vnam habet, omnes habet virtutes.*

Ha különös egygyes tselekedeteknek, u. m. a' jó ſzívűségnek, ájtatosságnak 's a' t. adgyuk a' virtus nevét, tsak a' köz-nép ſzava' járását követtyük. Már Cicero-is így magyarázta azon ſzokást, melly ſzerínt majd egy majd más tselekedetért jónak, vitéznek, okosnak tartatik az ember. *Vt vulgus*, úgy mond, *ita nos hoc loco loquimur, vt alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus.* A' jó tselekedeteket nem ſzámlálni kell, hanem mérni, fontolni. Ha tehát egygyes tselekedet lelkijóságnak neveztetik, tsak azon tekéntetből történik, mivel a' jóakarat' munkájának tartatik lenni. A' melly ember egyben jó, másban roſzſz; a' ki egy helyett, egy dologban, egy rendbéli ember iránt adakozó; és másutt, másban, mások iránt, irgalmatlan:

azt nem lehet jó erköltsű embernek tartani. *Bonum ex integra causa, malum ex quolibet defectu.* Az ollyan tsak tetſzeni akar jónak, nem pedig lenni; a' jó erkölts' gyümöltsét akarja tsak ſzaggatni, a' nélkül hogy tiſzta magvát vetette volna el ſzívébe; érzi a' jó erkölts' betsét, de mivel érzékenységinek nehezére esik, tsak külsö fénnyével akar másokat megvakíttani; bárány bört visel, de belöl farkas. Maga megyözésével, 's ſzántſzándékkal kerestetik, és ſzereztetik a' jó erkölts. *Non est, quod existimes vllam sine labore esse virtutem. Illa certissima est virtus, quae se diu multumque circumspexit, et rexit, et ex lento et destinato provexit.* — SEN.

Ha valakinek nints alkalmatossága, hogy belsö jósága tselekedetek által-is kimutassa magát, azért nem kevesebbé jó: valamint nem kevesebbé roſzſz az, a' ki kj nem öntheti roſzſzaságát, mert nints hozzá módgya. Egy terhes fekete felhö általmehet nagy darab földönn, a' nélkül hogy leüssön; mert nem akad ollyan tárgyra, melly a' villámot kitsallya belöle: a' midön egy más vékonyabb felleg többſzör letsap, mert városokon 's falukon megy kereſztül, a'

mellyeknek hegyes tornyaik megakaſztották, 's mozgásba hozták tüzes terméſzetét.

A' jóság 's bün között nintsenek fokok, vagy léptsök; vagy jó, vagy roſzſz a' tselekedet. Azt ejti-ki Horatzius' verse-is:

Virtus est medium vitiorum, vtrinque reductum.

Minden tökélletesség határos valamelly gyengeséggel, vagy hibával: mihelyest a' megyét általlépi, megváltozik belső mivolta. Az adakozásból könnyen pazarlás, a' gazdálkodásból fösvénység, a' bátorságból vakmerőség, a' ſzemességből félénkség válik; és így vagyon a' többi tökélletességekkel-is a' dolog. Mindazonáltal a' jó tselekedetet-is nagyobbra vagy kissebbre lehet betsülni a' javak' nagyságára nézve, mellyeket ſzülnek, 's azok' ſzámára nézve, a' kikre háromlanak. Egygy egéſz nemzetet p. o. boldog tsendes állapotban megtartani, nagyobb jó, többet ér, mint egy ſzűkölködőn segítteni. Szüleit öregségekben ápolgatni, ſzentebb kötelesség, mint az útſzán koldulónak segedelmet nyujtani.

Ha a' lelki jóság nem egygyes tselekedetben, hanem a' gondolkozás' módgyában áll: látni való, hogy egy Jámbornak élete egy tökélletesen

öſzvehangzó Egéſz, mellyből semmit ki nem lehet venni, hogy a' tsorba ki ne lássék. Azonban olly tökélletes ember, a' kiben hiba ne légyen, nem találtatik: *Nemo sine vitio est, in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur.* — SEN. Ez a' gyarló terméſzetnek elkerülhetetlen következése. Egygyes apró gántsok még ki nem irtyák a' jóra való törekedést: pedig még ez az erköltsi charactert éleſzti, mindaddig magában hordozza a' jóság' tzimerét. Ellenben a' gyakor 's goromba botlások utánn a' jobbúlás sem állhat tsak abból, hogy az egygyes roſzſz tselekedetek feledékenységbe mennyenek: hanem az akaratot, a' gondolkozás' módgyát kell megváltoztatni, a' gyökeret kell kivágni, mellyből kitsiráztak; mert a' roſzſz fa soha nem teremhet jó gyümöltsöt. —

MI A' BŰN?

Valamint a' lelki-jóság' a' törvény' bételyesedését keresi, úgy a' bűn ellenkezik véle; mert a' Bűn nem más, mint a' megismértt törvény ellen való rugoldozás, akár gondolattal, akár tse-

lekedettel. A' gondolattal-is, mondom; mivel a' roſzſz ſzándék mindent roſzſzá teſz. *Malus animus omnia in malum vertit.* — SEN. Ha már ſzinte ſzokásba ment, 's hajlandósággá vált, hogy valaki az ellen törekedgyék, a' mit az éſz parantsol, és azt tegye, a' mit ellenez: ez már gonoſzság; mert megveſztegetett roſzſz ſzívre mutat. Az emberi gyarlóság ki nem oltya egéſzſzen a' jó erköltsiséget, de igen-is a' gonoſzság. Noha a' roſzſzat, mivel roſzſz, nem egy könnyen követi-el akárki-is; minthogy a' vétek olly útálatos olly káros magában, hogy attól kiki irtóznék, ha tsak az elsö tekéntetre vagy az indúlatoknak ſzer felett nem hízelkednék, vagy valamelly tökélletesség' álartzáját nem venné magára. *Vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt.* — SEN. A' réſzeges nem a' tántorgást, nem az éſznek elbujdosását ſzereti, hanem a' bort, melly ſzája' ízének tetſzik. A' motskos Zsugori a' maga fösvénységét a' takarékosság' palástyával fedezgeti.

A' tökélletesség, az igazi jóság az ember' belsejében, gondolkozása' módgyában fekſzik; és ennél fogva a' külsö tselekedetek-is tsak úgy jók, ha a' ſzív, 's ſzándék jó: ellenben a' bün

roſzſz 's vétek akkor-is, ha ki nem mutattya-is magát külsőképpen; ſzinte azon okból, mert az erköltsiség a' ſzívben lakozik. *Vitia non tantum, cum foris peccatur, invisa sunt, sed etiam cum in se retorquentur.* — SEN.

Minden vétek útálatos ugyan, 's bűntetésre méltó; mert pörbe ſzállíttyá az embert magával, eſzével, boldogságával: de könnyen felérhetni, hogy egygyik vétek még-is nagyobb a' másiknál, a' mint tudniillik többet vagy kevesebbet ellenkezik a' ſzív 's tselekedet a' törvénnyel; többek vagy kevesebbek következései vagy magára a' tévőre, vagy másokra nézve. Ha az akarat nem éppen roſzſz, tsak hibát követ-el az ember: de ha kéſz akartva, ſzántſzándékkal veti-meg a' nyomos törvényt; már akkor a' gonoſz gondolkodás' módgyában fekſzik a' vétek' oka, megöl a' ſzívben minden jó indúlatot, 's így méltán neveztethetik halálos bűnnek-is, 's méltán feſti-le ekképpen Cicero: *Peccatum est pestis animae, conscientiae labes, vitae pernities, naturae dedecus, orbis ruina, odium Dei.*

Úgy vagyon. A' bűn valóságos roſzſz már magában; mert ellenkezést, zürzavart okoz az

ember' terméſzetében. *Omnia vitia contra naturam pugnant.* — SEN. Ugyan-is a' jónak tsak tünő tsalóka fénnyén kap, az igazi jót pedig elveſzti; a' vad öſztönt követvén, tsak magát rontya; az éſzt meghomályoſítván, a' gondolkozás' módgyát megſzeplőſítti; a' teremtetés' tzéllyától tekervényes álnok ſzándékokra terítti, és így a' bűnös mind inkább haſzonvehetetlen káros teremtménnyé válik, 's magának-is terhére bújára él; mert ha az erköltstelenségnek nem volna-is a' roſzſz hír, ſzégyen, megútáltatás a' bére (Ezek tsak mellékes következések, mellyeket néha a' titokban roſzſzalkodó elkerűlhet) de a' bűnös magában hordozná még-is a' büntetést, a' ſzégyent, a' maga magától való irtózást, azon meggyőzettetésből, hogy roſzſzúl tselekedett, ha nem félne-is, hogy mások előtt kitudódik tette. A' ki valakit megtsal, javaiból kivetköztet: ha a' törvényſzék ártatlannak itéli-is; de lehetetlen, hogy a' kártſzenvedőnek jaj ſzava, ſzűkölködésre tértt ſzomorú állapottya meg ne illesse, 's ne mondgya lelki-esmérete, hogy gonoſz ember. És ez tselekedetének terméſzetében fekſzik, nem az emberek' gondolkozása' módgyában.

Ebből kitetſzik az-is, hogy a' roſzſz tselekedetnek következései nem tsak magára a' bűnösre, hanem az egéſz emberiségre kiterjednek; mert ő-is a' Társaság' tagja lévén, a' közönség-is érzi, ha nem jó maximák ſzerínt gondolkodik, érez, tselekſzik. Ugyan-is a' bűn kiirtya a' ſzeretetet mások iránt, tsak magát keresi, feloldgya a' boldogság' köteleit; és így nem tsak az embereknek, hanem a' Teremtőnek kegyelmétis elveſzti; minthogy az ő bölts és ſzent végzései ellen tselekſzik, 's rendeléseivel mintegy tusakodik: a' nélkűl mindazonáltal, hogy az Istenség' kissebbséget ſzenvedhetne egy illyen roſzſzalkodónak vakmerősége által. *Injuriam Sacrilegus Deo non potest facere, quem extra ictum sua Divinitas posuit; sed punitur, quia tanquam Deo fecit.* — SEN.

Mi lehet vallyon az emberi roſzſzaságnak oka? 1ſzör Valamint a' jó erköltsnek, úgy a' bünnek kútfeje az értelemben 's akaratban vagyon. A' józan értelem, az általlátás a' terméſzeti hajlandóságokat az éſznek urasága ſzerínt vezérli: így jó akaratot támaſzt, ez pedig jó tselekèdetet ſzül. Ellenben a' heveskedő gántsos gondolatok, a'

rendetlen magá-ſzeretet elvonzák az akaratot az éſznek 's törvénynek parantsolattyától, 's így roſzſzban keresi kedvét. 2ſzor A' tapaſztalás bizonyíttya, hogy az emberben előbb támad az érzékenység, mint sem az éſz: hogy ha tehát amannak nem ád a' nevelés, oktatás jó intézetet, ha eſzes fenyítték alatt a' jó útba nem vezeti: könnyen olly erőre kap, hogy utóbb magán az éſzen hatalmaskodik. 3ſzor A' környülállások, a' helyheztetés sokat teſz az elragadtatáshoz; mert az érzékenységnek hízelkedő tárgyak megtöltik az elmét külömbféle hiú tsalfa képekkel, az indúlatok a' terméſzeti maga-ſzeretetnek kedveznek; és innét van, hogy nem felel-meg mindég az ember (kiváltképpen a' ki mindenben nehézség nélkül kénnyét kedvét töltheti) az éſz' javallásának, 's a' legſzívesebb tanátsoknak. *Inter causas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exemplum: nec ratione componimur, sed consvetudine abducimur.* — SEN. Tehát az eſztelenül kitsapó gerjedelmek, mellyeket az alkalmatosságok táplálnak, igaz okai a' bűnnek, 's a' roſzſzaságnak. — A' ki a' bűnre kíſztő alkalmatosságtól nem irtózik, a' bűntől sem irtózik. A'

jóknak társaságát kell tehát keresni: míg annyira meg nem erősödik a' jóhoz való hajlandóság, az előre-látás, a' tiszta szándék, a' dolgok' belső érdemeinek megismérése, hogy a' jót magáért betsűllyük, 's a' roszszat még titkon se kövessük-el. *Vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt si tanquam illo spectante vivamus; et omnia tanquam illo vidente faciamus.* — SEN.

El ne ragadgyon utóbb-is egész életedben a' sokaságnak példája! A' történetek' lajstroma, a' mindennapi tapasztalás bizonyíttya, hogy mindenkor voltak nagy számmal roszszak: de voltak mindég jó emberek-is; és valamint azok gyűlöltettek, úgy ezek különös tiszteletben tartattak nem tsak a' korbéliektől, hanem a' késő maradéktól-is. Tudom, hogy inkább emezek közé kívánsz számláltatni: de tsak úgy éred-el kívánságodat, ha nem jársz azon a' poros ország-úton, mellyenn a' színnép közül olly sokan nyargalódznak, szinte módiba mentt fesletségből, tulajdon veszztekre. — Ne elégedgy-meg azzal, ha a' vásottaknál valamivel jobbnak érzed magadat, hanem a' legjobbakhoz mérd, 's a' szerint itéld ma-

gadviseletének érdemét. *Non est bonitas*, úgy mond Seneca, *pessimis esse meliorem.*

Nem mondom, hogy azon valóságos belső nagyság, melly az özön által el nem hagygya magát ragadtatni, gyermeki könnyű játék: de megelőzhetetlen nehézség sem. Tsak úgy tehetsz bizonyosan szert reá, ha szorgalmatosan iparkodol eszednek a' tudományok által való kimivelésén; hogy azonnal általlássad, mi a' jó, 's mi roszsz. De ez még nem elég, hanem hogy indúlatidonn-is annyira tudgy uralkodni, hogy a' mit az eszed egyszer roszsznak mutat, a' mit a' törvény egyszer tilt: ha hízelkednék-is az talán érzékenységidnek, meg tudd magadat még-is tőle tartóztatni. A' ki nem ura indúlatinak, bizonyosan azoknak rabszolgája. Nints más mód benne. Mennél keményebb az ellenség, annál ditsősségesebb a' diadalom. A' ki valamelly heves kívánságát meggyőzte, többet tett magának, kevesebb fáradsággal 's rövidebb idő alatt, mint a' ki annak megfelelt. Egy bétellyesített kívánságból száz ujjak tsiráznak: egy magán vett győzödelem száz ütközeteknek elejét veszi. A' mit öztön szerint vaktából tselekszünk, ha jó-is az

magában, de nem lelki-jóság. Tudni, esmérni kell a' jót, és ha áldozatba kerül-is, betellyesítteni: így leszsz osztan a' tselekedet érdemes, és erköltsiképpen-is jó. *In optimis quoque, antequam erudias, virtutis materia, non virtus est.* — SENECA.

HARMADIK RÉSZ.

AZ EMBER' TISZTÉRŐL.

MEGVISGÁLVÁN, miben áll az erköltsiség, a' lelki-jóság, a' bűn: a' terméſzetes rend hozza magával, hogy végre meghatároztassanak a' kötelességek, mellyekkel az ember az Istenhez, magához, 's ember-társához tartozik viseltetni. Előbb meg kelle lágyíttani a' viaſzt, ha azt akarjuk, hogy formába lehessen önteni. Ezen tzélnak tökélletes elérésére ſzükséges gondolòra venni, hogy Emberek 's egyſzersmind Kereſztények vagyunk; vagy-is tudni kell, mit kíván az éſz 's a' religyio tőlünk, tulajdon boldogságunk' kedvéért. Amaz meggyőzi értelmünket, 's eligazíttya akaratunkat: emez serkenti 's gyullaſztya iparkodásunkat.

A' mint az ember valamelly dolgot állítt maga' elejbe: a' ſzerínt ébrednek-fel az indúlatok, ezek kívánságokat támaſztanak, és végre a' meg-

győzettetés 's gyakorlás által hajlandóságokká válnak. A' gondolkozás' módgya, 's az ebből ſzármazó ſzív' járása, a' tselekedetek' hoſzſzú sora teſzi az embereknek erköltsi characterét. Sokſzor volt már mondva, hogy nem elég a' törvényt tsak ismérni, nem elég tsak általlyában tudni, mi a' jó, miként kellene jól élni: hanem a' kötelesség a' törvényhez alkalmaztatott tselekedetet-is kíván, és tsak úgy léſzen érdeme az ember' magaviseletének.

A' kötelességek' feloſztása egyedűl a' jó rendért történik; mert külömben azok mind egygyenlők. A' polgári tarsaságot illetők ſzinte olly nyomosak, olly tekéntetűek, olly ſzorosan köteleznek, mint a' Istenhez tartozandók; ugyanis mindnyájon egy fenék-okból, az erköltsi törvényből veſzik eredeteket, egyaránt ſzűkségesek az élet' boldogságára; és a' ki egyben gondatlanúl gyakorta hibázna, az egéſz törvényt megsértené, 's nem lehetne jó erköltsű embernek tartani.

ELSŐ TZIKKELY.

AZ ISTENT ILLETŐ KÖTELESSÉGEK.

A' ki azt nem tudgya, hogy vagyon Isten: nem tudgya megmagyarázni a' nagy Terméſzetben elöfordúló tsudálatos változásokat-is, mellyeknek nagy réſzét teſzik az emberek' tselekedetei. Nem tudgya, miért élt e' földön, mi volt tzéllya alkottatásának, mi léſzen vége pállyájának. Az ő vélekedése ſzerínt tsak ſzületik, él, foglalatoskodik az ember; és halálával minden egyſzerre eltűnik, megſzünik. Nem reményli, hogy valaha felérje, kitől vette eredetét a' terméſzet, a' gyönyörű nap, a' hold, a' tsillagos ég, melly olly felséges méltóságában, olly rendtartó maga forgásában, olly gyönyörűséges 's haſznos ſzolgálattyában. Nem teſzi-e meg az ember sokkal kéſzebben kötelességét, ha hiſzi, hogy azok egy jó, egy bölts, egy hatalmas Alkotó' akarattyától ſzármazván, nem lehetnek tsak jók, nem tzélozhatnak, tsak az ember' javára? Nem nagy öſz-

tön-e az a' jámborságra, ha gondollya, hogy egy Mindentlátó 's Mindenttudó mindenkor bizonysága legrejtettebb ſzándékának, 's tselekedetének? Nem édes öröm-e, ha reményli, hogy a' melly jókban réſzesült e' földön, nem ideig óráig tartandók: hanem egy kegyes Jótévő' palástya alatt bátorságban vagyon egéſz jövendője? Nem ébreſztő vígaſztalás-e, ha hiſzi, hogy a' ſzámtalan veſzedelmek, égi földi háborúk között egy bölts Gondviselőnek igazságos kormánnya alatt nem érhet hírtelen örökös egéſz elenyéſzést? Nem érez-e ſzíve tsendesíttő nyúgodalmat, ha minden iparkodása mellett-is elesvén valamelly kívánságától, sorsát egy fő Böltsesség' végzése alatt képzeli lenni, 's így a' megmásolhatatlan bajakat békével eltüri, 's ehezképest fájdalma-is enyhül? — A' ki mind ezekről semmit nem tud, vagy ſzívében az efféle gondolatokat megfojtya, elöli: abban a' nyúghatatlanságok bokrosabbak, a' fájdalmak érdeklöbbek, az indúlatok dühösebbek, 's e' ſzerínt az élet-is rendetlenebb, boldogtalanabb. —

Minn kaphat tehát jobban az ember, mint ha az Isten' terméſzetéről, akarattyáról, munkáji-

ról józan gondolatokat ſzerezhet magának, hogy ezekben kedve tellyék, 's azok ſzerínt intézze életét? Szükség azért az igazságot keresni, vagyis *hinni*. Ezt feltalálván, láthattya az ember belőle, hogy a' Teremtő maga' mivének boldogságát akarja, 's módot nyújt annak elérésére: ez éleſzti benne a' *reménységet*, 's neveli az iparkodást. A' hit 's remény világosan elejbe állíttya, hogy az Isten legtökélletesebb 's ſzeretetre legméltóbb Attya az emberi nemzetnek, és azért viſzontagló *ſzeretettel* tartozunk néki, a' mellyet életünk' folyása bizonyítt-meg legigazabban.

A.

A' HIT.

Az Igazság, 's jó Erkölts teſzik a' religyio' belső valóságát, és ſzorosan egybefüggnek az ember' boldogságával. Tehát az igazságot keresni, ſzeretni, 's követni, egygyik fő kötelessége az embernek; mert az erkölts-is azonn épül, tsak az ſzerínt jó, tsak az által boldogíthat. *Beatus enim nemo dici potest extra veritatem projectus.*—SEN. Ha az igazságot az éſz maga erejével felkereshe-

ti: úgy a' dolgot *tudgyuk*. Azonban lehetnek ollyan igazságok-is, mellyeket a' legtökélletesebb éſz, az Istenség, jónak 's valóságosnak lát: ha mí fel nem érhettyük-is azokat határba ſzorított eſzünkkel. Az illyen igazságokat már *hinni* kell. Valamint az értelmes Égvisgáló meg tudgya a' nap' 's hold' fogyatkozások' idejét elöre mondani, 's okát-is adgya: mellyet a' tudatlan pórnép elhiſzen, ámbátor a' dolgot által nem láttya is. A' hitnek némelly ágazati nem olly igen világosak; de ha egyſzer a' Tanúk által hitelesen meg van bizonyítva, hogy az Istenség azokat kinyillatkoztatta az embereknek: annál tanátsosabb nékik hitelt adni, hogy az embernek nem tsak nem ártanak, sőt haſznosak-is.

Tudni való, hogy azok között-is, a' kik hiſznek, nagy *a' vallásbéli külömbség*, és a' mi a' dolgot igen ſzomorúvá teſzi, az, hogy a' külömböző Felekezetek' tagjai közzül némellyek, ha nem üldözik is nyilván, de gyülölik egymást alattomban. Valakit azért útálni, hogy megtsalatkozik, annyi, mint valakit gyülölni, mert nem lát úgy, mint mí. A' vélekedés' hibája ritkán ſzármazik a' kéſz akaratból. Általlyában, mivel az ember' ſzí-

vét, gondolkozásának okait, mellyek ötet az isteni tiſzteletnek más uttyára vezetik, nem láthattyuk, 's azért ítéletet sem hozhatunk róla: távúl légyen tőlünk egygyes embereket Isten' ellenségének tartanunk. Nem de tartozunk minden embert minden kifogás nélkűl ſzeretni? Már pedig hogyan ſzerethetnénk azt, ha bár Angyal lenne-is, a' kit Isten' ellenségének, 's kárhozat' fijának tartunk? — Okosúllyunk, 's ne tegyük gyűlöletessé a' Religyiót, az Istenségnek drága adománnyát! Az Embereknek, úgy mond *Swift*, egy híres Ángoly Író, közönségesen elég buzgó religyiójok vagyon arra, hogy egymást gyűlöllyék, de ritkán arra, hogy egymást ſzeressék, 's viſzont segíttsék. Az illyen megpiríttó vádakat a' felebaráti ſzeretet' parantsolyattyának üdvözséges megtartása háríthat tsak el. Erre tzélozott a' *Tolerantiát* illető ujjabbik Törvény-is édes Hazánkban, melly olly ſzámtalanſzor látta buját a' botránkoztató viſzſzálkodásoknak. Vajha megſzünnének örökre ne tsak egygyik hanem mindegygyik réſzről! Mert:

Iliacos intra muros peccatur et extra. — Hor.

A' *vallásbéli józan buzgóság* tsak az igazságra, a' jó erköltsre, a' jámbor életre törekedik.

Szelíd ő, senkit nem üldöz; ſzeretettel 's kímélléssel adgya mások' elejbe üdvözséges taníttásait. Az igazságot taníttani, nagy érdem; de az okos kíméllés még nagyobb. Mennél inkább közelítt az ember a' tökélletességhez, annál ſzelídebb 's békességesebb. Mihelyest a' határon túl megy: már vak buzgósággá, babonává válik; ellenkezik az okos és igazság-ſzeretö hittel, az értelmes isteni tiſztelettel, és a' mint, fájdalom! a' historia úntig megbizonyíttya, ſzörnyü károkat okoz az egéſz emberi nemzetnek; söt magát a' religyiót-is döntögeti, veſztegeti. *Gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa.* — TACITVS.

Nagy valóban a' külömbség a' tiſzta vallás, és a' babona között. Amaz ſzereti 's tiſzteli az Istent, békességet 's boldogságot ſzerez az emberek között, és vídám ſzívben 's derültt éſzben lakozik. A' babona az embereknek-is tsak nem isteni tiſzteletet ád, az Istennek pedig emberi indúlatokat 's gyengeségeket tulajdonítt; elhiteti magával, hogy a' melly hamar méregre gerjeſztette az Istent, olly hamar ismét megengeſzteli, ha az életén nem tett-is változást; tsudákot farag 's hirdet, fennyen jövendel, ſzüntelen az ördöggel

bajlódik; erőtlen gyógyíttó ſzerekkel akarja hírtelen elüzni a' nyavalyákat; méllységes titkok, vagy válagatott tsudatévő imádságok által kíván egyſzersmind henyesége mellett meggazdagodni, aranyt tsinál, kíntset ás. — Mind ezek, és ſzámtalan illyenek a' fonákúl-fordúltt éſznek idétlen ſzüleménnyei ellenkeznek az okos vallással, melly tsak a' jó ſzívben, a' tiſzta éſzben, a' jámbor példás magaviseletben helyhezteti az isteni tiſzteletnek méltóságát. De a' mi legkeservesebb, az, hogy még a' ſzent religyió' tekéntetére-is árnyékot vet; mert a' kik nem tudnak, vagy nem akarnak külömbséget tenni a' józan vallás 's a' kába babonaság között: ennek ſzonnyét nagy igazságtalansággal amarra kenik. Így kell érteni ama' tsipős verset-is, melly olly gyakorta megfordúl a' fondorló nyelveken:

Tantum relligio potuit svadere malorum,
Quae peperit saepe scelerosaet impia facta. — LVCRET.

B.

A' REMÉNYSÉG.

A' Reménység azon következő jónn való örömöt jelenti, a' mellyet hihetőképpen el fogunk

érni Látni való, hogy a' reménység félelemmel jár; mert a' várt jó nem bizonyos, és éppen attól függ a' reménynek nagyobb vagy kissebb elevensége-is, a' mint tudniillik több vagy kevesebb okok teszik a' jövendő örömöt bizonyosabbá, vagy kétségesebbé. A' megelégedéshez, 's a' szív' nyúgodalmához elkerülhetetlenül szükséges a' reménység: ez szokta tsuda erejével az embernek hanyatló kedvét a' legzajosabb viszontagságok között-is élesztgetni.

Haec Dea, cum fugerent sceleratas Numina terras,
In Diis invisa sola remansit humo. — Ovid.

De ne tsak ezen földi életnek keskeny szélei közé határozódgyék az embernek reménysége. A' lélek' halhatatlanságában való hit az a' hatalmas szer, melly ezen rövid életet-is betsesebbé teheti, 's minden bajakon legbizonyosabban győzödelmeskedik. Melly kegyes, melly kedves színben jelenik-meg előttünk tsak ezen tekéntetből-is a' Keresztény Vallás, mellynek vígasztaló taníttása azon reménységgel táplállya Híveit, hogy az Isten, ha törvénnyeit szerettyük 's megtártyuk, minden képzést fellyülmúló boldogságban részesítt örökre bennünket. Örvendhetünk tehát; de,

ha erköltsi magunkviselete nem jó, félhetünk-is. A' Kereſzténynek egéſz hite, vagy-is az igazságra való törekedése haſzontalan, gyümöltselen: ha nem bízik igazán az isteni igéretekben, vagy-is ha eleven reménység nem lakik ſzívében. De hogy' ne reménylene-is egy Kereſztény, a' ki a' Megváltás' ritkában hiſz, ha már Ovidius illy ſzépen bíztatta magát:

Quamvis est igitur meritis indebita nostris,
Magna tamen spes est in bonitate Dei.

Reméllyünk igen-is! De éppen az által emelkedgyünk fellyebb a' múlandó gyönyörüségeknél; a' fáradságokban enyhülést, a' keserüségekben vígaſztalást, és öſztönt találljunk benne a' diadalmas békességes tűrésre! Hiſzen az Isten atyánk, barátunk, jótévőnk; ezen élet pedig azon út, melly a' síron túl a' boldogságra vezet. A' halál tehát ſzerentsés feloldoztatás a' boldogabb lételre: de tsak úgy, ha a' nemesebb javak' kereséséről meg nem feletkezik az ember, ha a' földi javakat úgy tekénti, mind az Ég' kegyes ajándékit, 's ollyan eſzközöket, mellyekkel a' közjónak haſznot, embertársának segedelmet nyujthat, magának pedig egyſzersmind érdemeket

gyűjthet jövendőre. Azért méltán keresi, javíttya ideigtartó ſzerentséjét-is: de mihelyest elfogná a' tökélletességtől, méltó környékbe ſzorítaná mohó vágyódásit, a' nélkül hogy a' földnek adománnyit megvetni tartozzék, hogy az embert kerüllye, 's vadon erdőbe rekeſzkedgyék.

Látni való, melly üdvözséges dolog a' más világnak reménysége. Ez éleſzti 's erősítti a' Kereſzténynek jámbor erköltsét, megnyúgtattya ſzívét, mértékletes zabolában tartya gerjedelmeit, és így mind az egygyes embernek, mind az egéſz emberiségnek haſznál. Ellenben a' ki úgy hozzá ragaſzkodik e' földnek múló kíntseihez, 's múló gyönyörűségeihez, hogy tsak egyedül ezeket hajháſzſza: ſzükségképpen elfeletkezik az Istenről, az erköltsről, a' maga boldogságáról, mellynek annál hamarább, annál bizonyosabban ſzakad vége, mennél hevesebb nyúghatatlansággal fáradozik benne.

Az eſzes Kereſztény-is réſzt veſz az ártatlan örömökben, de fel nem fuvalkodik ſzerentséjében: az elkerülhetetlen viſzontagságokat pedig, mint erköltsének próba-kövét, vitézen kiállya. A' Gondviselő' böltsességében 's jóságában meg-

nyúgſzik, a' nélkül hogy maga restelkedgyék, 's mindent az Istenre bízzon. A' munkát illeti a' jutalom. *Nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera ett.* — Liv. Az Isten mindenkor tsudákot nem teſz; a' nagy Terméſzetnek kiſzabott rendgyét egy helytelenül-bízakodónak késértő puhaságáért meg nem változtattya. Az ár-viz kitsap, leront mindent, ha gátok nem kéſzülnek; a' föld nem hoz gyümöltsöt, ha tsak a' fényes eke nem húz rajta barázdákat, 's a' ſzorgalmatos gazda nem veti belé a' tenyéſző magot. Tsak a' munka után édes 's igazságos, és egyſzersmind bizonyos a' gyönyörűség. *Labor voluptasque, dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt juncta.* — Liv. A' kik ezen törvényhez nem tartyák magokat, sokſzor únalmat, kárt ſzenvednek: de kit vádalhatnak mást, mint sem önnön magokat? Hogy' őrízze, hogy' mentse azt a' ſzerentse, a' ki magára, sorsára nem tudott jobban vígyázni?

Azonban az Istenben vetett bízodalom nem kívánnya, hogy az ember, ha gyakorta ſzerentsétlenség éri, meg ne indúllyon, hogy érzéket-

len legyen a' ſzíve. A' ſzomorúság elkerülhetetlen következése az ember' terméſzeti érzékenységének; azért sem titalmas, sem roſzſz. Tsak a' kitsiny-ſzívűség, a' zugolódó pattogás, az örökös panaſz, a' gyáva *kétségbe-esés* ellenkezik a' kereſztény reménységgel. De magokban-is illetlen 's haſzontalan védő-ſzerek mind ezek; mert a' panaſzolkodó tsak maga gyengeségeit, gondatlanságát árúllya-el: úgyan-is ha jól megfontollya tetteinek sorát, reá fog találni, hogy nagy réſzint mindég magában volt a' fogyatkozás. Okosúlna azért bár inkább többſzöri kárán, 's ne zugolódnék! — A' türhetetlenség nem tsak nem segítt a' bajon, söt inkább zavargásba hozza ez elmét, öregbítti a' ſzenvedést, és az embernek mind tekéntetét meghomállyosíttya, mind ſzerentséjét jobban lerontya; mert gyanúba hozódik ártatlansága. *Pericula facile repellit, qui innocentia tectus est.* — Cic. Külömben-is a' mit meg nem lehet jó móddal, igazságosan változtatni, ſzükség békességesen eltürni, 's jobbat reményleni. Semmi nints, a' mit el ne lehetne viselni. A' zápor sokáig nem tarthat. Semmi nem roſzſz magában, tsak a' mi az ember' tökélletességét aka-

dályoztattya; vagy lerontásában fáradozik: a' többi változások tsak a' felhevültt képzéstől veſzik rémíttő ábrázattyokat, és sokſzor még édesebbekké teſzik a' jövendő örömeket, mozgásba hozzák a' ſzunnyadó tehetségeket, éſzre a' hebehurgya ſzelességet, erköltsre a' kirugó indúlatokat. A' roſzſzból valóban sokſzor jó ered. Cicero nem írta volna soha talántán az Ember' Tiſztéről ſzólló gyönyörű haſznos munkáját, ha tsak a' ſzükség, a' hazai belső nyúghatatlanságok a' magánosságba nem zárták volna. *Nec eam solitudinem langvere patior*, úgy mond, *quam mihi adfert necessitas, non voluntas.*

Annyi erőre tegyen ſzert a' kereſztény Bölts, hogy se a' ſzerentsének tsapási földig le ne verjék, se mosolygási magán kivül ne ragadgyák. Tudnia kell, hogy tsak a' jó erkölts az az igazi jó, mellyet semmi üldözés, semmi veſzély el nem ragadhat; hogy a' test tsak ideigtartó réſze az embernek, melly magától-is elromlik, és így örökösen ſzerentsetlenné nem teheti a' fő réſzt, a' lelket. Ennek rettenthetetlen nagysága őrízheti-meg az emberi életet ſzámtalan ſzenvedésektől, ez teheti a' viſzontagságok között-is boldog-

gá; jól tudván, hogy a' föld tsak a' vándorlás' idején ád szállást, 's hogy minden óra mind annyi lépés a' kiszabott pályában a' tzélhoz. *Quis prohibet nos beatam vitam dicere liberum animum, et erectum, et interritum ac stabilem, extra metum extra cupiditatem positum, cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo?* — SEN.

C.

A' SZERETET.

A' kiben tökélletességet látunk, azt betsüllyük, és ha még javunkat-kereső erőt 's kéfzséget-is veszünk észre benne, azt szükségképpen szerettyük. Ha a' szeretet nints betsülésen epülve, haszon-kereső rendetlen indúlat, melly az észnek helybenhagyását meg nem nyerheti. Az Istenek szeretete sem más, mint tökélletességének betsülése, melly mindég egyben vagyon kaptsolva azon igyekezettel, hogy akarattyát bétellyesítvén, megérdemellyük kegyelmét. Tehát nem tunya 's tehetetlen érzésben áll az isteni szeretet, hanem lelkes iparkodásban, melly a' jó tselekedetek által jegyzi-ki magát.

Hogy erre kötelesek vagyunk, ha az Evangyeliom nem hírdetné-is, elegendőképpen megbizonyíttya a' józan ész; ugyan-is az Isten a' legfelségesebb erköltsi Valóság, az akarattya szent, jósága határozatlan. Ki ne tisztellye tehát? Ki ne engedelmeskedgyék örömmel parantsolatinak? Szóval, ki ne szeresse voltaképpen? Ha ötet úgy láthatnánk testi szemeinkkel, a millyen valósággal: nem kellene parantsolni a' szeretetet, ez önként következnék tökélletességeinek nagyságából. De már azon meggyőződésből, mellyel az ész' 's hit' erejével tökélletességei iránt vagyunk, kitetszik, hogy mindenek felett ötet, és ő érette 's akarattya szerint úgy szeressünk mindeneket, hogy belső örömöt érezzünk általa: valamint egy jó gyermek örvend, ha bétellyesítvén kegyes Attya' akarattyát, helybehagyását láthattya, bízhatik kegyelmében, 's mind inkább gyullad kész engedelmességének megbizonyíttására. A' futó, véletlen felhevülő, mesterséggel gerjesztett érzéseknek nem lehet érdemek; mert az erkölts nevét meg nem érdemlik. Az Istennek igaz szeretete az ő ismeretén, a' természet' visgálásán, a' kinyillatkoztatásból merített

hitenn épül; és az Isten' ditsőíttésén való örömből, a' tökélletességre való igyekezetből, a' szüntelen virrogató lelki-esméretből, és az erköltsi jámborságból tetszik-ki: nem pedig a' hit', reménység', szeretet' írott formájának ollykori elmondásából. Ne légyen ollyan idő-pont az emberi életben, melly a' jó szándék, az iparkodás, a' valóságos szeretet nélkül szűkölködgyék. Ez egybeköttetik azon üdvözséges félelemmel, vagy tartózkodással, hogy soha ollyast ne kövessünkel, a' mi az Istenségnek nem tetszhetik; a' nélkül, hogy őtet úgy képzellyük magunknak, mint valamelly Tirannust, a' ki Jupiterként szüntelen mennyköveket tart kezében, 's a' gyarló embert azonnal örök kárhozattal bünteti.

Si quoties peccant homines, sua fulmina mittat
Jupiter, exiguo tempore inermis erit. — Ovid.

Azonban az Istenhez viseltető igaz szeretet megkívánnya a' *Megtérést*, vagy-is: hogy ha gyarlóságból eltévedtünk az üdvözséges útról, szállyunk magunkba, irtsuk-ki szívünkből a' bűnre való hajlandóságot; az akaratosságról az engedelmességre, a' vétekről a' jó erköltsre térjünk viszsza. Ez nem egy két fertály óra alatt történ-

hetik-meg, nem tsak egy két hangos sohajtással vagy fogadással eshetik-meg: hanem fokonként, munkás iparkodással; míg a' jámborság, az erköltsi törvénynek betsülése el nem foglallya egéſzſzen a' roſzſzra hajlandó indúlatnak veſzedelmes helyét. És ez ne éppen a' Mennyorſzág' reménységéért, vagy a' pokoltól való félelemből történnyen. Ha ezek nem volnának-is, a' jó ember mindenkor jó maradna. Szörnyű 's útálatos dolog hallani: Ha Kereſztény nem volnék, ha nem félnék, hogy az Isten elkárhoztat: ezt vagy amazt tenném. Ah nyomorúltt teremtmény! Miért várſz azért köſzönetet, a' mit te önként tselekſzel? Te nem vagy roſzſz, mert nem merſz, mert félſz a' büntetéstől? Merj! de ne akarj, ha bizonyos volnál-is, hogy titokban marad tselekedeted. Te jó ember vagy, hogy gazdagon megjutalmaztassál érette? Légy! De úgy, hogy az lennél, ha senki nem látna-is, ha bért nem reménylhetnél-is. Légy jó! mert a' terméſzet, az éſz kívánnya azt. Légy jó! mert a' világnak megmásíthatatlan rendgye, mellynek te egygyik tagja vagy, parantsollya, hogy az légy: hatsak tennen magad ellen

nem akarsz kikelni, és saját boldogságodat szélnek ereszteni.

— — *Mercede caret, per seque petenda est*
Externis virtus incomitata bonis. — Ovid.

A' ki jobbúlását mind tsak halogattya, míg vagy valamelly nyavalya meg nem ijeszti, vagy a' vénség el nem nyomja: nyilván kijelenti, hogy nem igen törődik az Isten' barátságával; és ugyan azért nem-is térnek-meg olly hamarjában, a' mint talán némellyek hízelkednek vala magoknak. Valamint semmibe tüsténi bele nem szokhatni, úgy tőle-is megszabadúlni egyszeriben lehetetlen. Roszsz sem, de jó sem lehet az ember egy szempillantásban. A' gondolkozás' módgya lassanként, gyakorlással készűl, vastagodik. Ne a' vétek hagygyon-el bennünket: hanem mí mondgyunkle idején korán, és önként szívesen róla. *Multum interest, vtrum peccare quis nolit, aut nesciat.* A' megfészkeltt nyavalyát nehéz akármelly hathatós orvossággal-is elkergetni.

Sero medicina paratur,
Dum mala per longas invaluere moras. — Ovid.

A' KÜLSŐ ISTENI TISZTELETRŐL.

A' mi a' belső kötelességre nézve ſzeretet, az külsőképpen tiſztelet; vagy-is ollyan maga-alkalmaztatás, hogy abból minden időben kitessék az Istenhez viseltető belső ſzeretetünk. Az ember nem tsak lélekből, hanem testből-is áll: meg kell tehát ezzel-is mutatnia, hogy híven meghódol néki, hogy istenfélő. Hiſzen akármelly jó barát-is megkívánhattya az ollyan magaviseletet, melly megfelellyen mások előtt baráttya' ſzíves hajlandóságának. Azon kivűl a' gyengéknek ſzükségek vagyon a' jó példára. Tehát mind magunkért mind másokért kötelesek vagyunk belső tiſzteletünket külsőképpen-is kinyillatkoztatni. Ez nem tsak az Istenről magáról értetődik, a' kit ſzemmel nem láthatunk: hanem ha az ő nevéről, törvénnyeiről vagyon-is ſzó; vagy az ollyan ſzemélyekről, dolgokról, mellyek különösen az ő tiſzteletére vagynak ſzánva. Tiſztelné-e az a' Királyt, a' ki az ő rendeléseit, vagy Tiſztviselőit kitsufolná? Tehát a' ki a' religyióról, az ő ſzolgáiról, 's általlyában minden dolgokról, mellyek ſzenteknek tartatnak, gúnyolódva beſzéllne:

megsértené az Istennek tartozó tiszteletet; mert a' betsmérezés mások, kivált a' tudatlanok előtt az Istenre háramoltatnék. Ő ugyan azzal semmit nem vesztene, de vesztenénk mí emberek, a' kik az Istenről való józan vélekedés szerínt szoktuk kormányozni életünket.

Hogy az Istent illető külső tiszteletünk érdemes légyen, szükség, hogy belső indúlatból, a' szívből, származzék: különben tsak szemfényvesztő képmutatás lenne. De azért még-is az időhez 's helyhez légyen alkalmaztatva. A' vígadozó társaságban lesütött szemekkel, mélly sohajtásokkal, kereszthányásokkal szentet játszani, szinte olly nevetséges dolog: a' millyen veszedelmes viszketegség, valamit más előtt kinevetni, a' mi ő előtte szentnek tartatik. De már erről volt másútt-is bővebben szó. Itt még tsak azt említtem tehát, hogy el nem kell feletkezni ezen kíméllésről, ha valaki p. o. az égi háború, földindúlás, vagy a' természetnek akármelly más ritkább 's rettenetesebb munkája alatt, szenteltt bárkával, gyertyával, tsengetyűvel akarja, hibás de nem káros vélekedése szerínt, elhárittani a' veszedelmet; mellyet ugyan a' félelem el nem űz.

Nem minden tselekedetben, nem minden alkalmatosságban vagyon az embernek egyenes szándéka, hogy az Istenhez viseltető tiszteletét mutassa ki. De vagynak ollyanok-is, mellyek tulajdonképpen azon tzélra rendeltetnek. Illyenek az Imádság, Ünnep, Ájtatosságok.

a) Az *Imádság* alatt rend szerint elménknek az Istenhez való felemelése értetődik. Szó, vagy külső jel nem kívántatik szükségképpen hozzá; mert a' Teremtő láttya a' szívnek minden rejtekit: de elme nélkül az imádság tsupa szó-szaporíttás. — Az imádság' tzéllya nem lehet az, hogy az Istennek tudtára adgyuk szükséginket, a' ki úgy-is mindent tud: hanem az erköltsben való nevekedés, 's így a' szívünk' tsendessége 's vídámsága; mert a' fiúi bízodalom hozza magával, hogy kérjük töle azt, a' mi lelkünk' üdvözségére szolgálhat, mivel mí nem látunk mindent által; és mihelyest valamit merünk az Istentől kérni, vagy elkezdett munkánkban segedelméért esedezünk: hitető mindég, hogy semmi roszszat nem kívánunk, 's legalább szándékunk jó. Ha pedig nem történik az, a' miért könyörgünk, az okosság 's bí-

zodalom parantsollya, hogy megnyúgodgyunk, megtévén azt, a' mit kötelességünknek tartottunk. E' ſzerínt erősödünk a' jóban, vígaſztalódunk a' sanyarúságokban.

Az Imádság az indúlatok ellen hatalmas fegyver, és másokban a' hasonló bízodalomra való öſztön, és épűlés; de meglegyenek benne a' következendő tulajdonságok. Valamit kérünk, bízzuk az ő ſzent akarattyára. Ollyasért könyörögni, a' mi ellenkeznék gondviselő jóságával, annyit tenne, mint a' Bírót meg akarni veſztegetni. A' tolvaj kérheti-e, hogy latorsági titokban maradgyanak?

Si Deus est animus — — — — —
Hic tibi praecipue sit pura mente colendus. — CATO.

Az Istent ajándékokkal vagy igéretekkel kívánni megnyerni, megbántás. Nem akarja ő a' mi vagyonunkat, hanem azt, hogy méltókká legyünk, 's tegyük magunkat az ő kegyelmére; segíttsük a' ő nevében a' ſzükölködőket, ébreſzſzük a' gyengékben vagy tévelygőkben jámbor példás életünk által az igaz ájtatosságot, a' jó erköltsök' gyakorlását. Az Isten mindenütt jelen vagyon; azért meſzſze helyekre járni, hogy ké-

résünkre békéltessük, és elhitetni magával, hogy kegyelmét másutt nem akarja oſztogatni, annyit teſz, mint ötet réſzre-hajlóvá tartani. Azonban a' jó ſzándék itt-is kimentheti a' tselekedetet. Az imádság ne légyen igen hoſzſzú, mert az emberi elme nem győzi sokáig az egygyenlő figyelmetességet, a' ſzív pedig a' hasonló buzgó gerjedelmeket. Legjobb, ha ki minden ſzándékát 's foglalosságait az Istenségnek béajánllya; így napestig imádkozik.

Un Dévot aux yeux creux, et d'abstinence bléme,
S'il n'a point le coeur juste, est affreux devant Dieu.
L'Evangile au Chretien ne dit en aucun lieu,
Sois dévot; il nous dit: sois doux, simple, équitable.

Boil.

b) A' *közönséges Isteni-ſzolgálaton* megjelenni, több tekéntetből haſznos, és üdvözséges. A' jámbor érzések felébrednek, a' buzgóság ápolgattatik, a' már hallott igazságok újra emlékezetbe hozódnak, 's az élet' kormányozására alkalmaztatnak. Ha az Isteni-ſzolgálat nem volna, az erköltstelenség bizonyosan még inkább elhatalmaznék; mert a' jó példa fog mindég leghathatósabban a' ſzívenn. Azért nagyon ajánlom,

hogy hét-köz-nap-is!, ha nyomosabb foglalatosságid engedik; de kíváltképpen Vasárnapokon, 's Ünnepeken soha el ne maradgy, a' törvény által-is meghagyott isteni tiſzteletről; és ott olly díſzes illendőséggel 's buzgósággal viseld magagadat, hogy mások-is épüllyenek benned; és lássák abból-is, hogy jó kereſztény vagy. Ne úgy, mint azok, a' kik vagy tsak ſzokásból 's képmutatásból jelennek meg az Isten' Házában, vagy ſzinte másokat botránkoztatnak, mint valamelly hittől-ſzakadtak.

c) Az Isten' tiſzteletén épül azon ſzokás-is, hogy az emberek az ő nevével adnak erősíttő hitelt ſzavoknak, vagy-is *esküſznek*. Minden kötelezés, mellyet fogadása által magára vál az ember, annál ſzorosabb, mennél erősebbnek 's hitelesebbnek tartatik a' bizonyíttás; és minthogy már a' kiejtés' terméſzete, és a' Nemzetek' vélekedése ſzerínt, nints hathatósabb vallástétel, mint a' mellynek megerősíttésére az Isten hivattatik bizonyságnak: következik, hogy az esküvés kötelezi legſzorosabban az embert az igazságra, 's ſzavának hív megtartására. Ha egy kéz-

fogás által adott ſzavát nem másíthattya-meg a' betsületes ember: miként merészelné az illyen tiſztelendő rendtartással egybekaptsoltt állí tásban az egyenességet 's igazságot elmellőzni? Még a' Pogányok-is sokat tartottak az illyen vallás-tételről vagy fogadásról; és a' hamis esküvést a' legnagyobb gonoſzságnak nézték: melly által nem tsak semmit nem nyer az esküvő, sőt még ſzorosabban leköteleztetik. *Fraus adstringit, non dissolvit perjurium.* — Cic. Nem is tsuda; mert az illyen ravaſz gonoſztévő a' társaságos élet' bátorságát lerontya, az Isten' nevével viſzſza-él, 's tsalárdságának tanújává, 's réſzessévé akarja tenni.

Azonban tsak ollyan esküvésnek van kötelező ereje, ha jó a' dolog, mellyet fogadtunk. Azért, mihelyest mást mond lelkünk' ismérete, ha kárhoztattya a' roſzſz ígéretet: az esküvés nem tsak nem sürgeti a' bétellyesíttést; söt inkább az Istenhez viseltető tiſzteler (mellyel nem ellenkezhetik belső meggyőződésünk) viſzſzaránt tőle, hogy a' bűnt még nagyobb bűnnel ne ſzaporíttsuk. *Quod ita juratum est, vt mens conciperet fieri oportere, id servandum est.* — Cic.

Útálatos szokás, minden szóra nyers pattogással az Istent hívni segétségül, vagy bizonnyal erősítteni beszédgyét. A' pajkosoknak úgy reájár a' szájok, hogy a' nélkül talán szóllani sem tudnának. Hihető, hogy magok-is kétségbe veszik mondásoknak igazságát! —

Discite justitiam moniti, et non temnere Divos! — Virg.

MÁSODIK TZIKKELY.

MAGÁT ILLETŐ KÖTELESSÉGEK.

Az okos maga-ſzeretetben határoződnak-meg minden kötelességek, mellyekkel tartozik az ember maga magához viſeltetni. A' saját ſzeretetnek ſzükségét 's jóságát megmutattya az a' hatalmas öſztön, mellyet a' terméſzet ültetett belénk; megmutattya Kriſztusnak amaz üdvözséges parantsolattya-is: Szeressed felebarátodat, mint tennen magadat. Hogy'-is lehetne az máshoz jó, a' ki magával jót-tehetetlen, akár tudatlanságból, akár roſzſzaságból? Az okos magaſzeretet tartya ſzép rendben, az foglallya öſzve a' társaságbéli egéſz épületet. Kiki érzi, hogy sok héjjával van, hogy sokra ſzorúl; mivel tehát ſzereti magát, ſzereti, ha mások rajta segíttenek: maga-is iparkodik mások' segítségén. *Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.* — Cic.

De hogy ezen maga-ſzeretetből ſzivárgó kötelességeknek okosan felellyen-meg az ember:

szükséges, hogy *a) Kiki ismérje magát. Nosce te ipsum.* A' maga-ismeréstől függ az egész erköltsi tökélletesség. Ismérd saját természetedet, annak erejét, 's tehetségednek kiterjedését; vagy-is, vedd tekéntetbe: hová, mitsodás helyre állított a' Gondviselés, hogy körülötted mivelhess. Minden állapotnak, minden élet' nemének tulajdon kötelességei vagynak, 's azon tekéntetből, úgy szóllván, minden embernek különös moralissának-is kell lenni. — Ismérd a' kötelességet a' Teremtőhez, 's az emberekhez; ismérd az emberi hajlandóságokat, 's a' tselekedeteknek közönséges ingerét; ismérd saját gyengeségeidet, hibáidat: de ismérd érdemeidet-is mások felett. Ezen maga-isméretből következik osztán, hogy az ember természeti fogyatkozásinn iparkodással segíttsen, a' hevesebb részt pedig mérsékellye. A' ki jószívű, de félékeny, 's gyarló: erősíttse a' testét, 's valami a' szívét felébreszthetí, állíttsa maga elejbe, 's gyakorollya benne magát. A' kit könnyen elragad hevessége, 's zordon vaddá teszi: a' kellemetes erköltsök' javainak megvisgálásával, 's gyakorlásával szelídíttse tüzét. De hogy valaki ezt tehesse, szükséges, hogy az emberi tö-

kélletességekről józanúl gondolkodgyék. Ha ezen nagy mesterségre megtanította egyszer az erköltstudomány: könnyü dolog, egy kellemetes, 's jámbor embert mintegy rajzolatban maga elejbe állíttani; azutánn pedig ezen tökélletes képhez hasonlíttsa magát, hogy lássa, mennyire közelítt hozzá, vagy mennyire üt-el tőle; mennyire ment már, 's mennyi van még tenni való hátra. *Illud Nosce te ipsum*, úgy mond Cicero, *noli putare ad arrogantiam minuendam solum esse dictum, verum etiam, vt bona nostra norimus.* Ezen valóságos maga-ismeretre megkívántatik a' legszemesebb vígyázás, hogy reáépülhessen a' személlyes maga-betsülés: ebből származik oszlán a' saját tökélletességen való öröm, a' boldogságra való ditsősséges törekedés, mind közönséges mind különös kötelességeknek hív bétellyesíttése, a' szív' nyúgadalma, az élet' szerentséje. *Consumatur hominis bonum, si adimpleverit, cui nascitur.* — SEN.

Kitetszik tehát, hogy a' maga-szeretet nem vak öszlön, hanem az észben 's hitben gyökeresedik; hogy nem keresheti egyedül az érzékenység' hízelkedő kénnyeit, hogy az erköltsi tökélletességnek 's a' boldogságnak kell fő tzéllyának lenni;

hogy el nem ſzakadhat az Isten' 's emberek' ſzeretetétől. Így már valóságos méltó inger, ét hathatós ſzer a' jó erköltsre, 's az okos maga-megtagadást, 's alázatosságot ſzüli.

b) A' *maga-meggyőzés* igyekezet által ſzerzett kéſzség, melly az érzékenységet 's kívánságokat mérsékli, kormányozza, és a' mennyire az erköltsiség megkívánnya, illendő határ közé ſzoríttya, hódolásra kínſzerítti. Mert a' ki okos ſzeretettel viseltetik magához, az erköltsi jóságot terméſzete' fő díſzének, 's ugyan azért iparkodása' legméltóbb tzéllyának tartya, a' mellynek alája vagynak mindenféle hajlandóságok vetve. Ez az a' tárgy, mellyre a' moralis vezet és segítt, melly az embert lehetőképpen boldoggá teſzi. A' ki azt eléri, olly erővel bír, hogy elhagyhattya, a' mi néki ártana; teheti, a' mi javára van; eltűrheti, a' mit megváltoztatni nints hatalmában. Ezen uralkodás nélkül nem lehet boldog az élet. A' kik soha semmit nem tagadhatnak-meg magoktól, olly nyomorúltt rabſzolgák, hogy mihelyest valamelly tárgy elevenen felgúllaſztya kívánságokat, kéſzek magokban és másokban kárt tenni, ké-

ſzek haragra, ſzomorúságra, kétségbe-esésre vetemedni, ha legkevesebb akadályra találnak. De mivel nagy munkába kerülne, ha egyſzeriben hírtelen kellene magát a' ſzűkség' idején a' kedves dolgoktól megtartóztatni: azt parantsollya az éſz, 's vallás, hogy gyakorollyuk magunkat a' győzödelmekben, lemondván néha önként az ollyan dolgokról-is, mellyek magokban nem roſzſzak; hogy a' károsaknak feláldozása annál könnyebben essék a' nyomos tsatákban. Valahányſzor veſzt a' vágyódás, mindannyiſzor nyer a' böltsesség' ereje: úgy hogy idővel nem tsak nem érez nehezséget az ember a' maga-meggyőzésben; sőt örömmel áldozza-fel kedvének, vagyonának-is réſzét másokért. Valamint a' ki nem torkos, ſzinte jobb ízűen költi falattyát, ha valakivel feloſztthattya. *Insuperabili loco stat animus, qui extrema deseruit, et arce se sua vindicat; infra illum omne telum cadit.* — SEN.

Vagyon azonban itt-is határ. Nem ſzűkség mindent megtagadni magunktól. Mindent, még a' böltsességet-is arról kell megitélni, mennyire haſznál. Mihelyest magunk' vagy mások' kárára lenne a' győzödelem, nem kívánnya, nem-is kí-

ványhattya az okosság. Nem kívánnya, hogy az embereket kerüllyük, testünket keménnyen sanyargassuk. Mihelyest valami ſzükséges vagy haſznos, bátran éllyünk vele: a' mellyek nélkül pedig ellehetünk, mondhassunk könnyen le róla. De, a' mint már igen-is sokſzor említtem, ezen erőre tsak a' jókori 's a' mindennapi gyakorlás által juthatunk. Fogjuk-meg néha ſzánktól, a' mi néki tetſzenék; ne vegyük-fel a' legſzebb öltözetet, mikor kedvünk tartaná; függeſzſzük-fel a' legelevenebb gondolatot, ha valakit viſzſzatsípne-is; ne várjuk az utólsó tántzot, bátor még örömest mulatnánk; tegyünk-meg magunk egygyet mást, noha kéſzen talponn áll-is a' tseléd a' ſzolgálatra. Az illyen apró győzödelmek kéſzítik-el a' ſzívet 's az erőt a' legnagyobb ütközetekben-is a' ditsőſséges diadalmakra, az igazi lelki nagyságra. *True Greatness consists in the eminence of your sentiments, in nobleness of heart, in the combat of your passions, and in conquering of yourself.* „Tudgyad (úgy mond Staniſzló Király maga Leányának, midőn ez Frantzia Királynévá lévén, bútsút veſz tőle) hogy az igazi Nagyság abban áll, ha gondolkozásod' mód-

gya felséges, ha szíved nemes, ha indúlatidonn uralkodol, ha meggyőzöd magadat.„

c) A' *keresztény alázatosság* is zabolában tartya a' maga-szeretetet, 's egyszersmind az embert mások előtt kedvessé, magában nyúgodttá, 's az erköltsben serénnyé teszi; hogy a' hátramaradtt hibák, akár a' gondolkozás' módgyában, akár a' tselekedetben legyenek-is azok, kiirtassanak, és annál tisztább 's igazabb légyen a' tökélletesség. Ezen tetszetes alázatosság' erejével az ember szelíd, 's hátratartó maga' 's mások' érdemeinek megitélésében. Se nem félénk, hogy éppen semmit ne merjen magáról tartani; se nem kevély 's vakmerő, hogy magát mindenek elejbe helyheztesse. Tudgya, hogy az embernek igaz érdeme a' szívnek mivoltában, 's a' köz-jóra tzélzó igyekezetben 's hathatós munkálódásban áll; tudgya, hogy senki nints hiba nélkül; hogy az erkölts ritkán tiszta 's tökélletes egészszen: és azért az itélet-hozásban-is se nem kedvező magára nézve, se nem kímélletlen kemény mások' dolgában.

d) Minthogy az *önnön-szeretet* olly hatalmas

terméſzeti öſztön, 's olly igen egybe van ſzöve az érzékenységgel: könnyen által lehet látni, hogy tsak figyelmetes vígyázás tarthattya-meg az ész' kormánnya alatt. Egyébbként félre teſz másokat, tsupán maga haſznát keresi, indúlatinak kedvez, könnyen felfulvalkodik, 's rendetlen hízelkedéssel mindeneknél nagyobbnak, okosabbnak, jobbnak véli magát, és így bevágja az útat a' valóságos tökélletességre. *Vsu venit, vt omnium malorum, quibus hominum vita involvitur, nimius sui amor causa existat.* —PLATO. Mennyünk akármelly gánts' tövére, 's azt fogjuk találni, hogy a' rendetlen önnön-ſzeretet volt az oka. Kevesen sértenek-meg másokat tsupán a' kártétel-kívánásból; hanem mivel magoknak akarnak haſznot hajtani. Az útonn-álló Lator nem azért öli-meg a' kalmárt, hogy irígyli életét, hanem pénzét, vagy partékáját ſzereti. Más volna, ha valakinek megrövidűltt élete az övét toldaná-meg: úgy már az önnön-ſzeretet' ingerléséből sokkal több ember lenne veſzedelemben; már akkor azon vers' értelme sem lenne igaz:

Transibit vacuus coram latrone viator.

A' józan maga-ſzeretet elhágy tehát mindent,

a' mi a' saját tökélletességgel ellenkezik, 's elkövet mindent, a' mi tökélletességre vezet. Amaz igazságosság, emez jóság. Az igazság hozza magával: hogy az ember megtartsa maga épségét, mind testre mind lelki erejére nézve; hogy ſzemélyes tekéntetét 's méltóságát őrízze: tudniillik elkerüllyön mindent, a' mi lealázhatná betsületét; végre hogy jó állapottyát fenntartani igyekezzék, 's kéméllye magát. A' jóság úgy mutattya-ki magát a' maga-ſzeretetben: ha a' ſzeméllyes tökélletességekben keresi a' nemes ditsőſséget, ha mellékes okok miatt soha nem ád-ki azonn, a' mit jónak tart; ha mindég jobb karba igyekſzik sorsát helyheztetni. Az önnön-ſzeretetnek lehet minden nagyot a' világon tulajdonittani; ez vitt mindent nagyobb tökélletességre. *L'amour propre est plus habile que le plus habile homme du monde.* — ROCHEFOUC.

Az igazságból ſzármazó kötelesſégek ſzorossabban köteleznek, mint a' mellyek a' jóságból erednek. Tehát nem lehet haſznot keresnem magam' boldogúlására, ha az erköltsi jóság veſzedelemben forog; söt mással sem tehetek jót, ha az erköltsiség' megsértése nélkül nem történhe-

tik. Ellenben másnak ſzeméllyét, tekéntetét, betsületét, ſzerentséjét menteni tartozom, ha valamelly haſznot elveſztek-is általa. — Így nem külömben az egéſznek fenntartásáért fel kell egy réſzt áldoznom. p. o. az élet' kedvéért a' lábat vagy kezet. Hasonlóképpen köteles vagyok másnak életét megſzabadíttani, ha bajjal esik-is: de ha magam' élete nem forog bizonyos veſzedelemben. Azonban az egéſz Haza' javáért a' hív Hazafi örömest feláldozná, ha több élete volna-is.

What pity is it,

That we can die but once to serve our country. — ADDISSON.

A' KÜLÖNÖS KÖTELESSÉGEKRŐL.

I. A' TESTRE NÉZVE.

a) Az *Élet* a' terméſzet' ajándéka, melly nélkül soha erőre, tehetségre, magunk kijegyzésére nem juthattunk volna. Az élet által sok javakban vagyon réſzünk, az által léphetünk-elő a' tökélletességben, az által haſználhatunk a' Hazának, polgár-társainknak. Ugyan azért a' Társaság-is ſzámot tarthat reá; mí pedig kötelesek vagyunk őrzésére, de úgy, hogy se vétkek' ſzol-

gájává ne tegyük, se vétkes gonddal ne ápolgassuk: hanem ha a' hivatal úgy hozza magával, a' nagyobb jóért (a' Hazafi hazájáért, a' Lelki-pásztor híveiért) áldozzuk fel. — Ha valamelly gyilkos életünkre törne, 's másként nem lehetne a' veszedelmet elkerülnünk: illyenkor a' megtámadónak megölésével-is tartozunk fenntartani életünket; mind azért, mert nem vagyunk urai létünknek, mind a' társaságos élet' bátorságáért.

Vagynak mindazonáltal emberek, a' kik a' természetnek bölts ösztönét elnyomván, akár mitsoda okból, *életeket vesznek*; és jobbára azt gondollyák felölek a' ritka történeteken bámúlók, hogy nagyszívüséget követnek-el: holott igazságtalanságról 's nagy gyengeségről lehet öket közönségesen vádolni; mert nem tudván erőt venni a' valóságos vagy képzeltt rosszakonn, idő előtt rogytak-le alattok. A' nagy szívet a' bajok nemesítik. Gyáva Katona az, a' ki oda hagygya a' várta-helyet. A' szomorú viszontagságok-is bele vagynak szőve a' Világ' nagy plánumába; de a' mellyek sokszor jóra fordúlnak. Nints olly aggság, mellyet el ne lehessen a' nagy léleknek türni, 's kimenetelét álhatatos elszánással megvárni.

L'impatience, qui paroit une force et une vigeur de l'ame, n'est qu'une foiblesse et une impuissance de souffrir la peine. — Tout ce qu'il fait à la háte et à contre-temps, est mal fait, et ne peut avoir de durée, non plus que ses desirs volages. — FENELON. Valósággal, ha igazán megfontollya az ember, a' maga-ölésnek rend ſzerínt a' buja gyönyörűségekbe való únás, a' testnek egéſzségnek lerontása, a' heveskedő indúlatok, a' boſzſzúság, az irígység, a' tékozlás, a' büntetésnek kerűlése, a' ditsőſségnek helytelen keresése, 's több illyen rendetlenségek az okai. Melly tiſztátalan forrás ez! Melly kopár mező a' nagyſzívűségnek gyakorlására!

Tsudálkozni lehet, hogy a' Stoikusok, kik egyedűl a' lelki-jóságban helyheztették az élet' boldogságát, és a' gyönyörűségeket, fájdalmakat tekéntetbe sem akarták vétetni: még-is a' maga-ölést, mint egy ollyan vígaſztaló ſzert mentegették, melly által a' súlyos bajok alól fel lehet ſzabadúlni. A' Romai Történet-írók ſzorgalmatosan feljegyzik, mint valamelly ditsőſséges tselekedetet, a' maga-öléseket. Pedig hogy valami ritkán történik, hogy a' közönséges öſztön

ellen történik: még nem jó, nem ditséretes; ha ſzokatlan-is. Külömben a' leggyilkosabb Haramjákat, a' legmérésebb tolvajokat kellene leghangosabban ditsérni; mert igen nagy elſzánással van tselekedetek egybekaptsolva. De nem mind bátorság az, a' mi annak látſzatik lenni. Még ama' híres Cato' halála-is talán inkább gyengeséget árúl-el, mint sem nagy tehetségű bátor ſzívet; ugyan-is nem tudta magát a' ſzokatlan állapotba alkalmaztatni. Akárki tegyen valami roſzſzat, ha még olly tekéntetes ſzemélly-is, tsak roſzſz marad; mentsék bár teli torokkal a' hízelkedők, vagy bámúlók. Az egyenes lelkű, igazságot ſzeretö ember soha nem mondhattya: *Catoni ebrietas objecta est, at facilius efficiet, quisquis objecerit, hoc crimen honestum, quam Catonem turpem.* Ezt lehetne a' maga-ölést ditsérők' hangos okaikra-is felelni.

Általlyában azt allíthatni, hogy a' míg józan éſzſzel bír az ember, nehezen öli-meg magát: noha a' sürű vér, a' komor temperamentum, veſzedelmes kísértet; 's ugyan azért nehéz dolog az egygyes maga-ölések' igen bünös vagy büntelen voltáról itéletet hozni. Soknak

még a' képzeltt ſzerentsétlenség-is egéſzſzen tébolyodásba hozza az eſzét;

Crede mihi, miseros prudentia prima relinquit,
Et sensus cum re, consiliumque fugit. — Ovid.

Legjobb a' mohó indúlatokat mértéklő korlátba rekeſzteni, a' leverő gondolatoknak helyet nem engedni, a' vígaſztaló vídám jó barátokkal társalkodni, jámborúl okosan élni, 's mind ezen a' világon, mind a' jövendőben jót reményleni. *Ad vtrosque casus Sapiens aptus est, bonorum rector, mulorum victor. In secundis non confidit, in adversis non deficit, nec avidus periculi nec fugax; prosperitatem non expectans, ad vtrumque paratus, adversus vtrumque intrepidus, nec illius tumultu, nec hujus fulgore percussus. Contra calamitates fortis et contumax, luxuriae non adversus tantum, sed et infestus: hoc praecipuum in humanis rebus, erigere animum supra minas et promissa fortunae.* — Sen.

De nem tsak az egyſzeri eröltetett halál ölimeg az embert. Vagyon e' földönn egy lappangó Gyilkos, a' kinek noha majd kiki esméri dühösségét, még-is ſzámtalanok béfogadgyák házokhoz. A' *Zabolátlanság* ez a' ſzörnyeteg, melly lassú

de bizonyos halállal emészti-meg az oktalan embert. Ritkán vág egy tsapással az élet' gyökerébe, hanem az egygyes részeket sérti, az egészséget rontya, míg végre az egészszet ledönti.

b) Az *Egészség* a' legfőbb földi java az embernek. Az élet-is elveszti betsét, vagy legalább kellemetességét az egészség nélkül; mert ezt semmi kínts ki nem pótolhattya, semmi okoskodás meg nem szüntetheti a' fájdalom' érzését. Vessük szemeinket egy sínlődő betegre, vagy juttassuk eszünkbe állapotunkat, ha valaha nyavalyáskodtunk, és ném kételkedhetünk, hogy az egészség teszi nagy részét a' szerentsés életnek. Annak megőrzése sokkal nehezebb, mintsem első megnyerése; mert a' természet tsak keveseknek tagadgya-meg az épséget. Jobbára mind később rontatik-le a' vele való viszszaélés által; és, a' mit méltó meggondolni, tsak akkor veteti leginkább észbe nagy betsét, mikor már elbútsúzott. Ha a' beteg orvosságot keres: a' bölts elkerüli a' betegséget, 's így többet tesz minden orvosnál. Nints ollyon Orvos, a' ki egygy oktalan betegnek állandósan viszszaszerezhesse egészségét: valamint

ellenben a' mértékletes életnek az egéſzséges hoſzſzú élet, vídám öregség bizonyos jutalma. Az ifjúságnak rendetlen hibáji, ha bankón-is, de útonn érik az embert.

Kötelesség tehát az egéſzségre-is vígyázni; hogy megfelelhessünk mind testre, mind lélekre nézve hivatalunknak. A' mértékletes egygyűgyű étel, 's ital, az indúlatokon való uralkodás, úgy mint: a' ſzomorúságnak, haragnak, félelemnek, boſzſzúságnak, a' heves örömnek elkerülése; a' munkásság, az ülő 's gondolkodó foglalatosságok utánn a' sétálás, a' fris levegő, a' mezei lakás, a' testnek tiſztán-tartása, a' tsendes vídám lélek, 's több effélék — a' legártatlanabb 's legfoganatosabb ſzerek az egéſzség' fenntartására.

Multa tulit, fecitque puer, sudavit et alsit,
Abstinuit venere et vino. — Hor.

Az aprólékos bajokon való nagy aggódás, a' kényeskedés, a' ſzünhetetlen panaſz, az únalom, a' véghetetlen orvosság — mind annyi nevetséges félénkséget jelentenek, 's egyſzersmind az életet veſztegetik. Ha súlyosnak tetſzik a' nyavalya, halogatás nélkül értelmes orvossal tanátskozni, a' javaitt ſzerekkel élni, a' jobbúlást békével vár-

ni — kötelesség 's okosság. De a' haláltól sem fél a' jó ember; mint azért, mert tudgya, hogy előbb utóbb elkerülhetetlen; hogy a' rettegés még közelebb tsallya, hogy boldogabb jövendőt ígér. Szeressed ez életet: de a' haláltól se irtózzál. A' ki félve él, félig él.

Qui mortem metuit, quod vivit, perdit id ipsum. — Cato.

c) Az *Eledel* nélkül nem élhetni: de valamint az igen kevés elgyengíti a' testet, úgy az igen sok is, és még hamarább, elrontya az egéfzséget; mert megerőlteti a' gyomrot, rofzfz tsipős nedvességeket kéfzítt, felettébb fzaporíttya a' vért, sietteti annak mozgását, gyakran fzűkségesé tefzi a' tiftíttó orvosságokat, mellyek rend fzerínt elvefzik erejét a' terméfzetnek. De semmi nem ártalmasabb még-is, mint az erős heves italokban vedelni; mellyek nem tsak folyó tűzekként megeméfztik a' testet: hanem még az erköltsi érzést-is megölik, fzinte az oktalan barmokhoz lealázzák a' dőzsölőt, megfofztyák lassanként betsületétől, vagyonától, efzétől, életétől. A' józanság annya az egéfzségnek, legfoganatosabb orvosság minden nyavalyák ellen;

's kéſz tanáts-adó a' hírtelen veſzedelmekben. *Salubrium consiliorum parens sobrietas.*

Minden nagy Férjfiakban különös ditséretekkel említtetik ezen ſzép 's haſznos tulajdonság. Ama' híres Curius, és Fabritzius Romai Hadvezéreknek mértékletességek nagyobb tsudáltatást 's magaſztalást érdemlett minden időben, hogy-sem legfényesebb diadalmaik. Ellenben Nagy-Sándornak még annyi véres tágos győzedelmei sem vihetik véghez, hogy ne útáltassék bujálkodó réſzegsége miatt, mellyben leghívebb baráttyát-is megölte; de a' melly ötet-is élete' virágjában kiſzóllíttá e' világból, bátor erős testi-állással volt-is a' terméſzettől megajándékozva. — Jókor hozzá kell tehát fogni ezen jeles mértékletességhez, mint a' vitéz Spártánusok ſzoktak volt gyermekségektől fogva tselekedni: nem pedig tsak a' beteges állapotra, vagy megaggott vénségre halaſztani, mint az Athenabéliek, a' kiknek ſzemekre hányatik, hogy soha nem kértek előbb 's másként békességet, mint gyáſz ruhában, minekútanna tudniillik már elveſztették a' hartzban ſzüleiket, 's baráttyaikat. *Sera in fundo parsimonia.* —

d) A' *Múlatságok*, mellyek a' lelket vídíttyák, az érző-ſzereket ártatlanúl gyönyörködtetik, 's kellemetes érzést okoznak, nintsenek megtiltva sem a' terméſzettől, sem az Istentől. Ugyanis, ha ezek roſzſzak volnának, mi végre adta volna a' terméſzet a' ſzemet, fület, ſzájt, 's a' többi érzékenységeket, mellyeket ſzükségképpen illetni kell a' külső tárgyaknak? A' Teremtő a' mí kedvünkre alkotta a' terméſzetet, 's boldogíttani akart általa: lehet tehát vele gyönyörűségünkre élnünk, de tsak a' mennyire nem árt boldogságunknak. A' múlatságok magokban nem roſzſzak. Azok állíttyák-viſzſza erőnket kedvünket a' foglalatosságokra, mellyek alatt minden kipihenés nélkül el kellene tsüggednünk, 's bizonyosan megbomlana egéſzségünk.

Interpone tuis interdum gaudia curis. — Cato.

De hogy a' kedvtöltésben sok viſzſzaélések történnek, és, hogy a' mi javunkra engedtetett, kárunkra fordúl, megmutattya a' mindennapi ſzomorú tapaſztalás. Hányak' betsülete, egéſzsége, élete merült-el a' gyönyörűségek' örvénnyeben? Hányan verték magokat adósságba, hogy a' lako-

zásokra, tzifraságokra, erkölts-veſztegetésekre költsék jövedelmeket?

Kinn a' Pompa nevet; benn sír a' puſzta ſzegénység;
És az üres ládán tépdesi tzondor haját.
'S vallyon hová megyen olly sok pénz? — Kártyára, tziſrára,
Bálra, heába-való lóra, 's tselédre, megy-el.

Baróti Szabó Dav.

Így történik, ha az ész bútsút veſz az eſzes állattól! A' képzés eget rajzol az illyféle múlandó hívságokban, és az ember romlását találliya bennek. Az okosság mértéket javasol, és tsak ez boldogíthat. Mértéket kell tartani a' múlatságoknak mind válaſztásában, mind a' velek való élésben. Amabban azt kell mindgyárt elöre kérdezni: ártatlan-e a' gyönyörüség magában? Haſznos-e reánk 's környülállásinkra nézve? Nem mind jó, a' mi ſzabad. A' lepel utánn kell nyújtózni. Semmi ne vállyon olly igen ſzokássá, hogy utóbb kínos legyen a' töle való megválás; vagy a' gyakor réſzesülés által egéſzſzen elveſzejtse betsét, vagy ſzinte únalmat 's rágó férget hagygyon maga után.

Sperne voluptates, nocet emta dolore voluptas. — Hor.

Úgy kell örvendeni, hogy mind az ész, mind a' ſzív, mind a' test épen maradgyanak. *Mens sana in corpore sano.*

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

A' legközönségesebb gyönyörűségek közzűl valók:

1. A' *Vendégeskedés.* Ez magában nem roſzſz; de ne légyen pazarlással egybekaptsolva. Árt, a' mi sok. Az étkek elegendők, tiſzták, egéſzségesek legyenek inkább, hogysem ſzámtalanok, gyomrot vért rontók; oltsók, hazabéliek inkább, hogysem ritkák, 's külföldi tengeri ízetlen drágaságok. Ne a' ſzakátsok' finnyás mestersége, ne a' fűſzerſzámos keverék ingerellye a' ſzájt, hogy ſzinte dermedgyen a' vendég a' sok falatok miatt, és zúgjon a' feje, mint a' ſzél-malom. Nem kíván az okos Úr az által ditsértetni, hogy ő nála eſznek iſznak legjobban; mert ez tsak nem annyit tenne, mint: *Cujus Deus venter est.* Az illyen kényes torkosság közönségesen feleſzi a' ſzép jóſzágot, 's az erſzény nem érkezik adóſságival. *Prodigi sunt, qui epulis et visceratio-nibus, ludorum venationumque apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut brevem, aut nullam omnino sunt relicturi.* — Cic.

Nem mondom, hogy egy vagyonos Úr, mint egy tsiga, meghúzza magát házában; hogy soha ne láttassék nála vendég, soha ne hallattassék

örömkiáltás: ez motskos fösvénység, vagy ſzilaj ember-kerülés volna. Egygyik ollyan illetlen dolog, mint a' másik. Bölts tanátsot ád ebben-is ſzokása ſzerínt Cicero. *Habenda est*, úgy mond, *ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere flagitiosum est: sed ita, vt illiberalitatis avaritiaeque absit suspicio.* — — *Est valde decorum patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus; idque etiam reipublicae est ornamento.* A' vendégeskedésben ne mélly hallgatás uralkodgyék, hanem jó kedv, barátságos ſzívesség, mellytől minden ízetlen vagy ſzinte sérelmes tréfa meſzſze vagyon; annál inkább pedig a' mosdatlan beſzéd. A' betsületes aſztalnál nem tsak a' test, hanem a' lélek-is talál eledelt.

2. A' *Tántz* terméſzetes kinyillatkoztatása az örömnek. Meghigíttya a' vért, az inaknak gyorsaságot 's díſzességet ád, 's így a' testet tökélletesebbé teſzi, az egéſzségnek haſznál. Szer felett kedvelnek tehát azok, a' kik komor terméſzetekhez képest a' tántzot általlyában kárhoztattyák. *Non sunt illi audiendi, qui virtutem duram et ferream esse volunt.* — Cic. De ártalmas lehet a' mértékletlenség által; vagy ha a' társaság, a' hely nem

elég tiſztességes az ember' állapottyához képest. Ilyenkor mind a' betsület, mind a' jámborság veſzedelemben forognak. A' tántz, ha sokáig tart, vagy ſzokſzor üzettetik: vágyódás leſzſz belőle, a' hivatalbéli kötelességeknek gátot vet, a' nappalt éjtzakává változtattya, a' testet elerőtlenítti; és a' hirtelen meghűlés által könnyen betegséget, gyakorta halált-is okozott.

3. A' *Játékſzín*, a' hol külömbféle víg vagy ſzomorú történetekben mintegy ſzem elejbe állíttatik a' világnak állapottya, jó 's roſzſz minéműsége, több tekéntetből megérdemli az ajánlást a' múlatságok' nemei között. A' mit Horatzius általlyában ír a' Poezisről, az kiváltképpen a' játékos költeményre illik:

— Pectus praeceptis format amicis,
Asperitatis et invidiae corrector, et irae,
Recte facta refert; orientia tempora notis
Instruit exemplis; inopem solatur et aegrum.

Az az: Barátságos oktatás által formállya a' ſzívet, simíttya a' durvaságot, feddi az irígységet 's haragot; előbeſzélli a' jeles tetteket; esméretes példákkal taníttya a' nevendék maradékot, vígaſztallya a' ſzegényt, 's a' ſzenvedőt. — De ezen

ſzép haſzon tsak úgy árad a' Theatrumból, ha a' Játſzók nem világ-ismértte trágárok, a' játék-darabokban pedig elkerűltetnek a' két-értelmű pajkos kiejtések, az erkölts-veſztegető fortélyoskodások; ha az uralkodó hibák tsípő gúnyolással tétetnek nevetségesekké 's gyűlöletesekké: a' ſzűkséges erköltsök pedig, a' könyörűletesség, a' hazafiság, a' hívség, 's a' t. kellemetes fényben, 's ſzeretetre méltó tekéntetben adódnak-elő; ha a' történet' vége azt mutatná-meg, hogy a' jó erkölts kimeríthetetlen kútfeje a' vígaſztalásnak, valamint a' vétek a' nyomorúságnak: ha, mondom, a' theatrum mind ezeket megtenné (ha a' jámborság' iskolájának nem lehetne-is talán nevezni) az éſzt mindazonáltal élesíttené, meg-ismértetné a' világ' tsínnyát, felébreſztené a' ſzűkséges vígyázást, nemesíttené az érzéseket, mivelné a' nyelvet 's a' jó ízlést, ékesíttené a' beſzéllgetések' módgyát; és okvetetlenül nevekednék általa a' nemzeti pallérozás. Ki nem tudgya, melly nagy betsben tartattak már a' Görögöknél 's a' Romaiknál a' Játékſzínek, nem tsak a' későbbi 's már a' puhaságra hanyatló időkben, hanem még akkor-is, midőn a' jámborságban, Hazájok' ſze-

retetében, a' ſzelíd tudományokban keresték, 's fel-is találták ditsőségeket? — Azért nem lehet eleget sajnállani, hogy egy nagy Nemzet, a' Magyar, midőn külföldi Játſzókkal örömest, folyvást múlattya magát, az anya nyelven beſzéllőket egéſzſzen elhagyta mind a' két Hazában ſzéllyedni: holott, a' fellyebb említett figyelmetesség mellett azok-is tanúlhatnának a' játékból, a' kik másutt nem igen sokſzor hallgattyák az oktatásokat. Az ellenvetésekre könnyü a' felelet. Mennél több az ember, tágosabb a' múlató hely: annál kevesebb a' veſzedelem az erköltsre néz've. Mindent tsak a' ſzándék, 's a' viſzſza élések teſznek roſzſzá. A' ki félre rúgván a' hívatalbéli foglalatosságokat, úgy bele dühödik a' játékſzínbe, hogy rabjává leſzſz, és azt gondollya, hogy sohol nem pihenheti-ki magát, tsak a' lármás és ſzemfényveſztő theatrumban; az kétség kivül tudni fogja, mit mond Ovidius ezen verseivel:

Spectatum veniunt, veniunt, spectentur vt ipsae:
Iste locus casti damna pudoris habet.
Illa saepe puer Veneris pugnavit arena,
Et qui spectavit vulnera, vulnus habet.

4. A' *Játék*' neme ſzámtalan; de minekelőtte valaki hozzá fogjon, visgállya-meg: ha tsupán

a' vak ſzerentsétől, a' fej-töréstől függ-e kimenetele, vagy ha a' nyerekedés' kívánása-e a' tzél. Vagy soha nem kell pénzbe játſzani; vagy tsak annyiba, hogy ne tégyen sokat, akár nyer, akár veſzt az ember. A' melly játékkal az éſz nyillik, 's vídámúl; vagy a' test tökélletesedik, 's nem a' pénz ſzomjúhozásból űzetik: az illyen múlatság nem tsak nem tilalmas, sőt inkább ajánlást érdemel; mert haſznos időtöltést 's pihenést ſzerez; az únalmat 's komorságot elkergeti; a' ſzelíd barátkozást kedvessé teſzi; az emberi indúlatokat 's kéſzségeket felfedi; a' maga-meggyőzést gyakorlásba hozza; az elmés maga-feltalálást ébreſzti, 's haſzonra fordíttya.

De roſzſzak a' játékok, akármelly neműek legyenek-is azok, mihelyest ſzűkséggé válnak; ha elvonzák az embert hivatalbéli kötelességétől; ha a' nyerekedő indúlatot felgerjeſztik (mert tsalfákodásra, tékozlásra vezetnek —) vagy irígységet, gyanakodást, ſzemrehányosokat, pörpatvart támaſztanak; ha az eſzes és haſznos foglalatosságokat ízetlenekké teſzik; ha roſzſz társaságba tsalogatnak. Az indúlatos játék igazi roſzſz 's ragadó nyavalya az emberek között, melly so-

kakat kiforgatott mind betsületekből, mind értékekből, 's így szívek' nyúgodalmából-is.

Lusori cupido semper gravis exitus instat. — VIRG.

5. A' *fény-űzés* (luxus) külömbféle értelemben vetetik. Majd a' hívságos pipeskedés értetődik alatta, majd a' költséges tsínosság: általlyában mindenek, a' mik az élet' eltartására nem éppen szükségesek, hanem a' könnyebb életre 's fényesebb kéfzületekre tzéloznak. A' ki a' Luxus' erköltsiségéről akar itéletet hozni, a' környülállásokra, a' szándékra, a' következésekre tekéntsen; mert vagynak mind haſznai, mind kárai.

a) A' *haſzna.* A' vadságot megſzelídítti, és egyſzersmind a' durvább hibákat eltávoztattya; a' ſzorgalmat neveli, a' ſzegénységnek munkát ſzerez; a' földmivelő' fáradságit megjutalmazza, a' kereskedést előbbre viſzi a' világnak rejtettebb réſzeit-is felkeresi, a' viſzonos ſzükségeket kipótollya; az emberek közt nagyobb egygyességet 's harmoniát támaſzt. Így az éſz derül, a' mesterségek virágoznak, a' terméſzet' mivei kitsínosúlnak, maga a' jó erkölts édesebbé 's haſznosabbá leſzſz, az élet' terhei enyhűlnek. Luxus nélkül a' gazdag elzárná öſzvezsaroltt pénzét, a' leg-

nagyobb réſz pedig sanyarú ſzükséget látna. Illendő, hogy a' vagyonos ſzemélyek költsenek; de a' mennyire lehet, magok' földgyökönn, és el ne pártullyanak egéſzen a' terméſzettől, a' mellyben a' nagy Férjfiak mindenkoron olly példás kedveket találták, Hazájoknak 's magoknak haſznokkal, 's ditsősségekkel.

Vos sapere, et solos ajo bene vivere, quorum
Conspicitur nitidis fundata pecunia villis. — Hor.

b) A' *Kára*. A' Luxus elpuhíttya a' testet a' kényes ételek 's italok által, mellyeket az Indiai fűſzerſzámok mind inkább egéſzségtelenebbekké teſznek. Az ártatlan tiſzta örömök elveſztik betseket, az erkölts, a' religyio hanyatlik; mivel az emberek a' terméſzetnek egygyűgyűségétől eltávoznak, a' lármás tündöklő gyönyörűségek között egéſzen megsüketűlnek ſzavára, 's megvakúlnak ſzépségeinek visgálására. Már nem annyira az érdeme mint ruhája ſzerínt betsültetik az ember. A' fény-űzés véghetetlen ſzükségeket gondol-ki; 's ſzaporíttya, kevélységének vagy torkosságának akarván hízelkedni, ember-társainak keserves nyomorúságokat. Bizonyságok ama' ſzerentsétlen Szeretsen rabſzolgák, a' kik barmokként

botsáttatnak árrúba, 's úgy hurtzoltatnak meſzſzebb vidékekre, hogy véres verítékekkel hizlallyák azon földeket, mellyeknek gyümöltseik a' pallérozattabb Europai Nemzeteket gyönyörködtessék, 's kíntseik az aranyos hívságba elmeríttsék. Itt lehet igazán felkiáltani Virgiliussal:

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames!

Mind ezekre a' Luxus ſzolgáltat alkalmatosságot, a' mellyet Horatzius olly sokſzor, olly eleven festékekkel rajzol-le (a' mint tudod) hallhatatlan dalaiban. Hallyad most Lucanusnak tüzes igaz verseit:

Namque vt opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, et rebus mores cessere secundis,
Praedaque et hostiles luxum svasere rapinae:
Non auro, tectisque modus, mensasque priores
Aspernata fames; cultus gestare decoros
Vix nuribus rapuere mares; faecunda virorum
Paupertas sugitur, totoque accersitur orbe,
Quo res quaeque perit. —

Úgy vagyon! Az emberek lassanként az érzékenységek' rabjaivá, 's a' betegségek' nyomorékivá leſznek; mert nem azt teſzik, a' mit az éſz mond jónak: hanem a' mit a' nagyra-vágyás,

a' kérkedés, a' szokás parantsol. Már az alatsonyok-is majmozni akarják mindenféle költséges múlatságokban, házi készűletekben, pipes ruházatokban a' Nagyokat; 's mivel igazsággal ki nem mennek az illyen büszke ágoskodások sovány erszényekre, fortélyoskodnak, által-útakat keresnek, tsalnak, nyúghatatlankodnak, irígykednek, kegyetlenkednek. *Nam semper in Civitate quibus opes nullae sunt bonis invident, malos extollunt, vetera odere, nova exoptant, odio suarum rerum mutari omnia student, turba atque seditionibus sine cura aluntur: quoniam egestas facile habetur sine damno.* — SALVSTIVS. Szinte illy értelemben volt Telemak' történeteinek mélly böltsességű ékes Írója-is. *Le superflu*, úgy mond, *amolit, enivre, tourmente ceux, qui le possédent. Il tente ceux, qui en sont privés, de vouloir l'aquerir par l'injustice et par violence.*

6. A' *mezei örömök.* Boldog az, a' ki az ártatlan természetben gyönyörűséget talál. Ott leli-fel legbizonyosabban a' fris levegő alatt az egészséget, az ingyen múlatságokban a' lelki nyúgodalmat 's vídám kedvet; a' mértékletes változó mezei foglalatosságokban az igazságos jutal-

mat; 's e' szerint a' munkás tiszta hazai szeretetet. A' melly múlatságokhoz nagy készületek, sok emberek' kezei kívántatnak, gyakorta nem sülnek-el; és így kedvetlenséget okoznak. A' mit maga készített az ember, mindég kedvesebb, és édes reá a' nyúgodalom; mert nem követi az epesztő bánat. Illyen ártatlan örömekkel bővelkedik a' mezei lakás. A' tiszta ég, a' mindennapi szabad kisétálás, a' terméfzet' tsudáinak visgálása, a' szülő föld' szépíttése, a' kertészkedés, a' szomszédok' barátságos látogatások, vagy felfogadások, a' kedvtöltő olvasgatás, a' jószívű munkásokkal való szíves beszéllgetés, a' gazdaság' ágainak sikeres javíttása, a' vadászat, 's több számtalan effélék — nem érnek-e ezerszer többet akármelly tágos népes Városnak költséges, erőszakos, veszedelmes gyönyörűséginél? Nem heában írtak a' legfelségesebb Elmék minden időben bizonyos ígéző elragadtatással a' mezei élet' kellemetességeiről. Nem heában folyamodtak mindenkor a' mezei lakásra, mint valamelly bátorságos és örvendetes menedék-helyre, a' régi nagy Emberek, a' kiket a' hívatalokkal egybekaptsoltt bajok megfáraszttottak. *Magni Viri, nostri Majores*, úgy

mond Varo, *dum servaverunt institutum, vtrumque sunt consecuti; vt et cultura agros foecundissimos haberent, et ipsi valetudine firmiores essent.* Méltán énekelted Te-is:

Boldog, a' kit hív kebelébe zárván
A' magyar tenger' gyönyörű vidéke,
Láttya jóſzágát Kikelettel ékes
Színre derűlni!
Boldogabb ennél, ki magában érzi,
Hogy mező, hegy, rét jutalom' fejében
Oſztya mindenkor feles áldomásit
Gondos Urának.

II. A' LÉLEKRE NÉZVE.

A' ki tsak testéről aggódik, lételének tsupán felére fordíttya gondgyát. A' lelki tehetségekenn-is úgy kell javíttani, hogy azon állapot' kötelességeinek, mellyben vagyon az ember, minden réſzről legjobb módon megfelelhessen; és talentomival maga' 's mások' haſznára jól, híven kereskedgyék.

Minthogy két fő külömbséget venni éſzre a' Lélek' változásiban, a' gondolatokat, 's kívánságokat: a' lélek' tökélletességei-is kétfélék. Ha jól gondolkodik 's józanúl kíván, elérte a' ter-

méſzeti tökélletességet. Az Éſz 's Szív' ereje ſzerínt oſztódnak tehát két külömböző ágazatra a' lelki tehetségek. Az éſzt formálni annyit teſz, mint azon tudományokat és ismèreteket megſzerezni; mellyek ſzükségesek az erköltsi 's földi javak' elérésekre. A' ſzív' formálása arra tzéloz, hogy az embernek élete az erköltsi törvénynek eleget tegyen. Ezen mivelés, ezen cultura nem lehet mindnyájoknál egygyenlő: hanem az állapothoz képest majd felségesebb 's tágosabb, majd ismét gyengébb 's keskenyebb.

a) Az Éſz' mivelése megkívánnya, 1ſzör a' Tudományok' ſzeretetét; hogy megtanúllyuk 's tudgyuk azt, a' mi ſzükségesnek, haſznosnak, 's illendönek tetſzik. 2ſzor az igazság' ſzeretetét; hogy a' tanúltt dolgokat megroſtállyuk, az igazat a' hamistól megkülömböztessük, 's haſzonra fordíttsuk.

Minden hiba vagy az éſznek vagy a' ſzívnek fogyatkozása, vagy-is tévelygés: a' ki megismérte a' hibát, már az egy lépest tett annak megjobbíttására, vagy-is a' tevélygésből való kiſzabadúlásra. Ezen isméretre a' tudományok segít-

tenek, mellyeket vagy az oktatásnak hallgatása, vagy az olvasás által ſzerezhetünk-meg magunknak. A' ki semmit nem tanúl, fogyatkozási megmaradnak, mellyekhez még a' tudatlanság-is járúl; és annál fogva nints reménység a' jobbúlásra. A' ki pedig tanúl: külömbséget tud a' jó 's roſzſz, az igaz 's hamis között tenni; isméri a' dolgok' tulajdonságit, a' világ tsinnyát; tudgya maga kötelességeit: és így módot keres, könnyen talál-is, hogy mind magán mind másokon segíthessen. Látni való tehát, hogy a' tanúlttságot el nem mellőzheti, a' ki a' világban ſzerentsésen akar élni; de látni azt-is, hogy a' tudományokban okos válaſztást kell tenni. A' haſzontalan dolgok meg nem érdemlik a' tudomány nevet, ſzintén mint a' sok dibdábság a' gazdagságét. Mindenek előtt arra fordíttassék a' figyelmetesség, a' mi állapotunkhoz ſzűkséges, azutánn a' mi haſznos, és végre a' mi gyönyörködtető. A' ki mindegygyikével jó formán bír, azt tanúltt tudós embernek lehet mondani.

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci. — Hor.

De légyen bár akármint megrakott az emlékezet mindenféle tárgyokkal: de még sem ér-

demli-meg a' tudós nevet, ha tsak a' gondolkodó erőnek nints elegendő éle, azoknak öfzveegyengetésére. A' kö-halmot ki merné háznak nevezni? Tehát olly igaz, olly meggyőző ismereteket kell magunknak fzerezni, hogy a' felderűltt éfz minden dolgot a' legfzebb renddel, 's meghatározott okokkal világosan értsen. Nem az kell tekénteni: ki mennyit tud; hanem hogyan tudgya. A' ki gondolkodik, okosodik. Mindent olvasni, vagy mindent elhinni, többet árt, mint semmit sem olvasni, vagy mindent elfelejteni; mert így tsak fzaporodnak, 's megrögzenek a' hibák. Minden igazságnak ki kell állani a' próbát.

Gondolkodgy, 's elmélkedgy. Így tifztúl a' tudomány, élesedik az elme, igazodik a' józan ítélet; és ezek tefzik az embert hafznvehető, bölts általlátású, állhatos magaviseletű Férjfiúvá. Az illyen fzokott igaz-mondó lenni, az illyen intézi fzabad tselekedeteit fzüntelen a' megismértt igazság fzerínt. Nem haboz, mint a' gyermek, nem hazuttollya-meg minduntalan magát, nem sül-fel minden tsekély ellenvetésre; az igaz 's méltó ügy mellett ditsősségesen bajt ví; isméri a' ma-

ga érdemét, 's ez erőt ád néki. A' tanúlás elmélkedés nélkül sovány ſzer. Innét vagyon, hogy némelly emberek ſzélesen kiterjedő tudománnyok mellett-is gyakran hibáznak, állhatatlanok, nem alkalmatosak a' nagy dolgok' vezetésére, a' legkissebb váratlan eset megakaſztya kerekeket, zavarodásba hozza őket: holott egy másik, a' kiben ſzázad réſz tudomány sem lakik, de mivel figyelmez, gondolkodik, előre hátra néz, terméſzeti okosságával-is több haſznot hajt mind magának, mind másoknak; kivált ha egyſzersmind a' ſzíve-is jó.

Nints ollyan tudomány, mellynek valamelly haſzna 's kellemetessége ne volna: de olly rövid az ember' élete, hogy mindenre nem érkezik, nints-is mindenre ſzüksége. Nem kell jót, közönségest öſzveolvasni. Minden tárgyról a' legjobbakat, 's a' mennyire lehet, a' rövid tömöttséggel írottakat illik kiválaſztani. Ollyik munkában tsak a' sok hangos ſzavak harsognak, a' dolgok pedig sóványok, 's ritkák. Tsak *rari nantes in gurgite vasto.* Ha általolvasta az ember, alig tudná eltalálni, mit akart a' ſzerző tzifra beſzédével mondani. A' ki tsak azért olvas, hogy olvasson: nem

nyer mást vele, minthogy eltékozlotta a' drága időt. Az emlékezet idővel elgyengül, hívtelen lefzfz: le kell tehát kötelezni e' rövid kijegyzések által; mellyeket hébe korba elővévén, gyönyörűséggel vefzi éfzre az ember, miként gyarapodott 's józanúlt tudománnya, miként élesült efze, tökélletesedett jó ízlése. Így vefzi éfzre, mi sok héjjával vagyon még, mire kell néki leginkább fzegezni figyelmetességét, hogy abban erősödgyék legelsőbben-is, a' mi állapottyához fzükséges. Lehet, hogy némellyekben nehézségekre fog találni: de meg ne tsükkennyék kedve; az iparkodás mindent meggyőzhet.

Labor omnia vincit improbus. — Virg.

Hogy a' munkának jó kimenetele legyen, fzükséges a' jó rendtartás. Nem kell sokat egybegyűlni hagyni. Akár melly nagy nyalább vefzfzőket el lehet tördelni; de nem öfzvefogva, hanem egygyenként véve. — Annyira kell a' lelki tehetséget bírni, hogy egygyik munkáról a' másikra zavarodás nélkül általmehessen, és ne fzoktassa magát olly igen a' tsendes magánossághoz a' munka alatt, hogy több emberek' jelenlétében semmit ne dolgozhasson. Sokan mefzfze vitték ebben

figyelmetességeket. Némellyek egygy időben több rendbéli leveleket tudnak külömböző nyelvekben-is dictálni. Annyira legalább szükséges ezen gyakorlás, hogy egy Magyar a' Vármegye vagy Ország előtt külömbféle dolgokról tudgya értelmesen, 's hamarjában adni érett vélekedését. — Azonban egyszersmind sok dologba kapni sem jó; hanem a' mennyire megeshetik, elvégezze az ember, a' mihez hozzá fogott: így az öszvefogott gondolatok hamarább meggyőzik a' nehézségeket.

Soha ne halaszd az utólsó órára a' munkát, mert így nyől a' nyúghatatlanság, az aggodalom; a' sietség miatt szaporodik a' hiba, a' boszszúság. Senki sem ura egészségének 's az időnek: tehát mennél előbb, annál jobb általesni azonn, a' mit véghez kell vinni. Így kettős az öröm, édesebb a' pihenés. A' vonakodás tsak neveli a' nehézséget, a' képzés nagyíttya az akadályokat: holott a' vídám kedv, 's a' buzgó kezdet már félig végzette munkáját.

Dimidium facti, qui bene coepit, habet. — Hor.

A' munkásság megőrzi az embert a' tunya restségtől (melly igazi taplója a' véteknek) a' testi

épséget jó karban tartya, a' léleknek erőt's gyönyörűséget szerez. A' ki semmi okos dologban nem találja kedvét, szerentse, ha roszszban nem töri fejét. Hogy a' foglalatosság megtartsa maga kedvességét, haszsnos tárgyra legyen intézve; különben nem lehet állandósága. A' gyermekségeknek ollyan a' terméſzetek, mint a' kisdedeknek: minden szempillantásban változnak, a' mit most heves buzgósággal építtenek; azt tüstént megint lerontyák. A' ki a' jó könyvek' olvasásában gyönyörkedik, annál szerentsésebb, hogy kedvének legkönnyebben megfelelhet, és legédesebben folynak napjai még a' magánosságban-is, mellyek olly hoszszaknak tetszenek a' heverőknek. Nem szükség a' tanúló szobát koporsóvá változtatni, mellybe a' levegő soha ne férjen. Vagynak az észnek-is bujálkodási, mellyek úgy le ronthattyák a' testet, mint akármelly más zabolátlan indúlat. De ettől nem kell igen tartani. Sokkal félelmesebb az ásíttó únalom. A' henyélő soha nem visz valamelly ditsősséges dolgot véghez, és megvettetik, mint egy ollyan féreg, melly a' szép gyümöltsbe vette magát, hogy azt emészt-gesse. A' ki nem dolgozik, keveset tud: azért

mind magával mind másokkal jótthetetlen. A' ſzükségben fennakad, nem tud magán okos tanáttsal segítteni; a' hízelkedők vagy egyébb tsalfák mindúntalan reáſzedik. Mindent másra kell néki bizni, maga tsak bámúl. Nem az ő dolga sem az okos beſzéd, sem a' jó élet. A' böltseség az a' tzél, a' mellyre illik az embernek törekedni.

Hoc opus, hoc studium parvi properemus et ampli,
Si Patriae volumus, si nobis vivere cari. — Hor.

b) A' lelki culturának tekéntetesebb réſze a' *ſzív' formálása.* Az éſznek tehetségei tsak az által nyerik érdemeket, 's méltóságokat. A' jól formáltt ſzív magáévá tette a' jó hajlandóságokat, 's azok ſzerínt él. Az üres fej jó ſzív mellett ſzánakodást érdemel inkább, hogy sem megvetést: ellenben a' jó fej roſzſz ſzív mellett kétſzeresen útálatos. *Justitia sine prudentia multum poterit, sine justitia nihil valebit prudentia.* — Cic.

Ha valakinek, Néked ugyan, édes Grófom, minden igyekezettel rajta kell lenned, hogy mind a' tudományokban, mind a' jámbor erköltsben, mind az okos kellemetes magaviseletben napon-

ként előbb menny, és megfelelly a' várakozásnak. Megáldott az Ég mind egéfzséggel, mind fzép talentommal. Semmiben nem tsak fogyatkozást, nem látfz sőt legjobb alkalmatosságod vagyon mind efzednek mind fzívednek javíttására. Ha minden igyekezetek mellett hátramaradnál, nagyon kitetfzenék, kiben van a' hiba. De kémélly-meg engemet-is; mert tudgyad, hogy a' mi jó, 's ditséretes tündöklik a' Tanítványban, az jobbára a' talentumnak, temperamentumnak, a' fzerentsének, vagy más mellékes kopafz okoknak tulajdonittatik: ellenben a' későbben kiütő hibákért-is közönségesen a' Nevelőt vádollyák; ha még olly híven járt-is el legfzentebb kötelességeiben. Kérlek tehát, ne pirítsd soha ortzámot!

Akármillyen élet' nemét válafzd jövendőre magadnak, mindenikben boldog lehetfz; tsak tudományod, és jó fzíved légyen. Már azzal sokat nyertél, hogy a' fzükségtől nem tarthatfz. A' többi tőled függ. Most tökélletességre, utóbb érdemekre kell igyekezned: és úgy a' tifztség 's ditsősség fel fognak keresni, ha te hevesen utánnak nem léfzfz-is. Egéfzen letenni a' közönséges fzolgálatra való fzándékot, nem volna jó fel-

tétel. *Partem a nobis Patria vendicat.* Lehet ugyan a' magános tsendes életben-is külömbféleképpen munkálódni a' köz-jó' elömenetelére; és így hafznosan 's nyúgodalmasan tölteni napjait: a' mint Ovidius mondgya:

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit.

De igaz az-is, a' mit Cicero ír: *Fructuosior hominum generi, et ad claritatem amplitudinemque aptior vita eorum, qui se ad rempublicam, et ad res magnas gerendas accomodaverunt.* A' derék ember soha nem kíván tehetségeivel fennhéjazni, soha nem kezd ahoz, a' minek meg nem felelhet. Jól megfontollya elöbb a' környülállásokat, a' tzélt, az erőt, az akadályokat, a' következést. Semmiben nem telhetetlen; és ha érdem-jeleket hordoz, azonn van, hogy érdemre mutassanak; vagy hogy ha talán valaki azonn mutatná bámúlását, hogy őtet nem tifztelte-meg a' fzerentse a' méltóság' tzimereivel, úgy felelhessen, mint hajdan Cátó annak, ki tsudálta, hogy olly fzámosaknak ofzlop lévén emelve, Cátó a' nélkül fzükölködik: „Jobban fzeretem, úgy mond, hogy azt kérdezzék: miért nem áll ofzlop Cátó' emlékezetére? — mint sem azt: vallyon

mi ſzép okból lehetett ötet így megbetsűlni? „ A' derék ember a' ſzerentse' javait el nem fetseli, sőt gyarapítt: de ebben-is mértéket tud tartani; ne hogy ezer gondokat halmozzon aggságos fejére, az irígykedők' ſzemében ne légyen tüske, melly örökös agyarkodásra gyúllaſzſza ſzíveiket.

Auream quisquis mediocritatem
Diligit: tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula. — Hor.

HARMADIK TZIKKELY.

MÁSOKAT ILLETŐ KÖTELESSÉGEK.

Ha az Ember magánosan élne, elegendő volna azt mondani: Tedd magadat minden úton módon ſzerentsésſé. De mivel másokkal egy társaságban kell élnünk, a' kikkel ſzáz kötelekkel vagyunk öſzvetsatolva, a' kiket nem tekénthetünk, tsak mint érzékenységeink' kedvezésére ſzolgáló eſzközöket: látni való, hogy az egéſz emberiséghez, és annak különös tagjaihoz külömbféle kötelességekkel tartozunk; annyival inkább, hogy az ö boldogságokkal ſzorosan egybefügg a' mienkis; és mivel egy köz Atyának gyermekei, egy nagy Nemzetség' tagjai, egy földnek lakossi vagyunk. Mindnyájan lételünkre nézve egygyenlő terméſzettel bírunk, egygy a' tzélunk, egygyenlő méltóságunk. Olly tehetetlen ſzületésekor a' Királyfi, mint a' legſzegényebb paraſzt, úgy nyavalyák alá van vetve, mint emez. Mindnyájan meghalunk, 's porrá leſzünk; 's végre mint Ke-

reſztények egygyenlő ditső örökséget várhatunk; nem a' vér, név, jóſzág: hanem az érdem, 's jóság ſzerínt.

Az *emberi ſzeretetből* fakadnak minden kötelességek, mellyekkel ember-társainknak tartozunk. Ezen ſzeretet' ſzükségét elegendőképpen megmutattya már a' terméſzet-is, melly belénk öntötte a' réſz-vétel' érzését. Tsak az nem örül, vagy nem ſzánakodik másnak jó vagy bal sorsán, a' kinek terméſzeti érzése a' roſzſz nevelés, roſzſz példa, roſzſz gondolkozás' módgya által megtompúlt. Lehet-e ugyan-is édesebb öröm? érezhetni-e boldogíttóbb gyönyörűséget, mint ha valaki tudgya, hogy egy ſzerentsétlenen segített, egy ſzenvedőt tettében vígaſztalt? — Melly gyenge 's tehetetlen állat-is az ember, ha tsupán magára hagyatik! Mi lenne belőle, ha mások nem ápolgatnák, 's viſzontag egymást nem segíttenék? Szaggassuk-öſzve, tépjük ſzéllyel a' ſzeretet' köteleit: és az emberi élet' boldogsága füstbe ment.— Tekéntsük pedig az embert, mint társaságban élő állatot: nem válnék-e az élet únalommá, ha polgár-társainak hajlandóságát, ſzeretetét soha semmiben nem tapaſztalná? Ha senki meg nem in-

dúlna akármelly ditsőséges tselekedetén? Senki részt nem venne szerentséjében? Nem heában tette tehát Krisztus-is minden törvénnyeinek második talpkövévé az emberi szeretetet.

De hogy az emberi szeretet ollyan légyen, a' millyennek akarja mind a' terméfzet, mind a' religyió: uralkodó indúlat, 's a' gyakorlás által szerzett szíves kéfzség légyen, melly ne tsak futólag 's egygyes tselekedetekben mutassa-ki magát, melly gyakorta tsupán a' vak szerentse' munkája; 's nem bizonyos tanúja az igaz tiszta erköltsnek. — Ne tegyen válagatást a' személlyekben; elég ok az emberi szeretetre, hogy ember az, a' kinek könyörületességre van szüksége. — Ne légyen szolgálatunk alatson haszonkeresés, hanem nemes nagyszívűség, melly kész veszedelmek között-is megbizonyíttani az emberi szeretet' valóságát. — A' közönségesen ditsértetni szokott jószívűségnek, melly a' szerentsés temperamentumból veszi eredetét, 's betsülésre méltó, nints erköltsi érdeme: szinte mint az éles szemnek vagy tüzes elménck; mert nem szerzett, hanem termett tökélletességek. Az igazi emberi szeretet az ember' méltóságának megfontolásából

ſzármazik, nemesítti a' ſzívet, 's olly erő ſogamzik-meg benne, melly másoknak köz-javán úgy iparkodik, mint a' maga' tsendességén, 's lelki nyúgodalmán.

Vagyon mindazonáltal az emberi ſzeretetnek nagyobb kissebb mértéke; vagy-is inkább annak megbizonyíttásában terméſzetes rendet, *fokokat* kell tartanunk, valamint tudniillik ſzorosabb vagy tágabb kötelekkel vagyunk egymáshoz kaptsolva. E' ſzerint a' Szülők gyermekiknek, a' testvérek, barátok, jóakarók egymásnak előbb tartoznak jót tenni, mint más idegennek. Így egygyik Hazafi-is a' másikon hamarább köteles segítteni, mint egy külföldin, ha mint a' kettőnek egyſzerre 's egygyenlőképpen van ſzüksége a' gyámolyíttásra; ugyan-is az emberek azért gyűltek egygyes társaságokba, hogy egymást viſzont segíttsék. Ezen kötés kötelezi az embert mindenek előtt az igazságosságra, hogy senkinek ne ártson; és a' jótévőségre, hogy gyarapíttsa tehetsége ſzerint másnak ſzerentséjét. De már a' Haza', mint közanyának boldogsága, különösen megvárhattya minden hív Fijától a' legnagyobb áldozatokat. *Sed cum omnia ratione animoque lustraris, omnium*

societatum nulla est gravior, nulla carior, quam ea, quae cum republica est vnicuique nostrum. Cari sunt Parentes, cari liberi, propingvi, familiares: sed omnes omnium caritates Patria vna complexa est. Pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? — Cic. Azonban a' hazai ſzeretet-is, ha más Nemzeteknek megvetésével volna egybekaptsolva, elveſztené minden okos előtt maga érdemét; mert igazságtalanságot követne-el mértékletlen hevével. Soha el nem kell felejteni, hogy más Orſzágokbanis emberek laknak, a' kik között ſzinte úgy vagynak jók és roſzſzak, mint nálunk, vagy akárhol. Más Nemzetet vagy nemzetbélit maga Hazája' vagy nyája' féléért megbántani, olly igazságtalanság, mint a' Hazát megsérteni maga háza' népéért. A' kötelességnek felsőbb fokai el nem rontyák a' kötelességet az egéſzre nézve.

Az emberi ſzeretetnek egy legédesebb, legdrágább neme a' *Barátság. Omnium rerum svavissima est amicitia, nihilque plus laetitiae adfert.* — Plvtar. De ritka madár ez ezen bujdosó tsillagban. Sokan hordozzák ugyan nevét ajakokon; de a' kik azt a' ſzapora tsókok, az ölelő

kézfzoríttások között oftogattyák legtöbbet majd minden embernek: azok ismérik legkevesebbet. A' jól neveltt, fzelíd magaviseletű ember tehet ugyan könnyen fzert ollyan középfzerű barátokra, kik jól gondolkodnak, jól befzéllnek felőle, tanáttsal, vígafztalással segíttik, ha megfzorúl: de a' kiknek fzívekbe bátran kiönthessük gondolatinkat, kívánságinkat, a' kik hasonló nyílttfzívű bízodalommal legyenek vifzontag hozzánk, a' kiknek társaságokban fzünet nélkül gyönyörködgyünk, a' kik meg ne változzanak, ha levetőt kezd-is játfzani a' fzerentse, a' kik ne tsak fzép fzóval, hangos ígéretekkel, hanem, ha áldozatba kerűl-is, tettében-is segíttsenek rajtunk — az illyen megbetsűlhetetlen fzeméllyekre annál nehezebb ezerek között-is találni: mennél ritkábbak a' jó erköltsű, tökélletes, efzes emberek. Tsak ezek között álhat-meg az illyen nagylelkű igaz barátság; mert tsak ezek találnak mindenkor új tárgyat az okos kedves befzéllgetésre, hogy el ne unnyák magokat; tsak ezek nem látnak egymásban annyi hibákat, mellyek végtére idegenséget okoznak; tsak ezek ismérik az emberi gyengeségeket, mellyekért nem látnak mindgyárt min-

dent a' legkormosabb homályban; tsak ezek tudnak magok' indúlataikonn uralkodni, mellyek felhevülésekkel hamar pört boſzſzút gerjeſztenek. Mennél ſzámosabb ſzeméllyekből áll a' társaság; annál üresebb, fedettebb, únalmasabb, kényesebb a' beſzéd: a' jó barátok nem ismérik a' hímezést, nyitva áll ſzívek, lelkek, mellyek ki nem fogynak a' jó az okos tárgyokból. Ha két illyen jámbor hív Barátok akadnak öſzve, már azok nem érezhetik annyira e' tündér világnak bokros bánatit, terhes súllyait; mert van, a' ki öket ne tsak vígaſztallya, hanem enyhíttse-is.

Krezus' kintse nélkűl be könnyen ellehet,
A' ki illy jólelkű Barátra ſzert tehet. — Petzeli.

De a' mint már mondám, ritka az illyen barátság. Jobbára a' haſzon-keresés fűzi-öſzve egygy időre a' ſzíveket. Régi panaſz ez már, talán örökös-is fog maradni.

Turpe quidem dictu, sed (si modo vera fatemur)
Vulgus amicitias vtilitate querit. — Ovid.

Ne hidd tehát mindgyárt, hogy igaz barátod, a' ki annak nevezi magát, a' ki kedvedet keresi, a' ki ſzolgálattyát ajánllya. A' nevendék Ifják között éppen tsuda volna állandó barátságot

találni. Tüzes vérek magával hordozza a' lepke állhatlanságot. Később időre hagyd tehát a' jó Barát' válaſztását. De tudgyad, hogy a' barátságnak-is vagyon határa: mihelyest félre tsalna a' jó útról, már tsábíttásra változnék. *Amicitia usque ad aras.* A' ki a' jámborság', vagy igazság' határin túl kívánkozik, vagy zordon terméſzete miatt eltűrhetetlen, vagy állhatatlan: magára vessen, ha háttal fordúlnak hozzá. *A' Friend, who breaks with me unjustly, is not worth preserving.* — BOLINGBROKE.

Gyakorta megesik, hogy az illyen tökéletlen barátságoknak, vagy más igaz vagy költött sérelmeknek harag, gyűlölség, ellenségeskedés a' vége. Hogyan fér-meg illyen állapotban az emberi ſzeretet? — Az *ellenséget ſzeretni* annyit teſz, mint azoknak, kik kárunkra törekednek, jót kívánni, söt tenni-is; és a' megbántást minden igyekezettel, ha egyſzerre nem lehetne-is, lassanként a' fejből kiverni. Igaz, hogy ez maga-győzést kíván: de éppen ezzel jegyzi-ki magát az erkölts. Ugyan-is mitsoda érdem azt tenni, a' mi saját indúlatinknak tetſzik? Az ellenség' ſzeretete nem kívánhat tőlünk olly ſzíves hajlandóságot, olly

gyengéded érzékenységet, mint a' barátoké, vagy jóakaróké; ez nem telhetik-ki a' gyarló embertől, és sem az ész, sem a' religyió nem parantsolhattya: de azt igen-is, hogy az ellenség' szándékát ne tekéntsük a' legkomorabb setétségben, hogy a' magunk' védelmezése el ne ragadgyon a' boszszúállásra, és igazságtalan feddődzésre; hogy, mihelyest helyreállítottuk betsületünket, készszek legyünk az öszve-békéllésre; 's megfeletkezvén a' sérelemről, igyekezzünk jó tételnyek által megnyerni szívét; úgy visellyük iránta magunkat, mintha még valaha barátunk lehetne: ekképpen maga-is hamarább megismèri hibáját, 's iparkodni fog (ha tsak ki nem vetkezett az emberiségből) a' kárnak megtérittésén. — De el nem kell azt-is soha felejteni, hogy, ha valaki előbb meg nem bántya az embert, nem egy könnyen támad ellenkezés. Hajdan az életnek 's vagyonnak megőrzése, most jobbára az irígység, a' keménysziwűség, a' fennhéjazás, a' megsértett betsületnek védelmezése ád álkalmatosságot az efféle karós viszszálkodásokra.

a) Az *Irígység*, melly kaján ſzemmel nézi másnak ſzerentséjét, tekéntetét; és, ha lehetne, leſzaggatná róla, hogy magára ruházhassa. Ennél nints kínosabb hívság, mellyet akárki-is ſzégyenlene megvallani; mert félénkségét 's artzátlanságát árúlná-el. *L'envie est une passion timide et honteuse que l'on n'ose jamais avouer.* — ROCHEF. Pedig leghaſzontalanabb töprenkedés; mert nyúghatatlanság, az állapottyával való meg nem elégedés, a' Gondviselés ellen intézett zúgolódás a' következése: a' nélkül hogy valamit veſzejtsen az, a' kinek irígyli boldog sorsát, annál kevesebbet még, hogy maga nyerjen általa. Haſzontalanúl rágja a' nyomorúltt az epét.

Invidus alterius marcescit rebus opimis. — HOR.
Vixque tenet lacrymas, quod nil lacrymabile cernit. — OVID.

b) A' *keményſzívűség*, az irgalmatlanság, mellyet semmi baj, semmi nyomorúság, semmi könyörgés meg nem lágyíthat. Pedig éppen illy állapotban mutathatná-ki magát, 's kellene magát kimutatni az emberi ſzeretetnek, a' mellyet

ha elmúlaſzt, jelét adgya, hogy nints emberi érzés, nints a' törvénynek betsülése benne. A' kemény-ſzívűség a' gazdagságnak mohó kívánságából fakad. Senki nem érzéketlenebb a' fösvénynél. A' mértékletes ember jobbára jótévő, mert kevesebbel-is meg tud elégedni, 's azért nem fél a' ſzükségtől. Tsak a' Dúsok' fülei nem hallyák a' nyomorúság' nyögésit, tsak az ő ſzemeik nem láttyák a' ſzüköl-ködés' sürű könyveit: de bezzeg nem-is követi őket minden nyomokban a' hálaadatosság' áldása; nem rebegik a' köſzönő ajakok siralom köztt ditső neveiket még holtok utánnis. Melly boldogok a' bővelkedő gazdagok, a' kik olly könnyen réſzesülhetnek az illyen tiſzta édes gyönyörűségben! De melly útálásra méltók, ha kő ſzívekhez soha nem férhet a' könyörűlés! Ha érzették volna, mi a' nyomorúság; jobban hajolnának a' ſzenvedők' vígaſztalásokra: de a' puhaság megveſztegette, a' ſzerentse elſzédítette, a' bőség elaltatta őket, úgy hogy nem verhet ſzívek másokért. Hallyad, mint írja-le Valerius Maximus ezen erköltstelenséget. *Crudelitatis*, úgy mond, *horridus habitus*, *truculenta species*, *violenti spiritus*, *vox terribilis*, *omnia minis et*

cruentis imperiis referta, cui silentium donare, incrementum est adjicere; etenim quem modum sibi ipsa statuet, si ne sugillationis quidem frenis fuerit revocata? Ad summum, cum penes illam sit timeri, penes nos sit odisse.

c) A' *boſzſzúállás* 's gyűlölködés nyilván ellenkezik az embernek, 's kivált az ellenségnek ſzeretetével. Magaſzeretés, kevélység, gyengeség a' kutfeje a' boſzſzúállásnak, 's maga-veſztegetés, kegyetlenség a' következése. A' gyűlölség ha másnak nem árt-is, de árt bizonyosan a' haragosnak; mert sebhedtt a' ſzíve. A' Bölts külömbséget teſz az ember's a' gántsai között: ezeket méltán útállya, midőn amazt ſzánnya; mert kétség kivűl el nem követné azokat, ha úgy látná útállatosságokat, mint mások. Hová kellene futnunk az emberi társaságból, ha minden ember azonn mesterkednék, mint torolhassa boſzſzúját a' valóságos, vagy gyakran tsak képzeltt ellenségen? Ki nem irtózik egy hamar felpattanó mérges embertől, a' ki még a' körűlötte lévőket-is elrontya gonoſz példájával, mint a' Basiliscus kígyó mérges lehelletével. A' társaságban élő emberben

legſzükségesebb tulajdonság mások' hibájinak eltűrése. Ahoz, hogy valaki nagy embernek tartassék, nem elég, hogy tsak igazságos legyen, hanem a' felséges, a' ſzokatlanabb tselekedetek által a' közönséges emberek' felibe kell emelkednie.

Quo quisque est major, magis est placabilis irae;
Et faciles motus mens generosa capit. — Ovid.

Nagy Sándornak, nem tudom, mi válik nagyobb betsületére: az-e, hogy a' világot meghódította; vagy az, hogy Darius' háza' népével nem bánt rabſzolgák' módgyára; noha a' ſzokás ſzerínt azt tselekedhette volna. Julius Caesar megvervén Pompejust a' Pharsaliai ütközetben, nem tsak nem ölette-még az ellenkező felekezetűeket: hanem még javaikat 's hivatalaikat-is viſzſzaadta nékiek. Azért írja róla Cicero: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitare, ingenio virtute praestantem non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.*

d) A' *Megkárosíttás.* Nem visel az ember majd semmit közönségesebben a' nyelvén, mint az emberi ſzeretetet: de tselekedettel-is jelét kellene adni. És ez a' foglalattya a' Másokhoz tartozó kötelességeknek. Ebből következik az erköltsi törvény: *Senkit meg ne károsítts.* A' károsíttásnak elkerűlésére, 's az igazságosság' gyakorlására hathatós eſzköz arra ſzokni, hogy minekelőtte valamelly lépésre, melly másokat illet, elſzánnyuk magunkat: fontollyuk-meg, mitsoda állapotban vagynak azok most,'s millyenbe jutnak tselekedeteink által. Kérdezzük-meg ſzívünket: ſzeretnénk-e, ha valaki azt végezné ügyünkben, a' mit mí teſzünk most másokra nézve? Vagyón-e elegendő ok a' keményebb bánásra? A' roſzſzalkodónak ugyan nem kell a' lágyság által alkalmatosságot adni a' kártételekre: de a' mi véletlenűl, vagy néha vígyáztalanságból esett-is, nem kell viſzontag belső roſzſzaságnak tulajdoníttani. Ezt kivált ſzűkséges gondolóra venni egy Birtokosnak, egy fő Úrnak, a' ki egy ſzavával, vagy levelével másnak sorsáról végez. Melly igen káros lehet, ha tsak magát tekénti, vagy a' dolgot, melly meg boſzſzontotta; nem pedig a' ſze-

méllyt, a' kit érni fog a' végzés. Minden embernek van jussa a' ſzerentsés életre: tehát senki nem teheti magát ſzerentséssé másnak kárával; se nem gátolhattya, hogy azt ne tegye, a' mi magának haſznára van, 's másnak nem árt.—

A' károsíttás vagy a' belsö javakat illeti; úgy mint, éſzt és ſzívet: vagy a' külsö javakat, úgy mint az egéſzséget, vagyont, betsületet.

I. A' BELSÖ JAVAK.

Kiki köteles mást tökélletessebbé tenni, mind az éſzre, mind a' ſzívre nézve. Ezt a' terméſzet 's religyió parantsollya az emberi ſzeretet' törvénnye által. Következésképpen el-is kell mindent hagyni, a' mi ember-társunk' akár eſzét akár ſzívét tökélletlenebbé tehetné.

a) Az *Éſzt* az sérthetné-meg, ha valaki a' ſzükséges vagy haſznos igazságot eltitkolná elötte, vagy ha ſzinte tévelygésbe hozná, 's abban kéſz akartva meg-is tartaná. Nints nagyobb ékessége az emberi éſznek az igazságnál, melly által az egéſz ember' állapottyának-is kell javúlni. *The*

happiness of Minds can surely be nothing, but knowledge. A' lélek' boldogsága, úgy mond *Pope*, bizonnyal semmi másban nem állhat, mint a' tudományban. — Tsak a' roſzſzaság, a' hamisság keresi a' setétséget, a' tudatlanságot.

1. A' *Hazugság* ejt legnagyobb sebet az igazságon. Hazug az, a' ki mást beſzél, vagy mást mutat jellel, mint a' mit gondol magában. A' hazugság vagy káros, vagy tréfás, vagy haſználni akar. Némellyek tsak az elsöt tartyák vétkesnek. De a' hazugság mindég hiba, tévelygés, tökélletlensége az éſznek, tehát a' lelkiesméretet, a' jó erköltsöt-is sérti. *Celui qui blesse la vérité, offense les Dieux, et se blesse soi méme; car il parle contre sa conscience.* — FENEL. A' hazugság lerontya a' hitelességet, mellyre olly nagy ſzükség vagyon a' polgári életben, mint a' viſzonos bízodalomra, a' mellyenn épül a' hitel 's hívség. Ha a' tsalás ſzabad volna, kitkit hazugnak lehetne tartani; és így a' bízodalom-is egyſzerre elenyéſznék. Ezen okok még az ollyan hazugságok ellen-is hartzolnak, mellyekkel magunknak vagy másoknak haſználni akarunk. Nem ſzabad soha roſzſzat tenni, hogy jó következzék-is

belőle; nem szabad egygyikét úgy szeretni, hogy a' másik a' tsalás által elveszejtse a' szeretetre való jussát. A' tsalóban nints igáz szeretet. Egy hazugság sintsen nagyobb kissebb kár nélkül: elég nagy már az-is, hogy lerontya a' hitelt, és árnyékot vet a' hazudozóra. Azért minden időben gyűlöletes volt a' hazugság. Homerus azt írja Achilles felől:

Pene mihi est Orci portis invisior ipsis,
Cujus verba sonant aliud, quam mente recondit.

A' ki egyszer már a' hazugok' lajstromába íródott, annak minden szavát latra szokás vetni, és ha tsak nem ollyan tiszta az igazság, mint a' napfény, senki nem ád hitelt néki, ha valóban igazat mond-is. Már tsak azért, hogy az ő száján jött-ki, veszt az igazság.

La pure vérité quand un menteur la dit,
En passant par sa bouche a perdu son credit. — Bruel.

Tehát ugyan soha nem lehet *elhallgatni az igazat?* Értsed! Ha abból magadra vagy másra szégyen háromlanék, és nem kérdeztetel attól, a' kinek külömben felelni tartoznál: hallgass. Ha az igazat mások el nem tudnák bírni, valamint a' kik okáig setétségben voltak a' világosságot, vagy

ſzinte megütköznének benne: hallgass. Ha a' leg jobb ſzándékot mások roſzſzra tsigázhatnák vagy tudatlanságból vagy gonoſzságból, és te nem védelmezhetvén magadat, semmit nem haſználhatnál: hallgass. Ha sok beſzéded másoknak terhére lenne; ha hívság vagy hatalmaskodás tetſzhetnék-ki belőle: hallgass. A' hallgatás legtanátsosabb réſz az illyen környülállásokban.

Proximus ille Deo, qui scit ratione tacere. — CATO.

Mentorral mondom: *Quand est-ce, o Telemaque, que vous serez assez sage pour ne parler jamais par la vanité, et que vous saurez taire tout ce qui vous est avantageux, quand il ne pas utile à dire.* — FENELON. De ha más réſzről a' furtsa vagy gyáva hallgatás a' közönségnek, vagy egygyes ſzeméllynek nagy kárával volna egybekaptsolva: mélly sebet ejtene az emberi ſzeretet' törvénnyén; azért ha áldozatba kerűlne-is, el nem némúlna a' nagylelkű jó ember, a' hol kötelessége hozza magával, hogy ſzóllyon.

Adeon' me ignavum putas?
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum?
Vt neque me consvetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, vt servem fidem?

TERENT.

2. Nem lehet tehát ajánlani a' *Titkolódzást*, mellynek erejével valaki lekötelezi magát a' titok-tartásra. Több okok vagynak ezen szokás ellen; mert a' ki szavát adta, 's meg nem tartya: méltán megvettetik, mint egy fetsegő, hamis, állhatatlan ember. A' titok elfogadónak mindég vígyázva kell beszéllni, ne hogy valamit akarattya ellen-is kirepíttsen a' száján; és nem ritka történet, hogy ha más által jött-is világosságra a' titok: még-is ő reá száll a' gyanú, és gyakorta azon ízetlenség-is, hogy bizonyságnak hivattatik, pörbe keveredik. Legjobb az illyenekre vezető alkalmatosságokat elkerűlni, 's némává süketté tenni magát, a' hol titkok hüvelyeztetnek.

Arcanum neque tu scrutaberis vllius vnquam,
Commissumque teges. — Hor.

A' maga titkait-is gondatlanúl kibeszéllni, vagy a' szívét szüntelen nyelvét hordozni, semmit magában meg nem tartani, mint a' szita a' vizet, nagy oktalanság; mert így gyakorta irígység' rágalmazás' tárgyává teszi-ki magát az ember, rontya szerentséjét, zavarja nyúgodalmát, elveszti mások előtt tekéntetét, mások' bízodalmokat.

b) A' *ſzívre nézve* tökélletesítteni másokat, annyit teſz, mint a' jóra hajlandóságot, a' roſzſztól pedig irtózást gerjeſzteni-fel ſzívében. Ide tartozandó a' botránkoztatásnak elkerülése, az emberséges intés, a' jó példa taníttással 's tselekedettel.

1. *Botránkozás* az, midőn valaki másnak beſzédgye vagy tselekedete által roſzſzra ingereltethetik. Tellyesíttsük mindég az éſz' parantsolattyát, 's hivatalbéli kötelességünket; és senki nem fog bennünk megbotránkozni. Kéméllyük-meg minden alkalmatossággal a' gyengéket. Betsüllyük-meg magunkat. Ne gondollyuk, hogy a' hatalom, gazdagság feloldoz az illendőség', 's mértékletesség' törvénnyei alól. Ne ingerellyük a' Nagyokat neheztelésre, a' kissebbeket irígységre. A' tíſztességes külsőség kezet fogjon a' belső egyenességgel; a' költés a' jövedelemmel; a' ſzáj a' ſzívvel; a' tselekedet az okossággal. Ollyanok legyünk, a' millyeneknek kívánunk tartatni: így nem tsak nem botránkoztatunk senkit, hanem inkább mások épűlnek bennünk, 's ditsőítnek. *Praeclare Socrates hanc viam ad gloriam proximam, et quasi compendiariam dicebat esse,*

si quis id ageret, vt qualis haberi vellet, talis esset. — Cic.

2. A' *jóra való intés* által ſzűnik másokban a' fogyatkozás, öregbedik a' jó erkölts. De a' lágy ſzó, ſzép ſzem, ſzelíd tanáts többet haſznál, mert ſzívesebben fogadtatik; mint egy mardosó Diogenes' gúnyolása, kemény pirongatása, melly keséríti a' ſzíveket. A' hibák mindég károsak: tehát nem annyira a' belső roſzſzaságból erednek, mint tudatlanságból vagy gyarlóságból. Ezt megmutatni, annyit teſz, mint az embert jobbá 's ſzerentsésebbé akarni tenni. Az illyen jó ſzándékra ki ne hajulna örömest? Az igazságos, mértékletes, betsűlettel tellyes feddés meggyőzi az elmét, megindíttya a' ſzívet: a' durvaság, kénykedés, megengeſztelhetetlen ſzemrehányások megrakják a' ſzívet sebekkel, mellyeknek fájdalmi zavargásba hozzák az elmét, úgy hogy az igazat sem láthattya. — Tehát meg kell előre visgálni, ha haſználhatunk-e, ha alkalmatos-e az idő az intésre, ha van-e jussunk, 's elegendő értelmünk hozzá. Az intés ne légyen nyilvánságos, hogy ſzégyenbe ne boríttson; 's másokat ne rontson; ne légyen gyanakodó, mert igazságtalanságra mu-

tat; ne légyen mérgeskedö, mert nem a' bofzfzontás, hanem a' jobbíttás a' tzél; ne légyen örökös, mert elveſzti tekéntetét 's erejét; ne légyen mindenekre nézve egy hangú; mert nem minden betegséget gyógyítt-meg azon egygy orvosság.

— — *Hanno i castighi,*
Se sono sì frequenti,
Autorità minor. Si fan le pene
Familiari a' malvagi. Il reo s' avvede
D' aver molti compagni, ed è periglio
Il pubblicar, quanto sian pochi i boni. — METAST.

3. A' *jó példa* által legtöbbet javíttunk, legbizonyosabban ajánllyuk a' jóra való hajlandóságot; mert a' gyengyébb éſz nem éri-fel mindenkor a' legjózanabb okok' erejét-is: a' példák ellenben, mint valamelly ſzembetünö képek, érdeklik 's ingerlik az akaratot. *Precepts only apply to reason which in most men is but weak: Exemples are pictures, and strike the sens (the strongest and most general of all motives) to the aid of reformation.* — POPE. Azonban a' példák nem gerjeſztenek még-is a' ſzívben erköltsi tiſzta jóságot, ha tsak a' lélek nints elöre elkéſzítve az erköltsiség' érzésére, 's a' törvénynek ismérésére: de ha ez elöre küldetett, méltó öſztönül ſzol-

gálnak; mert világosíttyák az útat, a' mellyenn, és a' módot, hogyan kellessék járni. Élő embereket tenni-ki szüntelen példáúl; irígységet 's boszszonkodást okozhatna, 's a' gántskeresésre vezethetne: kiváltképpen ha dorgálás köztt esik az öszve-hasonlíttás. A' Holttak' példájit pedig a' legnagyobb okossággal kell kiválogatni, hogy a' követés ne legyen heányos. Némellyeknek tselekedeti igen-is bajnoki 's vakmerő elszánást kívánnak; némellyek szomorú komor Cynicussá tennék az embert. Magunkra nézve soha ne tessékki, hogy erőnek erejével mustráúl akarunk szolgálni; mert ezt hívságos kérkedékenységre lehetne magyarázni, a' melly által bizonyosan sok veszne-el a' haszonból.

II. A' KÜLSŐ JAVAK.

a) Mindenek előtt az *életet 's egészséget*, mint az embernek fő javait, kell tekéntetbe venni. Ezeket ember-társunkban érzeni 's tökéllettesíttetni tartozunk, az emberi szeretet' parantsolattya szerínt. El kell tehát nem tsak mindent kerülni, melly által mások' élete vagy egyszerre, vagy

lassanként a' ſzorongatás, kemény húzás vonás által; vagy egéſzségek a' sértés, a' tsonkíttás által kárt vallana: hanem még segítségekre-is kell sietnünk, ha veſzedelemben, ſzükségben, nyavalyában sínlödnek.

1. Az *Ölés*, saját életünk' védelmezésén kívül, nem ſzabad: külömben gyilkosságot követel az ember. Még életünk' megörzésére-is minden módot meg kell elöbb próbálnunk, hogy sem a' megtámadót, ollyan bünös állapotban, a' mellyre vetemedett a' boldogtalan, más világra küldgyük. Inkább adgyunk valamit néki, vagy vágtossunk-el elötte, vagy keríttsük kézre: mintsem egyſzeriben életét vegyük. Ezt kívánnya az igazság, és az embernek (ámbátor ö gonoſz-is) kímélö ſzeretete.

2. Itt a' helye, hogy a' *kettös bajvívásról* vagy-is a' duellumról tegyek ſzót. Ha valamelly finnyálkodó megbántattnak véli magát; bet-ületének fenntartásáért (ez az örv) a' fennálló törvények ellen, haragossát kardſzálra vagy piſztolyra híjja-ki: és ezzel (úgy tartyák) a' gyöztös' betsülete helyre áll. Tsak az éjſzaki embertelen vad Népek vethettek illyen módon véget pöreik-

nek, tsak azok álhattak ekképpen boſzſzút igaz vagy gondolom megbántattásokért. A' régi pallérozott Nemzetek, a' Görögök, Romaiak a' betsületet a' törvények' megtartásában helyheztették: nem-is volt nálok híre a' duellumnak. Megvagyon az mostanság-is tiltva, és semmi pört nem ſzabad magános hatalommal boſzſzonkodva eligazíttani: hanem a' Bírák vetnek néki véget a' törvények ſzerínt. A' duellum tehát a' mi idönkben, nem tsak kegyetlen ſzer, hanem igazságtalan-is; de nagy ditsösségre sem válik, akármennyit hizelkedik-is azzal magának a' kevélység. —

Ha megbántottak, 's megérdemletted a' korpázást; jobbítsd-meg magadat: ha helytelen volt a' megtámadás, ſzánd az emberségröl megfeletkező embert, 's tégy úgy vele, mint az ugató ebbel, a' mellyel ha kötödöl, vagy ſzembe ſzállaſz, mind egyre tsahol: ha tovább méſzſz, nem sokára magától elhallgat. Úgy de félékenynek, gyávának tartatol! — Tehát másoknak oktalan káros vélekedésekért kellyen ſzünet nélkül az éſzſzel 's igazsággal küſzködni? *If one Man has neither understanding, nor good manners, am i obliged to become a mad man?* — CRAFTSMANN.

„Ha valakinek, úgy mond, sem eſze, sem jó erköltse nintsen, tartozom-e én-is megbolondúlni?„ Azt nem sértheti a' bántás, a' ki azt meg tudgya vetni. Nem mások' tselekedete, hanem a' saját magaviselet veſzti-el a' betsületet: a' sértések tehát a' sértőt érdeklik inkább. — Az illyen heves elragadtatás mindég gyengeség' jele inkább, hogy sem nagy ſzívé. Ki mérgesebb a' kis gyermeknél? Ki maradhatna mellette bátorságban, ha mindent azt tehetné, a' mit haragjában akar? De hogyan-is határozhatná-meg egy kard, vagy golyobits a' betsület' valóságát, mellyben a' gyávának vagy a' gaz embernek-is ſzolgálhat a' vak ſzerentse? Mellyik nagyobb betsület, a' törvény ellen tselekedni-e, vagy a' törvényes úton keresni maga betsületét? Okosság-e maga épségét, életét, Nemzetségének hírét, nyúgodalmát, tüzes boſzſzúállásból, kétes kotzkára kitenni? Okosság e egy felfortyantt dühösnek ſzavára, kit mind az éſz, mind a' jó erkölts elhagyott, helytelen előítéletért, bűzbe bűnbe keveredni? — A' kik nem tudgyák magok' 's mások' életét megbetsülni, nem méltók reá. Nem ok nélkül hozatott tehát nálunk-is a' törvény, hogy a' ki

a' Bajvívók közzűl életben maradt, 's ha ő volt a' kihívó, mint egy gyilkos, halállal bűntettessék.

3. Mit lehet a' *Rabszolgákkal való kereskedésről* ítélni? Borzad a' szelídebb terméſzet ezen égbekiáltó irgalmatlanságnak meggondolására. A' Kereſztény Nemzetek, a' gazdagság utánn való dühös vágyódásból, a' terméſzeti, 's kereſztény moralis ellen, ſzerentsétlen ember-társaikat lántzra verik, vásárra hajtyák, 's a' kemény munkák alatt lassú de annál kínosabb halállal gyilkollyák! Melly ſzörnyűség! Melly fertelmes gyalázat! A' Romaiaknak-is voltak ſzolgáik, kiknek élete ſzinte úgy Uraik' hatalmában állott: de illy kegyetlenül tsak ugyan még sem bántak soha velek. —

Nescia mens hominum fati, sortisque futurae,
Et servare modum rebus sublata secundis. — VIRG.

b) A' *ſzerentse' javaira nézve.* Minden ember ura a' terméſzetnek; 's ősi állapottyában kinekkinek egygyenlő jussa volna a' föld' gyümöltseire, mellyek életére ſzükségesek: de a' polgári társaságban kiki sajáttyával bir, és sok tekéntetből igen nagy haſznára a' világnak; mert ezen

birtok által a' föld termékennyé leſzſz, a' ſzelíd állatok' ſzáma ſzaporodik; sőt az örökség' jussa nélkül ritkán érhetne-meg a' gyümölts, semmi nem javíttatnék; nem élhetnénk bátorságban, annál kevesebbet kényünkre. Az Amerikai Vadaknak legnagyobb réſze roſzſzabbúl él, minden egyenlősége mellett-is, mint nálunk a' legſzűkölködőbb ſzegény, ha tsak egy kitsinyt iparkodik.— Nem ſzabad tehát senkit maga birtokában bolygatni, vagy megkárosíttani; ez kötelesség, 's igazságosság: mások' vagyonát őrízni, védelmezni, javíttani, ſzeretet.—

1. Tilalmas tehát a' tsalás, *lopás*, ragadozás. A' jóſzágnak nyúgodalmas birása az emberi élet' ſzerentséjének talpfala. A' ki ezt döntögeti, a' köz tsendességet zavarja, 's megsérti az emberi-ſzeretetet. Hogy állhatna-meg az emberiség' méltósága, ha az erőſzak, a' tsalás, igazságos kereset volna. A' vadak között nagyobb bátorság uralkodnék, mint az emberek köztt; mert ezek sokkal több ſzűkséget tsinálhatnának vágyódásaik által magoknak, a' mellyeket ki elégíthetné-ki? A' ki hol vet, ott arasson. *Res familiaris*, úgy mond Cic. *quaeri debet iis rebus, a quibus abest*

turpitudo: conservari autem diligentia, et parsimonia; iisdem etiam rebus augeri.

2. Az *adósság tsinálást* a' ſzűkség megengedheti: de úgy, hogy vele járjon a' viſzſzafizetésre való akarat 's tehetség; külömben tsalás, és lopás. Tsudálkozni lehet, mint mehetett olly igen ſzokásba, hogy mennél több valakinek jövedelme, majd annál több az adóssága. A' köz sorsú ember ritkán veri magát a' költsön pénzbe, 's nyúgodtan él mellette; tudniillik nem erölködik felfelé tehetsége felett. Semmiben nem jó a' mértékletlenség. Az adós embernek, ha betsület van testében, ezer a' gondgya, nyúghatatlansága, eladgya ſzabadságát, kotzkára veti hírét; mert vagy tékozlónak vagy telhetetlennek tartatik. A' ki jól gazdálkodik, illendő takarékossággal él: kevés értékével-is beéri, 's még félre-is tehet. A' ki pedig roſzſz házi gonviseléssel forgolódik, a' hol méllyebb a' lejtő a' hágónál: annak a' világ' kintse sem elég.

Multa petentibus
Desunt multa. Bene est, cui Deus obtulit
Parca, quod satis est, manu. — Hor.

3. A' *zsold-elfogás*. De legnagyobb igazságtalanság, sőt, lehet mondani, gonoſzság, a' tse-

lédnek érdemlett *zsoldgyát* elfogni, vagy a' munkás embereket bérektől megfoſztani. Sokan fényt akarván űzni, nints ſzáma a' henyélő ſzolgáknak, nints mértéke a' konyhának, vagy pompás házi ſzereknek: de hogy' győzze az erſzény, azonn más aggódgyék. Az illyeneknek nem lehet sem Istenek, sem artzájok. Innét ſzármaznak a' sok kótyavetyék; innét van, hogy a' mester-emberek kéntelenek, a' sok mellékes tsalódás miatt, partékájikat az egéſz közönség' kárával kelleténél fellyebb verni.

Nem elég tsak roſzſzat nem tenni: az emberi ſzeretet többet kíván, jó tselekedetekre serkenget. — Mások' idei ſzerentséjeknek elömozdíttását illető kötelesség abban áll, hogy ne tsak jót akarjunk felebarátunknak, ne tsak örűllyünk jó állapottyán: hanem hogy, ha az fogyatkozik, vagy kárt vall, ſzánnyuk ötet; és tehetségünk ſzerínt jót-is tegyünk véle.

a) A' *Jótévőség* legnemesebb erkölts; mert a' haſzonkereséstől távúlabb esik; mert a' polgári parantsolat senkit nem kínſzerítt reá; mert olly közönséges megvetéssel nints egybekaptsolva elmúlaſztása, mint más kötelességek' általhá-

gása. De noha a' ki jót teſz, önként ſzívéből tselekſzi, 's haſznot nem vár: haſznára van még-is; mert leköteleži a' ſziveket, és maga a' legédesebb tiſzta gyönyörűséget érzi. Ugyan-is ha láttyuk, hogy más ſzenved, mí is érezzük néműnéműképpen a' baját: és így ha rajta segíttünk, mintegy tágúl enyhül ſzívünk-is. De külömben-is, ki bizonyos, hogy nem éri valamelly baj életében? Nints, a' ki mondhatná: Ezen ember nékem soha nem tehet semmi jót, vagy legalább semmit nem árthat. Tudni való, melly forgandó a' ſzerentse' kereke. A' ki mással semmi jót nem teſz, nints jussa a' ſzívesség' megkívánására. Azonkivűl-is melly édes gyönyörűsége lehet a' Jótévőnek, ha más haſzna nints-is, minthogy közönségesen betsültetik, 's mintegy földi Istennek tartatik. Söt ha még bizonysági sem lennének, midőn a' ſzenvedőn segítt: maga a' lelki-esméret elég vigaſztalás, elég ſzós tanú lenne tsendes kebelében. — Méltó volna a' Gazdagoknak azt-is tekéntetbe venni, hogy a' ſzegény el nem veſztette egéſzſzen jussát a' földnek gyümöltséhez: ha a' polgári élet ſzorosabb környékbe rekeſztette-is. Tehát a' terméſzet, 's az erköltsi tör-

vény kívánnya ezen kötelességnek bételly esítését.

De már most az a' kérdés: *Mennyit* tartozunk a' ſzegényekre ſzánni? Közönségesen az mondatik: annyit, a' mi nélkül magunk ellehetünk, vagy-is a' felesleg valót. De igen nehez meghatározni, mi a' felesleg való. A' telhetetlen fösvény mindent ſzükségesnek tart. *Semper avarus eget.* — Hor. A' bőköltőnek, ha még annyi jövedelmet hoznak-is ősi jóſzági, kevés marad. — A' lelki-esméretnek kell tehát itéletet hozni, és a' ſzeretetnek munkálódni. A' jótétel mindég helyet enged a' gondolkozásnak (kivévén, ha a' nyomorúság olly nagy, hogy a' halaſztás végső vagy helyrehozhatatlan kárt okozhatna) és így nem egy könnyen történik, hogy valaki erején fellyül költse a' ſzegényre javait. Mindenek előtt abban kell kimutatni a' jótévőséget, a' mit az ember nélkül legnehezebben nyerhetne-meg az ügyefogott.

Kinek kell adni? Nem mind ſzegény, a' ki annak mutattya, vagy mondgya magát. Az ſzegény, a' ki nem kereshet magának. A' ki reſtelkedik, méltó, hogy éhezzen. A' henye kolduso-

kat a' házhoz ſzoktatni, nem haſznos, sem a' jótévőre, sem a' közönségre nézve; mert az illyen fatsargók reá hagygyák magokat, hogy a' lustaságok mellett-is könnyen élhetnek, 's így terhére esnek a' Társaságnak; azon fellyül még az igazi megſzűkűltt Szegényeknek kenyereket-is ellopják. Mihelyest az ember ſzerentsétlen, nem kell ugyan sokat kérdezni, mi okból? de az ártatlanúl 's méltán ſzenvedő között, tsak ugyan okosabb 's igazságosabb amazonn segítteni A' roſzſztól ki várjon jót? A' roſzſz megjobbíttya-e magát, ha könnyen van dolga? A' ki vétett, ha magasról esett-is le, az bűnhödgyék Tsúfos dolog valóban, hogy sokſzor az adósság-tsináló Pazarlóra nagyobb tekéntet vagyon, mint a' saját pénzét kereső költsönözőre. — A' melly koldus igen nyersen, 's majd tsak nem ékes ſzóllással tudgya ſzűkségét előadni, jele, hogy már régen koldúl, 's hogy sokakat reá ſzedett már. Alkalmasint elárúllya magát valamint a' tsalárdság, úgy az igazi ſzűkölködés-is; a' mellyben nem annyira a' nyelv beſzéll, mit a' kitetſző néma nyomorúság.

Hogyan kell adni? Jó ſzívből, nem zugolódva, nem lehordván előbb a' ſzegényt, 's torkára

forraſztván az alamizsnát: okosan mindazáltal, a' mint mondám, hogy a' ravaſz képmutató el ne ragadgya a' valóságos ügyefogott elől a' segítséget; és hogy az ép koldusok' ſzáma ſzer felett ne ſzaporodgyék. Azonban a' jó ſzándék soha nem veſzti-el érdemét; de tsak, ha az okosság vezérli, úgy méltó a' dítséretre. A' házi ſzegények érdemlik meg kiváltképpen az ápolgatást, és jobb haſznosabb keveseket segítteni-ki inkább bővebb adománnyal a' nyomorúságból, mint sokakra apródonként oſztogatni az alamizsnát, mellynek illyen formán alig van látſzattya. A' kinek többel kedvezett a' ſzerentse, ő-is többet tartozik másokra ſzánni. A' földös Úr, kivált ha úgyis ſzegények jobbágygyai, elegendő módot talál könyörűletességének gyakorlására, mellyre annál inkább köteles, hogy maga éppen azon ſzegényeknek köſzönheti maga könnyű és bővelkedő életét.

b) Hát a' *költsön-adásra* köteles-e az emberi ſzeretet? Ha valakinek hírtelen, valamelly rajta esett ſzerentsétlenség miatt, ſzűksége van a' segíttségre (de úgy hogy ſzándékja 's módgya legyen a' viſzſzafizetésre) az illyent felsegítteni —

kivált a' kinek heverő pénze van, kamat vagy interes nélkül-is — kereſztényi kötelesség; ha ki pedig nyereségre kéri, lehet interest-is kívánni. Ez nálunk közönségesen 4, 5, 6 forint ſzáztól. Sokan megígérik ugyan ezen haſzon-vételt, írást-is adnak róla: de nem ritkán történik, hogy a' tőke pénzzel egygyütt örökre elvéſz, vagy legalább nagy izetlenséggel, pörökkel juthatni hozzá. Azért vígyázva kell a' pénz kiköltsönözéssel bánni. Ritkán jár köſzönet az illyen kéréssel kifatsartt ſzolgálatért. Egéſzſzen közmondássá vált: Ha barátodat ellenségeddé akarod tenni, adgy néki költsön pénzt. —

De van egy veſzedelmes alávaló neme az embereknek, a' kik, Felebaráttyoknak ſzükségével viſzſza élvén, azt pénz' kitsikoríttásra fordíttyák. *Uzsorások* a' nevek ezeknek a' pogányoknak, kik a' bévett kamaton kivűl sokkal nagyobb haſznot kívánnak; és, mivel a' költsön-kérő vagy ſzükségben van, vagy legalább ſzükséget teſz magának, megadgya, sokſzor nagy maga-megerőltetésével, gyakorta ſzinte egéſz leromlásával, a' mit a' nadály Uzsorás kíván. Ezen gonoſz pénzkereskedés meg vagyon ugyan törvény által-is

tiltva: de más fortélyokkal élnek ezen embertelen emberek. Vagy kevesebb pénzt adnak kézhez, 's többet íratnak-fel; vagy mindgyárt lehuzzák előre a' járó interest, úgy hogy már annak haſznát nem veheti az adós a' lefizetés' idejéig. Vagynak ezen Zsugoriknak ſzédíttő kerittőik-is, a' kik el nem feletkeznek hasonlóképpen magokról, hogy hijába ne essék kártékony fáradságok. Alig veſzi felét kezéhez azon pénznek, mellyről nevét, petséttyét, zálogát adgya a' megtsalatott ember. Nints ſzáma a' tzigányságoknak, mellyekkel élnek az Uzsorások, hogy megtsúfollyák a' törvényeket, 's magok meggazdagodgyanak. Valóságos tolvajok az illyenek; mert sok ſzerentsétlent utólsó ſzükségre juttatnak; fertelmes gonoſztévők az illyenek; mert sok tapaſztalatlan roſzſznak-indúlt Ifjaknak ſzolgáltatnak alkalmatosságot a' pénz költsönözéssel a' fesletségre, az ősi keresménynek, saját betsületeknek elveſztegetésére. Oh! útáld 's kerüld még azokatis, a' kik ezen emberiség' motskával való ismeretségbe akarnának avatni. A' melly Ifjú annyira megy, hogy a' ſzámára kiſzabott pénzen fellyül költ: már az roſzſz úton van, és félő, hogy el ne

fetsellye valaha egéſz értékét, a' tékozlók' lajstromát ne ſzaporíttsa neve, 's örökre búját ne lássa.

A' *Betsület*-is olly ſzükséges java az embernek, hogy le nem mondhat kár nélkül róla; sőt sokak előtt (és méltán!) drágább a' földi javaknál, 's az életnél magánál. A' kiben nints betsület-érzés, könnyen elveti magát az erköltstelen alávalóságra, elveſzti jó nevét, ſzerentséjét. E' ſzerint köteles kiki másokról jó ítélettel lenni, fogvatkozásit nem a' legkormosabb réſzről tekénteni, hanem inkább azokat jó ſzándékból mentegetni (ha tsak nem felettébb káros következésekkel fenyegetnek) és, maga saját hibájit-is ſzembe ſzámba vévén, megjobbúlásokonn iparkodni — Ha nem mondhatunk igazsággal valakiről valami jót, ne-is mondgyunk: de ne-is gyalázkodgyunk, hanem hallgassunk. Valakit másnak ajánlani, a' kinek tulajdonsági ellenkeznek a' kívántt tzéllal: tsalás-is, tsalódás-is.

Qualem commendes, etiam atque etiam aspice, ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem. — Hor.

4. A' betsületet megsértetik a' *betsmérezés*, a' rágalmazás, a' gyanakodás, a' bal ítélet által. De ezen erköltstelenségekről már volt ſzó bő-

vebben. — Most rövideden tsak azt mondom, hogy mások' hibájit felfedni soha nem szabad: ha tsak magának a' hibázónak vagy egy harmadik személlynek java, jobbúlása nem kívánnya meg; ha tsak valamelly roszsz, melly egynek vagy többeknek nagy kárt okozhatna, el nem háríttatik általa; ha tsak tulajdon betsületünk' mentségére nem szükséges.

5. Éppen ellenkező hiba a' *Hízelkedés*, melly meszszeüzött ditsérése mások' tökélletességinek saját haszonkeresésből. Ez valóságos tsábíttás; mert megtsalódik az gyenge fél 's elhiteti magával, hogy valóban olly jó, olly derék, olly tökélletes ember, mint a' millyennek a' hízelkedő setsegi: és azért nem iparkodik a' nagyobb tökélletességre, néha tetemes hibájiban-is gyönyörködik 's megrögzik. Egygy útálatos féreghez illik az illyen alávaló szolgálat, mellyel több kárt tehet, mint egy ismeretes gonoszttévőnek roszszalkodása. *Meliora sunt vulnera diligentis, quam fraudulenta oscula blandientis.* — PROV. Igen elárúllya gyávaságát, a' ki nem veszi észre, hogy a' mézes szájú hízelkedő tsúfot űz abból, a' kire szer felett sok ditséretet halmoz, a' kinek hibá-

jira a' ſzép tselekedetek' mázzát kenegeti. Még ama' felfuvalkodott Sziracuzai Tyrannus Dénesis érzette a' palotás tzelt, midőn ſzerentsés, ditső, hoſzſzú életéért fennſzóval sopánkodván a' ſzóſzólló, így feleſt néki: „Nem ſzünſz-e meg ſzemembe hazudni?„ A' Nagyoknak tetſzeni, ſzép dolog: de nem hízelkedni, és meg-is kedvekbe lenni, sokkal ditsősségesebb. *To have pleased great Men, according to Horace, is a praise: but not to have flattered them, and yet not to have displeased, is a greater.* — POPE.

6. Nem kevesbé útállatos tökélletlenség az emberben a' *Hálaadatlanság.* A' társaságos életnek két kötele van: az igazságosság, hogy senkinek roſzſzat ne tegyünk; a' jótévőség, hogy mások' javát keressük. A' hálaadatlan mind a' kettőt megſzaggattya. A' jótévő nem kívánhattya ugyan a' hálaadást; mert megſzünne ingyen adomány lenni: de a' mit a' jótévő nem kíván, azt a' jótétel kívánnya. A' hálaadatlan mind magának árt; mert tsak egyſzer tarthat ſzámot a' jótéteményre: mind másoknak; mert ritkábbokká teſzi az adakozásokat, a' ſzíves ſzolgálatot. — A' hálaadatlanság' tsekély emberek hibája, a' kik a'

melly hírtelen érzésre gerjednek, olly hamar feledékenységbe merülnek; haſzon-kereső emberek' hibája, kikben nints igazság 's betsület-érzés; kevély emberek' hibája, kik ſzégyenlenék eſzekbe juttatni, hogy valaki velek jót tett; ſzóval tökélletlen ſzívű emberek' hibája, kiket még az oktalan állatok-is megſzégyeníttenek; ugyanis azok urokhoz, táplálójokhoz kéſz hajlandósággal, hívséggel viseltetnek.

Dixeris ingratum, dixeris omne malum. Pers.

A' hálaadó ember, ha nem ſzeretetre méltó-is talán, mivel jótéteménnyei által nem mást akar, mint a' ſzorosabb lekötelezést: azonban tselekedetinek híre legalább azt viſzi véghez, hogy meg nem vettetik, míg jól mennek dolgai, 's hamarább ſzánakodást indítt, ha maga-is a' bal ſzerentse' játékja találna lenni.

A' *kár-megtéríttés.* Azon kéſzséggel, hogy senkit meg ne sértsünk, egybefügg azon kötelesség, melly ſzerínt a' ki másnak elidegenítette akármiféle javait, tartozik azt *megtérítteni*, vagy legalább a' kárt kipótolni, mihelyest és a' mennyire lehetséges; mert a' jóſzág az ura utánn kiált mindúntalan. Nem-is menti-ki ezen köteles-

ség alól a' hamis birtokost sem a' bánás, sem akármelly Bíró' feloldozása, ha a' lelkiesméret mást mond. Egyedül a' lehetetlenség, vagy az igazi ügyes Úrnak elengedése tehet kivételt, az szabadíthattya-fel az ügyetlen birtokost a' viszszaadásnak kötelessége alól. Az ő szerentséje, ha az illyen engedelmesség mellett megszünhetnek a' belső furdalásnak szorongatási. —

NEGYEDIK TZIKKELY.

EGYGYES TÁRSASÁGOK' KÖTELESSÉGEI.

Az eddig előadott kötelességek az emberiségnek közönséges állapottyából fzármaztak: de vagynak különös lekötelezések-is, mellyek egygyes társaságokból, bizonyos helyheztetésekből ednek; ha tudniillik két vagy több emberek öfzveállanak valamelly tzélnak elérésére. Illyenek a' fzülei, úri, polgári, egyházi 's a' t. Társaságok. A' kitett tzéloknak külömbségéhez képest külömböznek a' kötelességek-is: a' mint az alkú, a' megegygyezés, a' viszonos elfogadás hozza magával. Ezeknek hív megtartásokat-is parantsollya az erköltsi törvény, annyival-is inkább, hogy a' fzerentsés nyúgodalmas élettel fzorosan egybe vagynak kaptsolva.

Mostani állapotodhoz 's fzükségedhez képest tsak a' fiúi, úri, 's polgári kötelességekről fogok rövideden fzóllani.

I. A' FIÚI KÖTELESSÉGEKRŐL.

Minekutanná a' Szülék, a' terméſzet' öſztöne 's kötelességek ſzerínt, ſzeretetből mindent elkövetnek, a' mi gyermeiknek testi 's lelki javokrá ſzolgál; a' jó Anyák nem ſzánnak semmi fáradságot, míg az erőtlen kisded magával tehetetlen, az Atyák pedig majd magok, majd helytartójok által minden jókban oktattyák őket, 's tehetségek ſzerínt minden ſzükséget elháríttanak tőlek: terméſzetes dolog, hogy a' gyermekek-is réſzekről némelly kötelességekkel tartoznak Szüleikhez, mellyeknek bételyesíttésére annál kéſzebbeknek kell lenniek, hogy a' terméſzet-is öſztönözi őket, 's tulajdon haſznok-is azt kívánnya.

1. Tartoznak Szüleiket ſzeretni. Ha az Istentől nem volna-is különösen megparantsolva, már azon ſzámtalan jók, mellyeket a' gyermekek ſzüleiknek köſzönhetnek, a' legérzékenyebb ſzívességre gerjeſztenék őket. Nints azon magzatban emberi indúlat, a' kiből ezen ſzent 's édes kötelesség' buzgó tellyesíttése kivéſz. Mit lehetne attól súlyosabb törvények' dolgában várni, a' ki ebben ſzunyadozna? Sőt magának a' jó gyermeknek kelletik minden alkalmatosságot felke-

resni, hogy érdemessé tehesse magát, ditséretes magaviselete jó tanulása által, szüleinek további szeretetekre, 's gondoskodó ápolgatásokra.

Dilige non aegra caros pietate Parentes. — CATO.

2. Tartoznak tiszteletel. Tsak ezenn épülhet az igaz szeretet. De az ne tsak külső légyen, és a' hátra-tartó alázatossággal mutassa-ki magát: hanem szívből eredgyen, 's a' legjobb legszentebb vélekedésben állyon, mellyel a' gyermekek életeknek 's szerentséjeknek alkotójihoz, a' mi által némünémüképpen az Istenséghez hasonlíttanak, állandósan viseltessenek.

3. Tartoznak engedelmességgel. E' nélkül sem a' szeretet nem állhat-meg, sem a' nevelésnek nem lehet kívántt gyümöltse. Mivel a' szüléknek nagyobb a' tapasztalások, 's egyszersmind szeretik gyermekeiket: jobban tudhattyák 's igazán óhajtyák-azt, a' mi ezeknek mostani 's jövendő javokra szolgálhat; tehát az ő rendeléseik ellen tsak a' makatsok 's roszszra-vetemedttek zúgolódhatnak. A' jó fiú, ha már szárnyára van-is botsátva, meg nem veti szüleinek józan tanáttsit, nem kezd egy hamar ollyanba, a' mi meg nem nyerte helybenhagyásokat.

4. Tartoznak hálaadással. Ha akármelly jótétemény hálaadást kívánhat 's várhat a' jó szívtől, hogy ne járna az a' Szüléknek számtalan jótéteménnyeiért? Azon okból, ha szükségek volna a' segíttségre, az ápolgatásra: ők legyenek akármelly viszontagságban vigasztalások, az öregségben gyámolyok.

A' melly ember ezen szent kötelességekben híven eljárt, méltán tarthat számot az Isten' 's emberek' szeretetére. Ollyan erkölts-is a' gyermekeknek szüleikhez viseltető tiszteles magok' alkalmaztatása, hogy már az által szemlátomást gyarapodnak a' lelkijóságban, 's beleszoknak más kötelességek' gyakorlásába-is. A' ki napokkal megtelt koros attyát szereti 's tiszteli: az könnyebben el fogja türni mások' gyengeségit, könnyebben engedelmeskedik a' törvényes elöjáróknak, könnyebben feléled szivében a' hálaadatosság', 's könyörületesség' jámbor érzése. Mind annyi gyümöltsek, mellyek egygyütt nyölnek 's érnek a' fiúi buzgósággal.

II. AZ ÚRI HATALOMRÓL.

A' természeti állapotban az *Úr* és *Szolga* nevezeteknek nintsen értelmek. De mivel a' tár-

saságos életben a' vagyonnak 's állapotnak külömbsége szükséges: ezen külömbséget-is úgy kell tekénteni, mint a' Gondviselés' bölts rendelését, a' melly minden látszató egyenetlenség mellett-is szépen öszveillő rendet tud készíteni. Türhetetlen volna a' szolgaság, ha az ész 's vallás nem őrízné az emberi just. Vagynak tehát nem tsak a' szolgáknak, hanem az uraknak-is bizonyos kötelességeik.

1. Az Urak kegyességgel tartoznak tseléd-gyeikkel bánni. E' szerínt ne kívánnyanak tőlek többet, mint a' mire lekötelezték magokat, 's ne hajtogassák őket éppen úgy, mint valamelly igás barmokat, az útólsó pihegésig. Nem kell viszszaélni a' készséggel. Mi válik nagyobb betsületére az Uraságnak, ha kívánnyák, és keresik nála a' szolgálatot, vagy ha félnek irtóznak tőle? Ha a' tselédek házoknál öszűlnek-meg, vagy ha szünet nélkül változnak? A' jó helyről ritkán kívánkozik-el valaki, ha maga jó. A' sokat pedig senki sem győzi. A' szolga-is ember, 's nem a' természet, hanem tsak a' vak szerentse tette a' külömbséget: méltó őtet-is kímélni. *Sunt homines contubernales, humiles amici, conservi, aeque fortunae subjecti.* — SEN.

2. El kell kerülni a' durva mord bánást. Jobb, ha a' ſzolgák ſzeretik, mint félik Urokat. A' kegyetlenség neheztelést 's megvetést okoz, azért a' ſzolgálat sem lehet olly hív és ſzíves. Méltó-is valóban, hogy azok, kik urokért fáradoznak, kik ötet sok alkalmatlanságtól megmentik, kik vétkek nélkül ſzerentsétlenebbek, hogy sem ő: megbetsüllye mind hálaadatosságból (mert igazán vévén a' dolgot, melly tsekélység az egéſz eſztendei bajos ſzolgálatnak jutalma!) mind emberiségből. Vagyon azoknak-is érzések; mert hiſzen ſzív, nem kő lakik mellyekben; 's emberek lévén ők-is, gyarlók, 's hibázhatnak: azért kímélleni kell öket a' dologban; ſzelíden feddeni, ha megbotlanak. Ez többet haſznál, mint az elkeseríttő gyalázás, vagy fertelmes ſzidalmazás, vagy pénz-bírság. Nem lehet eleget tsudálkozni, hogy némelly házokban irgalmatlanúl lehúzatik a' ſzegény tseléd' tsekély béréből, ha valamit véletlenül eltör, elveſzt, vagy elront. Jó volna, ha az illyen kényſzívűek meggondolnák: hányſzor 's melly reménytelenül megtörtént ő velek-is az efféle ſzerentsétlenség. Tsak hogy illyenkor rend ſzerínt a' ſzerentse vádoltatik: ha pedig a' ſzolga hibáz, nem

jut az emlékezetbe, hogy a' lónak négy lába van, 's még-is megbotlik. —

3. A' különös ſzolgálatokért, a' tartós hívségért illendő őket néha néha egy kevés ajándékkal megvígaſztalni. Ez által nevedik kéſzségek's ſzorgalmatosságok. *L' autorité seule ne fait jamais bien; la soumission des inferieurs ne suffit pas: il faut gagner les coeurs, et faire trouver aux hommes leurs avantages dans les choses, où on veut se servir de leur industrie.* — FENELON. De az adományt nékik utóbb ſzemekre lobbantani, keseríttés, vagy kétſzeresen űzni, ravaſz ketsegtetés volna. — Azonban ha hivatallyában restelkedik a' ſzolga, vagy nem kedvellője a' tiſztaságnak, ha nyelves, ha ragadós kezű, motskos beſzédű, iſzákos: és mind ezekért nem fog rajta a' ſzó, ki kell minden reménykedése mellett-is rajta adni; ne hogy a' gondatlan engedés által mind inkább romollyon a' tseléd, az úr pedig kárt vallyon, 's még roſzſz hírbe-is keveredgyék. Azért ſzűkség az okos utánna-járás, a' figyelmezés, ha nem megy-e valami a' restség vagy korhelység miatt veſzendőbe.

4. Gonddal kell lenni egéſzségek, 's jó álla-

pottyok iránt. Ha kivált a' hoſzſzabb ſzolgálat alatt kárt vallanak erejekben, egéſzségekben, ha elöregeſznek: — minden reménység nélkül elbotsáttani öket, vagy halálok utánn maradékokkal éppen semmit nem törödni, úgy tetſzik, nagy érzéketlenség. Egy két negédes aſztal, vagy más hívságos múlatság mennyit nem eſzik-fel, 's mi köſzönet értte? mi a' látſzattya? Nem volna-e okosabb, igazságosabb azon emberekre valamellyes sejedelmet ſzánni, a' kik Urokért híven fáradoztak, nékik áldozták életeket? Tsak az illyen vígaſztaló bízodalom mellett lehet reményleni, hogy hív, dolgos, jóakaratú leſzſz a' tseléd; hogy az Ura' dolgát úgy végzi, mintha magának ſzerezne, 's ugyan azért kéſz volna a' tűzbe-is elmenni érette. — De tartózkodni kell egyſzersmind a' tseléddel való mélly barátkozástól. Akármelly titoknak reája bízása annyi, mint azt első megbántáskor dobra ütni; kötelességeinek véghez vitelében lankadttá, hörtsökös durtzássá, 's viſzſzaſzóllóvá tenni.

Nem Úr az, sőt ő függ maga' tseléjgyétől,
A' ki a' ſzolgának fél ſzabad nyelvétől.

III. A' POLGÁRI KÖTELESSÉGEKRŐL.

Azon okok, mellyek az egygyes familiákat támaſztották, gyűjtötték-öſzve nagyobb társaságokban a' népeket, és ſzülték a' hazákat; tudniillik hogy a' tsendességben, közönséges boldogságban annál bizonyosabban réſzesüllyenek, 's mind a' külső mind a' belső bántásoktól mentebben élhessenek; mivel olly indúlatosak voltak minden időben az emberek, hogy magok' valóságos károkkal meg nem ſzüntek viſzſzálkodni, 's egy más ellen törekedni. Hogy tehát az efféle erőſzakoskodások elmellőztessenek, vagy legalább az ellenkedők között annál bizonyosabban 's hathatósabban kiſzolgáltassék az igazság: ſzükséges volt a' kormányozó hatalom, 's az Alattavalóknak engedelmessége. De vagynak mind a' két réſznek különös és viſzonos kötelességei-is.

a) Az Alattvalóké.

1. Kiki tartozik az Orſzág' törvénnyeit híven megtartani, 's magát a' bévett ſzokásokhoz 's külömbféle rendtartásokhoz alkalmaztatni. A' ki ezekkel ſzembe ſzállana, igazságtalanságot követne-el, minthogy a' Társaságnak minden tagjai le-

kötelezték magokat a' fennálló törvényeknek megőrzésére; és tsak ezen ürügy alatt részesíttetnek, 's tsak így részesülhetnek a' társaságos életből reájok háromló haſznokban.

2. Ha valaki megsértettnek véli magát, a' törvényes Előjáró előtt tartozik letenni panaſzſzát: úgy hogy a' ki maga adna magának elégtételt, a' Kormányozónak hatalmát tulajdoníttaná magának kíméletlen boſzſzújának kiöntésére, és azért méltán bűntettetnék-meg, mint egy roſzſz példát adó engedetlen. Minden megbántás nagyobb boſzſzúval toroltatik. Így a' villongásoknak tsak halálos sebek vetnének véget; ha tsak mindgyárt az első sérelmet nem a' Bírák gyógyíttanák-bé, nem ők igazíttanák el a' támadó pöröket. A' nagy 's esküdtt ellenségekedések közönségesen következései, nem okai a' háborgásoknak.

3. Minden tagok tartoznak, tehetségekhez képest, a' társaság' tzéllyának elérésén egéſz hívséggel iparkodni, 's így a' köz-jót előmozdíttani: a' Tudós eſzével, bölts tanáttsival, elmét ſzívet javíttó munkákkal, a' Gazdag értékével, a' Köznép kézi munkájával. Ebből következik egyſzersmind az-is, hogy mindent el kell hagyni, a' mi

a' Hazának vagy egygyes tagjainak ártalmára lehetne. A' köz-jónak mivoltát nehéz általlyában 's egéſz kiterjedésben minden lakosnak felérni: de ha megfelel azon kötelességeknek, mellyekkel magának 's másoknak tartozik, bizonyosan nem fog a' köz-jónak ártani.

4. Ha a' Hazának ſzüksége hozza magával, nem tsak értékünket, hanem testi erönket, sőt életünket-is fell kell áldoznunk javáért. Ugyan-is az ő segítsége nélkül sem jóſzágunk sem életünk nem volna soha bátorságban: tehát ha az ellenség, vagy akármelly törvénytelen zurzavar nyúgtalaníttaná a' Haza' tsendességét; adgyunk-viſzſza néki örömmel, a' mit vettünk tőle. Úgy-is meg kell azoktól válnunk: mi nagy kár, ha valamivel előbb-is, mintsem a' terméſzet rendelte? Így legalább ditsőſségesen halunk-meg, 's annál tovább fogunk élni nemes elſzánásunkban 's jó tselekedetünkben; mert tsak az ideigtartó rövid élet után kezdődik a' gyüjtött érdemben való ditső élet. De nem tsak háborúság' idején, nem tsak karddal 's karral lehet ſzolgálni a' Hazát: hanem békességben-is éſzſzel, kézzel, tanáttsal.

Cedant arma togae, concedat laurea linguae.

5. A' vagyonos Urak tartoznak azon kivülis magok' jószántokból mindent elkövetni, a' mi a' Hazának nem tsak hasznára, hanem díszére-is válik. Szerezzenek a' szükölködőknek alkalmatosságot, hogy legalább munkájokkal tudgyák életeket tengetni; kegyességgel uralkodgyanak a' szegény adózó népen, mutassanak módot kevés mindeneknek javíttására, ébreszszék a' szorgalmat, könnyíttsék a' bajos életet. Nem nagy ditsösségére szolgál az Úrnak, ha helységeiben dülö félben vagynak a' házok, ha rongyosak vad tekéntetüek Jobbágygyaik, ha keserves panasz 's jaj szó zeng ajakikról; ha inség 's éhség néz-ki egész tetemekből. *Et est summa ratio et sapientia boni Civis commoda Civium non divellere, atque omnes aequitate eadem complecti.* — Cic.

A' Haza' díszét elömozdíttyák a' szép mesterségek, a' tudományok, a' kereskedés. Ha a' kik jó nevelést nyernek, 's értékkel birnak, öszvevetett vállal igyekeznének, mi nem lehetne a' Hazából?

Altzídes nélkül Átlás sem birhat az éggel:
Nem tud sok sereget győzni magános erő. —
Rájnis.

Íme a' mienket minden adományokkal böven megáldotta a' gazdag Teremſzet, mind a' föld' ſzínén, mind a' gyomrában; az emberek ízmosak, lelki tehetségek eleven, mindenre alkalmatos: tehát tsak az éſz' pallérozása ſzükséges, tsak az ébreſztő öſztönözés kívántatik ahoz, hogy a' leghíresebb Nemzetek között ragyogjon a' Magyar' Neve: *Vt respublica opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* — SEN.

Lent, kendert nevelünk: oltsón más nemzet el-hordgya;
'S a' váſznat drágán engedi viſzſza nekünk.
Van gyapjunk: ezt-is fele pénzenn el-viſzik; és mi
Külső postókért éktelenül fizetünk.
Nints-e fonó? Nints semmi ſzövő, 's kallóra való víz?
Mint más nemzetnek nints-e dologra kezünk?
Lenne fonó, 's a' többi; de mi tsak kéſzre tanúltunk:
Sültt madarat várunk ſzánkba repűlni, henyék.

BARÓTI SZABÓ DÁV.

b) A' Kormányozóké.

Ezek azért rendeltetnek, hogy a' köz boldogságot annál bizonyosabban el lehessen érni; mert ha egygy orſzágnak minden tagja belé ſzóllana a' kormányozásba: egygy az, hogy sokan tudatlanságok miatt éppen alkalmatlanok volnának hozzá; más az, hogy a' hoſzſzas tanátskozás-

ból mind zavarodás, mind időveſztegetés következnék — tehát a' bölts Elöjárók ſzükségesek. Látni való ebből, hogy a' Kormányozók 's az Alattokvalók egygyütt teſzik a' Hazát, az Egéſzſzet: és azért ollyan két különös testeknek nem lehet őket tekénteni, mellyeknek külömböző haſznok legyen. *Salus reipublicae lex suprema esto.*

A' Király vagy akármelly más Elöjárók a' közönségnek ſzeméllyét viselik: ugyan azért ſzükségesek, törvényesek, kiknek nem tsak félelemből, hanem ſzívesen tartozunk engedelmeskedni, mert boldog nyúgodalmas életünknek eſzközei. *Principi*, úgy mond Tacitus, *summum rerum judicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est: bonos Principes voto expetere, qualescunque tolerare.* Ebből következik, hogy az Elöjárók Álattokvalóik' ſzerentséjének keresésére kötelesek, és senkit a' maga tsendességében 's birtokában nem háborgathatnak. De nem lehet mind azt zaklatásnak nézni, a' mi a' Jobbágynak nehezére esik, úgy mit: az adózás, katonáskodás 's a' t. mert a' ki a' tzélhoz akar jutni, annak ſzerének-is kell lenni hozzá: már pedig mind az adó, mind az örzők megkívántatnak a' köz-jó' bátor-

ságos állapottyára 's fenntartására. Ezeknek valamint mennyiségekről, úgy minéműségekről az Elöjárók hozhatnak legbizonyosabb ítéletet, mindég sínor-mértékül vévén az igazságot keménység, a' méltóságot kevélység, az uraságot kény nélkül. Igen-is a' kormányozónak hatalma 's kötelessége hozza magával, hogy az embereket jó rendben tartsa, 's úgy vezérellye indúlattyaikat, hogy mennél kevesebb roſzſzat 's mennél több jót tegyenek. Minden társak' haſzna a' társaságos életnek tzéllya: ezt lehetöképpen megſzerezni a' fö hatalom' gondgya. Az egéſz Haza, úgy mond Seneca, ollyan mint egy bolt, mellynek kultsa a' Felsöség, a' kissebb társaságok 's egygyes tagok mindannyi kövek, mellyeket a' bolthajtás maga terhével egybefoglal.

Legfőbb kötelessége a' kormányozónak az igazság' gyakorlása 's kiſzolgáltatása. A' roſzſzakhoz kegyes jónak lenni, annyi, mint azoknak kárt tenni, a' kik jámbornak. A' törvény ugyan megbünteti a' roſzſzakat, de sokkal foganatosabb eſzköz a' jó rend, a' ſzemes vígyázás; mert a' roſzſzat megelözi 's meggátollya. A' törvények 's büntetések hátratartóztattyák egygy idöre a'

roſzſznak kiütését: de nem teſzik, nem nevelik, nem formállyák az embert jóvá; pedig tsak így lehet ſzámot tartani, hogy a' roſzſz még titkon sem követődik-el.

A' Felsőségnek többi nyomos kötelességeiről hoſzſzasan értekezni sem ide, sem hozzánk nem tartozik. Ezt-is, a' mit mondék, tsak azon tekéntetből hoztam-elő, mivel minden Földes Úr kormányozója Jobbágyinak, 's azért az említett kötelességek őtet-is illethetik kitsinyben.

BÉFEJEZÉS.

Íme tehát, kedves Tanítványom, elődbe adtam olly világosan 's olly bőven, mint tsak lehetett, a' bölts és jámbor életre vezérlő oktatásokat. Némelly ſzükségesebb tárgyokban meſzſzebbre terjedt a' letzke, hogy már mostani korod jól felérje bennek az igazat, 's folyvást gyakorollya: másokat, mivel a' jó rend' kedvéért egéſzſzen el nem akartam mellőzni, legalább rövideden érintettem, hogy alkalmatosságot ſzolgáltassak az utóbbi bővebb nyomozásra. Boldog léſzſz minden bizonnyal, ha nem tsak tudni, hanem

híven bé-is fogod tellyesítteni a' hallott józan törvényeket, a' mellyeket ha valaki betsmérezné előtted, 's ellenkezőt mondana: élly gyanúpörrel, mert talán akarattya ellen-is károdra törekedik. Tartsd betsben oktatásimat! Boldog leſzek úgy én-is; mert tudom, hogy útmutatásom által mind Néked, mind édes Hazámnak ſzép haſznot hajtottam. Fogadd-el tehát már írásban-is ezen ajándékomat, melly tsak akkor éri-el utólsó tzéllyát, ha ſzíved arra a' ſzerentsés nagyságra emelkedik, mellyet *Seneca* így fest-le hatalmas etsetével: *Si animus fortuita contemsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur: sed didicit a se petere divitias, — — si contemtor omnium, quibus torquetur vita; dum ornatur, eo perductus est, vt illi liqveat mortem nullius mali esse materiam, multorum finem; si animum virtuti consecravit, et quacunque vocat illa, planum putat; si sociale animal, et in commune genitus, mundum vt vnam omnium domum spectat, et conscientiam suam Diis apperuit, semperque tanquam in publico vivit; si se magis veritus quam alios, subductus ille tempestatibus in solido ac sereno stetit, consumavit*

scientiam vtilem et necessariam: reliqua oblectamenta otii sunt.

Nem fejezhetem-bé munkámat jobban, mint ha a' hoſzſzasan előadott dolgokat azon kevés, de velős regulákra húzom-öſzve, mellyeket *Fenelon*, ama' bölts és jámbor nagy Ferjfiú, XIII. Maximákban nyomtattatott-ki Érseki-megyéje ſzámára, illy név alatt: *Az Emberi Böltsesség*, vagy-is: *Egy betsületes Ember' képe.*

I.

Add-meg Teremtődnek, a' mivel tartozol.
Gondold-meg, hogy mit téſzſz; mert megtsalatkozol.
Ne társalkodgy tsak jó hírű emberekkel.
Ne kérkedgy akármelly ſzép tehetségekkel.

II.

Ellent ne mondgy mások' vélekedésének.
Engedgy te, ha veled meg nem egygyeznének.
Tudgy legkissebb ſzóra vígyázva hallgatni.
Ne akarj felettébb elmésnek látſzatni.

III.

Úgy beſzélly, hogy társad ſzavadat megértse.
Az igazat nyelved soha meg ne sértse.
A' mit megfogadtál, meg-is tártsd hívséggel:
De ne ígérj semmit nagy hírtelenséggel.

IV.

Légy kegyes, jóſzívű, ſzelíd, kedveskedő;
Minden emberekhez hív, leereſzkedő.
Légy nyájas: de azért mindgyárt ne barátkozz'.
Megfontolás előtt itéletet ne hozz.

V.

Szeresd a' jót; de nem haſzon-keresésből.
Botsáss-meg; de ne tsak gyáva engedésből.
Betsüld az okosan kötött barátságot.
Kerüld a' pör-parvart, nyúghatatlanságot.

VI.

Mások' dolga felől ne kérdezőskedgyél.
Magadéról hallgass; de ne ſzíneskedgyél.
Adgy költsön jó ſzívből, okos ſzemeléssel.
Ha jutalmaſzſz, tegyed nemes kíméllésſel.

VII.

Légyen még olly boldog, 's fényes állapotod:
El ne bízd magadat; mert elſzalaſzthatod.
Ember-társaidnak bal sorsán ſzánakodgy.
Türd-el hibáikat; mellyektől vonakodgy.

VIII.

Végy erőt ſzívednek felháborodásán.
Ne kapj tsípős ſzókkal más' legyalázásán.
Szerezz békességet, a' hol viſzſzálkodnak.
Jótéteménnyel oltsd tüzét haragodnak.

IX.

Feddgy ſzelíden. Ditsérj; de ne hízelkedgyél.
Ne katzagj. A' tréfán ne ízetlenkedgyél.
Minden sorsú embert betsülly-meg módgyával.
Ne keress gántsokat más' gyalázattyával.

X.

Ha kivel jót tettél: ne forraſzd torkára;
Se ne add kevéllyen másoknak tudtára.
Előzd-meg kérését ſzorúltt barátodnak:
De eltékozlója ne légy jóſzágodnak.

XI.

Fojtsd-meg haragodat mindgyárt kezdetében.
A' ſzeméllyről beſzélly jól távúllétében.
Ne légy háladatlan. Tarts józan mértéket.
Múlatságból játſzál. Kémélld az értéket.

XII.

Hally, nézz, gondolkodgyál: de ne beſzélly sokat.
Betsűld az adományt. Meg ne bánts másokat.
Szegény Adósodon ne kegyetlenkedgyél;
Könyörűlvén rajta, haſznát veſzed, míg él.

XIII

Kaján ſzemmel ne nézz más' ſzerentséjére.
Őrízd, a' mit bíztak ſzíved' rejtekére.
Ne ditsekedgy. Dobra ne üssed titkodat.
A' monda-mondákba ne avasd magadat.

Olvasd-el gyakorta, jó Ifjú, ezen summáját az okos életnek, mindenkor hív ſzámot kérvén magába-ſzállott lelkedtől. — De már elég. — Élly boldogúl! Élly, kívánom, nagy időt! De úgy élly, hogy kéſz lévén akármikor lefizetni a' terméſzet' adóját, hímezetlen igazsággal koporsódra illhessen azon fellyűl-irás, mellyel az isteni *Pope* egy tökélletes Baráttya' hamvait a' legfelségesebb módra így tiſztelte-meg:

Go! fair exemple of untainted Youth,
Of modest Wisdom, and pacific Truth:
Compos'd in suff'rings, and in joy sedate,
Good without noise, without pretension great.
Just of thy Word; in every Wish sincere;
Who knew no Wish but what the World might hear:
Of softest Manners, unaffected Mind,
Lover of peace, and Friend of human kind:
Go live! For Heav'n's eternal Year is thine;
Go, and exalt thy Moral to Divine.

Az az: „Menny! gyönyörű példája a' ſzeplőtelen Ifjúságnak, a' kiben a' képes okosság, 's a' békesség-ſzerető igazság jeleskedtek; a' ki tűrő voltál a' ſzenvedésben, mértékletes az örömben; jámborságodhoz nem fért a' zaj, nagyságodhoz a' kérkedés; igazak valának ſzavaid, tiſzták kívánságid; a' ki nem ismértél semmi óhajtást,

mellyet nem hallhatott a' világ; erköltsed olly ſzelíd volt, a' millyen egyenes vala lelked; a' ki a' békességet ſzeretted, 's baráttya voltál az emberiségnek: Menny! Élly! mert tied a' Mennyben az örök élet. Menny! és emeld-fel az Istenig erköltsödet!„

AZ ERKÖLTSI OKTATÁSOK' FOGLALATTYA.

Lap.

Bévezetés. 5
A' munka' felosztása. 27

ELSŐ RÉSZ.

A' BOLDOGSÁGRÓL 'S EMBERSÉGRÖL.

A' BETSÜLETES ÉS KELLEMETES MAGAVISELETRŐL. 31

ELSŐ TZIKKELY.

A' boldogságról, 's emberségröl általlyában.

A' Stoikusok' állíttása a' boldogságról. . . 32
Az Epikureusok' vélekedése. 33

Boldognak tarthattya magát, a' kinek van:

a) Egéfzsége. 36
b) Elegendője. 37
c) Lelki-békessége. 38
Az Emberségről. 47

MÁSODIK TZIKKELY.

A' betsületes magaviseletről. . 55

A) Betsüllyd-meg magadat. . . . 59

I. A' külső Tekéntet által. Lap.
a) Az Ábrázat. 60
b) A' Testi-állás és mozgás. . . . 62
c) A' Ruházat. 65
II. A' Társak' válaſztása által. . . . 68
III. A' tiſztességes Magaviselet által. . . 72
a) Az Okosság. 73
b) Az Isteni-félelem. 77
c) A' Szemérem. 80
d) Az Okos-letartás. 83
e) A' Szelídség. 89
f) Az Igazság-ſzeretet. . . . 92
B.) Betsűlly-meg Másokat. . . . 98
I. Betsűlly-meg Kitkit érdeme ſzerínt. . 102
a) A' Náladnál nagyobbat. . . . 103
b) A' Hozzád hasonlót. 105
c) Az Alább-valót. 107
II. Kerűlly-el mindent, a' mi másnak belső örömét, jó hírét, s tekéntetét megsérthetné.
a) Még tsak kétes jelből se vélhesse más, hogy megveted. 110
b) Soha ne fitogasd eſzedet másnak megtsúfittásával. 113
c) Kerűllyd az ellenmondásokat. . . 116
d) Ne rágalmazz. 119

HARMADIK TZIKKELY.

A' kellemetes magaviseletről. . 123
A.) Az Éſznek ékességei:
a) A' tiſzta, értelmes, hathatós kiejtés. . 126
b) Az elmés gondolatok, 's vídám kedv. . 132
c) A' ſzép tudomány, 's az okos meggyődésenn épűlt akarat. 135

Lap.

B.) A' külső magaviseletnek ékességei: . 143
I. Otthonn. 146
a) Ha Látogatód van. 148
b) Az aſztalnál. 150
c) Kerülly minden tsûfos ſzokást. . . 154
II. A' Kinn-járásban. 154
III. A' Társaságban. 156

MÁSODIK RÉSZ.

AZ ERKÖLTSI JÓSÁGRÓL.

ELSŐ TZIKKELY.

Az Erköltsi Törvényről. . 170

Az Akaratról. 172
Az Öſztönről. 174
Az Indúlatokról. 176
a) A' Gazdagság 183
b) A' Méltóság. 188
c) A' Gyönyörűségek. 192
Az Erköltsi-érzésről. 198
A' Lelki-esméretről. 206
Az Erköltsiségről. 208

MÁSODIK TZIKKELY.

Az Erköltsiség' Eredetiről (Principiumiról.) 214

Montaigne' Nevelése. 216
Mandeville' 's Helvetius' polgári törvénnye. 218
Epicur' Gyönyörűsége. 222
Hume' Erköltsi-érzése. 224
Wolf' Tökélletesíttése. 226
Crusius' Isten-akarattya. 229
Kant' Kathegoricus Imperativussa. . . 230

Lap.
A' Mérsékeltt Principium. 236
Mi a' Lelki-jóság? 238
Mi a' Bűn? 244

HARMADIK RÉSZ.

AZ EMBER' TISZTÉRŐL.

ELSŐ TZIKKELY.

Az Istent illető kötelességek. 255

A.) A' Hit. 257
A' Vallásbéli Külömbség. . . . 258
A' Vallásbéli józan Buzgóság. . . 259
B.) A' Reménység. 261
A' Kétségbe-esés. 266
C.) A' Szeretet. 268
A' Megtérés. 270
A' külső Isteni-tiſzteletről. . 273
a) Az Imádság. 275
b) A' Közönséges Isteni-ſzolgálat. . 277
c) Az Esküvés. 278

MÁSODIK TZIKKELY.

Magát illető kötelességek. . 281

a) A' maga-isméret. 282
b) A' maga-meggyőzés. 284
c) A' kerestény alázatosság. . . . 287
d) Az okos önnön-ſzeretet. . . . 287

A' különös kötelességek.

I. *A' Testre nézve:*

a) Az élet. 290
A' maga-ölésről. 291
b) Az Egéſzség. 293

Lap.

c) Az Eledel. 297
d) A' Múlatságok. 299
1) A' Vendégeskedés. . . . 301
2) A' Tántz. 302
3) A' Játékszín. 303
4) A' Játék. 305
5) A' Fény-űzés. 307
a) A' haszna. 307
b) A' kára. 308
6) A' mezei örömök. . . . 310
II. *A' Lélekre nézve:* . . 312
a) Az ész' mivelése. 313
b) A' szív' formálása. 320

HARMADIK TZIKKELY.

Másokat illető kötelességek. . 324
Az Emberi-szeretet' szűksége. . . . 325
Az Emberi szeretet' fokai. 327
A' Barátság. 328
Az Ellenség' szeretete. 331

Az Emberi-szeretettel ellenkezik:

a) Az Irígység. 333
b) A' Keménysívűség. 333
c) A' Bosszúállás. 335
d) A' Megkárosíttás. 337

I. *A' belső Javakban.*

a) Az észre nézve: 338
1) A' Hazugság. 339
Mikor jó hallgatni? . . . 340
2) A' Titkolódzás. 342
b) A' Szívre nézve: 343
1) A' Botránkozás. 343

Lap.

2) Az Intésnek } 344
3) A' jó Példának } elmúlaſztása. . . 345

II. *A' külső Javakban:*

a) Az Életre 's egéſzségre nézve: . . 346
1) A' Gyilkosság. 347
2) A' kettős bajvívás. . . . 347
3) A' rabokkal való kereskedés. . . 350
b) A' ſzerentse' javaira nézve: . . . 350
1) A' Lopás. 351
2) Az Adósság-tsinálás. . . . 352
3) A' Zsold-elfogás. . . . 352

Ellenben kötelesség:

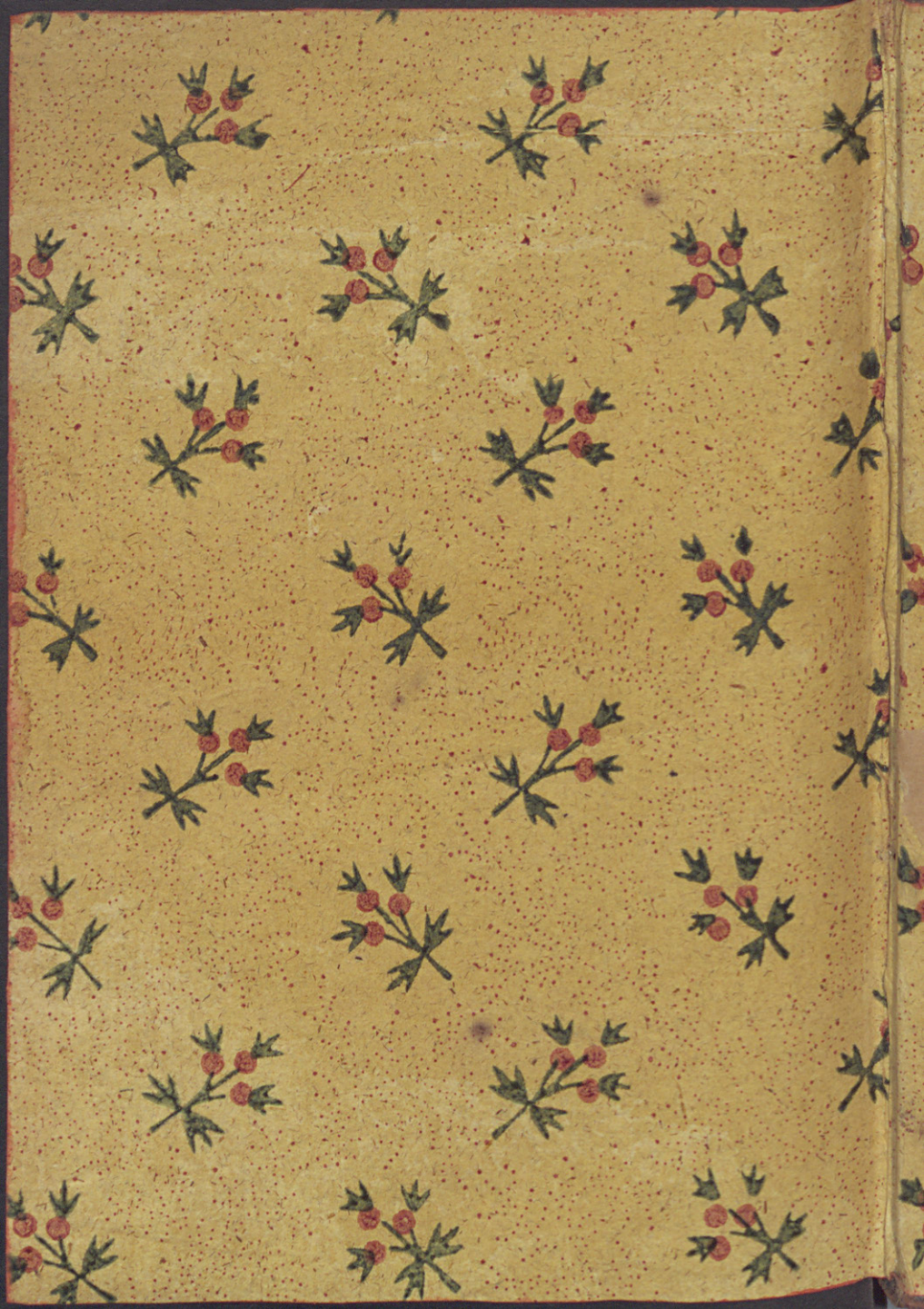
a) A' Jótévőség. . . . 353
b) A' Költsönözés. . . . 357
Az Uzsorásokról. . . . 358
4) A' Betsmérezés. 360
5) A' Hízelkedés. 361
6) A' Hálaadatlanság. 362
A' kár-megtéríttésről. . . . 363

NEGYEDIK TZIKKELY.

Egygyes Társaságok' kötelességei. 365

I. A' Fiúi kötelesség. 366
II. Az Úri hatalom. 368
III. A' polgári kötelességek. . . . 373
a) Az Alattvalóké. 373
b) A' Kormányozóké. . . . 377
Befejezés. 380

6549 - 1953.
DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
6549/1953
leltárszám

728165

728165

728165